

atatürk hakkında hatıralar ve belgeler

Afet İnan

Yeni Baskıyı Hazırlayan
Arı İnan

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

8 baskı

AFET İNAN

ATATÜRK HAKKINDA HATIRALAR VE BELGELER

GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ 5. BASKIDAN İTİBAREN YAYINA HAZIRLAYAN

ARI İNAN

Sertifika No: 11213

EDİTÖR

EMRE YALÇIN

GÖRSEL YÖNETMEN

BİROL BAYRAM

DÜZELTİ

L. ECE SAKAR

GRAFİK TASARIM UYGULAMA

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. BASKI: ANKARA, 1959

8. BASKI: 1500 ADET, MAYIS 2009

ISBN 978-9944-88-140-1

BASKI

SENA OFSET

LİTROS YOLU 2. MATBAACILAR SİTESİ B BLOK 6. KAT NO: 4NB7-9-11

TOPKAPI 34010 İSTANBUL

(0212) 613 38 46

Sertifika No: 12064

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

İSTİKLAL CADDESİ, NO: 144/4 BEYOĞLU 34430 İSTANBUL

Tel. (0212) 252 39 91

Fax. (0212) 252 39 95

www.iskultur.com.tr

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

atatürk hakkında hatıralar ve belgeler

Afet İnan

Yeni Baskıyı Hazırlayan
Arı İnan

Anı

İçindekiler

III. KURTULUŞ SAVAŞIMIZ, ZAFER ANITLARI İÇİN İNCELEMELER VE LOZAN ANTLAŞMASI

IV. ATATÜRK'ÜN HAYATINA AİT HATIRALAR

V. ATATÜRK'ÜN KURDUĞU TTK, TDK, DTCF ve ÜNİVERSİTELER HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ

Sunuş

Annem Prof. Dr. Afet İnan'ın yazdığı *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Türkiye İş bankası Kültür Yayınları tarafından 1959 tarihinde basılmıştır. Basıldığı tarihte büyük ilgi gören bu anı kitabının, ikinci (1968), üçüncü (1980) ve dördüncü (1984) baskıları yapılmıştır. İş Bankası Kültür Yayınları 2007'de beşinci baskısını yapmayı planlamış ve kitabın tekrar gözden geçirilmesi için bana başvurmuştur.

Seve seve yaptığım bu çalışmada, özellikle kitabın dilinin genç kuşaklarca daha anlaşılır bir hale getirilmesine gayret ettim. Bu arada özgün metinlerdeki anlaşılması zor kelimelerin yanına, köşeli parantez içinde bugünkü anlamlarını koydum. Ayrıca kitapta zaten var olan resimlere arşivimde bulunan diğer resimlerden de katarak zenginleştirmeye çalıştım.

Atatürk'ün kendi ifadeleri olan metinlerin yanı sıra, anneme anlattıkları veya annemin not ettiği ve tanık olduğu olaylar bu kitapta yer alıyor. Örneğin Atatürk'ün doğum günü –ki bazı yayınlarda yanlış anlatılmaktadır– veya mezarının nerede olmasını istediğinin kendisi ile konuşulduğu bir toplantı gibi...

İlk elden kaynak olduğu için, okumamış olanların ve özellikle genç kuşakların da faydalanmaları ümidiyle.

BODRUM, 2007
ARI İNAN

Kitap Hakkında

Türkiye İş Bankası "Atatürk ve Devrim" Yayınları, Sayın Profesör Doktor Afet İnan'ın "Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler" adını verdiği bu kitapla zenginleşmiş oluyor. Milli kahramanımızı hayatının son on üç yılında yakından takip edebilmek bahtiyarlığına ermiş olan sayın yazar, bu kitabı ile Atatürk sağ iken zapt edilmiş anılarını, yine o devrede elde ve hafızada saklanmış belgeleri ve nihayet vefatından sonra türlü vesilelerin açıklamaya imkân verdiği görüşlerini bir araya getirip bize kıymetli bir bütün kazandırmış oluyor. Atatürk'ü sevenler, Türk tarihinin yeni bir safhasına hayat veren mefhumun yaptığı, söylediği ve düşündüğü işleri ve meseleleri yakından bilmek isteyenler, bu kitapta bol bilgi ve bol belge bulacaklardır. Tarihimize bu yoldan yaptığı hizmet, kitabın yazarına, bizi candan borçlu ve müteşekkir kılmıştır.

İslam Ansiklopedisi'nin birinci cildi sonunda çıkmış ve şimdiye kadar yazılanların en derli toplusu ve doğrusu olan Atatürk biyografisi, kitabın ilk bölümü, değerli bir ilave olmaktadır. *Savarona* yatından 14.06.1938 tarihinde Sayın Afet İnan'a yazdığı mektup, hastalığın bir kısım safhalarını ve Atatürk'ün bu sıralarda kendini nasıl hissettiğini ortaya koyması bakımından pek mühimdir. Kabir meselesi için yine bu bölümde açıklanmış olan anılarda dikkatle okunacak noktaları gösteriyor. Ata-

türk'ün yeşil sevgisi ve hasreti, ne kadar içli, ne kadar duygulu... İnsan bu satırları okurken sevgili büyüğümüzle berabermiş gibi oluyor ve onu yanında bulamayınca büsbütün derin bir hüzne kendini kaptırıyor.

İkinci bölüm, Atatürk'ün sayın yazara söyleyip yazdırdığı hatıralar arasında O'nun, bilhassa milli meselelerde, daha pek genç iken düşündüklerine işaret eden fikir şimşekleri var. "Mesele ölmek değil, ölmeden idealimizi yaratmak, yapmak ve yerleştirmektir" sözü, onun bütün hayatının sarsılmaz düsturu değil miydi? Atatürk Selanik'e geldiği zaman "Padişahımız efendimizin arzusuna mugayir bir iş" yapmış olmasından kaygılandığını söyleyen annesine verdiği cevapta "Padişahımız efendimizin ne olduğunu şimdi değil, yakın zamanda sana göstereceğim" demesi ne kadar manalıdır... Bu bölüm, hep böyle canlı ve anlatıcı hatıralarla dolu.

Üçüncü bölümde Kurtuluş Savaşı'na ait bilgiler var. Savaşta tarih malumatının rolü, manevi kuvvetin tesiri anlatılmış; zafer anıtları hakkında tafsilat verilmiş, Lozan Muahedesi üzerine etraflı bir inceleme yapılmıştır.

Dördüncü bölümde Atatürk'ün hayatına ait kıymetli hatıralara rastlıyoruz. Atatürk'ü, Arıburnu'nda ve Anafartalar'da görüyoruz. Türk büyüklerinin heykellerini yaptırmada onun neler düşündüğünü, hususi zevkleri arasında tabiat sevgisinin kuvvetini samimi bir kalemle bu bölümde anlatılmış buluyoruz. Türk'ün kuvveti ve pehlivanlık geleneği hakkındaki inanışlarını okuma fırsatını elde ediyoruz. Kurtdereli'ye yazdığı takdir ve iltifat mektubunda onun "Ben her güreşte arkamda Türk milletinin bulunduğunu ve millet şerefini düşünürüm" demesini bilhassa beğenmiş olması, milleti temsil vazifesine ne kadar önem verdiğini gösteren tarihi bir belgedir.

Beşinci bölüm, Atatürk'ün kurduğu Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ve üniversiteler hakkındaki fikirlerini ihtiva ediyor.

Tarih ve Dil Kurumları gibi kültür ocaklarına ne derece ehemmiyet verdiği vefatından sonra açılan vasiyetnamesinde onlara verdiği yer ve bıraktığı para ile de meydana çıkmıştır. Bu bölümde bilmediğimiz hayli bilgi var. Bu arada medeniyet, tarih, dil gibi köklü kavramlar için Atatürk'ün yaptığı tanımlamalar, dikkatle okunmaya değer mahiyettedir. Onun değişmez inançlarından biri olan Türkler'in medeniyete hizmetleri konusunda nasıl zihin yorduğu, kendi gözümüzle bu hakikatleri tarihin karanlığından bulup çıkarma hususundaki teşvik edici fikirleri nasıl ileri sürdüğü bu bölümde pek açık görülmektedir.

Altıncı bölüm, kadın haklarına dairdir. Bu bahsi okurken maarif müfettişi olarak maiyetlerinde bulunduğum 1931 seyahati esnasında İzmir Kız Öğretmen Okulu'nda Yurt Bilgisi dersini müteakip açılan münakaşayı hatırladım. Profesör Afet İnan kadınların asker olmaları tezini müdafaa etmişti. Ben de kadın-erkek ayrılığı olmadan vatan savunmasında bütün vatandaşların vazifeli olmaları iktiza ettiğini *Devlet* kitabında yazmış olan, milattan dört asır evvel yaşamış filozof Eflatun'dan bahsetmiş ve örnekler arz etmiştim. Bugün sosyal hayatımızın her safhasında başarıyla hizmet görme imkânını kazanmış olan Türk hanımları, bu bahsi Büyük Önder'e, kim bilir, nasıl bir minnet duygusu ile okuyacaklardır?

Yedinci ve son bahiste Atatürk'ün milli eğitim, yeni harfler, kültür ve tarih meseleleri, ilim ve edebiyat konuları üzerindeki fikirlerini buluyoruz. Basın-yayın, ekonomi ve fikrî inkılaplar hakkındaki düşünceleriyle yine fikir çalışmalarına ait yazarın görüşleri bu bölümde yer almıştır. Kitap, bütünüyle, bize türlü cephelerinde sevgili Atatürk'ü yakından tanımaya yardım ediyor. Bu hususta en yetkili kalemlerden biri olduğuna şüphemiz olmayan Prof. Afet İnan'ın bize böyle toplu bir anma kitabı verişinin ve onun basılmasının, Türkiye İş Banka-

sı'nın Atatürk'ün yirmi birinci ölüm yıldönümüne rastlamasını, büyük devlet ve millet adamımızın aziz hatırasına candan bağlılık nişanesi telakki ederiz.

2 Kasım 1959
Hasan-Âli Yücel

Önsöz

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün hayatı, son devir tarihimizin olaylarıyla derin ilgisi olan bir zamanı içine almaktadır.

Yüzyılımızın dünyaca tanınmış bir Türk büyüğü olan Atatürk hakkında çok şeyler yazılmış ve Türkçede olduğu gibi, çeşitli dillerde de pek çok yayınlar yapılmıştır.

M. Kemal bir kumandan olarak Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki devirde, Türkiye'yi kuşatmadan kurtarma hareketinin başında bulunmuştur. Aynı zamanda O, Birinci Dünya Savaşı sonucunda yapılan devletlerarası anlaşmalardan, Osmanlı Devleti'nin kabul ettiği Sevr Antlaşması'nın (10 Ağustos 1920) uygulanmasını önleyerek, üç senelik bir savaş devrinden sonra Türkiye'yi galip bir duruma getirmiştir. Lozan Antlaşması ile de (23 Temmuz 1923) yeni Türkiye Devleti'ni dünyaya tanıtmıştır. Atatürk, yıkılan bir imparatorluğun içinden; bölünmez bağımsız bir vatan hududu içinde, demokratik kurallara bağlı cumhuriyet rejimini kuran bir devlet adamı olmuştur. Böylece bütün dünya devletleri, yeni Türkiye Cumhuriyeti'ni tanıdıkları zaman, Türkiye'nin ilk cumhurbaşkanının siyasi kişiliği ile temasa geçmişlerdir.

Kemal Atatürk, sadece vatanını düşman kuşatmasından kurtaran bir başkumandan ve yeni bir rejimin devlet başkanı olarak tarihte kalsaydı, onun yaşam tarihi,

resmi belgelerin ışığı altında incelenir ve böylece Türkiye'nin bu devresine ait tarih de yazılmış olurdu. Bu çeşit tarihi araştırmalar, esasen yapılmış ve gelecekte de yapılacaktır. Ancak, Atatürk'ün evvela Türk ulusu, sonra da Doğu ve Batı'nın bütün uygar dünya milletleri kamuoyundaki diğer bir yeri ve ilgi çeken durumu, siyasi olduğu kadar sosyal, iktisadi ve bilhassa fikrî inkılapların öncüsü olmasıdır. İşte bu bakımdan Atatürk'ün doğumundan ölümüne kadar (1881—1938) yaşam tarihi hakkında bilinenlerin yayınlanmasının değeri ve gereği vardır. Çünkü Atatürk bu devrimlerini bir ömür boyunca düşünmüş, siyasi yaşama girdikten sonra etrafının ve bilhassa geniş halk kitlelerinin fikirlerini hazırlamış ve zamanı gelince de bu inkılapları tatbik safhasına koymuştur. Bütün bu olayların Cumhuriyet devrimimizin kuruluş tarihinde yeri çok büyüktür.

Atatürk'ün yetişme tarzı, öğrenim hayatı ve bilhassa entelektüel cephesi, bizim bu devre tarihimizde önemle üzerinde durulmaya değer. İnanıyorum ki bir devrin asıl fikriyatını hazırlayan gerçekler, bu gibi olayların tarihi ve hatıra yazılarıyla kavranabilecek, felsefesi yapılabilecektir. Tarihi hatıralar ise, ya görgü şahitliği veya kulaktan işitme ile zapt edilir.

İstiklal Savaşımız ve Cumhuriyet tarihimiz tetkik edildiği zaman, Atatürk'ün şahsiyeti ve O'nun türlü vesilelerle söylemiş olduğu sözleri göz önünde tutmamak mümkün değildir. Her konu üzerinde O'nun fikir ve düşüncelerini bulabiliriz. O, şüphe yok ki evvela bir kumandandır. Fakat Kurtuluş Savaşı başladığı zaman, O'nu her cephesiyle görmek mümkündür. Savaşta kumandan, devlet kurmada siyasi bir şahsiyet, inkılap hareketlerinde ise devrimci bir fikir adamı olarak karşımıza çıkıyor. Söylediği sözler, yalnız o günün düşünce ve siyaseti için değil, ileri bir görüşün ifadesi olarak da yer alıyor.

Mesela, "*Artık insanlık mefhumu vicdanlarımızı tasfiyeye ve hislerimizi ulvileştirmeye yardım edecek kadar yükselmiştir. Vaziyetleri ve onların icaplarını medeni insan fikriyle ve yüksek vicdan aydınlığı ile müşahede ve mütalaa edersek, şu neticelere varırız: İnsanları mesut edeceğim diye onları birbirine boğazlatmak, gayri insani ve son derece teessüfe şayan bir sistemdir. İnsanları mesut edecek yegâne vasıta, onları birbirine yaklaştırmak, onlara birbirini sevdirmek, karşılıklı maddi ve manevi ihtiyaçlarını temine yarayan hareket ve enerjidir. Cihan sulhu içinde beşeriyetin hakiki saadeti, ancak bu yüksek ideal yolcularının çoğalmasıyla mümkün olacaktır*" diyor.

O, bir de şu fikri daima ileri sürerdi: "*Bir insanın bir işte bir kere muvaffakiyeti, bütün dünyayı hayran edebilir. Fakat zaman bu işi tarihe mal edince, yalnız bir kere yaptığı işle övünecek durumda kalan bu insan, tarihe karışmış demektir.*"

Onun için insanlar yaşadığı müddetçe daima faal ve muvaffak olmalıdırlar. Bu münasebetle kendisinin şu sözleri dikkatle okunmaya değer: "*Bu günün şerait-i hayatiyeti içinde bir fert için olduğu gibi bir millet için dahi, kudret ve kabiliyetini eser-i fiili ile izhar ve ispat etmedikçe, itibar ve ehemmiyet intizarında bulunmak beyhudedir. Kudret ve kabiliyetten mahrum olanlara iltifat olmaz. İnsanlık adalet, mürüvvet icabetini, bütün bu evsafı haiz olduğunu görenler talep edebilir.*" (1919) "*Cihan bir imtihan meydanıdır, imtihanda muvaffak olmadan lütufkârane muamelelere intizar etmek beyhudedir.*"

Atatürk, okumayı seven bir insandı. Derin bir bilginin ürünü olan her söylevinde tahliller yapmayı da zaruri bulurdu. O'nun ölümü üzerinden yıllar geçti. Dünya olayları o kadar çok ve değişik safhalardan geçti ki, zaman zaman herkesin aklına şu soru gelmiştir: Acaba

Atatürk sağ olsaydı bu durumu nasıl karşılar ve ne tedbirler alırdı?

O, bütün bunlara şahit olmadı. Fakat daha önceden sezişlerini bize şu sözlerle bildirmişti: *"Eğer devamlı sulh isteniyorsa kitlelerin vaziyetini iyileştirerek beynelmilel tedbirler alınmalıdır. İnsanlığın heyet-i umumiyesinin refahı açlık ve tazyikin yerine geçmelidir. Dünya vatandaşları haset, açgözlülük ve kinden uzaklaşacak şekilde terbiye edilmelidir."* Bu sözlerin sahibi olan Atatürk bu sözleriyle bugün içimizde yaşamıyor mu?

İşte Atatürk'ü sözleriyle, hatıralarıyla ve Türk milleti için isteklerini duyurmak emeliyle, bildiklerimizi yazmak, yayınlamak istiyoruz.

Elinizdeki bu kitap, Atatürk hakkındaki hatıra, belge ve incelemelerden bazılarının bir araya getirilmesi ile meydana gelmiştir.

Atatürk'ün, hemen her akşam, bulunduğu yer neresi olursa olsun, toplantılar yapması başlıca âdeti idi. Devlet adamlarını, edip, şair ve ilim mensupları ile bazı yakın arkadaşlarının hazır bulunduğu bu toplantılarda siyasi, askeri, ilmi, sosyal ve iktisadi mevzular günün meseleleri vesilesiyle konuşulurken, eski hatıralara da temas edilirdi. İşte o zaman Atatürk, kendi başından geçmiş bir vakayı anlatır, o hayatı çeşitli muhaverelerle daha dün olmuş gibi canlandırır ve dinleyicileri o vakıa içinde yaşatmış olurdu. Fakat Atatürk bununla da yetinmeyerek bu anlattığı mesele üzerine de tahliller yapar ve ekseriya bir netice çıkarmayı hedeflerdi. Bu bakımdan mesela, *"İnkılabı ikmal etmek lazımdır"* cümlesindeki fikir, M. Kemal'in 1908'deki bir hatırasına dayanmakla beraber, en son günlerinde dahi, çeşitli meseleler üzerinde konuşurken, aynı esasları bize telkin ettiğini hatırlıyorum. Çünkü inkılapçı Atatürk'ün memleket meselelerinde milleti için gayesi dünya medeniyeti içinde medeni ve daima ilerleyen bir Türk varlığının olmasıdır. O'nun

dinamik karakterinde "İnkılapları ikmal etmek" prensibi daima hâkim olmuştur.

Bu kitapta topladığım yazıları yedi bölüme ayırdım:

I. Bölüm Atatürk'ün kısa bir biyografisidir.

II. Bölümdeki yazılar, Atatürk'ün hatıralarını anlattığı veya bazı meseleler için konuştuğu vakit, aynen tutulmuş olan notlardır. Bunlardan bazıları üzerinde kendisi düzeltmeler de yapmıştır. Ancak, bu kitapta hepsini bir arada ve olayların tarih sırasına göre tertip ettim.

Bazı yazılar Atatürk'ün üslup ve ifadelerine sadık kalınarak yazıldığı için, doğrudan doğruya kendisinin yazdığı hatıralar gibidir. O devreler tarihinin aydınlatılmasına yarayan bu olayları Atatürk'ten dinlediğim ve not ettiğim için, ben sadece nakil yapmış oluyorum. Mesela bunlardan son iki konu, bilhassa O'nun çeşitli meseleler üzerindeki görüş ve düşüncelerini aksettirmektedir.

III. Bölüm de, yine Atatürk ile ilgili olmakla beraber, Kurtuluş Savaşımız esnasında ve zaferin anıtları meselesi ile Lozan Barış Antlaşması'na dair belgelere, müşahedelere dayanan incelemelerdir.

IV. Bölüm, yine tarih sırasına göre tertip ettiğim Atatürk'ün hayatına ait bazı hatıraları ihtiva etmektedir. Bunlar, doğrudan doğruya görgü şahidi olduğum olaylardır. Bu hatıralarımı anlatırken zaman ve mekânı tespit etmiş olduğum gibi, hem Atatürk'ten işittiklerimi olduğu gibi ve gördüklerimi de objektif olarak nakletmeye gayret ettim. Öyle sanıyorum ki Atatürk'ün biyografisini yazacaklara bunlar bazı bilgiler sağlayacaktır.

V. Bölüm'de topladığım yazılar, Atatürk'ün fikir hayatının bir cephesini tanıtmaktadır. Türk Tarih ve Türk Dil kurumlarının kuruluş ve çalışmaları üzerindeki tarihçeler ile Atatürk'ün Ankara Üniversitesi ve bilhassa Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin kuruluş hazırlıkları üzerine bildiklerimi izah eden yazılardır. Bu kısım, Atatürk'ün özellikle önem verdiği ve etrafında mütehassıs-

ları topladığı meselelerin, özel ve resmi müesseselerin tarihçeleriyle ilgilidir. Kendisinin bizzat çalışmalarına konu olan bu fikrî hayatının safhalarını, bildiğim cepheleriyle açıklamayı kendime bir vazife bildim.

VI. Bölüm'deki yazılar, Atatürk'ün kadın hakları üzerindeki fikir ve sözleriyle bazı olayların izahıdır.

VII. Bölüm'de, çok sayıdaki hatıralarla alakalı olarak çeşitli konular üzerinde tahlil yazıları vardır. Buradaki yazılar, Atatürk'ün bir mesele veya mefhum üzerindeki tarif ve izahlarını ihtiva ettiği gibi, mesela umumi olarak kültür meselelerine verdiği önemi belirtmekte ve O'nun muhitinde ne kadar çok ve çeşitli konulara temas edildiğini ortaya koymaktadır. Bu yazılarda bizzat şahidi olduğum ve not tuttuğum kısımlar ve onların tahlilleri okunacaktır. Bunlardan diğer bir kısım da çeşitli nutuklarında yer alan fikirleri üzerindeki düşüncelerdir.

Özetle, yedi bölüm içinde topladığım kitabın esas konusu Atatürk'ün fikrî hayatından bazı sayfaların izahıdır. Aynı zamanda kendisinin bizzat konuşmalarını tespit etmekle bunların tarihe yardımcı olacağına inanmış bulunuyorum.

Bu kitap, "İş Bankası Kültür Yayınları" Atatürk Serisi dahilinde neşredildiği için, Banka'ya bilhassa teşekkürü bir borç bilirim. Türkiye İş Bankası, Atatürk'ün bizzat kurduğu, iktisadi hayatımızda Cumhuriyet devrinin başarılı bir müessesesidir. Memlekette ekonomik alandaki önemli yeri içinde, kültür yayınlarına değer vererek neşrine delalet edildiği için, Atatürk'ün esas fikirlerine de hizmet edilmiş oluyor.

Cihan medeniyetindeki bugünkü yerimizi ve ilerlememizi Cumhuriyet devrimize borçluyuz. Her başarılı eser ve fikir hareketi, daima milletimizin benliğini yükseltecek ve Türkiye'yi cihana tanıtacaktır.

31 Mayıs 1959
Prof. Dr. Ayşe Afet İnan

Üçüncü baskının önsözü

Bu kitabın birinci baskısı 1959'da ikincisi ise, 1968'de Türkiye İş Bankası Yayınları arasında çıkmıştır. Atatürk'ün doğumunun 100. yılında üçüncü baskısının yapılması için İş Bankası Kültür Yayınları tarafından alınan karara teşekkür ederim.

Ekim 1981
Prof. Dr. Ayşe Afet İnan

I

Atatürk'ün Özgeçmişi, Son Günleri ve Anıtkabir

Atatürk'ün Özgeçmişi

1881 yılında, Mayıs ayının çiçekli yeşil bir günü, Selanik koyuna hâkim yamaçtaki mahallenin üç katlı pembe evinde Zübeyde Hanım'ın bir oğlu dünyaya gelmiştir.[1] Rüsumatta (gümrük) memur olan kocası Ali Rıza Efendi, bu müjdeli haberden büyük sevinç duymuştur. Bu Türk ailesinin akraba ve mahalle muhiti, küçük Mustafa'nın annesinin loğusa yatağını günlerce ziyaret

1 Mustafa Kemal'in doğum ayı ya hiç yazılmaz yahut da yanlış olarak bir sonbahar ayı gösterilir. Halbuki kendisinden işittiğime göre, bir ilkbaharda doğmuş olduğunu, hatta bunun Mayıs ayına tesadüf ettiğini söylerdi. Buna esas teşkil eden hatıramı ve Atatürk'ün sözlerini nakledeyim: Bir gün, Cumhurbaşkanlığı Umumi Kâtibi Hasan Rıza Soyak Atatürk'e bir evrak getirmişti. Bunda, Atatürk'ün doğum gününün bildirilmesi rica ediliyordu. M. Kemal Atatürk, bunun üzerine düşündü, fakat bu günü kendisi de tam olarak bilmiyordu. Ancak, annesinden işittiğine göre, bir bahar mevsiminde doğmuş olduğunu hatırladı. Ay ve gün için ise aynen şöyle dediğini hatırlıyorum: "*Bu bir 19 Mayıs günü niçin olmasın?*"

Bu resmi yazı ile ona verilmiş olan cevap aynen şöyledir:

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
Hariciye Vekâleti
Protokol Dairesi Şefliği; 10. XI.1936
U. No:21081 H. No:177 Lefi

Riyaseticumhur Umumi Kâtipliğine;

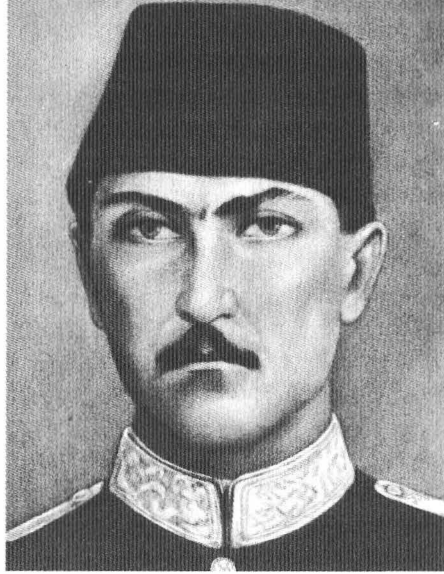
İngiltere Maslahatgüzarı Mösyö Morgan, Vekâletimize müracaat ederek Reisicumhurumuzun yevmi veladeti münasebetiyle İngiltere Kralı Sekizinci Edvard tarafından hususi ve samimi bir tebrik telgrafı çekileceğini söylemiş ve Atatürk'ün doğum tarihinin bildirilmesini rica etmiştir.
Keyfiyeti arz eder ve İngiltere Büyük Elçiliğince talep edilen malumat tensip buyrulduğu takdirde işarına müsaadelerinizi rica eylerim.

Riyaseticumhur EvrakıHariciye Vekil Y.
3/7493Elçi
12-XI-1936...Tarih ve... Türkgeldi'ye cevaptır.
R.C. Atatürk'ün 19 Mayıs 1881 tarihinde doğmuş olduğunu arz ederim.

ederek, yavruya mutlu, uzun ömürler dilemişlerdir. Bu beşikte yatan sarışın çocuğun, elli sekiz yıl sonra Osmanlı padişahlarının İstanbul'daki Dolmabahçe Sarayı'nda, Türkiye'nin ilk Cumhurbaşkanı M. Kemal Atatürk olarak, bir sonbahar ayında (10 Kasım 1938) ölümüne, bütün Türk ulusuyla beraber, dünya uluslarının acı duyarak ağlayacaklarını, Selanikli akraba ve dostları o zaman acaba hiç akıllarına getirmişler midir? Şüphesiz ki hayır. Çünkü küçük Mustafa o tarihte Osmanlı Devleti'nin başında bulunan hanedana mensup bir şehzade olarak doğmuş değildi. O, sadece Osmanlı İmparatorluğu'nun bir tebaası (uyruk) olarak nüfus kütüğüne yazılmıştır. Doğum müjdesi, komşu ve mahalle çevresinden dışarı çıkmamıştı. Fakat büyüyen Mustafa Kemal'in tanınması derece derece yayılmış ve her kula nasip olmayan bir hızla ilerlemiştir. O'nun zekâsı, meslek yaşamına ve sosyal çevrelerine yeni bir ışık olarak girmiş ve en hareketli etkisiyle parlak izler bırakmıştır. Yarım yüzyıllık ömründe Türkiye'yi kurtarmış muzaffer bir Başkumandan, Türkiye Cumhuriyeti'ni kurmuş bir devlet başkanı, ulusuna birçok devrimler hediye eden ve sonunda dünya ulusları tarafından "büyük adam" olarak tanınan bir Türk olarak tarihe kaydedilmiştir. Bugün dahi Türkiye, genellikle "Atatürk Türkiyesi" diye anılır. Bu bakımdan O'nun Selanik nüfus kütüğünden itibaren, tarih sayfalarındaki yaşamını bilmek, yarım yüzyıllık Türk tarihini de incelemek demektir.

Okul yaşamı

Küçük Mustafa, okul yaşına geldiği vakit, babası oğlunu yeni tarz mektepte okutmayı kararlaştırmıştır. Fakat annesi eski tarzda ve dini öğretime eğilimliydi. Bu iki düşüncenin, yani eski ve yeninin çarpışması küçük Mustafa'da ilk derin izini bırakmıştır. Annenin arzusu

Atatürk'ün babası
Ali Rıza Bey

sadece mektebe başlama töreni yapmakla yerine getiriliyor. Baba ise, oğlunu ertesi gün, yeni tarz mektebe kaydettiriyor. Fakat ne yazık ki memuriyetten ayrılarak kereste ticareti yapan genç baba, oğlunun okumasına tanık olamayacaktır.

Mustafa, daha ilkokul çağında babadan yetim kalmıştır. Ancak öğretim düşüncesi devam ediyor, O her şeye rağmen okuyor, 1893'te Selanik'teki Askeri Rüştiye'ye sınav vererek giriyor. Burada matematik öğretmeni Mustafa Efendi, öğrencisinin yetenek ve yetkinliğine hayran olduğu için, ona Kemal adını veriyor. Mustafa Kemal 1895'te, ilk defa doğduğu şehirden çıkarak, Manastır Askeri Lisesi'ne yatılı öğrenci olarak giriyor. Orada şiir ve edebiyata merak sarıyor. Tatil zamanlarında ise Selanik'teki Frerler Okulu'nda Fransızcasını ilerletiyor. Mart 1899'da Mustafa Kemal'i İstanbul Harp Okulu'nun piyade sınıfında kayıtlı buluyoruz. O, bir

Genç kurmay subay adayı Mustafa Kemal.

taraftan normal derslerine çalışırken, diğer taraftan da hür fikirli şiir ve yazıları okuyor ve sınıf dışında arkadaş grupları ile aralarında münakaşalar ve münazaralar yapıyorlar. O, aynı zamanda hitabete de (etkili söz söyleme sanatı) çok meraklıdır.

1902'de, Harp Akademisi'ne ayrılan M. Kemal ülke yönetiminin durumu üzerinde düşünmektedir. O, bir yandan askerlik derslerine çalışır ve onlar üzerinde mesleki bilgilerini kuvvetlendirirken, diğer taraftan da siyasi düşünceler üzerinde zihnini işletmektedir. M. Kemal, istibdat idaresini İstanbul'da daha yakından hisseder olmuştu. Harp Akademisi'nin az sayıda olan genç subay öğrencileri, yeni hür düşünceler etrafında toplanmakta, hatta el ile yazılan bir de gazete çıkarmaktan çekinmemektedir. Yüzlerce Harp Okulu öğrencisine hitaben bu yazılar, bizzat M. Kemal'in kaleminden çıkmakta ve bu gizli örgütü de, o yönetmekte-

dir. Bu durum, okul yönetimi tarafından haber alınmakla beraber, kendilerine karşı cezai önlemler uygulanmadığını ve hoşgörü ile karşılandığını bizzat M. Kemal, anılarında itiraf etmiştir.

O, üç yıllık öğrenciliği esnasında anlayışlı, zeki ve çalışkan bir birey olarak hocalarının beğenisini ve dikkatini çekmiştir. Ancak O, kendi benliğinde manevi huzursuzluk içinde idi, anlam ve niteliğini bir türlü anlayamadığı duyguların etkisi altında, küskün, kederli ve içinden gelen bir isyan duygusuyla dolu bir halde yaşıyor, okuyor, ne bulursa okuyor ve yazıyordu. Akademi'de ve devlet merkezindeki gözlem ve incelemeleri, onda derin izler bırakacak kadar kuvvetlidir. Hocaların verdiği askeri problemleri çözmeye çalışırken, adeta geleceğin meydan savaşlarını yöneten bir kumandan edasındadır.

Ordu mensubu

11 Ocak 1905'te Mustafa Kemal Harp Akademisi'nden yüzbaşı rütbesiyle mezun olmuştur.[2] Siyasi çalışmalarına ise birkaç arkadaşıyla toplantılar yaparak devam etmektedir. Fakat içlerinden birinin ihbarı üzerine, İstanbul'da birkaç ay tutuklanır. Hapisten çıkar çıkmaz, 5 Şubat 1905 tarihinde de, Suriye'deki Beşinci Ordu merkezi olan Şam'a gönderilir.

2 M. Kemal'in öğrenim yılları ve bugünkü öğretim durumu ile mukayesesi:

		Yıl	Çıkışı	Yaşı
İlkokul	Selanik İptidaisi	(3—6)	1891	10
Ortaokul	Selanik Askeri Rüştiyesi	(4)	1895	14
Lise	Manastır Askeri İdadisi	(3)	1899	18
Harp Okulu	İstanbul Harbiye Mektebi	(3)	1902	21 (Teğ.)
Harp Akademisi	İstanbul-Erkan-ı Harbiye Mektebi	(3)	1905	25 (Yzb.)

Bu münasebetle Osmanlı yönetiminin Suriye'deki durumuna yakından tanık olmuş ve çeşitli fırsatlarla bu ülkenin her tarafını gezmiştir. O, sivil ve askeri yönetimi iyi görmemektedir. 1906 yılının Ekim ayında, aynı düşüncedeki birkaç arkadaşıyla beraber "Vatan ve Hürriyet" ismi altında gizli, siyasi bir dernek kurarlar. Suriye, Lübnan ve Filistin'deki bazı merkezlerde bizzat bu derneğin şubelerini yaymaya çalışmış ve bu derneği asıl Makedonya'da faaliyete geçirmek istemiştir. Bazı arkadaşlarının yardımıyla Selanik'te bu siyasi derneğin bir şubesini kurabilmiş ise de, askeri görevinin başına dönmek zorunda kalışı, onu tekrar Suriye'ye gitmeye mecbur etmiştir. 1907 yılında M. Kemal'i kolağası rütbesiyle Makedonya Üçüncü Ordu Müdürlüğü'nde görev almış olarak buluruz. Daha evvel kendi kurduğu siyasi ve gizli dernek şubesinin Selanik'te İttihat ve Terakki Derneği içinde yer aldığını görünce o da bu faaliyete katılmıştır.

23 Temmuz 1908'de Hürriyet ilanı, Osmanlı Devleti'nde İkinci Meşrutiyet devridir. M. Kemal, bu devrimden sonra ordunun politika ile uğraşmasını istememektedir. Bu itibarla, asıl ordunun ıslahını, subayların talim ve terbiyesinin esas olduğunu kabul ettirmek için uğraşmış ise de, iktidarı ele alan ve siyasi bir parti olarak iş başına geçen İttihat ve Terakki mensupları, bu düşünceyi kabul etmemişlerdir. M. Kemal bu düşüncesinin bir uygulaması olarak bu yıllarda, birtakım askeri konulara ait yazılar yazmış ve çeviriler yaparak yayınlamıştır.[3]

3 – General Litzman'dan tercüme. *Takım Muharebe Talimi*, Selanik:1324 (1908), Asır Matbaası, 64 sayfa.

– *Cumalı ordugâhı, Süvari, Bölük, Alay, Liva, Talim ve Manevraları*, Selanik:1325 (1910), 41 sayfa.

– *Beşinci Kolordu Erkan-ı Harbiyesi Tabiye ve Tatbikat Seyahati*, Selanik:1327 (1911), 40 sayfa. ▷

Meşrutiyetin ilanından sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olan Trablusgarp'ta "Hürriyet"e karşı gelmek isteyenlerin durumunu incelemeye memur edilen M. Kemal, dönüşte de Bingazi ve Girit'e uğramıştır.

13 Nisan 1909 tarihinde gerçekleşen ve 31 Mart Vakası diye anılan irtica hareketine karşı Selanik'ten müdahale eden "Hareket Ordusu" kurmaylığını yapan ve İstanbul halkına hitap eden beyannameyi kaleme alan yine O'dur. Bu yıllarda, O eleştirdiği Osmanlı ordu teşkilatını iyileştirmek ve gelecek savaş için esaslı bir surette hazırlamak düşüncesindedir. Fakat ne rütbesi ne de görevi, bu kapsamlı işe elverişli değildi. Selanik'te alay kumandanı iken, Arnavutluk'ta çıkan ihtilal hareketine, Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın Kurmay Başkanı sıfatıyla katılmıştı. 13 Ocak 1910'da Redif II. Selanik Tümeni Kurmay Başkanlığına atandı.

1910'da, Fransa'daki "Picardie" askeri manevralarına, Türk ordusunu temsilen gitmiştir. Eylül 1911'de M. Kemal'e İstanbul'da Genelkurmay Başkanlığı'nda bir memuriyet veriliyor. Fakat bu sırada İtalyanlar Trablusgarp'a hücum ediyorlar. O, Mısır yolu ile derhal buradaki savunmaya koşmuştur. Burada binbaşılığa terfi etmiş ve 1912 yılında Tobruk ve Derne karargâh-

◁ – General Litzman'dan tercüme. *Bölüğün Muharebė Talimi*, İstanbul:1328 (1912), 74 sayfa.

– *Zabit ve Kumandan ile Hasbıhal*, 1918 (Sofya Ateşemiliteri, Erkân-ı Harbiye Kaymakamı), 35 sayfa.

Not: Bu son kitap I. Fırka Erkan-ı Harp Binbaşı Mehmet Nuri'nin (Conker) *Zabit ve Kumandan* (Dersaadet, Nisan 1330, Tanin Matbaası) adlı kitabı üzerine yazılmıştır. Bu kitapların hepsi bir arada *Atatürk'ün Askerliğe Dair Eserleri* adı altında İş Bankası Kültür Yayınları tarafından 1959'da basılmıştır. *Zabit ve Kumandan ile Hasbıhal* ise, Conker'in kitabıyla birlikte Atatürk'ün doğumunun 125. yılı dolayısıyla, orijinal metin ve günümüz Türkçesi bir arada olarak, İş Bankası Kültür Yayınları tarafından 2006'da basılmıştır.

Mustafa Kemal ve Fethi Okyar (solunda) Picardie manevraları sırasında

larındaki direniş hareketlerini yönetmiştir. Ekim 1912'de Balkan Savaşı'nın ilan edildiğini işitince, Avrupa yoluyla Romanya üzerinden İstanbul'a dönmüştür. Gelibolu yarımadasını korumak için kurulan Bolayır Kolordusu'nun kurmay başkanı sıfatıyla bu kumandanlık görevini üzerine almış ve bundan sonra Edirne'nin geri alınışında bulunmuştur.

Tam bir sene sonra, Sofya merkez olmak üzere, Bükreş, Belgrat ve Çetine ataşemiliterliklerinde görev almıştır (27 Ekim 1913-2 Şubat 1915 tarihleri arasında). Birinci Dünya Savaşı'na katılan Osmanlı ordusunda, fiilen çalışmak istediğini bildirmesi üzerine, Gelibolu Yarımadası'ndaki 19. Tümen Kumandanlığı'na getirilmiştir. 18 Mart 1915'te Çanakkale Boğazı'nı geçmeyi başaramayan İtilaf kuvvetleri, Gelibolu yarımadasının batısına asker çıkarmak istemişlerdir (25 Nisan 1915). İşte M. Kemal, Arıburnu'nun Anafartalar kısmında emrindeki

kuvvetleri iyi idare ederek, düşmanın ilerlemesini ve İstanbul yolunun karadan açılmasını önlemiş ve orada bir direniş cephesi kurmuştur. Bu savaşlar esnasında, kişisel cesaretinin yanı sıra, kumandanlık niteliklerinden de çok yararlanmıştır. Bu savaş esnasında cebindeki saat, üzerine isabet eden misket mermisiyle parçalanmış ve kendisini yaralanmaktan korumuştur.

1 Haziran 1915'te albaylığa terfi eden M. Kemal, Çanakkale Savaşı'nın karadan çıkarma hareketinde büyük başarılar elde eden bir kumandan olarak ülkede tanınmaya başlamıştır. Düşmanın çekileceğini tahmin ettiği için taarruz ederek başarılı olmayı istedi ise de, bu işe üst kumandanlar razı olmamışlardır. Bunun üzerine 10 Aralık 1915'te buradan ayrılmıştır. 19 Aralık 1915'te de düşman kuvvetleri bu çıkarmada başarılı olamadıkları için bölgeyi terk etmişlerdir.

Çanakkale'den Edirne'ye getirilen On Altıncı Kolordu Kumandanlığı'na atanan M. Kemal, 14 Ocak 1916'da bu görevi üstlendi.

Bu Kolordu, Kafkas Cephesi'ne sevk olunmak üzere Diyarbakır'a nakledildiği için, 14 Nisan 1916'da generalliğe terfi etmiş olarak Silvan'da işe başladı.

Bu suretle 1916 yılında General Mustafa Kemal, Doğu Cephesi'nde kolordu kumandanı olarak savunma savaşları yapmış, aynı zamanda Bitlis ve Muş'u da, düşman elinden geri almıştır (6-7 Ağustos 1916). Bu sıralarda Osmanlı Devleti'nin Başkumandanlığı, müttefikleri Alman kumandanlarıyla birlikte Suriye, Filistin üzerinde, bazı askeri planlar hazırlayarak, General M. Kemal'e de burada görev önermişlerdir. Ancak O, genel durumu düşündüğünden, bu planların başarılı olamayacağını ve ülkenin genel zaafını, mülki idarenin artık güvenilemeyecek bir hale geldiğini, ekonomik yaşamın felce uğradığını ve bunlara çare olarak önerdiği bir raporu, Başkumandanlığa vermiştir (Eylül 1917). Fakat

O'nun bu önerileri kabul edilmemiştir. Bunu üzerine tekrar Doğu Cephesi'ndeki İkinci Ordu Kumandanlığı'na dönmüştür. Bundan sonra Suriye Cephesi'nde Yıldırım Orduları Kumandanlığı'nda yeni kurulan Yedinci Ordu'ya kumandan olarak atanan (5 Temmuz 1917) M. Kemal, burada tasarlanan askeri planın da başarılı olmayacağına dair bir rapor verir ve önerilerde bulunur. Başkumandanlık bu düşüncelere katılmaz. Fakat az zamanda, düşmanın üstün kuvvetlerle taarruzu Filistin'in istilası ile neticelenir ve Kudüs İngilizlerin eline geçer.

Bu sırada İstanbul'da izinli bulunan General M. Kemal, yirmi gün sürecek olan bir ziyaret için Almanya'ya gitmeye memur edilir. Böylece 1917 yılının son ayında, Osmanlı veliahdı Vahdettin ile Almanya İmparatoru'nun ziyaretine gidilmiştir (15 Aralık 1917-5 Ocak 1918). Oradaki genel durumu da yakından incelemek fırsatını bulan General Mustafa Kemal, müttefik devletler için sonucun yenilgi olacağını açıkça söylemekten çekinmemiştir. Almanya dönüşü hastalandığından tedavi için Viyana ve Karlsbad'a gitmiştir. Burada geçen günlerinde (Temmuz 1918), M. Kemal ülkenin durumunu daha sükûnetle düşünmeye ve çareler aramaya, aynı zamanda da pek çok kitap okumaya fırsat bulmuştur.[4]

4 Bu tedavi esnasında General M. Kemal beş defter tutan günlük hatıralar yazmıştır. Türkçe ve Fransızca olarak yazılmış olan bu defterleri, 1931 yılında Atatürk'ün kütüphanesinde bulmuştum. Onları bu sıralarda Cumhuriyet tarihini, Tevfik Bıyıklıoğlu ile beraber hazırlamakta olan Dr. Reşit Galip Bey'e tetkik edilmek üzere vermiştim. Sonra bu defterleri ve diğer vesikaları Atatürk bana, saklamam ve ileride açıklamalarıyla beraber yayınlanmak üzere verdi. Bunlar hakkında bazı açıklamaları da bizzat bana anlatmıştı ve "Neşredilecek zamanı sen takdir edersin" demişti. (y.h.n.: Afet İnan bu defterleri 1983 yılında *M. Kemal Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları* adıyla TTK Yayınları'ndan yayınlamıştır.)

Bu söyledikleri, Osmanlı ordusu aleyhine gerçekleşmişti. Temmuz 1918'de padişah olarak Osmanlı Devleti'nin başına geçen Vahdettin, M. Kemal'i Filistin'deki Yedinci Ordu'ya atamıştı. Fakat düşman saldırısının önüne geçmek olanaksız hale gelmişti.

Nitekim Osmanlı ordusu yer yer karşı koymakla beraber, Halep'e kadar çekilmek zorunda kalmıştır. Bu arada Bulgarlar Selanik Antlaşması'nı imzalamışlardır (Eylül 1918). Ekim 1918'de de Osmanlı Devleti Mondros Ateşkesi'nin imzaladığı zaman, Alman kumandanın Suriye Cephesi'nden ayrılması gerektiğinden, M. Kemal Yıldırım Orduları Grubu Kumandanlığı görevini almak zorunda kalmıştır. O, bu durum karşısında ve Mondros Antlaşması'nın uygulanması bakımından İstanbul hükümetini uyaran telgraflar çekmiş ve ülkeyi saran tehlikeyi sadrazama bildirerek çareler önermiştir. Fakat İstanbul hükümeti duruma hâkim olmaktan uzak ve aciz idi.

Kasım 1918'de M. Kemal, ordusunun başından alınarak İstanbul'a çağrılmıştır. Devlet merkezinde genel yenilginin acısı, pek çetin günlerin geçmesine neden olmuştu. Mayıs 1919'a kadar İstanbul'da siyasi çalışmalarda bulunan M. Kemal, ülkeyi bu işgal durumundan kurtarmak için, kendi düşüncelerine taraftar toplayarak planlarını hazırlamakla meşgul olmuştur. General M. Kemal'in Osmanlı Devleti'nden aldığı son resmi görev, ordu müfettişliği ve kendi bölgesindeki mülki amir ve memurlara emir verme yetkisidir.

Milli Mücadele'nin önderi

Hayatının otuz dokuzuncu yılına bastığı Mayıs ayında, General M. Kemal Türkiye'yi kurtarma ve yeni bir devlet kurma tarihine başlamıştır. 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktığı gün, derhal işe başlamıştır. 22 Haziran

1919'da Amasya'dan çekilen telgrafla "Vatan tamamiyeti, milletin istiklali tehlikededir" cümlesi ile bütün kumandan ve valilere alarm işareti verilmiştir. Erzurum ve Sivas siyasi kongrelerinde ülke temsilcilerini davet eden bu imza sahibi kimdir? Resmi sıfatı Ordu Müfettişi ve Padişah'ın fahri yaveri... Millet soruyor: Bu kumandanın geçmişte belli başarıları var mıdır? O'nun yukarıda açıkladığımız askeri yaşamı, Türkiye'ye dalga dalga yayılmaya başlıyor. O'nun, Osmanlı İmparatorluğu'nun hemen bütün nişanlarını taşıyan resmi elden ele dolaşıyor. Milletçe öğreniliyor ki O, Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan bir devletin ordusunda zafer kazanmış, eleştiren ve başarılı bir kumandandır.

Bu sıralarda ülkenin genel durumu şu haldedir:

Mondros Ateşkesi galiplerin lehinde en geniş anlamıyla uygulanmaktadır. Bu parçalanmayı, Sevr Antlaşması sadece onaylayacaktır (10 Ağustos 1920).

Bunların karşısında Osmanlı hanedanı ve hükümeti tam bir teslimiyet halindedir. Adeta galip devletlerin isteğini yerine getirmek için iktidar mevkiindedir. Azınlıklar yabancı devletlerin amaçları için çalışmakta ve dernekler kurmaktadır. Ülkenin asıl sahibi Türk halkı ise başsız, teşkilatsız, endişe içindedir. Fakat bütün millet, genel durumu hoş görmeyen bir halde, kurtulma ve bağımsızlık fikirlerini düşünenler ancak yerel çareler aramaktadır. Eğer bu teşekküller başarılı olursa, Türkiye Selçuklu Devleti'nin teslimiyeti sıralarındaki gibi, küçük devletlere ayrılacaktır. Ancak bunların elbette uzun zaman yaşamasına olanak yoktur.

Batı ve Güney bölgelerinde silahlı direnişler yer yer başlamıştır. Fakat üstün düşman kuvvetleri karşısında çekilmeler, hatta bazı yerlerde panik halini alan kaçmalarla, halk, İç Anadolu'ya doğru akmaktadır. Coğrafi durumun doğal odağı, Orta Anadolu olmuştur. Şimdi, tamamen iyi niyetlerle yapılan bu hareketleri teşkilat-

landıracak ve toplayacak bir önder gereklidir. Eğer bu önder çıkmazsa devletin bağımsızlığı, ülkenin geleceği tehlikeye girecektir. Bu yer yer toplanan milis kuvvetleri de, dağılmaya mahkûm olacaktır. İşte, bu birliğin müjdecisi, Mustafa Kemal adının etrafında toplanmaya başlamıştır. İlk alarm, 22 Haziran 1919'da Amasya Genelgesi ile başlar. M. Kemal imzasını taşıyan bu yazıda: "*Milletin istiklalini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır*" denir.

Temmuz 1919, Erzurum Kongresi'nde M. Kemal askeri sıfatlarından ayrılmış ve İstanbul hükümetine isyan etmiştir. Eylül ayında Sivas Kongresi'nin başkanı, Doğu ve Batı vilayetlerindeki siyasi derneklerin birleştiricisi ve ihtilal şefi olarak meydana çıkmıştır. 1919'un son ayında (27 Aralık) M. Kemal Ankara'ya gelmiştir. 1920 yılı ise ülkede yer yer yapılan mücadelenin birleştirici bir önder etrafında toplanmaya başlamasını kaydetmiştir. Şimdi kısaca 1920 ile 1923 yılları arasındaki zamanda Türkiye'ye bakalım:

Maddi kuvvet başlangıçta hemen hiç yok gibidir. Fakat 1922 Eylül'ünde düşman ordularını denize dökecek bir duruma gelmiştir. Bu kuvvetler belki sayıca, malzemece her zaman üstün olmamıştır. Fakat muntazam bir kuruluş haline gelen ülke kuvvetleri Başkumandan ve değerli kumandanlar tarafından iyi yönetilerek bu vatanı kurtarmıştır. Siyasi durumu Türkiye Büyük Millet Meclisi ve ülke yönetimini de, O'nun hükümeti eline almıştır. Bunların da başkanı aynı Başkumandan'dır. Bu savaş yılları en kritik zamanlardır. İçte ulus kuvvetleri ilk zamanlarda ikiye ayrılmıştır. Bunun için evvela birliği sağlamak gerekmiştir. Diğer taraftan da düşman, üstün kuvvetlerle ülke içerilerine ilerlemişken Birinci ve İkinci İnönü savaşları, Sakarya Meydan Muharebesi ve nihayet Büyük Taarruz ile ülkeden dışarı atılmıştır (Eylül 1922).

Kütahya, Eskişehir muharebelerinden sonra (25 Temmuz 1921) Sakarya'nın doğusuna çekilen ordunun tam sorumluluğunu başkumandanlık yetkileri ile üç ay müddetle B. Millet Meclisi, M. Kemal'e vermiştir (4 Ağustos 1921). Büyük Millet Meclisi, Sakarya Meydan Muharebesi'ni başarıyla yöneten ve düşmanı geri çekilmeye mecbur bırakan Başkumandan'a Mareşal rütbesi ile Gazi unvanını vermiştir (19 Eylül 1921).

Başkumandan ve Meclis Başkanı Gazi M. Kemal, Büyük Millet Meclisi'nde (Ekim 1922) şöyle der: "*Milletimiz tek bir adam gibi gösterdiği sarsılmaz vahdet ve gayret sayesinde bu muvaffakiyeti ihraz etmiştir.*"

Devlet adamı

Diğer taraftan, yukarıda da görüldüğü gibi, Osmanlı hükümetinin acizliği karşısında, M. Kemal, bir hükümet kurmak için Büyük Millet Meclisi olarak toplanmayı esas kabul etmiştir.

24 Temmuz 1923'te Hariciye Vekili ve Baş Delege General İsmet (İnönü) tarafından imza edilen Lozan Antlaşması ile Büyük Millet Meclisi Hükümeti, bütün dünya devletleri tarafından meşru sayılmıştır. Bu antlaşma askeri zaferimizin bir sonucu olmuştur.

29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edilmiş, Gazi M. Kemal, Büyük Millet Meclisi tarafından ilk cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Bundan sonra, artık bir Osmanlı saltanatı kalmamıştır. Hilafet ise, 3 Mart 1924'te kaldırılmış ve yerine cumhuriyet esaslarına uygun bir devletin temelleri atılmıştır. 1923'ten 1938'e kadar on beş yıl, Atatürk kurduğu devletin başkanı olarak görev görmüştür.

1934'te Büyük Millet Meclisi bir yasayla O'na Atatürk soyadını vermiştir. Bu tarihten başlayarak, Mareşal Gazi Mustafa Kemal, sadece "Atatürk" adıyla anıl-

mıştır. Atatürk bir önder olarak Türk ulusunun son yüzyıllarda geri bırakılmış olan kurumlarına ve bağnaz düşüncelerine baş kaldırarak, bu ulusu dünya uygarlığı içinde ileri bir seviyeye ulaştırmak için Türk devrimlerinin yasalarla yürürlüğe konmasını sağlamıştır.

1938 yılı yaz aylarının sonu... Dolmabahçe Sarayı'nın denize bakan odalarından biri... Duvarlarında mavi zemin üzerine sarı yaldızlarla boyanmış, irili ufaklı yıldızlar, ortada duvara dayalı ceviz oymalı bir karyola ve komodin, ayakucunda şezlong, onun karşısında geniş kristal aynalı dolap, odanın denize bakan panjurlu pencereleri önünde mavili Hereke kumaşıyla kaplı hafif koltuk ve sandalyeler, köşede yastıklı bir sedir... Sofaya çıkan iki kapı arasında bir tuvalet masası, üzerinde Nuri Conker'in Atatürk'e hediye ettiği fosforlu, dört köşe, büyükçe bir masa saati, bunun üzerinde, yakın bir süre önce Zekai Apaydın tarafından hediye edilmiş bir tablo. Tablonun arka planında karlı bir dağ, önde ağaçlı bir orman ve ön plandaki düzlükte çimenli bir alan[5]. Sofada bir radyo ve gece gündüz devir teslimi (bir işi başkasına bırakan) yapan nöbetçilerden biri... Yatak odasının yanındaki pembe salonda ise, daima nöbetleşe bekleyen yakın arkadaşlarından biri veya ikisi. Son aylarda oraya bir nöbet defteri koydurmuştum. Her günkü sağlık durumu bu deftere kaydedildiği gibi, Atatürk'ün yanına girenlerin, ne kadar müddetle yanında kaldıkları da işaret ediliyordu. Çünkü doktorların önerilerine göre, kendisinin çok yorulmaması gerekiyordu. Daima konuş-

5 Bu oda olduğu gibi muhafaza edilmektedir.

Atatürk, hastalığının kendini iyice belli ettiği dönemlerde, Florya'daki köşkünde.

mak ve dinlemek âdetinde olan bir insan için, bu halin çok sıkıcı olduğuna şüphe yoktu.

Ben, her gün gazeteleri okuyor ve özetleri kendisine söylüyordum. Bazen şeklinde okuduğum kitapları, hikâyeleri ve seyahatnameleri de anlatıyordum. Bunların bir kısmını anlatır ve yorulmasın diye geri kalan kısımlarına başka günler devam ederdim. Hastalık günlerinde, günlük haberleri ve ayrıca resmi bilgiler kendisine verildikçe, yeni siyasi ve askeri gelişmeler üzerinde düşünce ve görüşlerini ifade eder ve gelecek için ulusça kuvvetli olmamızı dilerken, dünya barışının sarsıntıda olduğuna işaret eder ve endişe duyardı. Nitekim O'nun ölümünden bir yıl sonra İkinci Dünya Savaşı patlak vermedi mi?

Bu sıralarda kendisini en çok meşgul eden ve üzerinde hassasiyetle durduğu siyasi olay, Hatay sorunu idi. Bu işin halledilme şekli kendisine en büyük sevinci vermişti.

Günler geçtikçe hastalığı ağırlaşmasına ve doktorların kesin istirahat şekli üzerinde durmalarına rağmen, yine genel konularla meşgul olmak, devlet işlerinin normal gidişini izlemekten geri kalmamıştır.

Bir gün Başbakan Celal Bayar, kendisine ikinci beş yıllık iktisadi program için, açıklamalarda bulunmak üzere gelmişti. Dr. Neşet Ömer İrdelp beni bularak:

"*Atatürk biraz fazla yoruldu, yanına girseniz de, izahatın bir kısmını başka bir zamana bıraktırabilseniz*" diye rica etti.

Odaya girdiğim zaman, Atatürk yatağında oturuyor, Celal Bayar da anlatıyordu. Atatürk bana, "*Otur, sen de dinle*" dedi. Bir müddet sonra, doktorun önerisini yerine getirmek için araya girmek istediğim zaman, karşımda hasta bir Atatürk kalmamıştı. O, tamamen ülke işlerine kafasını vermiş, maddi ıstırabını unutmuş bir halde:

"*Biliyorum doktorlar yine istirahat tavsiye etmişler*" dedikten sonra sert olarak, "*Memleketin en mühim ve esaslı işlerini konuşuyoruz, bunlar beni yormuyor, bila-*

Atatürk bir tekne gezisinde dönemin Ekonomi Bakanı Celal Bayar ile.

kis hayat veriyor. Bunları otur da sonuna kadar sen de dinle" dedi.

Bütün hastalığına rağmen, ülkenin yeni gelişmelerini işitmekle dahi memnun olmuş ve kaygıdan kurtulmuş bir devlet adamına, velev ki doktor önerisi olarak dahi, ufak bir uyarıda bulunmuş olmamdan dolayı üzüntü duydum ve sonuna kadar ben de dinledim. Atatürk, Başbakan'a çekilmesi için izin verirken, çok müsterih ve tatmin olmuş bir durumda idi.

Celal Bayar gittikten sonra, bu meseleler üzerinde ve dünya durumu hakkında benimle uzun uzun konuştu.

"*Dünyanın bir harbe doğru gittiği bu devirde, bizim iktisaden çok daha kuvvetli olmamız lazımdır*" diyordu.

Atatürk o gün, bütün bu hükümet planlarının tamamen yapılmış olduğunu görür gibi, sevinç içinde idi. Nitekim o gün Atatürk'ün tahlil ettiği, geleceğin siyasi ve askeri olayları, ölümünden sonraki yıllarda gerçekleşmiştir.

Atatürk'ün son günlerine ait birkaç noktayı daha kaydedeceğim:

26 Eylül 1938, Dil Kurumu Bayramı gecesi idi. Atatürk radyoyu dinlemiş ve kendisi tarafından orada söylenmek üzere bazı emirler vermişti. Bunun gecikmesi, hırslanmasına neden olmuştu. O geceyi rahatsız olarak geçirdi. İlk hafif komayı o zaman atlatmıştı. Ertesi sabahki izahlarında, "*Demek ölüm böyle olacak*" diye uzun uzun gördüğü rüyayı anlattı. Rüyadaki olay, Selanik'te ihtilale ait bir komitecilik vakası idi. "*Salih'e söyle, ikimiz de kuyuya düştük. Fakat o kurtuldu*" demişti.

Atatürk'ün bundan sonraki günleri, daha hazin oldu. Cumhuriyet'in on beşinci yıldönümü için, Ankara'da bulunmak isteği o kadar kuvvetli olmasına rağmen, hastalığın esiri olmaktan büyük ıstırap çektiği

belli idi. Fakat O'nun sabır ve iradesi dahi etrafındakilerin keder ve endişelerine teselli vermeye yetiyordu.

22 Ekim'de Atatürk, şiddetli ve üç gün süren komayı atlatmıştı. Fakat eskisinden daha düşkün ve halsizdi. Artık tamamen yatağında kalmaya mecbur oluyordu. Çok sevdiği denizi görmek istemiyor, odasının panjurları hemen daima kapalı kalıyordu. İyi olduğu saatler, Ankara'ya gidebilmek için hasret çekiyordu. Hastalığının son aylarında hep ormanlık yerlere gidebilmek arzusu kendisini meşgul etmişti. Fakat komayı geçirdikten sonra, bu gibi dilekler de artık kalmamıştı.

Türkiye'de Cumhuriyet rejimini kuran Atatürk, onu on beş yaşına getirmişti. On beşinci yıldönümüne, hastalığının en ıstıraplı günlerini yaşarken ulaşıldı. Bu yıl dönümü anılarımın en acısını oluşturur. İstanbul şehri, bu töreni kutlamak için büyük hazırlık yapıyordu. Bunlardan bizim görebildiğimiz, Sarayburnu'ndaki su ve ışık düzenleri fevkalade olmuştu.

Atatürk, Büyük Millet Meclisi'nde söyleyeceği "Cumhuriyet'in on beşinci yılı kutlamalarının açılış nutku" üzerinde meşgul olmuş, hükümetin hazırladığı notları okumuş ve onlara ilaveler yapmıştı. Fakat 29 Ekim gününü, hastalığının ağırlığından dolayı, İstanbul'da geçirmeye mecbur kalmıştı. Yıldönümü günü kendisi sakin fakat ıstıraplı idi. Düşüncelerinin çeşitli ve derin olduğu, alnındaki hareketlerden anlaşılıyordu. Saray önünden vapurla geçen gençlik kafilesinin coşkun gösterilerine O, odasındaki pencerenin önünde yerleşik sandalyesinden bakarak karşılık verebilmiş ve göz hareketleriyle duygularını belli etmiştir. Fakat maddi ve manevi ıstırabın bir insan üzerindeki en hazin alametlerini, o gün büyük bir üzüntü ile Atatürk'ün kişiliğinde görmüştüm.

Nihayet, 6 Kasım Pazar günü, kendisine hatırını sorarken kalkmak, yatağında doğrulmak istemişti. Yar-

dım ettim, "*Daha iyisiniz değil mi?*" dedim. Zayıf omuzları çok halsizdi. Yalnız elleri bu genel düşkünlük içinde bozulmamıştı. Değişmeyen bir başka şey de gözlerindeki canlılık ve bakışı idi. Soruma "*Evet daha iyiyim ve iyi olacağım*" diye karşılık verdi ve yanında bulunanlarla beraber bana da elini uzatarak öptürdü. İşte, bu elini öpüşüm son olmuştu. 7 Kasım Pazartesi günü ponksiyon yapılarak karnından su alınmıştı. Ölüm ile neticelenen komaya 8 Kasım Salı akşamüzeri girmiş ve bir daha ayılmamıştır. 10 Kasım 1938, saat 9.05'te ruhunu teslim etmiş, Tanrı'nın verdiği ömür böylece sona ermiştir. Doğanın değişmez yasasına boyun eğen Atatürk, hastalığının en ağır devrelerinde dahi, iyilikten bahsetmiş, devlet ve ulus işleriyle uğraşmış ve daima olduğu gibi olumlu konuşmuş ve etrafına güven vermek istemiştir.

Atatürk'ün kendi hastalığını anlatan bir mektubuna burada yer vermek istiyorum...

Cenevre'de üniversite öğrenimimi bitirmek üzere idim. Bu mektubu Atatürk Mersin seyahatinden sonra Haziran ayında İstanbul'da demirli olan *Savarona* yatından göndermiştir.

14. VI. 1938
Savarona Yatı

Afet,

H. R. Soyak ile benden mektup beklediğini bildirmiştin. Arzun her gün hatırımdadır. Şifahen Celal'e[6] telefonla bildirmek üzere söylemekteyim. Ancak henüz kendim bir şey tespit edemedim.

Vaziyetim şudur: Bence doktorların yanlış görüş ve hükümleri sebebiyle hastalık durmamış, ilerlemiştir. Vakitsiz ayağa kalmak, yürümek, hususu ile burunda yapılan atuş-

[6] Başyaver merhum Celal Üner.

man üzerine gelen kusma neticesi; yapılan istirahatlar hiçe inmiştir. İstanbul'a gelince, Hükümet reyimi almaya lüzum görmeksizin, Fissenger'i getirtti. Yeniden tetkik, muayene yapıldı. Karaciğeri eski halinden farksız ve karnı birkaç kiloluk müterakim su ve gaz dolayısı ile şişkin ve defigüre bir halde buldular. Şimdilik Temmuz on beşe kadar yeni tiretman ve yeni rejim tahtında repo absolüyü[7] zaruri buldular. Bunun esası da yatak ve şezlong istirahatıdır. Bu müddet sonunda Fissenger tekrar gelecektir.

Ahvali umumiyem iyidir. Tamamen iadeyi afiyet ümit ve vaadi kuvvetlidir. Senin için asla mucibi merak ve endişe olmamalıdır.

Serinkanlılıkla imtihanlarını vererek muvaffakiyetle avdetini bekler ve muhabbetle gözlerinden öperim.

İkamet için Savarona'yı tercih ettiler. Yat şimdilik saray karşısında demirlidir.

Malumun olan devlet işleri için Başbakan ve diğer bakanlar sık sık gelip yatta misafir olmaktadırlar.

Nutkunu Şükrü Kaya Türkçe'ye çevirmektedir, Matbuat'a verilecektir.

K. ATATÜRK

7 repos absolut: kesin istirahat

Anıtkabir

Atatürk ve Ankara

Atatürk derdi ki: "*Gözyaşları zaaf alametidir.*" Fakat bu zaafın insan duygularının bir gösterisi olduğundan kim şüphe edebilir? Çünkü Atatürk de, bu insani zaafa boyun eğmiş ve hayatında sevinç ve keder gözyaşları dökmüştür. Hayata veda eden Atatürk için ise, bütün bir ulusun çoğunluğu acı duymuş ve gözyaşları dökmüştür.

O, yıllarca Ankara İstasyonu'ndan çeşitli amaçlar için uğurlanmış ve karşılanmıştır.

Ankara'ya defalarca gelişi, hep bu istasyon durağında son bulmuştur. O, Ankara'sına hasret çektiği hastalık günlerinde, bu yolculuğa çıkamadı ve ruhunu İstanbul ufuklarında teslim etti. Fakat maddi olarak son seyahatini yine Ankara'ya doğru yapmış ve bu istasyon onun son durağı olmuştur.

Bunları düşünürken, Dikmen sırtları gözüme ilişiyor. 1919 yılının, çok soğuk olan 27 Aralık gününde, içten gelen bir karşılama ile doğudan Ankara'ya ilk gelen M. Kemal Paşa, o günden 18 yıl sonra Batı'dan Doğu'ya son yolculuğunu yapmış ve ilk durağının mukaddes toprağına bir son olarak ulaşmıştır.

Atatürk, Ankara'ya ilk gelişini daima anar ve bunun üzerine çeşitli duygularını anlatırdı. 1919 yılının kara kış ayında, otomobille Ankara'ya doğru yol alırken,

birçok zorluklarla karşılaşmış olduklarını, hatta otomobilin patlayan lastiklerinin içine çuval doldurarak yollarına devam edebildiklerini söylerdi.

Fakat genç kumandanın, sivil kıyafet ile askeri rütbelerini terk etmiş ve bir vatandaş olarak yaptığı bu yolculukta, parlak bir geleceğin ışıklarıyla gözleri nurlu idi.

"*Güneş ufuktan doğuyor, yürüyelim arkadaşlar*" diyordu.

Bu idealden hız alarak, o ve arkadaşları ilerlemiş ve karşılayıcılarla beraber Dikmen sırtlarından inen kafile, Ankara'nın Hükümet Meydanı'nda, vatan kurtuluşunun bir sembolü olarak toplanmışlardı. Bu münasebetle Ankaralılarla olan uzun konuşmasında diyor ki:

"*Her halde âlemde bir hakk vardır ve hakk kuvvetin fevkindedir* [üstündedir]."

Bu gelişten tam 13 yıl sonra, Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti Ankara, bu anıyı tazelemek için tören yapıyordu. Atatürk'e haber verdiler ve Yenişehir'deki Zafer Meydanı'na bakan Kılıç Ali Bey'in evinden töreni kendisi de seyretti. O zaman öndeki binalar olmadığı için, meydan tamamen görülebiliyordu. Ankaralı seymenler, ulusal giysileriyle, atları üzerinde Dikmen yönünden geldiler ve Zafer Meydanı'nda gösteriler yaptılar.

Atatürk, bunları sessiz bir heyecanla seyretti, gözleri nemli idi, on üç yılın ardında kalan, o ideal dolu gününü yeniden yaşadı. Vatan için mukaddes bir fikirle yolculuğa inanarak çıkan insanların mutlaka başarılı olabileceklerini tekrarladı. O, bu vesile ile büyük Ankara hemşerisi Rifat (Börekçi) Hoca'yı şükranla anmıştı ve Ankaralı hemşerileri adına muhterem Hoca'nın maddi ve manevi yardımlarını tekrar söylemişti. Rifat Hoca'yı Ankaralıların bir sembolü olarak gören Atatürk, onun açık, ileri fikirliliği ve vatanperverliği üzerinde o gün uzun uzun konuşmuştu.

"Ben bin bir müşkül karşısında yılacak bir insan olsa idim, büyük işlerin rehberliğinde, milletim beni yaya bırakırdı. Milletimin hüsnüniyetine daima minnettarım" diyordu.

İşte 27 Aralık 1919 günü Mustafa Kemal Ankara'ya gelmese idi, bugünkü Ankara'yı bizler göremeyecektik. Fakat belki de yalnız Ankara'yı değil, bütün bir bağımsız Türkiye'yi göremezdik. Bu yurdu, O'nun birleştirici fikri ve ideali etrafında toplananlar kurtarmıştır. Bugün bu tarih, yılların arkasında kaldı. Ancak şimdi bu tarih olan olayları çocuklarımıza anlatmak borcumuzdur.

Atatürk'ün ölümünden sonra O'nun yatacağı yer ve üzerinde kurulacak anıt için, çeşitli düşünceler ileri sürülmüş ve milletin bütün hassasiyeti bu mesele üzerinde senelerce işlemiştir. Bu hususta kendisinin yazılı bir vasiyetnamesi yoktur. Ancak bu konuya ait bazı anılarım vardır. Buna göre Atatürk'ün gömüleceği yer ve toprak, devlet merkezi Ankara'da olacaktı. Çünkü onun en son kuvvetli arzusu bir an önce Ankara'ya dönebilmekti. Fakat bu şehrin neresinde yatacaktı?

Atatürk'ün sağlığında, kabri olmak üzere, benim bildiğim iki yerden bahsedilmişti. Biri eski Büyük Millet Meclisi'nden istasyona inen cadde üzerindeki daire şeklindeki arazi; diğeri Çankaya'daki yeni köşkün mermer havuzu. Bu yerler şu münasebetle konuşulmuştur. Bir akşam Atatürk'ün etrafında toplananlar arasında, onun fani oluşu üzerinde durulmuş ve kendisi şu cümlesini tekrar etmişti, "*Benim naçiz* [değersiz] *vücudum bir gün elbette toprak olacaktır, fakat Türkiye Cumhuriyeti ilelebet payidar kalacaktır.*" Böyle dedikten sonra da, "*Milletim beni istediği yerde yatırsın, yeter ki beni unutmasın*" demiştir. Büyük Millet Meclisi'nin altındaki daire şeklindeki yeri ortaya atan Recep Peker'e ise, "*İyi ve kalabalık bir yer, fakat ben böyle bir arzumu milletime vasiyet edemem*" demiştir. Ancak, yine o ak-

şam ileri sürülen bir fikrin kendisini çok mütehassis ettiğini, bu gün gibi hatırlıyorum: Ülkenin bütün sınır boylarından getirilecek toprak üzerinde yatmak. Recep Peker, hararetle bu fikrin sembolik savunmasını yapmıştı. Atatürk, böyle bir fikrin uygulanmasından ancak fani (ölümlü) vücudu için haz ve gurur duyacağını belirtirken bana bakarak, "*Bunu unutma*" demişti. Bu itibarla O, Ankara'da, yurdun özellikle sınırlarındaki savaş alanlarından ve her taraftan, gelen toprak üzerinde yatmaktadır.

Bu anımın esas noktalarını özetleyecek olursam; gösterilen mezar yeri için, O olumlu veya olumsuz bir arzuyu desteklememiştir. Ancak, yurdun her tarafından gelerek harmanlanacak toprağa yatmayı gönülden arzu etmişti.

Kabir yeri için ikinci anım da şudur: 1932 yılının yaz aylarında bir gündü. Çankaya'daki Pembe Köşk'ün yapılması bitmiş, döşenmiş ve oraya taşınılmıştı. O sırada Atatürk'ün mumdan yapılmış iki cam arasına konmuş bir resmini getirmişlerdi. Bu resim, ancak ışık vurduğu zaman görülebiliyordu ve kırılmasın diye de, iki pencerenin arasına koymuştum.

Akşam çiftlikte bazı davetlilerle Marmara Köşkü'ne yemeğe gitmiştik. M. Kemal sofrada, gündüz gördüğü bu resmi anımsayarak konuşmaya başlamıştı. Tarihteki mumya yapmak âdetinin evreleri üzerinde durduktan sonra bir ara kendisi: "*Beni öldükten sonra Çankaya'ya gömer hatıramı yaşatırsınız*" demişti. Fakat bu fikrinden derhal vazgeçerek aynen şöyle ifade etmiştir: "*Beni milletim nereye isterse oraya gömsün, fakat benim hatıralarımın yaşayacağı yer Çankaya olacaktır*" diye tekrarlamış ve Çankaya'yı kendisinin mezarı olarak istemekten vazgeçmişti.

Atatürk, burada insancıl bir duyguyla yaşadığı yere bağlılığını ifade etmişti. Ancak mezarı olacak yer için,

bir dileğini başka hiçbir zaman vasiyet şeklinde bizlere bildirmedi ve bu geceden sonra Çankaya'ya gömülme konusunu tekrar ettiğini hiç işitmedim.

Böylece O, benim anladığıma göre, Çankaya'nın kendi anılarının yaşadığı ve yaşayacağı bir yer olarak kalmasını arzu etmiştir. O, bu yerde yaşananlar için tesisler kurdurmuştur. Bence, Türkiye Cumhuriyeti Devlet Başkanı orada yaşadıkça, Atatürk'ün devleti kurucu ruhu şad olacak ve o devlet başkanlarımız da Atatürk'ün yolundan ayrılmama amacını güdeceklerdir. Çünkü Ankara'nın zirvesi olan Çankaya, M. Kemal'e ilham vermiş olduğu gibi, O'nun eserini yaşatacaklara da kuvvet ve kudret verecektir.

Atatürk'ün kabir yeri için bu iki anıma şunları da eklemek isterim.

M. Kemal, bir sahil çocuğu olduğu için denizi çok severdi. Fakat son hastalık günlerinde hasret çektiği yer, bir çam ormanlığı olmuştur. Bunu ifade etmesine vesile olan da, yukarıda konusu geçen kendisine hediye edilmiş olan ormanlık ve çayırlık bir manzara tablosudur.

Ona yattığı yerden uzun uzun bakar ve yanına girdiğim zaman, "*Bana memleketimizin ormanlık güzel yerlerinden tanıdıklarını anlat, oralara gidelim, ağaçlar altında dolaşabileyim, basit bir hayata kavuşalım, arzum yeşillik ve ağaçlık fakat yaz kış yeşil duran ağaçlar arasında olmaktır*" diyen ıstırap dolu, hasta sesi hâlâ kulaklarımda akisler yapıyor.

O, hastalığının ağırlığını anlamıştı ve kurtulamayacağını biliyordu. Fakat etrafındakilere ümitsizlik vermek istemediğinden yaşayacağı yeni yerler arar gibi idi. Bu gün anlıyorum ki, yeşilliğin sonsuzluğunda son uykusunu uyumak arzusunu vasiyet etmek istemiştir.

Atatürk'ün yeşile hayranlığı Faruk Nafiz Çamlıbel'in şu şiirini tekrarladığı zamanlarda ne kadar belli olurdu:

Yeşil hem de!
Ben bu rengi taşırım her zaman can köşemde.
Yeşilde ne arar da bulamaz insanoğlu?
Yeşil bu... Varlık dolu, gök dolu, umman dolu.
Bir ucu gözlerinde, bir ucu engindedir,
Meyve veren ağaçlar bu çini rengindedir.
Bu çini rengindedir bahar, deniz, kır, orman
Bana Tanrım gözükür yeşil dediğim zaman[8]

M. Kemal, bu şiiri okuduğu zamanlarda sağlığı yerinde bir varlıktı. Fakat yeşile hasret kaldığı bu son zamanlar, ölümlü varlığının erimekte olduğunu hissettiği zamanlardı. O, daima olduğu üzere, bu son döneminde de çam ağaçları ve yeşillikler arasında olmak istemiştir.

Demek ki, Atatürk gömüleceği yer için, resmi bir vasiyet yazmadığı gibi, özel arzularını da, benim bildiğime göre bu vesilelerle belirtmiştir, fakat bizlere kesin bir kararını bildirmemiştir. Ancak bazı arzu ve düşüncelerini söylemiştir. Onlar da: Öncelikle sembolik anlamı olan bütün vatan parçalarından gelen toprakta yatmak ve ikinci olarak da bol yeşillikli ve çam ağaçlı bir yerde olmak.

Bugünkü Anıtkabir yeri ve büyük anıt

Bugünkü Anıtkabir yerine gelince, orası için anım da şöyledir. M. Kemal Ankara'yı karış karış gezer ve her yerini çok iyi tanırdı. Hatta otomobille civarda gezintiler yaparken, düz yollardan gitmekten canı sıkılır ve şoföre genellikle, "*Sür!*" diye emir vererek düzlüklere ve bayırlara saptırırdı. O bu hareketiyle Ankara'nın görünüşüne çeşitli noktalardan bakar ve özellikle kalenin eski stratejik durumu üzerinde dururdu. Türkiye Cumhu-

8 Faruk Nafiz (Çamlıbel), *Akın*, İstanbul:1932, s. 19.

Atatürk ve Afet İnan 1937'de Trakya askeri manevralarını izlerken.

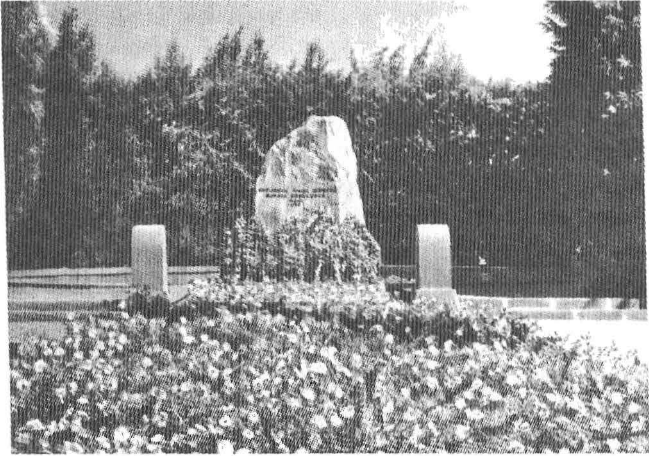
riyeti'ne devlet merkezi olarak seçtiği Ankara'nın coğrafi ve tarihi yerini tam olarak belirlemek isterdi.

1930 yılının baharında muhafız kıtalarının bir manevra yapacağını haber vermişlerdi. Atatürk beni oraya gönderdi. Kıtalar havagazı fabrikası civarında mevzi almış ve hücuma hazırlanıyorlardı. O zamanlar tamamen boş olan bu yerden hücuma kalkan askerlere, kumandanın verdiği hedef, "Rasattepe" idi. Buraya kadar manevrayı izleyerek tepeye çıktığımız zaman yağmur başlamıştı. Fakat etrafa bakmaktan kendimi alamamış ve Ankara'yı şehir olarak oradan görmenin özelliğine dikkat etmiştim. Bu gözlemimi Atatürk'e de anlattım. Ondan sonra bir gün oradan hep beraber Ankara'yı ve civarını seyrettik. O bu tepenin özellikle kaleye bakan yamacını pek beğenmiş ve kalenin semaya iz düşümünün buradan en iyi göründüğüne işaret etmişti. Gerçekten bu yer eski ve yeni Ankara'nın en merkezi bir tepesidir. Oradan şehrin her tarafını insan gözleriyle kucaklar ve Atatürk'ün de özellikle kaleye karşı beğendiği en hâkim bir noktadır. Aynı zamanda Atatürk'e kabir olarak seçilen bu yer, öteden beri Anadolu toprağında yaşayanlara mezar olmuş bir yerdir. Tepe dolma bir yığıntıdır. Nitekim toprak tesviyesi yapılırken Frigya devrine (MÖ VI-

I. asır) ait iki tümülüs, içlerinde eşyalarıyla beraber Türk Tarih Kurumu tarafından incelenerek meydana çıkarılmıştır. Demek ki, onun yatacağı Anıtkabir'in yeri olarak seçilen Rasattepe hem Ankara şehrinin her tarafından görülebilir, hem de tarihi bir değere de sahiptir.[9]

Türkiye Cumhuriyeti devleti ona muazzam bir Anıtkabir yapmış ve bu abide bir Türk mimarının müsabaka kazanmış planına göre Türk mühendis ve işçilerin eseri olmuştur. Bu anıt, M. Kemal'in birleştirici ve kurtarıcı fikrini bize daima yaşatacaktır.

Bu demek değildir ki, abideler olmadan Atatürk'ün fikri yaşamayacaktır. Ancak, abideler vatanımıza atılan ebedi imzalardır. Atatürk'ün anıtı, Türk varlığının ma-

Zübeyde Hanım'ın Atatürk'ün isteği üzerine yapılan sade mezarı.

[9] Atatürk, annesinin İzmir'deki mezarının yapılması için bazı projeler gösterilerek hangi şekli tasvip edeceği kendisine sorulduğu vakit cevabı şu olmuştur: "*Bunların hiçbirisine lüzum yok. Oraya yakın bir kayalıktan koparılacak bir kaya parçası, olduğu gibi mezarın üstüne konur ve kısa bir yazı ile anamın orada yattığı yazılır*" demişlerdi. Nitekim annesinin kabri böyle bir anıtla ebedileştirilmiştir.

nevi bir kalesidir. Onda sembolleşen ebedi şükran borcunun ifadesini her fert gözleriyle görmektedir.

Atatürk'ün manevi huzurunu her Türk ve her insan orada en çok hisseder ve yarının Türk büyükleri bu büyük insanın düşüncelerinden esinlenirler.

Anıtın etrafı plan gereğince ağaçlandırılıyor. Yabancı ülkelerden Türk dostlarının burayı yeşillendirmek için gönderdikleri ağaç fidanları, Türkiye'ye ve onun kurtarıcısına karşı asil birer jest olmuştur. Bunu düşünmek lütfunda bulunan kimselere teşekkürler. Bu fikir, Atatürk'ün "cihanda sulh" prensibine ne kadar da uygundur. Bu suretle O'nun son isteği yerine getirilmiştir.

O'nun Anıtkabiri bir ormanla çevrilmiştir. Bu park-orman planı, abideyi tamamlamaktadır. Yıllar içinde yerli fidanlarımızın yanında yabancı diyarlardan gelen ağaçlar da, boy ölçüşmek için büyümüşler; Ankara'nın bu çorak tepesini yeşillendirmişlerdir.

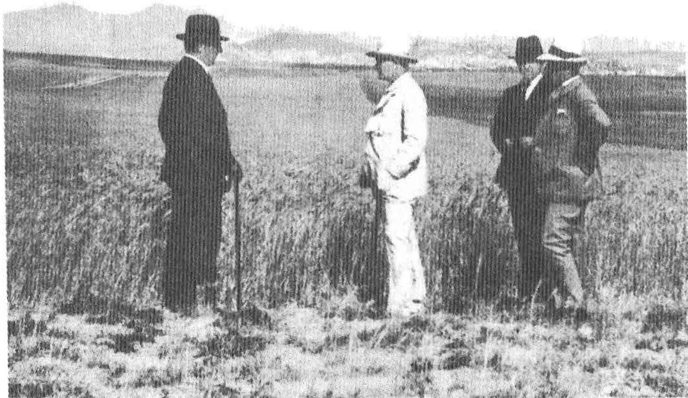
M. Kemal Paşa, 27 Aralık 1919 tarihinde Ankara'yı ilk defa Dikmen sırtlarından gördüğü zaman, kış mevsiminin ağaçları yapraksız bıraktığı bir zaman idi ve Ankara çorak yeşilliksiz bir diyar manzarası veriyordu. Ancak, bu sert kış iklimine rağmen, yeşilliğini muhafaza eden ağaçlar doğada yok mudur? İşte o zamanlar Ankara bunlardan yoksundu. Fakat vatanın her karış toprağının düşman istilâsına maruz kaldığı 1919 yılının o son günlerinde, bunlar M. Kemal Paşa'yı düşündürecek konular değildi. O esasen vatanın en verimli bir yerinden kalkarak Karadeniz kıyılarına ulaştığı zaman, Orta Anadolu'ya varmayı hedef edinmişti.

Sekiz aylık (Mayıs-Aralık) bir uğraşmadan ve Anadolu'nun Samsun ve Erzurum'undan itibaren verimli ve çorak yerlerini, bin bir tehlike içinde aştıktan sonra, Ankara'yı durak olarak seçmişti. Yıllar birbirini izlemiş, askeri, siyasi olayların çetin günleri, Ankara'nın sinesinde toplanan vatanperverlerin, heyecanlı

çalışmaları ile geçmişti. O zamanlar, Ankara'nın ağaçsızlığını yadırgayanlar az değildi. Rüzgârlı günlerde, tozların bulut haline geldiğini herkes kendi üzerinde hissetmiştir. M. Kemal, Çankaya'yı, birkaç karakavak ağacının gölgelediği yer olarak seçmiştir. Orada arkadaşlarıyla ülke işlerini konuştuğu zaman, uzakta görünen eski Ankara'nın tarihi kale duvarlarının silueti ile gözleri dolmuştur. Bütün bu heyecanlı günlere sahne olan Ankara, 13 Ekim 1923'te, Atatürk'ün isteği ve İsmet İnönü'nün Büyük Millet Meclisi'ne verdiği bir yasa önerisi ile müstakbel Türkiye Cumhuriyeti'nin merkezi olmuştur.

Bu yıllardan sonra M. Kemal, Ankara'da ağaç ve yeşilliğe olan hasretini, insan kudretinin başarısı ile yenmek istiyordu. O, evvela bunu şahsen denemek istemiştir. Orman Çiftliği arazisini bu amaçla almıştır.

Atatürk, bu çorak ağaçsız toprağın eski kayıtlardaki 'orman' ismini değiştirmeden bırakmıştır. Dere kenarındaki söğütlerden ve birkaç iğde ağacından başka yeşilliği olmayan bu yeri, ismine uygun bir orman haline getirmeyi denemiştir. Bu husustaki gayret-

1925 sonlarında Orman Çiftliği'nde ilk mahsul.

lerini, bütün Ankaralılar ve Ankara'yı ziyaret edenler bilirler. Atatürk, çiftlik dediği bu yerden, sadece tarlalarından yararlanmayı hedef tutmamış, aynı zamanda Ankara'yı ağaçlandırma işine buradan başlamıştır. Orman Çiftliği'nin her ağaçlandırma safhasında Atatürk'ün direktifi vardır. O, orman konusu ile kişisel olarak uğraşmıştır. Ülke ormancılığını ise, uzman kimselere bırakmayı uygun görmüştür. Fakat kendisi doğadan zevk alan bir insan olarak, yeşilliği ve ormanı daima sevmiştir.

O, Ankara'nın çorak sırtlarını, Orman Çiftliği adı altında ağaçlandırmayı istemişti. Şimdi yine Ankara'nın başka bir çorak sırtı, O'nun Anıtkabir'inin halesi olarak yeşillenmiş durumda. Bu park orman, Atatürk'ün vatanı için hasretini çektiği yeşil renklerle bezeli. Bir bölgede uygarlık ve yaşam ağaçlarla beraber gelişir. Atatürk, Ankara için bunu geliştirmek istedi, kendisi yeşillikler içinde yatıyor.

Atatürk'ün bu kısa yaşam tarihine, kendisinin şu sözlerini eklemek isterim:

> Vaktiyle kitaplar karıştırdım, hayat hakkında filozofların ne dediklerini anlamak istedim. Bir kısmı her şeyi kara görüyorlardı ve 'Madem ki hiçiz ve sıfıra varacağız, dünyadaki muvakkat [geçici] ömür esnasında neşe ve saadete yer bulunamaz' diyorlardı. Başka kitaplar okudum, bunları daha akıllı adamlar yazmışlardı. Diyorlardı ki: 'Madem ki sonu nasıl olsa sıfırdır, bari yaşadığımız müddetçe şen ve şatır olalım!' Ben kendi karakterim itibariyle ikinci hayat telakkisini [anlayışını] tercih ediyorum. Fakat şu kayıtlar içinde: Bütün insanlığın varlığını kendi şahsında gören adamlar bedbahttırlar, besbelli ki o adam fert olarak mahvolacaktır. Herhangi bir şahsın yaşadıkça memnun ve mesut olması için lazım gelen şey, kendisi için değil, kendisinden sonra gelenler için çalışmaktır. Makul bir adam, ancak bu suretle hareket edebilir.

İşte bu sözleri ile Kemal Atatürk geçmişte bir gelecektir. Selanik'teki küçük ve mütevazı bir muhitten çıktıktan sonra yarım yüzyıllık ömrü içinde, Atatürk'ü tanıyan çevrelerin birbirini kovalayan daireleri bütün bir dünya olmuştur.

Atatürk'ün kaybına bütün bir ulus, acı duyarak yas tuttular. Onun cenazesini eski düşman ulusların temsilcileri de dost olarak ve ölümüne acı duyarak izlediler.

Tarihimizde 1919'dan sonra, bütün dünya basını O'nu ve Türkiye'yi tanımaya ve tanıtmaya çalıştı. İnsan ömründe 19 yıllık bir yaşam bir hiç olarak kalabilir; fakat Atatürk'ün bu 19 yılı, bütün bir ulusun yaşamı için bağımsızlık ve uygar olma mücadelesi anlamına gelir.

İşte bundan dolayıdır ki, M. Kemal'in kişiliğinde, bu hareketlerin sembolünü bulan insanlık âlemi, O'nun hakkında çeşitli yazılar yazmış ve son yüzyılın Türkiyesi, Atatürk'ün kişiliği etrafında tanınmıştır.

Sadece Atatürk hakkında, bütün dünyada ve çeşitli dillerde, yazılmış kitap ve makalelerin sayısı, bir kütüphane dolduracak kadar zengindir. Gerek sağlığında, gerekse ölümünden sonra, yabancılar tarafından yazılmış olanları incelemek, bizler için esaslı bir görevdir. Çünkü Cumhuriyetimizin kuruluş tarihini yazanlar, bu yabancı görüşleri ihmal edemezler. Bunlardan bazılarını anımsatmak için birkaç örnek üzerinde duralım, örneğin Ankara'da büyükelçi olarak bulunan Amerikalı General Scherrill diyor ki:

> Büyük adamları yetiştiren bir ırk, herhalde büyük bir ırktır. Bir kavmi anlamak için onun liderlerini tetkik etmekten daha iyi bir vasıta yoktur. Bugün herhangi bir yerde kendisinden üstün devlet adamı bulunmayan M. Kemal kadar büyük liyakatli bir zatı, Türkler nadiren yetiştirmişlerdir. Binaenaleyh, Türkiye'yi tetkik etmek için, arayacağınız en iyi yol onun siya-

si heyetinin başındaki zatla işe başlamak ve halaskâr, münci [kurtarıcı], milli kahraman ve cihanşümul devlet adamı olan Cumhurreisini, Mustafa Kemal'i tetkik etmektir" diye kitabına başlayan yazar, bilhassa şu kanaatini tespit ediyor: "Birçok insanların başarmaya maddeten kadir olmadıkları işleri, başarmakta gösterdiği azim ve cesarete ve elde ettiği muvaffakiyete bütün Amerika O'na hayrandır.

Diğer taraftan İngiliz muharrirlerinden Herbert Sidebtham, 'Scrutator' imzası ile "*Türkiye'nin Yeniden Canlanmasının Hikâyesi ve Atatürk'ün Sulh Siyaseti*" başlığı altında şöyle yazıyor:

> ...Bugünkü Avrupa'nın en muktedir devlet adamıdır demek mümkün olan Atatürk, hiç şüphesiz devlet adamlarının en cesuru ve en orijinalidir. Atatürk, hakiki emperyalizmin kendi vatanında kendi milletinin saadet ve hürriyetinde olduğunu takdir etmiştir... Eğer demokrat diye bir şey varsa Atatürk demokrattır. O, hakiki demokrasinin talim ve terbiye eden başka bir temeli olmayacağını bilir. Bu da, biraz zaman ve tecrübe, biraz da mektep meselesidir.

Bu yabancı gözlemci ve yazarların yazıları pek çoktur. Burada sadece bazı cümleleri örnek olarak alıyor ve onların Türk gençliği tarafından okunmasında ve bilinmesindeki faydaya işaret etmek istiyorum.

Yabancı yayınlar meselesi uzun bir tetkik mevzuudur. Bunlardan bir kısmı, günlük olayların tefsir ve izahıdır, fakat bir kısmı da daha büyük bir tetkik mahsulü olup edebi ve siyasi tarih bakımından da, kıymetlerini her zaman için koruyacaktır

Burada bir anımı nakledeyim... 1936 yılı idi. Atatürk'e Polonyalı bir kişiden bir mektupla beraber, bir paket gelmişti. Küçük bir kehribar parçasını Atatürk'e takdim eden bu yabancı kişinin mektubunun özeti şu

idi: "*Bu kehribar, bizim ailemizde uğurlu sayılan bir nesnedir. Manevi kıymeti olan bu taşı, size hediye etmeyi düşündüm. Çünkü Siz asrımızın, en büyük adamısınız. Bu uğur ve saadeti ancak size layık görüyorum. Lütfen kabul ediniz.*"[10]

Atatürk bundan çok duygulanmıştı.

Fakat biz bu basit hediyenin bir yabancı tarafından gönderilme tarzını analiz edecek olursak görürüz ki, Atatürk sadece devletlerarası ilişkilerinden dolayı resmi çevreler tarafından tanınan bir kişi değildir. O'nu, yabancı bireyler dahi, en samimi duygularla tanımışlardır.

O, savaşmış ve zafer kazanmış bir kumandan olarak, askerlikte sivrilmiş, fakat her devletle sulh içinde anlaşan bir devlet adamı olarak, Türk tarihinde yer almıştır.

O, daima ulusunu, diğer uluslar içinde düşünmüştür. Kendisi diyor ki: "*Karşılıklı emniyet ve selâmet, bütün dünya milletlerinin temenni eylemesi lazım olan bir saadet esasıdır.*" 1925'te söylenen bu söz, bugün dahi tazeliğini korumuyor mu?

Eski Fransız Başkanı yazar ve edebiyatçı M. Herriot, Atatürk için şöyle yazmıştır:

> Onda, hayran olduğum iki harikulade vasıf vardır; birincisi alev gibi parlayan vatan sevgisi, diğeri eserine mutlak bir mantık ve vahdet manzarası veren nefse hâkimiyettir.

Atatürk'ü pek çok devlet adamı ve yabancı yazarlar ziyaret etmiştir. O bu konuklarıyla, daha önce bu kişiler ve ülkeleri hakkında yeni bilgiler edinmiş olarak konuşurdu. Şüphe yok ki, O'na gelenler de kendisi hakkında birtakım bilgi sahibi idiler. Fakat yine görül-

10 İçinde bir de böcek fosili bulunan bu kehribarı Atatürk Afet İnan'a hediye etmiştir. Afet İnan da onu bir altın çerçeve içine monte ettirerek bütün yaşamınca kullanmıştır —Arı İnan.

müştür ki, O'lunla konuştuktan sonra ayrılan insanlar, pek çok yeni fikirler edinmişler ve gözlemlerini saptayarak yayınlamışlardır.

Yine O'nun için George Bennet isminde bir yazar 1935'te şöyle diyor:

> Tarihte büyük bir diplomatın veya meşhur bir kumandanın hayatını okuduğumuz zaman, onun yüzünü, sözünü, bakışlarını tahayyül etmekten zevk duyar ve kendi kendimize 'Onu görsek ve tanısak ne iyi olur' deriz... Bugün Türkiye'nin mukadderatını idare eden, büyük diplomat, büyük bir asker ve inkılapçı Kemal Atatürk'ün heyecanlı hayatını yıllar geçtikten sonra, hayranlıkla öğrendikleri zaman, hiç şüphesiz çocuklarımız da böyle düşüneceklerdir.

Böylece yıllar geçmektedir ve Atatürk artık aramızda değildir. Ama O bizzat şöyle demiştir: "*Beni görmek demek, mutlaka yüzümü görmek demek değildir. Benim fikirlerimi, duygularımı anlıyorsanız ve hissediyorsanız bu kâfidir.*" (1929)

İşte, bu söze uyarak, onun fikirlerinin etrafında düşüncelerimizi toplayalım. 1937'de Romanya Dışişleri Bakanı'na şöyle demişti:

> Dünyada ve dünya milletleri arasında sükûn ve iyi geçim olmazsa, bir millet kendisi için ne yaparsa yapsın huzurdan mahrumdur. Onun için ben sevdiklerime şunu tavsiye ederim: Milletleri sevk ve idare eden adamlar, tabii evvela ve evvela kendi milletinin mevcudiyet ve saadetinin amili olmak isterler. Fakat aynı zamanda bütün milletler için aynı şeyi istemek lazımdır. Bütün dünya hadiseleri bize bunu açıktan açığa ispat eder. En uzakta zannettiğimiz bir hadisenin, bize bir gün temas etmeyeceğini bilemeyiz. Bunun için beşeriyetin hepsini bir vücut ve bir milleti bunun bir uzvu saymak lazımdır. Bir vücudun parmağının ucundaki acıdan bütün aza müteessir

olur... 'Dünyanın filan yerinde bir rahatsızlık varsa, "Bana ne" dememeliyiz. Böyle bir rahatsızlık varsa, tıpkı kendi aramızda olmuş gibi, onunla alâkadar olmalıyız. Hadise, ne kadar uzak olursa olsun, bu esastan şaşmamak lazımdır. İşte bu düşünüş, milletleri hodbinlikten kurtarır. Hodbinlik [bencillik] şahsi olsun, milli olsun, daima fena telakki edilmelidir.

Atatürk, on beş yıl süren cumhurbaşkanlığı zamanında kurduğu devletin, devletler arasındaki saygınlığını yükseltmeye ve "*Yurtta sulh, cihanda sulh*" ilkesini uygulamaya önem vermiştir. Doğu ve kuzey devletleriyle dost geçinmeyi ve batı komşularımız olan Balkan devletleriyle bir Balkan Paktı yapmayı ve Sadabat Anlaşması ile de, doğu komşu ve yakın devletlerle dostluk kurmayı, dış siyasetimiz için esaslı bir ilke olarak kabul etmiştir. O, aynı zamanda, devletçi bir prensip kabul ederek ülkeyi imar ettirmek ve ekonomik olarak yükseltmek için esaslı planların uygulanmasını sağlamıştır.

Atatürk iyi komşuluk ilkeleri çerçevesinde, 1922'de savaştığı Yunanistan'ın devlet başkanı olan Venizelos ile dostluk kurmuştu. Bir baloda Afet İnan, Venizelos, Bayan Venizelos ve Atatürk.

Diğer taraftan, sosyal devrimci niteliğini de taşımıştır. Çünkü Atatürk, ulusunun, dünya uluslarının uygar seviyesiyle uyum içinde yürümesini istemiştir. Sözgelimi 1928'de Latin harflerini TBMM'de bir yasa ile kabul ettirmesi başlı başına bir devrimdir.

Atatürk, Türk ulusunun sevgisini ve dünyanın hayranlığını yalnızca bir asker olarak üzerine çekseydi, belki de tarih sayfalarında kalmakla yetinecekti. Fakat Atatürk'ün düşünceleri Türkiye'de ve dünyada bugün dahi tazeliğini korumaktadır.

II

Atatürk'ün Yazdırdıkları

Gerilla Hakkında İki Hatıra [11]

İlk hatıra

II. Abdülhamit devri... İstanbul'da Harp Akademisi'nde bir zabit (subay)... Henüz yirmi yaşında... O'nun özelliklerinden biri şudur: O, kendisinde birtakım anlam ve niteliklerini henüz anlayamadığı duyguların çarpıştığını hissediyor, fakat bunlara ne olumlu ve ne de olumsuz bir türlü anlam veremiyor...

O, küskündür, kederlidir ve ruhundan gelen anlaşılmaz bir anlam ile asidir. Fakat kime karşı? Ve ne için? Bunu, O da bilmez.

Bir gün O'na yakın arkadaşlarından biri;

"*Sen*" diyor, "*kalk borusunda bir türlü uyanamıyorsun, dahiliye zabiti karyolanı sarsmadıkça kalkmıyorsun?*"

O cevap veriyor:

"*Hakkın var*"

"*Anlayamadım... Ben sana bu anlaşılmaz hayatının sebebini soruyorum, sen bana 'Hakkın var' diyorsun. Ben sana karşı haklı olup olmadığım yolunda bir iddiaya girişmedim ki... Sendeki derin uykunun sebebi nedir, bunu söyler misin?*"

Genç subaya böyle diyen ve azarlayan yalnız bu arkadaşı değildi; O'nun bu hali gitgide birçok arkadaşla-

11 *Belleten*, no:1, s. 10—14, 1937.

rının da dikkatini çekmiş, bütün arkadaşları ondan bunu sormuşlardı. Bu hücum o dereceyi bulmuştu ki O, bunlara cevap vermek mecburiyetinde kalmıştı. Cevap şu idi:

"*Arkadaşlar... Siz yatağa gittikten sonra ben sizler gibi sakin uyuyamıyorum; sabahlara kadar gözüm açık... Nihayet tam dalacağım zaman, "Kalk borusu" çalınıyor, onu da bittabi işitemiyorum, sağ elinde bir sopa tutan bir adamı karyolamı sarsması ile uyanır gibi oluyorum, uyandırılıyorum. O zaman keyfim yerinde değildir, kafam ve vücudum yorgundur. Dershanede buluştuğumuz arkadaşlar benden daha çok zinde, benden daha çok şendirler.*"

Asker üniformalı bir öğretmen sınıfa giriyor, ders başlıyor ve öğretmen şöyle diyor:

"*Efendiler, harp, muharebe, artık bunlar sizce malum şeylerdir. Fakat "gerilla" nedir biliyor musunuz? İşte en müşkülü budur. Gerilla kolay bir askeri hareket değildir. Gerillayı bastırmak da onu yapmak kadar güç bir harekettir.*"

Bu öğretmen strateji öğretmeni Trabzonlu Nuri Bey... Türk ordusuna kurmay yetiştiren akademide yıllardan beri ders veren Nuri Bey centilmen, cesur bir taktisyen, bir stratejist olarak tanınmıştı. Herkes gibi, o genç subay da, bu öğretmene saygıda kusur etmiyordu. Taktik öğretmeninin "gerilla" hakkındaki sözleri onun kafasında yerleşmişti, bunu öğrenmek istiyordu. Bir müddet sonra hocasından rica ediyor: "*Bu verdiğiniz dersi Türkiye'nin muayyen bir noktasında olmuş gibi izah eder ve bu dediğiniz tedbirlerin orada nasıl tatbik olacağını lütfen anlatır mısınız?*"

Bu rica o kadar nezaketle ve öğretmenin doğasına o kadar uygun bir duygusallıkla yapılmıştı ki, Nuri Bey ertesi derste sınıfa gelince elli küsur talebeden oluşan mevcuda şu meseleyi veriyor:

"Efendiler, Osmanlı İmparatorluğu'nun devlet merkezi İstanbul'dur. Hükümet İstanbul'dadır. Meçhul sebeplerden dolayı Boğaziçi'nin doğu kıyısından İzmit ve onun kuzeyinde Karadeniz'e çekilen takribi bir hat dahilinde bulunan mıntıkadaki Türkler Payitahta isyan etmişler ve 'gerilla'ya başlamışlardır.

1. Bu küçük mıntıka halkı bu isyanı niçin yapabilir?

2. Osmanlı Devleti, bütün hükümeti ve ordusu ile bu isyanı nasıl bastırabilir?

Vazife: 1 ve 2 numaralarda gösterilen vaziyetin hallidir."

Öğretmenin yüzü gülüyordu; çünkü öğrencisine ekstra bir taktik problemi vermişti. Halbuki öğrencilerin kaşları çatıktı; bu çetin ve nazik ödevi nasıl çözeceklerini düşünüyorlardı.

Onların içinde yalnız bir kişi sabahları kalk borusu ile bir türlü uyanamayan subay, aradığına kavuşmuş bir âşık gibi, çok memnun görünüyordu; çünkü o zaten kendisinin harekete geçirmesi üzerine strateji öğretmenini tarafından ortaya atılan problemi çözmek için uğraşmış bulunuyordu.

Öğretmen gittikten sonra sınıfta bir tartışma başlıyordu: "Sanki buna ne lüzum vardı? Durup dururken bu işi niçin kurcalamıştı?" Bu sitemler hep o genç subaya karşı yapılıyordu...

İkinci Hatıra

Bu tarihten on yedi yıl sonra, 1919 yılı Mayıs ayının 14'ünün akşamı, İstanbul'da Vahdettin'in Sadrazamı Damat Ferit'in Nişantaşı'ndaki konağında, bir akşam yemeği... Buraya iki kişi davetlidir; bunlardan biri, Mustafa Kemal'dir. Ondan dinliyoruz:

"*Muayyen saatte Sadrazam'ın yanında bulunuyordum. Benden başka henüz kimse yoktu. Birkaç cümle-*

lik bir konuşmadan sonra, uzunca bir sessizlik başladı. Bu sırada ben Vahdettin'in Sadrazamını inceliyordum. Bir aralık saatine baktı, 'Acaba nerede kaldı?' dedi.

— Birine mi intizar buyruluyor[12]*, dedim.*

— Evet... Cevat (Çobanlı) Paşa hazretleri gelecekler-di."[13]

Yine sessizlik başlıyor. Birkaç dakika sonra Cevat Paşa geliyor. Sadrazam, iki davetlisiyle birlikte yemek salonuna geçiyor. Sofrada bu üç kişinin üçü de önlerine bakıyorlar. Acaba ne düşünüyorlardı? Yeni tarihin geliştirdiği olaylara göre, Sadrazam Damat Ferit Paşa, dünyayı, Türkiye'yi, Türk ulusunu asla tanımamış... Fakat efendisi Sultan tarafından, yüksek Türk topluluğunu yönetmek için kendisine verilen görevin ağırlığı altında duygusuz. *Hatırladığıma göre birbirimizin dikkatle yüzlerimize bile bakmıyorduk. Kendi kendime, benimle konuşacağı konuları hizmet edenlere dahi duyurmamak için susmakta olduğuna karar veriyordum.* Bu odada işitilen ses, yalnız tabak, çatal ve bıçaklar değiştikçe, hizmet edenlerin beceriksizliği yüzünden meydana gelen gürültü... Yemek bitiyor.

Ortasında genişçe bir masa bulunan dar bir odaya geçiyorlar. Henüz ayakta dururken, Sadrazam şöyle konuşuyor:

— Bir harita getirtsek de Müfettiş Paşa onun üzerinde bana izahat verse.

Masanın üstüne bir harita açılıyor. Anlaşılan odur ki Sadrazam, haritayı daha evvel hazırlatmıştır. Kiepert'in atlası içinden Anadolu paftası bulunuyor. Damat Ferit, Mustafa Kemal, haritanın başında karşı karşıya, Cevat Paşa da Mustafa Kemal'in yanında. Mustafa Kemal,

12 "Biri mi bekleniyor?"

13 İkinci davetli Cevat Paşa (Çobanlı) idi. Birinci Dünya Savaşı'nın Çanakkale Kahramanı Cevat Paşa, o sırada Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi idi.

Damat Ferit'e soruyor:

— *Ne nokta-i nazardan izahat talep ediliyor?*

— *Mesela,* diyor, *Samsun havalisinde ne yapacaksınız?*

Lakin Samsun havalisinde yapılması istenen iş, o havali Türklerinin başladığı gerillayı bastırmaktır. Mustafa Kemal anlattıklarına göre konuşmalar şöyle devam etmişti:

"*Bu soruya doğru cevap vermek benim için güçtü, bunu itiraf ederim, fakat hiç tereddüt etmeden ağzımdan kelimeler döküldü: 'Efendim, İngiliz raporlarında meselenin biraz mübalağalı olduğuna hükmediyorum. Fakat ne de olsa, yerinde yapılacak tetkiklerden sonra, icap eden en iyi tedbirler bulunabilir. Merak buyurmayınız' dedim.*"

Mustafa Kemal'in 24 Mayıs 1918 tarihinde bir yakınına ithaf ettiği fotoğraf

Bu sözlerden sonra Mustafa Kemal Cevat Paşa'nın gözlerine bakıyor; aynı zamanda Sadrazam da, gözlerini General'e çevirmiş bulunuyor ve ona:

— *Ne dersiniz?* diye soruyor.

Cevat Paşa, çok tabii bir tavır ve lisanla:

— *Öyledir efendim, diyor. Böyle işler mahallinde* [yöresinde] *hallolunur. Şimdiden kati ne söylenebilir?*

Hiç memnuniyet göstermeyen Sadrazam'ın kafasında daha büyük bir endişeyi ifade edecek olan soru, sanki ifade olunabilmek için şekil arıyordu. Birden oldukça heyecanlı bir ses ile soruyor:

— *Pekâlâ siz bana harita üzerinde kumandanızın şamil olduğu* [kapsadığı] *mıntıkayı gösterir misiniz?*

Mustafa Kemal, Sadrazam'ın kuşkulandığı noktayı derhal keşfetmişti. Cevap veriyor:

— *Efendim henüz ben de pek iyi bilmiyorum. Belki takriben* (harita üzerine elini koyarak) *ihtimal şu kadar bir parça...* diyerek bazı vilayetleri eliyle sınırlıyor. Bu defa daha anlamlı bir şekilde Cevat Paşa'ya bakıyor, O da, Sadrazam'ın kuşkusunu anlamıştır. Mustafa Kemal elini haritadan kaldırırken, Cevat Paşa ilave ediyor:

— *Efendim mıntıkanın ehemmiyeti yoktur. Paşa, bittabi o mıntıkadaki kuvvete kumanda edecektir. Zaten nerede kuvvet kaldı ki?*

Cevat Paşa cümlesini tamamlarken durumun hiç de önemli olmadığını ima etmek ister bir tavırla, haritanın bulunduğu masadan uzaklaşır gibi oluyor. Mustafa Kemal içinden Cevat Paşa'ya teşekkür ediyor. Generalin bu sözleri Sadrazamı tatmin etmiş görünmektedir. Her biri birer koltuğa çekiliyor. Sadrazam, Mustafa Kemal'e soruyor:

— *Ne vakit hareket edeceksiniz?*

— *Ne vakit emir buyruluyorsa, ben harekete hazırım.*

— *Zat-ı Şahane'yi* [padişahı] *ziyaret ettiniz mi?*

— *Hayır irade buyrulmadı* [emir çıkmadı].

— *İrade buyruldu. Ben tebliğ ediyorum. Yarın kendilerini ziyaret ediniz.*

Ayrılmak zamanı geliyor... Aralarından birini arkalarında bırakarak sokağa çıkan iki davetli, Mustafa Kemal ve Cevat Paşa kol kola yürüyorlar, gecenin karanlıkları içinde... Nişantaşı Caddesi'nin yaya kaldırımı üzerinden Teşvikiye'ye doğru sıkı adımlarla ilerleyen bu iki arkadaştan biri ötekine, pek samimi bir lisanla soruyor:

— *Bir şey mi yapacaksın Kemal?*

— *Evet Paşam, bir şey yapacağım...*

— *Allah muvaffak etsin!*

— *Mutlak muvaffak olacağız!*

Atatürk'ün bu hatıra için yazdırdığı ilk metin

Zannederim 1919 Mayısının on dördüncü günü akşamı, Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın Nişantaşı'ndaki ikametgâhına akşam yemeğine davet edilmiştim. Muayyen saatte Sadrazam'ın yanında bulunuyordum. Benden başka henüz kimse yoktu. Birkaç cümlelik bir konuşmadan sonra, uzunca bir sükût [sessizlik] devam etti. Kendisini bir-iki gün evvel Harbiye Nazırı ile birlikte ziyaret ettiğimiz zaman gösterdiği sevinçten ve bilhassa samimiyetten eser yoktu. Sükûnetle Vahdettin'in Sadrazamını tetkik ediyordum. Bir aralık saatine baktı.

— *Acaba nerede kaldı?* dedi.

— *Birine mi intizar buyruluyor?* dedim.

— *Evet, Cevat Paşa Hazretleri geleceklerdi*, dedi.

Yine sükût başladı. Filhakika birkaç dakika sonra Cevat Paşa da geldi. Birlikte yemek salonuna geçtik. Üçümüzden mürekkep [oluşan] sofrada yalnız çatal-

lar ve bıçaklar değiştikçe, hizmet edenlerin acemiliği yüzünden hasıl olan gürültüden başka ses çıkmıyordu. *Hatırladığıma göre dikkatle birbirimizin yüzlerimize bile bakamıyorduk. Kendi kendime, benimle görüşeceği meseleleri hizmet edenlere dahi duyurmamak için, susmakta olduğuma hükmediyordum.*

Ortasında genişçe bir masa bulunan çok dar, fakat şirin bir salona geçtik. Henüz ayakta dururken, Sadrazam dedi ki:

— *Bir harita getirtsek de, Müfettiş Paşa onun üzerinde bize izahat verse...*

Haritayı masanın üstüne açtılar. Anlaşılıyordu ki, Sadrazam, haritayı daha evvel hazırlatmıştır. Kiepert'in atlası idi. İçinden Anadolu paftasını bulduk. Masanın arzani cihetlerinde Sadrazam'la karşı karşıyayız. Cevat Paşa benim soluma tesadüf etti. Dedim ki:

— *Ne nokta-i nazardan izahat talep ediliyor?*

— *Mesela dedi; Samsun havalisinde ne yapacaksınız?*

Tereddüt etmeden şu kelimeler ağzımdan döküldü:

— *Efendim, İngiliz raporlarında meselenin biraz mübalağalı olduğuna hükmediyorum. Fakat ne de olsa, yerinde yapılacak tetkiklerden sonra, icap eden en iyi tedbirler bulunabilir. Merak buyurmayınız.*

Bu sözlerden sonra Cevat Paşa'nın gözlerine baktım. Aynı zamanda Sadrazam da gözlerini General'e çevirmişti:

— *Ne dersiniz?*

Demek istediği belli idi. Cevat Paşa çok tabii bir tavır ve lisanla:

— *Öyledir efendim dedi. Böyle işler mahallinde hallolunur. Şimdiden kati ne söylenebilir?*

Hiç memnuniyet göstermeyen Sadrazam'ın kafasında daha büyük bir endişeyi halletmek suali, sanki ifade

olunabilmek için, şekil arıyordu. Birden, oldukça heyecanlı bir seda ile sordu:

— *Pekâlâ, siz bana harita üzerinde kumandanızın şamil olduğu mıntıkayı gösterir misiniz?*

Sadrazam'ın vesveseye düştüğü noktayı derhal keşfetmiştim. Cevap verdim:

— *Efendim henüz ben de pek iyi bilmiyorum. Belki takriben*, Kiepert haritası üzerine elimi koyarak, *ihtimal şu kadar bir parça*, diyerek bazı vilayetleri elimle tahdit ettim. Bu defa daha manalı bir tarzda Cevat Paşa'ya baktım. O da Sadrazam'ın vehmini anlamıştı. Ben elimi haritadan kaldırırken Cevat Paşa ilave etti:

— *Efendim mıntıkanın ehemmiyeti yoktur. Paşa bittabi o mıntıkadaki kuvvete kumanda edecektir. Zaten nerede kuvvet kaldı ki?*

Cümlesini tamamlarken vaziyetin hiç de ehemmiyeti haiz [önemli] olmadığını bililtizam [kasten] ima etmek ister bir tavırla, Cevat Paşa, haritanın bulunduğu masadan uzaklaşır gibi oldu. İçimden Cevat Paşa'ya teşekkür ettim. General'in bu sözleri Sadrazam'ı tatmin etmiş görünüyordu. Her birimiz birer koltuğa çekildik. Sadrazam sordu:

— *Ne vakit hareket edeceksiniz?*

— *Ne vakit emir buyruluyorsa... Ben esasen harekete hazırım.*

— *Zat-ı şahane'yi ziyaret ettiniz mi?*

— *Hayır efendim. İrade buyrulmadı.*

— *İrade buyruldu. Ben tebliğ ediyorum. Yarın kendilerini ziyaret ediniz.*

Sadrazamın konağından çıktıktan sonra Cevat Paşa ile kol kola, karanlıkta, Nişantaşı Caddesi'nin piyade kaldırımı üzerinden Teşvikiye'ye doğru sıkı adımlarla ilerliyorduk. Cevat Paşa pek samimi bir lisanla bana sordu:

— *Bir şey mi yapacaksın, Kemal?*
— *Evet Paşam, bir şey yapacağım dedim.*
— *Allah muvaffak etsin! dedi.*
— *Mutlaka muvaffak olacağız,* dedim, birbirimizden ayrıldık.

Vatan ve Hürriyet[14]

Şam'da, Hamidiye Çarşısı'nda üç Türk subayı

Osmanlı İmparatorluğu devrinde Beşinci Ordu'nun merkezi Şam'dı. Oraya Askeri Akademi'den yüzbaşı çıkmış iki kişi gönderilmişti. Biri Mustafa Kemal, diğeri Müfit (Özdeş). Bunlar Şam'da 29'uncu ve 30'uncu Süvari Alaylarında stajyer idiler. O devirde her yıl Havran'da bin bir sorun icat olunurdu. 1905'te Havran meselesi "Emval-i Magsube" yani talan edilmiş mallar, adıyla ortaya atılmıştı. Oraya bir kuvvet gidecekti. Gerçekte böyle bir sorun var mıydı, yok muydu, bunun açıklamasını ve sorgulamasını şimdilik bırakalım.

Şam'ın iki odalı basit bir evinde oturan Mustafa Kemal'e, çok sevdiği kahraman arkadaşı Müfit gelerek diyor ki:

— *Haberin var mı, gidiyorlar?*

Mustafa Kemal soruyor:

— *Kim? Nereye?*

— *Bizim staj yapmakta olduğumuz alaylar...*

— *Nasıl olur? Benim bundan haberim yok ve bu olamaz.*

— *Gidiyorlar, hem de bu akşam...*

İki arkadaş atlarına biniyorlar; evvela Mustafa Kemal'in staj yaptığı 30'uncu Süvari Alayı Kumandanı'nın

14 *Belleten,* c.1. no:2, s. 290—309, 1937.

yanına gidiyorlar. Mustafa Kemal alay kumandanına soruyor:

— *Alayınız bir vazife almış gidiyor. Bu alay içinde kumanda etmekte olduğum bir bölük var; benim de beraber gitmekliğim tabii değil mi? Niçin bana haber vermediniz?*

Kumandanın cevabı:

— *Siz bu alayda stajyersiniz. Kumanda ettiğiniz bölüğü asıl kumandanı bölüğün kumandasını almıştır. Siz kurmaysınız, böyle çetin işlere gelemezsiniz. Ben sizin Şam'da kalıp istirahat etmenizi tercih ettim. Maaşınız verilecektir, merak etmeyiniz.*

Mustafa Kemal'in aldığı bu cevap, pek tabii olarak, Müfit'in 29'uncu Süvari Alayı'nın kumandanından alacağı cevabın aynı olacaktı. İki arkadaş, boynu bükük, çıkıyorlar.

Müfit şu öneride bulunuyor: Süvari Fırkası kumandanına şikâyette bulunmak. Mustafa Kemal buna lüzum görmüyor:

— *Müfitçiğim,* diyor, *bunlar o Kumandan'la beraberdiler. Ona müracaattan bir şey çıkmaz. Ordu kumandanına gidelim. Belki ondan da bir şey çıkmaz; fakat hiç değilse şikâyetimizi umumileştirmiş oluruz.* İki arkadaş mutabık kalıyorlar [anlaşıyorlar].

Ordu Kumandanı Müşir [Mareşal] Hakkı Paşadır.

İki erkânıharp [kurmay] yüzbaşısı, doğrudan doğruya, Müşir Hakkı Paşa'nın resmî makamının kapısına gidiyorlar ve yaveri vasıtasıyla Müşir Paşa'yı görmek istediklerini arz ediyorlar. Hiç vaki olmamış bu hareketi Müşir Paşa çok küstahane telakki ediyor ve müracaatı usulsüz bularak onları kovuyor. Sokak ortasında kalmış gibi bir durumda iki arkadaş, artık birbirleriyle konuşamayacak kadar üzgündür. Nihayet Mustafa Kemal, Müfit'e:

— *Biz de gideriz,* diyor.

— *Nasıl?*

— *Olduğumuz gibi... Yani şimdi atlarımıza binmiş bulunuyoruz, emirber neferlerimiz de var. Havran'a giden kuvvete olduğumuz gibi katılırız.*

— *Bu olur mu?*

— *Niçin olmasın?*

Ve Mustafa Kemal'in dediği gibi, gidiyorlar...

Şam-Şemiskin yolu

İki süvari alayı birçok topçu bataryaları ve esterli [katırlı] piyade taburları, büyük bir kuvvet halinde yürüyorlar. Bu kuvvetlerin kumandanı Lütfi Bey'dir. Mustafa Kemal ve Müfit, ellerinden alınmış olan bölüklere iltifat etmeyerek, atlarını bu kuvvetlerin başının yanına sürüyorlar ve "*Biz de beraberiz efendim*" diyorlar. Henüz bu iki adamı tanımamış olan kumandan onların yüzüne bakmakta ve sadece selamlarını iade etmekle yetiniyor. Başka konuşma olmuyor.

Kuvvetler o günün akşamı Şemiskin'de çadırlı ordugâhta, son erine kadar yerleşiyor. Yalnız açıkta ve aç kalmış iki adam var: Mustafa Kemal ve Müfit. Onlarla kimse meşgul değildir. Yalnız gece yarısına doğru onların emirber erleri büyük bir âlicenaplıkla [cömertlikle] bu iki arkadaşa kendi yerlerini öneriyorlar. Bu yer, erlere ayrılmış çadırlardır. Erler "*Biz açıkta kalalım, ziyanı yok, siz çadıra buyurunuz*" diyorlar. Biraz sonra da daha büyük bir cömertlikle bu iki arkadaşa, içerlerine saman doldurulmuş iki çuval getiriyorlar ve bunları yatak diye yere seriyorlar.

Ertesi gün 30'uncu Süvari Alayı'nın bölük kumandanlarından bir yüzbaşı, geceyi aç geçirmiş olan Mustafa Kemal ile Müfit'i kendi çadırına davet ediyor, onlara çay ziyafeti veriyor.

Bu yüzbaşı durumu, bunu gerektiren ve sürdürmekte olan adamların gizli görüşlerini, yıllardan beri devam eden deneyimi sayesinde biliyordu. O, Mustafa Kemal ve Müfit'e şu öneride bulunuyor:

"*Arkadaşlar, görüyorsunuz ki size asla kumandanlık vazifesi vermeyeceklerdir. Bunun sebepleri vardır. Fakat bana hususi bir vazife verilmiştir. Eğer siz bu vazifemde bana yardım etmek isterseniz, ben bunu temin ederim. Yalnız, şimdiden söylemeliyim ki, bu kontrol neticesini kimseye bildirmeyeceğinize dair bana namusunuz üzerine teminat vermeniz lazımdır.*"

Mustafa Kemal, Müfit'in yüzüne bakar ve kendi kendine, şu şekilde bir yargılama yapar: Bu adamın yapacağı şey belli ki sonucu itibarıyla söylenmemesi gereken utanç verici bir şeydir. Hiçbir şey yapmamaktan ise, bu insana utanç veren konunun niteliğini anlamak kendisi ve arkadaşı için bir kazançtır. O, bu denemeyi yapabilmek için, en nihayet bir adamı kusurlarından dolayı affetmiş olacaktır. Bir adamı kusurlarından affetmek, bin adamın kusurunu ele geçirmek için yapılabilir bir fedakârlıktır.

Mustafa Kemal bu düşünce ile ona söz verdi; Müfit de kendisine katıldı.

Havran köylerinde gasp

Şam'dan çıkan mürettep büyük kuvvet sanki bütün Havran'ı sömürecek gibi hazırlanmıştır. Havran çeşitli bölgelere ayrılmış, her bölgeye bir kuvvet ayrılmıştı; bunların görevi o bölgedeki köyleri soymaktı.

İlk Havran köyünde Mustafa Kemal ve Müfit, bölük kumandanının misafiri olmuşlardır. Köy odasında piliç kızartmaları ve diğer nefis yemekler yeniyor. Ertesi sabah Mustafa Kemal, Yüzbaşı'ya şu öneride bulunu-

yor: "*Seyahatimiz esnasında müşterek masraftan hissemize düşeni hemen mi verelim? Yoksa en sonunda tediye etmek üzere bir defter mi tutarsınız?*" O defter tutmak usulünü tercih etti ve öyle yapıldı.

Havranlı köylüler, her gün ve her gece, birtakım insanlar ve bu insanların bindiği hayvanlar tarafından, yiyecek itibarıyla mahvediliyor, bu yetmezmiş gibi, o insanlardan on senelik vergi isteniliyor. Herkes kudretine göre bir veya beş mecidiye, bir veya iki lira vererek kendini kurtarıyordu. Bölük kumandanı bu işte son derece becerikli bir adamdı. Havranlıların Osmanlı İmparatorluğu'na asi olduklarını ve bu adamları yok etmek ve ezmek gerektiğini bir hükümmüşçesine uyguluyordu. Mustafa Kemal ve Müfit bu hükmün yanlışlığını, yerinde ve gözleriyle görüyorlardı.

İki ayrı düşünce: Biri para toplamak ve bu parayı paylaşmak düşüncesi, diğeri bu para zulmüne isyan etmek düşüncesi...

Mustafa Kemal ve Müfit, Osmanlılık namı altında yapılan bu büyük haydutluğun ne olduğunu anlamışlardır. Bu gerçeği anladığı dakika, Mustafa Kemal, Müfit'e şu sözleri söyledi:

"*Hatırlar mısın Müfit? Şam'dan bu kuvvete iltihaka karar verdiğimiz dakikada karşıma bir süvari mülazımı çıkmıştı, bana: 'Beyim, size büyük hürmetim vardır. Bu sefere gitmemenizi tavsiye ederim' demişti. Ben sormuştum: 'Niçin?' Süvari mülazımı şu cevabı vermişti: 'Hayatınız tehlikeye girebilir de, onun için.' Ben bu adama tekrar, 'Niçin?' dedim. O bana 'Seni öldürürler. Bilemezsiniz ve düşünemezsiniz beyim... Bugün bütün Suriye ordusuna şamil bir müşterek bir menfaat vardır; siz bu menfaate mani olacak gibi görünüyorsunuz; bunu kimse kabul etmez, hayatınız mevzuubahistir' cevabını vermişti.*" İşte Mustafa Kemal'i bu seyahate sürükleyen etken, o adamın ısrarı ve inatçı sözleri olmuştur.

Kuneytara Ordugâhı'nda heyecan

Kuneytara, Osmanlı Türkleri tarafından Türk Çerkezlerinin oturup yerleşmelerine ayrılmış bir köydür. O köy ve civarında bir ordugâh kurulacaktı. Mustafa Kemal'in ve Müfit'in nasıl adamlar olduğu anlaşılmıştı. Ordugâhın kurulması kendilerinden rica edildi; iki arkadaş bu görevi yapmaya gittiler.

Ordugâh Kuneytara'nın yanında kurulmuştu. Oranın Çerkez Türkleri o kadar konuksever davrandılar ki, her gece davetler yapılıyor, konuklara çerkeztavuğu yediriliyordu. Bir gün, Kuvvetler Kumandanı'na şöyle bir haber geldi: "*Etraftaki Çerkezler ordugâhı basacaklar!*" Bu haber Mustafa Kemal'e kadar ulaştı. O, şu kararı vermişti: Durumu gidip kendi gözü ile görmek. Bunun üzerine Müfit'e, "*Benimle beraber gel*" dedi ve iki arkadaş, yanlarında birer emir eri olduğu halde, dörtnala sürdükleri atlarıyla batı yönünde yol almaya başladılar. Bir aralık bir tepeye geldiler, atlardan indiler; Mustafa Kemal, o tepenin üstünden karşıdaki durumu saptadı ve gece vakti Türk ordugâhına baskın yapacak olan kuvvetin (muhafız askerler) orada toplu olduğunu gördü. Tam bu esnada idi ki karşı taraf kuvvetleri Mustafa Kemal'i görmüşler ve beş-on misli süvari kuvvetleriyle onun üstüne saldırmak üzere harekete geçmişlerdi.

Mustafa Kemal sükûnetini bozmaksızın Müfit'e şunu söyledi: "*Atına bin ve beni takip et.*" Mustafa Kemal, Müfit ve emir erleri atlara bindiler; Mustafa Kemal'in kılavuzluk ettiği yönde dörtnala yol aldılar, bu suretle düşmanı şaşırtarak karargâha geldiler. Mustafa Kemal düşmanın durumunu anlattı. Artık ordugâhta onun sözü dinleniyordu. Kumandan Lütfi, bu açıklamalara göre önlemler aldı ve Çerkezlerin hücumu vaki olamadı.

Kuneytara doğusunda bir köy

Bir gün Mustafa Kemal, arkadaşı Müfit'le beraber Kuneytara doğusunda bir Çerkez köyüne gidiyor. Köylü bu gelenleri ilk önce iyi görmüyor, iyi karşılamıyor, bunları da soygunculardan sanıyor. Buna rağmen Mustafa Kemal ve Müfit'i usulen evlerine kabul ediyorlar. Mustafa Kemal bir müddet bu köylülerle görüşüyor ve çok geçmeden onlar Mustafa Kemal'den hoşlanıyorlar. Ona söz veriyorlar: "*Siz*" diyorlar, "*ne derseniz yaparız, fakat devlet adına şimdiye kadar kafamızı ezen idarenin emrettiğini yapmayız.*"

Kuneytara civarındaki Osmanlı kuvvetleri oradaki köylerden birini yok etmek için yukarıdan bir emir alıyorlar. Bu köyün üzerine sevk edilen kuvvetin kumandanı Lütfi Bey'dir. Mustafa Kemal ve Müfit bu harekette sessizdirler. Tam köyün karşına geldiği zaman inanılmayacak bir manzara görülüyor: Bu tek köy, o gelen bütün Osmanlı kuvvetini yenebilecek önlem almıştır. O zaman kuvvet kumandanı Lütfi Bey Mustafa Kemal'e başvuruyor, "*Ne yapalım?*" diyor. İtiraf etmek lazımdır ki Mustafa Kemal bu köyü yok etmek istemiyordu; çünkü o bu köy halkını devrim ve ihtilal namına kazanmış bulunuyordu.

Şimdi emir ve kumanda Mustafa Kemal'e geçmiştir. O, bir kısım kuvvetleri Müfit'in emrine vererek onu bir yönde köye sevk ediyor ve diğer bir kısım kuvvetleri de Çerkez Kolağası Mehmet Bey'in kumandasında olarak merkezden hücuma kaldırıyor. Mustafa Kemal, Müfit'i öyle bir cepheye sevk etmişti ki, Müfit buradan hücum edemezdi ve esasen hücum etmemesi lazımdı; çünkü o köyün halkı daha evvel Mustafa Kemal'e bağlılık sözü vermişti. Çerkez Mehmet Bey aldığı emir üzerine merkezden hücum ediyor.

Mustafa Kemal, daha ziyade bu Mehmet Bey'i takip için, onun peşi sıra giderek köyün içine giriyor. Burada Mustafa Kemal'in gördüğü manzara şu idi. Köylüler Çerkez Mehmet Bey'i kuşatmışlar, taş ve topaçla öldürmek üzere idiler. Bu sırada idi ki, Mustafa Kemal köye giriyor. Köylüler kendisini görünce etrafını alıyorlar ve "*Sen ne dersen o olsun*" diyerek Mehmet Bey'i Mustafa Kemal'e bağışlıyorlar.

Muhtarın odasında... Mustafa Kemal, Müfit, kumandan

Mustafa Kemal söylüyor: "*Bir hedefe, bir emele yürüyeceğiz, Birbirini tanımayan kuvvetleriz. Bu hedefte bu emelde beraber kalacak mıyız?*" Hep birden, "*Evet*" diyorlar. Bu "evet" sözü bir mühür ve imzadan daha yüksek bir namus sözü olarak alınmıştır.

Müfit, Mustafa Kemal'in yanına gelerek şunları söylüyor:

"*Bütün bu seyahatte çok para kazanılmış, benim hisseme oldukça altın isabet etmiş. Dün akşam bu altınları bana getirdiler, vermek istediler, ben tereddüt ettim. Bu tereddüdün sebebini soranlara: 'Çünkü bu, bizim alışmadığımız şeydir; arkadaşım Mustafa Kemal bunu terviç ediyor* [destekliyor] *mu?' diye sorduğum zaman bana: 'Mustafa Kemal'e senin aldığının birkaç misli verilecektir' dediler; ben de 'Müsaade buyurunuz, bir kere kendisine sorayım' cevabını verdim.*"

Müfit'in bu sözlerini dinleyen Mustafa Kemal, arkadaşının bir hataya düşmüş olmasından ürkerek, "*Sakın, paraları almış olmayasın?*" diyor ve Müfit'in derhal, "*Hayır almadım*" diye cevap vermesi üzerine ona şu sözleri söylüyor: "*Müfit sen bugünün adamı mı olmak istiyorsun, yoksa yarının adamı mı?*"

Müfit, zaten önerilen parayı kabul etmemiş olmanın verdiği bir gururla ve pek samimi bir ifade ile, "*Elbette yarının adamı olmak isterim*" diyor. Mustafa Kemal kendisini takdir ediyor ve "*Elbette alamazsın; ben de almadım ve alamam*" diyor.

Bir gece Mustafa Kemal'in ordugâhtaki çadırı sarılıyor. Kendisi ölümle tehdit ediliyor, hesap ve kitaplara mani olmak istediği için...

Mustafa Kemal bunlara şu sözleri söylüyor:

"*Arkadaşlar, ben gerçi mekteplerde riyaziye* [matematik] *okuyup öğrendim, fakat bu sizin hesaplarınızdan bir şey anlamam. Tabii sizin hesaplarınız en doğru olmak icap eder; fakat bunu ordu merkezinde kontrol ettirmekten çekiniyor musunuz?*"

Buna "*Hayır*" cevabı alınca:

"*O halde,*" diyor, "*mesele yoktur... Müsaade ederseniz yarın bir arkadaşımızı Şam'a göndeririz; orada en yüksek muhasip kim ise, bu işi ona hallettiririz. Benim riyaziyeciliğim bu hesap meselesine akıl erdirmeğe kâfi gelmiyor. Efendiler ben namuslu bir adamım. Benimle arkadaş olanların da namuslu olmaları gerektir. Sizin bana bahsettiğiniz hesaplara benim aklım ermiyorsa ve bunu Şam'a gönderip tetkik ettirmeyi teklif ediyorsam, buna bir şey demeye hakkınız olmamalıdır. Yarın Müfit'i Şam'a gönderelim*" diyor.

Mustafa Kemal kuvvetçe ve çevrede öyle önlemler almıştı ki, bu hesap işinde ona karşı koyamayacaklardı.

Mürettep kuvvetler hırsızları çok dikkatli idiler. Onlar Mustafa Kemal'i yok etmeyi düşünmüşlerdi; fakat Mustafa Kemal bunu anlayıp önlemini aldı ve arkadaşı Müfit'i Şam'a gönderdi.

Artık Mustafa Kemal, akılda tutulması lazım gelen adam olmuştur. Osmanlı kuvvetleri Cebelidürüz'le karşı karşıyadır. Osmanlı kuvvetlerinin merkezi "Busrülharir"dir. Osmanlı devrinde bu "Busrülharir", Dürzilerin daima muvaffak oldukları bir merkezdir. Mustafa Kemal orada bir Türk kumandanın mezar taşında şu yazıyı okumuştu:

"Hüsnü Bey Karrase'de kurban gibi oldu şehit."

Karrese, Mustafa Kemal'in bağlı olduğu kuvvetlerin bulunduğu Busrülharir'in yakınında bir yerdir.

Busrülharir merkezinde toplanmış olan Osmanlı kuvvetleri talim ve eğitim ile meşguldür. Onun yukarısında Dürziler gayet kuvvetli süvari ve piyade kıtalarıyla, bir gün bu Osmanlı kuvvetine taarruz ediyor. Taarruz eden kuvvetler çok üstündür. Talim yerinde bulunan Osmanlı kuvvetlerinin kumandanı, derhal Mustafa Kemal'e müracaat ederek: "*Ne yapalım?*" diye soruyor. Mustafa Kemal cevap veriyor: "*Talim ve tatbikatınıza devam buyurunuz.*"

Kumandan'ın telaşla, "*Fakat görmüyor musunuz, hücum ediyorlar*" demesi üzerine, Mustafa Kemal, "*Evet görüyorum, ancak ben onları bilirim; onlar namuslu adamlardır, kendilerine silah kullanmayanlara karşı silah atmazlar*" diye düşüncesini söylüyor. Nitekim öyle oluyor. Osmanlı kuvvetlerince hücum edenler karşılık görmeyince şaşırıyorlar, konuşacak adam arıyorlar.

Onlarla Mustafa Kemal konuşuyor ve kendilerini o gece misafir ediyor, şefleriyle arkadaş oluyor ve ertesi gün hepsini yerlerine iade ediyor.

Bu olayın ertesi günü Şam Jandarma Kumandanı olan bir miralay, mürettep kuvvetin bulunduğu yere

gelmiş, Kumandan Lütfi Bey ile görüşüyordu. Mustafa Kemal de bu toplantıya davet olunmuştu. Şam Jandarma Kumandanı Dürzilerin püskürtülmesinden dolayı Lütfi Bey'i tebrik ediyordu. Kumandan, "*Hayır,*" diyor, "*biz püskürtmedik; onlar gittiler.*" Jandarma kumandanı ısrar ediyor: "*Hayır, bu meseleyi Zat-ı Şahane'ye arz ederken 'behemehal püskürtüldü' diye yazmak lazımdır.*"

Şam Jandarma Kumandanı Zat-ı Şahane'ye yazılacak telgrafın taslağını kaleme almasını Mustafa Kemal'den rica ettiğinde Mustafa Kemal'in cevabı şu olmuştu: "*Ben böyle bir sahtekârlığa alet olamam. Esasen ortada mağlup da yoktur. Fakat hakikati söylemek lazımsa onlar kazandılar.*"

Şam Jandarma Kumandanı, "*Sen henüz cahilsin; Zat-ı şahaneyi anlamamışsın*" dedi. Mustafa Kemal bu adama şu cevabı verdi: "*Ben cahil olabilirim, fakat Zat-ı Şahane olan zatın, cahil olmaması ve sizin gibilerin mahiyetini anlayabilmesi lazımdır.*"

Bu yazının başlığına dönelim: "Şam'da, Hamidiye çarşısında, üç Türk zabiti." Bu subaylar Mustafa Kemal, Müfit ve Lütfi'dir. Bu Lütfi Bey, Havran harekâtını yönetmiş olan kumandandır. Çarşıda yürürlerken Mustafa Kemal dikkat ediyor, Lütfi Bey'in ayağında çizme pantolonu var; fakat ayakkabısı bir çizme değil, alelade bir ayakkabıdır. Bu, eğer bir yanlışlık eseri değilse, muhakkak bir sefalet manzarasıdır. Mustafa Kemal bunun sebebini Lütfi Bey'den soruyor. O, şu cevabı veriyor: "*Kemal, hakikat gördüğün gibidir. Bundan başka pantolonum yok.*"

Üç arkadaş çarşıda yürüyerek bir köşede, içine ancak iki-üç adam sığabilecek, hücre kabilinden bir dükkânın önüne geliyorlar. Burası Tüccar Mustafa'nın (Cantekin) ticarethanesidir. Dükkânın önünde duru-

yorlar. Ayağında ayakkabı yerine nalın bulunan bir adam, takır tukur yürüyerek kendilerine doğru geliyor ve dükkânda oturacak yer olmadığı için dükkânın önüne birkaç sandalye koyduruyor. Mustafa Kemal meraklıdır, dükkânın içini görmek istiyor, giriyor, raflarda birtakım hafif eşya var. Ortada uzun bir masa duruyor. Bunun üstünde felsefeye, devrimlere, sosyalizme, tıbba dair Fransızca kitaplar... Mustafa Kemal bunları karıştırıyor ve ticarethane sahibine soruyor, "*Siz tüccar mısınız, filozof musunuz, doktor musunuz, nesiniz?*" Tüccar Mustafa şu cevabı veriyor: "*Tüccarım... Bu kitaplar eskiden kalmış şeylerdir. Unutmamak için ara sıra okurum.*"

Aradan günler geçiyor. Bir gece Mustafa Kemal, Müfit ve Lütfi Tüccar Mustafa'nın evine gidiyorlar. Şam'ın çıkmaz karanlık bir sokağında, bir evin kapısını çalıyorlar. Tüccar Mustafa elinde bir lamba ile kapıyı açıyor, "*Buyurunuz*" diyor. Şam'da dünya karanlıktır; bu ev de karanlıktır. O gece, yalnız, Doktor veya Tüccar Mustafa'nın elindeki lamba ışık vermektedir. Toplantı Doktor veya Tüccar Mustafa'nın evinin bir odasında oluyor.

— *İhtilal yapmalı, inkılap yapmalı.*

Bunu söyleyen Doktor veya Tüccar Mustafa'dır; devam ediyor, "*Ben Tıbbiye'nin son sınıfında iken bu emeli takip ettiğim için, evvela Mehterhane'de yattım, sonra sürüldüm. Çok kıymetli arkadaşlarımız vardır, inkılabı yapmalıyız.*"

Müfit ayağa kalkarak bağırıyor, "*Behemehal* [mutlaka] *yapmalıyız.*"

Bu kadar ciddiyet ve kesinlik karşısında Lütfi Bey, "*Ben,*" diyor, "*çoluk çocuk sahibiyim, size tabi olurum fakat benden bir şey beklemeyiniz.*" O dakikaya kadar arkadaşlarını sadece dinleyen Mustafa Kemal, "*O hal-*

de," diyor, "*siz buradan derhal gidiniz; bizim bundan sonra konuşacağımız şeyleri sizin dinlemeniz caiz değildir.*" O gittikten sonra, orada kalanlar devrimden, devrim yolunda ölmekten söz ediyorlar. Mustafa Kemal, "*Mesele ölmekte değil, ölmeden idealimizi yaratmak, yapmak ve yerleştirmektedir*" diyor.

O gece orada devrim yolunda çalışmak üzere bir dernek kurulmuş ve buna "Vatan ve Hürriyet" adı verilmiştir.

Mustafa Kemal Suriye'de mümkün olanı yaptıktan sonra Makedonya'ya geçiyor ve Şam'daki eserini Makedonya'da da kuruyor.

Evrensel ve tarihi olan büyük değişimin, 1908 İnkılabı'nın esasını Şam'da Doktor Mustafa'nın evinde aramak lazım gelir.

Harp Akademisi'nden çıkar çıkmaz Beşinci Ordu'ya gitmiş olan Erkânıharp Kolağası Mustafa Kemal'i, bir aralık Selanik'te görüyoruz. Bu, kurallar çerçevesinde izinli bir geliş değil, istibdat devrinin yakın takibinden ve her şeye karşı dikkat kesilmişliğinden sıyrılarak bir kaçış idi. Açıklayalım:

Mustafa Kemal, Beşinci Ordu'nun Yafa mıntıkasında piyade stajı yapıyordu. Fakat ruhu, devrim idealinin yüksek ilhamlarıyla doluydu. Şam'da bir gece Tüccar veya Doktor Mustafa'nın evinde kurulan 'Vatan ve Hürriyet Cemiyeti' teşkilatını Makedonya'ya yaymayı düşünüyordu.[15]

Kafasını ve kalbini saran bu düşünce ile O, bir gün Yafa'yı terk ederek Mısır'a kaçtı. Hedefi Selanik idi. Buraya girebilmenin yolunu hazırlıyordu. Mısır'da çok uzun kalmadı. Akdeniz'in dalgalı ve fırtınalı bir mevsiminde, bir vapura binerek Pire'ye çıktı, oradan Atina'ya gitti. Burada durumu ve Selanik'e girebilmek olanaklarını inceledikten sonra, kararını verdi ve Selanik'te Erkânıharp Yüzbaşısı Ahmet Tevfik'e şu üç kelimeli telgrafı çekti: *"Partir bateau Grec."*[16]

15 "Vatan ve Hürriyet" veya "Hürriyet ve Vatan" tabirlerindeki fikirler üzerine Atatürk ayrıca şu izahı yapmıştır. "Ancak hür fikirlere sahip olan insanlar vatanlarına faydalı olabilirler ve onlardır ki vatanlarını kurtarıp muhafaza etme kudretine malik olurlar."

16 Yunan gemisiyle gidiş.

Ardından, Pire limanından Selanik'e kalkan Yunan bandıralı bir gemiye binerek doğduğu diyara yollandı. Arkadaşı Ahmet Tevfik, geminin ismi yazılı olmayan bu belirsiz telgrafı aldığı tarihten itibaren her gün bir kayığa binerek Selanik limanına giren Yunan gemilerini birer birer ziyaret ediyor ve her defasında aradığını bulamadan dönüyordu. Nihayet Mustafa Kemal'in bindiği gemi, Selanik önünde demirledi. Ahmet Tevfik, kimliğini gizlemek için arkasına muşamba giymiş olduğu halde bir sandalla gemiye yanaştı. Biraz sonra iki arkadaş, aynı sandalla, gümrüğün rıhtımına çıkmış bulunuyorlardı. Mustafa Kemal burada üç sorgudan geçecekti: Gümrük memurları, polis memurları, askeri inzibat memurları... Tıpkı kaçak bir er gibi gelen bir kurmay subay için bu sorulara cevap vermek zor, belki de olanaksızdı. Fakat bir arkadaşı Selanik merkez kumandan muavini Mümtaz Yüzbaşı Cemil[17] onun imdadına yetişmişti. Mustafa Kemal'in yolculuk şeklinden evvelce haberi olan Yüzbaşı Cemil, lazım gelen önlemleri almış, Pire'den bir subay gelip isminin Mustafa Kemal olduğunu söyleyince serbest bırakılması için iskeledeki inzibat memurlarına emir vermişti. Yüzbaşı Cemil'in bu önlemlerinden Ahmet Tevfik bile habersizdi.

Mustafa Kemal, Selanik'e çıkar çıkmaz, Sanayi Mektebi karşısındaki evine gidiyor. O bu evde dünyaya gelmiştir. Ana oğul karşılaşınca annesi, çocuğunun başına bir felaket gelebilmesi endişesi içinde soruyor: "*Ne cesaretle buraya gelebildin oğlum? Hem nasıl geldin? Devletin ve Padişahımız Efendimizin arzusuna mugayir bir iş yapmış olmayasın?*"

17 Eski Tekirdağ mebusu ve eski içişleri bakanı merhum Cemil Uybadın.

Atatürk'ün Selanik'te doğduğu ev, 1940'lı yıllarda.

Mustafa Kemal, "*Merak etme anne*", diyor, "*müsterih ol! Benim buraya gelmekliğim lazımdı, onun için geldim. Padişahımız Efendimizin ne olduğunu da şimdi değil, fakat yakın zamanda sana göstereceğim.*"

Bununla birlikte, durum hiç de güvenli değildir. Mustafa Kemal'in ortada görünmesi istibdadın gözcülerini derhal harekete geçirebilirdi. Bunu düşünebilen Mustafa Kemal bir süre evinden dışarı çıkmadı, kendi arzusu ile evinde hapis kaldı. Bu süre içinde, kimse onun Selanik'te bulunduğundan haberdar değildi. Mustafa Kemal bu isteyerek yaşadığı hapis yaşamında amacı uğruna çalışmalara başladı.

İlk girişim

Mustafa Kemal'in Selanik'te ilk girişimi, orada o devrin ünlü bir paşası ile konuşmak oldu. Mustafa Kemal daha Şam'da iken bu paşa ile birlikte savaşmıştı. Onu kendisine bir vatanperver ve ihtilalci olarak tanıtmışlardı. Mustafa Kemal, onun kişiliğinde bir devrim arkadaşı bulacağı düşüncesiyle, bir gece vakti, onun evine gitti. Kapıyı açan adama ismini vererek, paşaya haber gönderdi. Derhal kabul edileceğini zannetti. Mustafa Kemal, "*Paşa Hazretleri bir yere gitmek mecburiyetindedirler, kendileriyle şimdi görüşemeyecekler*" yanıtıyla karşılaştı. Fakat yüksek maksadı uğrunda yola çıkmış olan Mustafa Kemal, böyle bir engel önünde geri dönemezdi. Kabul olunmak için ısrar etti. Nihayet paşanın yanına götürüldü. Paşa'nın salonunda, ayakta yapılan bu konuşma topu topu birkaç dakika süren, üç beş kelimenin içinde kalmıştı.

Mustafa Kemal sordu: "*Paşam, ben size Suriye'den mektup yazdım, inkılaptan, ihtilalden bahsettim. Memlekette inkılap yapabilir bir adam olduğumu anlattım. Siz de bana: 'Her ne suret ve vasıta ile olursa olsun buraya geliniz, ben elimden geleni yaparım' diye cevap verdiniz. Şimdi halinizde bir ihtiraz bir tereddüt görüyorum. Ancak ben bir defa gelmiş bulundum, şimdi ne yapacağım?*"

Uzaktan ünü işitilen bu paşanın yanıtı şu olmuştu: "*Ben hiçbir şey yapamam. Yalnız senin yapacaklarına hüsnü telakki etmekle iktifa ederim. Ancak benim de senden bir ricam var: Beni yakma!*"Mustafa Kemal, yakılmaktan korkan bu paşaya kendisini yakmayacağına dair söz verdi ve gecenin karanlığında, geldiği gibi evine döndü.

O gece Mustafa Kemal sabaha kadar uyumadı. Ne yapacağını, işe nereden başlayacağını düşünerek sabahı buldu.

Sabaha karşı verdiği karar

Ortalık ağarırken Mustafa Kemal tan vaktinin ilk aydınlığı ile beraber kararını vermiştir... Üniformasını giyerek ordu Erkân-ı Harbiye Dairesi'nin kapısı önüne gidiyor ve burada bir adamın gelmesini bekliyor. Beklediği adam Erkânıharbiye Miralayı [Kurmay Albay] Hasan Bey'dir. Çok geçmeden Hasan Bey kılıcını şakırdatarak geliyor ve makamına gireceği sırada Mustafa Kemal kendisini önlüyor ve "*Beni tanıdınız mı?*" diyor. Gerçekten O, Mustafa Kemal'in yüzüne dikkatle baktığı halde, bir türlü tanıyamamış ve hatırasını aydınlatamamıştı.

"*Tanıyamadım çocuğum!*" cevabı üzerine Mustafa Kemal kendisini tanıttı: "*Ben Selanik Askeri Rüştiyesi'nde okurken, siz birçok defalar bize mümeyyizliğe gelmiştiniz. Mektebi bitirdikten sonra İstanbul'a, Kuleli İdadisi'ne gidecektim siz buna mani oldunuz ve, Manastır'da daha iyi yetişirsin, diyerek beni Manastır İdadisi'ne gönderdiniz... Şimdi hatırladınız mı?*

Mustafa Kemal'in bu kısa açıklaması Hasan Bey'in hatıralarını aydınlatmaya yetmişti. Mustafa Kemal devam etti, "*Tahmin ve teşhisiniz doğru çıktı, ben hakikaten dediğiniz gibi daha iyi yetiştim. Fakat şimdi bir felaketle karşılaşmış bulunuyorum. Sizi vatanperver bir adam olarak tanıdığım için, bugünkü vaziyetimin felaketli cihetini de size anlatmaktan çekinmeyeceğim.*" Albay Hasan Bey, Mustafa Kemal'in halini anlamış olacak ki ona, "*Büroma buyurunuz, orada görüşelim*" dedi.

Hasan Bey'in çalışma odasında Mustafa Kemal ona durumu, nasıl kaçtığını, nasıl yasalara aykırı bir şekilde geldiğini ve sonunda amacının ne olduğunu, hiçbir noktayı atlamaksızın anlattı. Mustafa Kemal'i dikkat

ve sessizce dinleyen Hasan Bey: "*Çocuğum,*" dedi, "*sen her şeyi yıktıktan altüst ettikten sonra buraya gelmiş bulunuyorsun, ben şimdi sana ne yapabilirim?*"

Mustafa Kemal'in yanıtı şuydu:

— *Ne yapacağınızı ben değil, siz takdir edeceksiniz. Görüyorsunuz ki ben milletime faydalı olabilecek bir hale gelmiş bulunuyorum. Siz bu fikirde değilseniz ve bu azmimde bana yardım etmezseniz, hayatım tehlikeye girer. O vakit ben de başka çare düşünmek mecburiyetinde kalırım. Kendi başıma düşünüp bulacağım bu çare beni belki muvaffak edebilir, fakat edemezse o vakit ben, bu yetişmiş adam, hiç olurum. Beni hiç olmaktan kurtarmak şu dakikada sizin elinizdedir. Size söz veririm beyefendi, öyle hareket ederim ki size zerre kadar mesuliyet terettüp ettirmem.*

Hasan Bey Türkiye'de devrim olmasını isteyen ve ona yapacakları yardımı düşünen ve bununla uğraşan bir adamdı. Mustafa Kemal, onun Selanik Askeri Rüştiyesi öğrencisi olduğu günden beri, dikkatini çekmiş olan bir çocuk olduğu için, bütün öğütleri o günün yasa, düzen ve ahlak kurallarından üstün olan, devrimcilik düşüncesiyle hareket ediyordu. Onun içindir ki Mustafa Kemal'e şu öneride bulundu:

— *Vaziyet hakikaten dediğiniz gibi fena ve tehlikelidir: Şu dakika hatırıma gelen çareyi size söyleyeyim: Müşiriyet makamına bir istida ile müracaat ediniz, hastalığınızdan bahsederek tebdilihava talebinde bulununuz. Fakat sadece 'Erkânı harbiye Yüzbaşısı Mustafa Kemal' diye imzalayınız. Ben bu istidayı Heyet-i Sıhhiye'ye havale ettirir, Sıhhiye Reisi İskender Paşa'yı ayrıca görerek, lazım gelen vesayada bulunurum* [gerekeni tembihlerim]. *Pek söz veremem amma, umarım ki muvaffak olursunuz.*

Mustafa Kemal muayene odasında

Ertesi gün Mustafa Kemal, Selanik Askeri Hastanesi'nin muayene odasında, birtakım genç doktorlar arasında, muayene edilmektedir. Ondan hastalığını soruyorlar, fakat o net bir yanıt veremiyor. Yalnız arada sırada, hastalığının niteliği için, "*İskender Paşa Hazretleri bilir*" diyor. İskender Paşa gerçekten Hasan Bey'den tavsiye almış fakat bunu hastanedeki doktorlara söylemeyi unutmuştu. Nihayet Paşa konuyu anımsıyor ve Mustafa Kemal'e bir raporla dört ay Selanik'te hava değişimi kararı veriliyor. Bu rapor İstanbul'a gönderiliyor.

Mustafa Kemal çalışmak için zaman kazanmıştır

Mustafa Kemal, artık saklanmaya ve kimliğini gizlemeye lüzum görmeden, amacı uğrunda çalışabilecektir. Derhal işe koyuluyor ve arkadaşlarından hatip [topluluk karşısında güzel konuşan] Ömer Naci'yi, topçu subaylarından Hüsrev'i, sınıf arkadaşı ve o tarihte Selanik Askeri Rüştiyesi Tarih ve Edebiyat öğretmeni Hakkı Baha'yı buluyor, bunların aracılığıyla Selanik Askeri Öğretmen Okulu Müdürü öğretmen Mahir ve Selanik Askeri Rüştiyesi Müdürü Bursalı Tahir Bey ile tanışıyor. Bunlar Mustafa Kemal'in hazırladığı devrime Makedonya'da ilk girenlerdir.

Selanik'te Çınarlı Mahalle'de bir ev

Ev sahibi Hakkı Baha yeni evlenmiştir. Mustafa Kemal arkadaşlarıyla burada toplanmaya karar veriyorlar. Hakkı Baha'nın evine gidiliyor. Hakkı Baha, arkasına giymiş olduğu süslü bir Japon pijamasıyla kendilerini karşılıyor. Bu evin tarihi bir değeri ve anlamı olmuştur. Çünkü Mustafa Kemal'in Şam'da kurduğu ihtilal komitesinin Makedonya teşkilatı bu evde kurulmuştur.

Mustafa Kemal ve arkadaşları bir masa etrafında toplanıyorlar; kendisi cebinden bir kartvizit çıkarıyor, bunun üzerinde yazılı olan yalnız üç-beş maddeyi arkadaşlarına okuyor, arkadaşları Mustafa Kemal'in düşünce ve önerilerini aynen kabul ediyorlar.

Şimdi hafif bir merasim işi kalmıştır: Komiteye sadakat yemini! Mustafa Kemal, bu yeminin silah üzerine yapılmasını öneriyor; çünkü devrimin yürütülebilmesi için icabında başvurulacak araç, yine silah olacaktı. Silah sözü üzerine pijamalı edebiyat öğretmeni cebini yoklarken, Mustafa Kemal topçu subayı Hüsrev'e dönerek, "*Silahın var mı?*" diyor.

"*Var efendim*" yanıtını veren Hüsrev tabancasını çıkartıyor ve Mustafa Kemal tabancayı alarak masa üzerine koyuyor. "*Arkadaşlar,*" diye hitap eden Mustafa Kemal, "*inkılap için bu silah üzerine yemin ediyoruz, unutmayınız ki burada birbirimize verdiğimiz söz, inkılap sözüdür ve onun olması için icabında silah kullanmaktan da çekinmeyeceğiz*" diyor.

Orada hazır bulunanlar, birer birer silahı alıp öpüyorlar ve onun üzerine yemin ediyorlar. Bu tören bittikten sonra Mutsa Kemal topçu Hüsrev'e dönerek: "*Al silahını, bu silah mukaddes bir silahtır; onu iyi sakla! Bir gün bana verirsin!*" diyor. Ve gerçekten öyle olmuştur.

Trablusgarp'ta Hürriyet'e Karşı İsyan[18]

Türk vatanında Sultan Hamit devri istibdadını yenmek üzere ulusça yapılan Hürriyet hareketleri, 23 Temmuz 1908 tarihinde sonuçlanmıştır.

İstanbul'da yeni kabine kurulması düşünülürken, Trablusgarp'ta kumandan ve vali olarak bulunan ve daha önce, hürriyet aşığı olduğu için, oraya gönderilmiş olan Recep Paşa tercih edilmişti. Recep Paşa İstanbul'da Türk ulusu tarafından öyle içten gelen coşkunlukla kabul edildi ki, ulusunu çok seven bu büyük adamın kalbi durdu ve öldü.

Trablusgarp'ta Hürriyete karşı bir isyan olmuştu. Bu isyandan haberi ve bununla asla ilgisi olmayan Erkânıharp Kolağası [önyüzbaşı] Mustafa Kemal, o günlerde İstanbul'dan bir mektup alıyor. Bu mektubun içinde iki kâğıt vardır; birinin içeriği şöyledir: "*Recep Paşa öldü. Onun boş bıraktığı Trablusgarp'ta Hürriyet aleyhine bir isyan oldu. Sizin oraya gitmeniz, bütün buradaki arkadaşlarca tensip edildi. Azimetinizi rica ederim.*" İkinci kâğıt, geniş ölçüde bir yetki belgesiydi.

Bu tarihlerde İttihat ve Terakki Komitesi'nin genel merkezi henüz Selanik'te sayılıyordu. Mustafa Kemal bu merkezin üyelerinden biri idi. Bu kurula dahil olan ve olmayan, birtakım kimseler, Mustafa Kemal'e gelen mektup içeriğinden haberdar edilmişlerdi. Sela-

18 *Belleten*, c.VIII, no:31, s.387-401, 1944.

nik'te "Merkez-i Umumi" toplantıları gece olurdu. Mustafa Kemal'in Selanik'ten mutlaka uzaklaştırılmasını isteyenler gündüz toplanmışlar ve kendi aralarında şu kararı vermişlerdi: *"Mustafa Kemal Trablusgarp'a gidecek."*

Gece, genel merkez, adet olduğu üzere toplanıyor. Mustafa Kemal doğal olarak oradadır. Toplantı salonuna girince, kararların yazıldığı kara tahta üstünde birinci numarada şunu okuyor: *"Mustafa Kemal Trablusgarp'a gidecektir."*

Mustafa Kemal'in kafasında bir şüphe... Çok düşündükten sonra verilmiş bir karar...

Mustafa Kemal, kara tahta üstünde okuduğu bu cümle üzerine şöyle düşünüyordu: Genel merkezin bu kararı verebilmesi için kendisi de beraber bulunmalı idi; ancak, eğer inisiyatif onlardan geliyorsa... Halbuki Mustafa Kemal çok daha evvel, İstanbul'da bulunan ve sonraları bakanlık ve başbakanlık yapmış olan bir arkadaşından, bu kararı tebliğ eden bir mektupla beraber, bir yetki belgesi de almıştır.

Mustafa Kemal birçok düşünceden, akla vurma ve hesaptan sonra kararını verdi: Gidecekti.

O gece, genel merkez toplantısında Hacı Adil bey başkanlık yapıyordu. Mustafa Kemal şimdi Hacı Adil Bey'le karşı karşıyadır. O Hacı Adil Bey'e sordu, *"Beyefendi, bu işten ne anladınız?"* Hacı Adil Bey yanıtında, " *Bu sizden çok şeyler beklenildiğinin işareti, beşaretidir"* dedi. Mustafa Kemal buna inanmıyordu. Bir daha sordu, *"Bütün düşüncelerin bu samimi ve temiz manada olduğuna siz emin misiniz?"*

"Bunu bana sormayınız, siz daha iyi takdir edersiniz" yanıtı üzerine Mustafa Kemal ayağa kalktı ve, "*Öyleyse gideceğim*" diyerek Hacı Adil Bey'in elini sık-

tı. Hacı Adil Bey biraz daha oturmasını Mustafa Kemal'den rica etti ve aynı zamanda şu sözleri söyledi: "*Tabii oraya gitmek için paranız yoktur.*"

O ana kadar bunu hiç düşünmemiş olan Mustafa Kemal tekrar sandalyesine oturarak şu cevabı verdi: "Evet, ben bu bahis olunan memlekete gitmek için kendi kendime karar verseydim, elbette bunun çarelerini evvelden düşünürdüm... Bana emrivaki yapıldı. Tabii param yoktur."

Hacı Adil Bey, "*Merak buyurmayınız,* dedi, *sizin için arzu ettiğiniz kadar para emrinize hazırdır. Ne kadar istiyorsunuz?*" diye karşılık verdi. Mustafa Kemal bu yanıttan hem duygulandı, hem de üzüldü. Görülüyor ki, o ne isterse vereceklerdi; elverir ki Selanik'ten çıkıp gitsin...

Mustafa Kemal şu yanıtı verdi: "Ben hayatımda böyle bir seyahat yapmadım. Bir defa yolculuk masrafı var; ondan sonra gideceğim yerlerde bana yüklenen vazifeyi yapmak için, bilmem ki para sarf etmek lazım gelecek mi? Bunları birleştirerek siz düşününüz; ben bu işte bitaraf kalmak istiyorum." Hacı Adil Bey, "*Bu kadar ince hesabı kimse düşünmüş değildir. Size bin altın kâfi gelir mi?*" diye sorunca, Mustafa Kemal, "*Bilemem; fakat bunu çok görürüm*" dedi. O zaman Hacı Adil Bey, "*O halde, size bin altın verelim, sarf etmediğinizi iade edersiniz*" dedi.

Mustafa Kemal Trablusgarp şehrinde

Mustafa Kemal'in bindiği gemi Trablusgarp şehri önünde demirledi. Rıhtım yoktu. Sahil, bomboş bir kumsaldan ibaretti. Yerli bir kayıkçı onu kumsala götürüp bıraktı.

Mustafa Kemal, elinde çantasıyla, birtakım barakalara uğruyor, otel arıyordu. Bunlar yaşlı İtalyan ka-

dınlarının işlettiği ve adlarına otel dedikleri yerlerdi. Arkasında, bir Türk subayı üniforması taşıyan Mustafa Kemal, bunların hiçbirinde kendine bir sığınak bulamıyor. Dolaşmaktan çok yorgundur. Kumsala geliyor. Bavulunu yere bırakıyor ve bunu yastık yaparak kumluğa uzanıyor. Tam bu sırada idi ki Trablusgarp sevkıyat memuru olduğunu sonradan anladığı genç bir teğmen, Mustafa Kemal'e yaklaşıyor ve *"Efendim,"* diyor, *"bu memleket böyledir. Burada otel yoktur; barınacak yer bulmak güçtür. Ben iki odalı bir evde tek başıma oturuyorum; sizi oraya davet ediyorum, lütfen kabul buyurur musunuz?"*

Mustafa Kemal bundan çok duygulanır ve daveti kabul eder. Biraz sonra genç Türk teğmenin evinde, toprak tabanlı bir odada seyahatin yorgunluğunu çıkarmaktadır. Ertesi gün Mustafa Kemal, genç teğmenden, *"Bana Recep Paşa'nın yaveri Kafkasyalı Hasan Bey'i çağırınız"* diye rica ettiğinde teğmen bundan bir şey anlayamamıştı. Mustafa Kemal, emrini tekrarladı: *"Bana Sakallı Hasan Bey'i çağırınız."*

Sakallı Hasan Bey'le karşı karşıya

Sakallı Hasan Bey Mustafa Kemal'in karşısındadır. Mustafa Kemal konuşuyor: *"Siz Kafkasyalı Hasan Bey değil misiniz? Ben sizin Şam'da bir süvari bölüğü kumandanlığı yapmış olan Kafkasyalı Hüseyin Bey'in kardeşi olduğunuzu biliyorum. Öyle değil mi?"* Ve Sakallı Hasan Bey'in olumlu yanıtı üzerine devam eder: *"Ben Şam'da vazifede iken kardeşinizi tanıdım ve kendisiyle arkadaş olmuştum. Sizden ricam ise, bugün Trablusgarp ve havalisinde, Liva kumandanı olan İbrahim Paşa ile beni görüştürmenizdir."*

Sakallı Hasan Bey, *"Peki, efendim"* dedi.

İbrahim Paşa'nın evinde

Mustafa Kemal ile İbrahim Paşa görüşüyorlar:

— *Paşa hazretleri, burada birtakım Arap aşiretleri isyan etmişler, her 'Türküm' diyeni, Jön Türk olarak kollarını bağlamak suretiyle vapurlara bindirmişler ve memleketten kovmuşlar. Bu hadise burada Kumandan ve Vali bulunan rahmetli Recep Paşa'dan sonra olmuş. Biz bunun sebebini rahmetli Recep Paşa'nın buradan giderken kendi yerine Erkânıharbiye Reisi'ni vekil bırakmasında buluyoruz. Rahmetli Paşa zat-ı devletinizi tevkil etmiş olsaydı* [vekil bıraksaydı] *bu gibi hadiseler vukua gelmezdi; ancak ne de olsa sizin bu hadiselere karşı bitaraf kalmanız doğru telakki edilmiyor.*

İbrahim Paşa'nın "*Ben askerim; liva kumandanıyım; politikaya karışmam*" cevabına karşılık Mustafa Kemal derhal yanıt verdi:

— *Tebrik ederim Paşa hazretleri. Büyük kumandanlık şiarı da budur. Benim ve bütün asker arkadaşların emniyet etmek için aradığımız kumandan öyle olmalıdır. Bu kumandan bir gün siz olabilirsiniz. Ancak şu dakika kumanda etmekte bulunduğunuz mıntıkada bir isyan çıkmıştır. Bunu durdurmak için zat-ı âlinizin inisiyatif almanız lazım gelirken henüz bu hususta bir emir ve talimat vürut etmediğini* [gelmediğini] *ileri sürmeniz, sizin gibi yüksek ve daha çok yükselmek istidadını haiz bir kumandana, bilmem ki, ne kadar yaraşır? Paşam, devlet merkezi ve merkez muhitleri inkılap işleriyle çok meşguldür. Beklediğiniz direktif belki gecikebilir. Eğer sözüme emniyet ederseniz, işte ben, gecikmiş ve daha gecikecek olan direktiflerin canlısıyım.*

Karşısındakinin çok kahve içmek alışkanlığında olduğunu anlayan İbrahim Paşa zile basarak, gelen hizmetçiye, "*Beyefendiye bir kahve daha getiriniz*" dedikten sonra ekledi, "*Hasan Bey'i de buraya çağırınız.*"

Şimdi Mustafa Kemal kahvesini içiyor, İbrahim Paşa da Hasan Bey'le konuşuyordu. Bir müddet sonra Mustafa Kemal ayağa kalktı, kumandanı saygıyla selamlayarak sokağa çıktı. Kendisini kumsalda bulup evine götürmüş olan genç teğmeni arıyordu. Bir aralık arkasından bir ayak sesi işitti. Dönüp baktı. Bu gelen, Sakallı Hasan Bey'di, Hasan Bey Mustafa Kemal'e yetişerek sordu:

— *Böyle acele acele nereye gidiyorsunuz?*

— *Bir mülazım arkadaşımın bana lütfen verdiği yer odasına.*

— *Kumandan Paşa size rahmetli Recep Paşa'nın köşkünü ve bahçesini tahsis buyurdular, oraya gideceksiniz.*

— *Ben böyle bir köşkte oturamam; vasıtalarım yok.*

— *Her şey düşünülüp hazırlanmıştır. Lütfen orayı teşrif buyurunuz.*

— *Peki, fakat bir şartla: Beni evindeki yer odasına almış olan genç mülazım da beraber gelip o köşkte oturursa...*

M. Kemal'in dediği kabul olunmuştu.

Recep Paşa'nın köşkünde

Mustafa Kemal Trablusgarp şehrine ayak bastığının ertesi günü manzara şudur: Kendisi, Recep Paşa'nın yaptırmış olduğu ideal, nefis bir köşkte misafirdir ve Trablusgarp kumluklarından alıp kendi evinin yer odasına götürmüş olan teğmen arkadaşı da onunla birlikte ve aynı köşktedir. Liva [tugay] kumandanı İbrahim Paşa, kendi küçük kardeşi teğmen Murat'ı Mustafa Kemal'in yaverliğine atamıştır.

Mustafa Kemal bu köşkü, beraber bulunduğu genç Türk teğmeninin kendisine gösterdiği bağlılığı ve yaveri teğmen Murat'ın refakat arkadaşlığı anılarını, bu çok iyi ahlaklı ve çok değerli vatanperver insanları daima anmıştır.

Belediye Reisi Hasûne Paşa

Trablusgarp'ta Hasûne Paşa adlı bir belediye başkanı vardı. Bir gün Recep Paşa Köşkü'nde İbrahim Paşa da hazır olduğu halde Mustafa Kemal ve arkadaşları konuşuyorlardı. Şu nokta saptanmıştı: Hasûne Paşa belediye başkanıdır. Fakat bütün orduya ve ülkeye egemen gibidir, öyle gösteriliyor. Mustafa Kemal bir müddet düşündükten sonra, İbrahim Paşa'nın iznini alarak genç arkadaşlarına şu emri verdi: "*Getiriniz bana bu Hasune Paşa'yı...*"

Genç subaylar ayaklandılar ve çok geçmeden Hasûne Paşa'yı büyük bir nezaketle ve fakat getirilmiş olduğu anlaşılan bir durumda Mustafa Kemal'in karşısına çıkardılar.

Mustafa Kemal kendisine teslim olan asi belediye reisi Hasûne Paşa ile bir süre konuştuktan sonra, ondan bazı merasimler çerçevesinde namus sözü alarak, kendisini serbest bıraktı.

Kumandan Paşa, Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek istiyor

Ertesi gün Mustafa Kemal'in yaveri Murat, büyük kardeşi İbrahim Paşa'nın kendisiyle görüşmek istediğini söyledi. Bu mülâkatta Trablusgarp Polis müdürü Cemal Bey de hazır bulunuyordu. Mustafa Kemal'e şu malûmatı getirmişti: Bütün Trablusgarp şehri ve havalisinin kabile ve aşiretleri, şehri basacaklar ve Mustafa Kemal'i tutup ya öldürecekler, yahut en hafifi onu bir yabancı vapura bindirip memleketten kovacaklar.

Kumandan Paşa, Mustafa Kemal'e, "*Çocuğum, dedi, ben sana elimdeki bütün kuvveti vereceğimi vaat etmiştim; bundan dönmüyorum, kuvvet emrindedir. Ne yapmak lâzım gelirse yap.*" Mustafa Kemal,

"Paşa hazretleri, teşekkür ederim, ancak benim bu kuvvete ihtiyacım yoktur ve bu günkü çalışma zemini kuvvet kullanmak zemini değildir. Yeter ki beni tenvir buyurunuz [aydınlatınız], *ben yapacağımı bilirim"* cevabını verdi. Bu esnada Mustafa Kemal sözü edilen baskın haberini vermiş olan polis müdürü Cemal Bey'den meseleyi bir kere daha sordu ve şu cevabı aldı: *"Edindiğim malûmat şudur: Kumandan Paşaya hiçbir zarar gelmeyecek, yalnız Mustafa Kemal ya öldürülecek, yahut bir vapura konup nümayişle kovulacak. Kumandan Paşa, şahsından emin olabilirmiş..."* Polis müdürünün bu izahatını dinledikten sonra Mustafa Kemal ona dönerek, *"Ben korkarım ki en büyük felâket Kumandan Paşaya veyahut bana değil, bizzat senin başına gelecektir. Sen kendini muhafaza et..."* dedi. Polis müdürü, *"Bana bir şey olmaz; ben ondan eminim"* diye cevap verince, Mustafa Kemal'in cevabı, "O halde sen onların adamısın" oldu ve İbrahim Paşa'ya hitaben: *"Paşam, bu adam onlardandır, fakat bırakınız öyle olsun"* dedi.

Bir medrese odasında âsilerle karşı karşıya

Âsi aşiretler bütün Trablusgarp şehrini işgal etmişlerdi. İşgal merkezi bir camiydi; bu caminin bir de medresesi vardı. Mustafa Kemal bu âsilerin kendisini tutup mahvedeceklerini ve hiç değilse elini kolunu bağlayıp memleketten çıkaracaklarını gayet iyi biliyordu. Böyle olmakla beraber yanına yaveri Murat'ı da aldı; Murat iyi Arapça bilirdi. Mustafa Kemal bu tek arkadaşla bütün o isyan kalabalığını yararak camiye girdi. İlk sözü, *"Sizi idare edenler nerede ise, beni hemen oraya götürünüz"* olmuştu. Bu sözü işitenler Mustafa Kemal'in emrine itaat etmeyi doğal bulmuşlardı. Çünkü böyle tek başına gelen adamı kendilerinden sanmışlar-

dı. Rehberlik ederek Mustafa Kemal'i medresenin en sonundaki bir odanın kapısı önüne getirdiler. Mustafa Kemal bir hamlede içeri girdi. Murat onu takip etti. Odaya girince kapıyı kapattı ve odada bulunanların yüzüne haykırır gibi bir sesle, *"Ne yapıyorsunuz?"* dedi. Mustafa Kemal'in bu odada toplanmış olduğunu gördüğü insanlar, Osmanlı Devleti hizmetinde nahiye müdürlüğü, kaymakamlık veya mutasarrıflık etmiş, kendi çıkarlarını kollayan bir takım kimselerdi. Mustafa Kemal bunların yüzüne, "Siz kimsiniz? Ne yapmak istiyorsunuz?" diye bir daha haykırdı.

Onlar Mustafa Kemal'in bir ordu ile gelip kendilerini muhasara ettiğini zannettiler. Korku ve telâş içinde bir takım saçma sapan sözler söylüyorlar, her biri kendisinin meselâ nahiye müdürü, kaymakam, mutasarrıf olduğunu ve 1908 devrimiyle menfaatlerinin sıfıra indiğini ileri sürerek, *"İstediğimiz şey menfaatimizin sıfır olmamasıdır"* diyorlardı. Mustafa Kemal isyanın niteliğini ve kışkırtıcılarını anlamakta gecikmedi. Bütün bu zavallı halk kendi kişisel çıkarını takip eden beş-on kişinin peşine takılmış gidiyordu. Bu isyana şef olanların en büyüğü Osmanlı devletinin Trablus'ta mutasarrıf olarak kullandığı adamlardı. Mustafa Kemal bu adamlara dönerek, *"Ben sizin menfaatlerinizi âzamî tatmin ederim amma bir şartla: Bu toplanan halk ile, ben bizzat konuşmalıyım"* dedi. Bunu kabul ettiler ve Mustafa Kemal'in talebi üzerine Türkçe ve Arapçayı en iyi bilen bir Osmanlı memurunu, ona tercüman olarak verdiler.

Gece cami avlusunda

Cami avlusunda bir havuz vardı. Mustafa Kemal bu havuzun başına gelerek, çevirmeni aracılığıyla, halka şunları söyledi:

— *Ey ahali! Ey din kardeşlerimiz! Oturduğunuz*

memleket mahfuz ve siz emin olabilmek için hepinizin büyüğü olan bir kuvvet kudretin bulunması lazımdır. Eğer her birimiz kendi başına bütün dünyaya karşı koyabilecek kuvveti haiz olduğumuzu iddia edersek bu, doğru olamaz. Kuvvetlerimizi birleştirelim, emeklerimizi birleştirelim, eskiden beri aramızda müşterek olan ahlak ve tabiata dayanarak adam olalım.

Asilerle ilk konuşma böyle geçmişti.

Bir şeyhin zaviyesinde

Bu konuşmanın geçtiği yer aynı zamandı bir şeyhin zaviyesiydi. Şeyhin çok zeki bir adam olduğu yüzünden belli idi. Şeyh Efendi Mustafa Kemal'e, "*Sen kimsin? Salahiyetin nedir?*" diye sordu. Bu konuşma, nefis ipek kumaşlarla döşeli sedirler üstünde oturmakta olan Mustafa Kemal ile Şeyh Efendi arasında oluyordu. Mustafa Kemal bu soru karşısında kendini pek zayıf ve önemsiz görüyordu. Çünkü o, hem kendiliğinden hareket eden, hem de güya geniş yetkileri olan bir adamdı. Akıllı Şeyh Efendi de asıl bu noktayı anlamak istiyordu.

Mustafa Kemal'in vesikası

Mustafa Kemal, cebinden belgesini çıkarıp Şeyh Efendi'ye gösterdi. Bu, kendisinin ne yapmak lazım ise yapabileceğine yetkili olduğunu gösteren ve bir zarf içinde İstanbul'dan kendisine gönderilmiş olan belge idi. Şeyh Efendi bu belgeyi görünce bir kahkaha kopardı. "*Sen de onlardan mısın?*" diyerek, bu sefer o belgenin aynısı olan üç belgeyi kendi cebinden çıkararak Mustafa Kemal'e gösterdi, Mustafa Kemal baktı, Şeyh'in gösterdiği bu üç belge de kendi belgesinin aynı idi ve hepsinin altında aynı mühür ve aynı imza vardı.

Ne büyük utanç! Mustafa Kemal buna rağmen, *"Ben,"* dedi, *"size bir vesika gösterdim. Herkes böyle bir vesika ibraz edebilir. Fakat esas olan benim vesikamdır."*

Şeyh Efendi bir kahkaha daha kopardı, *"Bu nasıl olur efendim? Bunlar aynı klişelerdir."* Kendisine değersiz bir belge verilerek aldatılmış olduğunu anlayan Mustafa Kemal, belgesini Şeyh Efendi'ye uzatarak, *"Buyurunuz,"* dedi, *"vesikamı yırtabilirsiniz. Ben vesikaya ihtiyacı olmayan, buraya seninle konuşmak için vesikasız gelen bir adamım."*

Şeyh Efendi durakladı, *"Öyle ise şimdi seninle konuşabilirim"* dedi.

Şeyh Efendi'nin yaptığı açıklamadan anlaşıldığına göre aynı belge ile daha evvel üç adam gönderilmiş, Şeyh Efendi bunların hepsini yakalayıp bir deliğe tıkmış, şimdi üçü de tutukludurlar. Mustafa Kemal bu üç adamın tahliyesini ısrarla istedi. Şeyh Efendi eldeki belgenin kendisini tanıtmaya yeterli olmadığını, gerçi nasıl bir adam olduğunu anlamış ise de, gösterdiği belgenin, tutukluları serbest bırakmaya yeterli olmadığını söyledi.

Fakat Mustafa Kemal ısrar ediyor, tutukluların muhakkak teslimini istiyordu. Nihayet mühürlü ve imzalı belgeyi tanımayan Şeyh Efendi, Mustafa Kemal'i tanımaya mecbur oldu ve tutukluları tıkılmış bulundukları karanlık köşelerden çıkartıp Mustafa Kemal'e teslim etti.

Mustafa Kemal Bingazi'de

Trablusgarp isyanını söndürmek için oraya gitmiş olan Mustafa Kemal, görevini bitirip tekrar Makedonya'ya döneceği sırada Bingazi'de bulunan bir doktordan şu anlamda gizli bir mektup almıştı: "*Buraya uğramadan gitme!*" Bu doktor sonraları Büyük Millet Meclisi'nde milletvekili olan Doktor Mustafa Şevket'tir.

Mustafa Kemal, bu daveti kabul etti ve Trablusgarp dönüşü Bingazi koyuna girdiği zaman gemiye birçok kayık yanaştı. Bunlar, Mustafa Kemal'i karşılamaya gelen insanları taşıyordu. Mustafa Kemal bu gösteriler arasında karaya çıktı.

Karşılamaya gelenlerin başında Doktor Mustafa Şevket vardı. O, Mustafa Kemal'i sahile yakın küçük bir otele götürdü. Bu otelde onun için küçük bir yatak odası ve bir küçük salon hazırlamıştı. Salonda konuşuluyordu. Bir aralık Bingazi Polis Komiseri Hüseyin Bey (sonradan Büyük Millet Meclisi'nde Elazığ milletvekili olmuştur) telaşla salona girdi ve heyecanlı bir sesle,

"*Şeyh Mansur Hazretleri teşrif ediyorlar*" dedi.

Komiser Efendi bu sözü söyledikten sonra kapının yanında divan durur [mühim bir kişi karşısında ellerini kavuşturup durur] gibi bir durum aldı. Beş dakika sonra salondan içeri heybetli bir şeyh efendi girdi.

Mustafa Kemal bu Şeyh Mansur'un kim olduğunu önceden duymuştu. O, Bingazi şehrinin ve çevresinin kralı gibi idi. Osmanlı İmparatorluğu'nun Bingazi'de bir mutasarrıfı, bir hükümet teşkilatı polisi ve jandarması, hatta bir piyade alayı vardı; fakat hüküm ve nüfuz yine bu Şeyh Mansur'un elinde idi. Polis komiserinin telaşı Mustafa Kemal'in bildiklerini destekliyordu.

Artık Mustafa Kemal kimle karşılaşmış olduğunu biliyordu. Şeyh Efendi salona girip birkaç adım ilerledi; fakat Mustafa Kemal yerinden kımıldamamıştı. Hatta oturmak için ona yer bile göstermedi ve derhal, "*Şeyh Mansur... Sen hiç sıkılmaz mısın? Buradaki devlet teşkilatını kendi hüküm ve iradene ram edebileceğini zannederek birtakım cüretkârlıklarda bulunuyorsun, bu küstahlığın derecesini takdir etmiyor musun? Ben sana haddini bildireceğim!*" dedi.

Bingazi'de devlet otoritesine boyun eğdirmiş olan Şeyh Mansur, Mustafa Kemal'in bu sözleri karşısında salondan çıktı gitti. Mustafa Kemal'in, bu hiç umulmayan davranışı oradaki polis ve jandarmayı şaşırtmıştı. Bunun farkına varan Mustafa Kemal onlardan bu telaşın sebebini sordu. Polis ve jandarma şeflerinin yanıtlarından çıkarılan anlam şu idi:

Şeyh Mansur bütün bu mıntıkaya egemendi. Mutasarrıf Bey onun emriyle hareket ederdi. Onlara göre, mutasarrıfın emirleri, Şeyh Mansur'un istekleri demektir. Bu çaresiz adamlar Mustafa Kemal'e bu gerçekleri söylerken onu Şeyh Mansur'un şerrinden korumak istiyorlardı.

Mustafa Kemal bunları dinledikten ve Şeyh Mansur' un o mıntıkadaki nüfus ve kudretinin derecesini anladıktan sonra Mutasarrıf Bey'i oteline davet etti. O

tarihte Bingazi mutasarrıfı Galip Bey isminde bir kişiydi. Çok geçmeden mutasarrıf geldi. Galip Bey ilk bakışta genç, kibar, zeki bir adam görünüyordu. Mustafa Kemal'in Mutasarrıf'a ilk sorusu, "*Ben buraya bir davet üzerine geldim. Bu davetten, muhakkak sizin haberiniz olsa gerektir. Nezaket icabı, beni karşılamanız lazım gelmez mi idi?*" olmuştu.

Mutasarrıf bu soruyu "*Sizi Bingazi'ye ben davet etmedim. Gerçi bu davetten haberim vardı, ancak davet sahipleri benim hasımlarımdır*" diye yanıtladı. Bu sözleri işiten Doktor Mustafa Şevket öfkeyle ayağa kalktı ve heyecanlı bir sesle, "*Efendim,*" dedi, "*bu zat hitabınıza layık değildir. O Şeyh Mansur'un sadece bir uşağıdır. Ona ne diye davetten haber verecektim?*"

Şiddetli bir münakaşa ile başlayan bu ilk konuşmayı Mustafa Kemal yatıştırdı; çünkü onun amacı başka idi. Onun izlediği büyük gaye, Bingazi'de hürriyeti yerleştirmekti. Mustafa Kemal bu gaye için çalışmaya koyuldu ve birkaç gün Bingazi yöresini incelemekle zaman geçirdi.

Kurban Bayramı

Kurban Bayramı gelmişti. Bingazi'de Piyade Alayı Kumandanı Albay Arif Bey'di. Bayramdan bir gün önce Mustafa Kemal arkadaşlarla bayramlaşmak için, bayram günü bütün kuvvetlerin kışlada toplanmasını bu kumandandan rica etti. Mustafa Kemal, anısını takdir ile andığı bu çok anlayışlı ve kahraman Türk kumandanından, derhal olumlu yanıt aldı. Bu konuşmada hazır bulunan Mustafa Şevket, "*O gün Mutasarrıf Bey'i de beraber götürelim*" önerisini yaptı.

Bayram sabahı Mustafa Kemal, Doktor Mustafa Şevket ve Mutasarrıf, Bingazi şehri dışındaki kışlada

bulunuyorlardı. Kurbanlar kesiliyor, karşılıklı bayram kutlamaları yapılıyordu. Mustafa Kemal, Alay Kumandanından şu ricada bulundu: "*Kumandan Bey, bu kutlu günde bütün kuvvetinizi görmek ve onları selamlamak benim için büyük bir şereftir. Bunu rica edebilir miyim?*" Kumandan kabul etti ve yürüdüler.

Arazi üzerinde

Şimdi Bingazi Alayı, savaş düzeninde duruyor... Alay'ın merkezine rastlayan noktada Mustafa Kemal ve subaylar heyeti ve nihayet Mutasarrıf ile Doktor Mustafa Şevket bulunuyorlardı. Mustafa Kemal Kumandan'a dedi ki:

— *Askerlerinizi baştan nihayete kadar görebilir miyim?*

Kumandan tereddütsüz "*Evet*" dedi. Daha bu "evet" sözü havada dalgalanırken arkasından bir ayaklanma alameti koptu; bunu yapanlar Alay'ın subayları idi. Bunlar, "*Buna ne lüzum var*" diyorlardı. Derhal ilave etmeliyiz ki bu isyanı koparan zabitler alaylı kimselerdi; hiç mektep görmemiş, Harp Okulu'ndan çıkmamış insanlardı. Alay Kumandanı büyük bir enerji göstermek azmi ile bu asilere haykırdı: "*Ne lüzum var ne demek? Ben emrediyorum!*"

Subaylar ayak dirediler. İtaat etmek istemiyorlardı. "*Bu olamaz* diyorlardı, *bu Bey Erkanıharp* [Kurmay] *zabitidir. Muhakkak bizi imtihan etmek istiyor. Biz imtihan geçirmiş insanlarız.* Mustafa Kemal işin iç yüzünü anlamıştı. Asi heyeti yatıştırmayı gerekli görerek:

— *Arkadaşlar,* dedi, *ben buraya sizi imtihan etmeye gelmedim. Siz lütfedip toplandınız ve bana askerlerinizin mükemmeliyetini göstermek nezaketinde bulundunuz. Ben bunu görürsem sizin için faydalı olur. Rica ederim, herkes kıtasının başına gitsin. Ben sadece önü-*

nüzden geçip askeri kıtaları selamlayacağım. Başka maksadım yoktur.

Mustafa Kemal'in dediği oldu ve bu suretle kendisi oradaki askeri kıtaları teftiş etmiş oldu. Bu iş bittikten sonra bütün o itiraz eden kumandan ve zabitleri toplayarak, "*Arkadaşlar,*" dedi, *sizi tebrik ederim. Dünyanın bir ucunda, Osmanlı İmparatorluğu'nun bu unutulmuş köşesinde, ne büyük meşakkatle askerlik tatbik edegelmektesiniz... Ben İstanbul'a ve Makedonya'ya avdetimde sizi misal olarak zikredeceğim.*"

Mustafa Kemal'i dinleyenler memnun olmuş, içleri rahat etmişti. Mustafa Kemal onlara şu teklifte bulundu: "*Size hoşlanacağınız kısa bir tatbikat yaptıracağım, ister misiniz?*" Mustafa Kemal'e, kumandanı, zabitleri ve neferleriyle artık emniyet getirmiş olan heyet, bu teklifi sevinçle karşıladı.

Trablusgarp'ta yerel mücahit grupları önünde genç komutan Mustafa Kemal.

Bingazi güneyinde bir alay tatbikatı

Mesele şu idi: Yüzü Bingazi'ye dönük bir piyade alayı, solundan gelen bir düşmana karşı yürüyecekti. Tatbikat yapıldı. Hayali düşmana karşı alay muvaffak olduğu sırada arkasından, hiç tahmin etmediği bir düşmanın batıdan yürümekte olduğunu haber aldı. Bunun üzerine batıdan gelen düşmanı kovduktan sonra kendi sağında beliren yeni düşman üzerine kuvvetler yöneltildi. Bu yeni düşman, Şeyh Mansur idi. Gerçekte bu, manevradan başka bir şey değildi; askerliğin politik sorunları halletmesine yöneltilmiş bir tatbikat idi. Şimdi cephe ters olmuştu; hedef Şeyh Mansur'un evi idi.

Mustafa Kemal öyle düzen kurmuştu ki kuvvetler çok geçmeden Şeyh Mansur'un evini sarmış bulunuyorlardı. Bu sırada Şeyh'in evinden beyaz bayraklı bir adam çıktı ve koşarak Mustafa Kemal'in yanına geldi: "Teslim!"

Mustafa Kemal, "*Peki, kabul ediyorum,*" dedi, "*bu akşam benimle konuşmaya gelsin. Şimdi muhasarayı kaldırıyorum.*"

Mustafa Kemal karşısında Şeyh Mansur

Şimdi Mustafa Kemal'in karşısında Şeyh Mansur ve daha birçok insanlar vardır. Mustafa Kemal, Şeyh Mansur ve diğer hazır bulunanlara devrimin manasını anlatıyor, devrimin bir oldubitti olduğunu söylüyor. Mustafa Kemal'e teslim olan Şeyh Mansur'un bir nokta üzerinde endişesi ve ısrarı vardır. O, elinde tuttuğu Kuran-ı Kerim'i, Mustafa Kemal'e göstererek, "*Siz Halife-i Zişan efendimiz Hazretlerine fenalık yapmayacağınıza dair, bu kitap üzerine yemin eder misiniz?*"deyince, Mustafa Kemal duraksamadan şu karşılıkta bulundu:

"Ver bana o kitabı..." dedi ve Kuran'ı alıp öperek şu sözleri ilave etti: *"Ben bu kitabı tebcil ve takdis ederim. Ve bunun namına namusum üzerine yemin ederim ki Halife denilen adama bu kitabın haricinde hiçbir fenalık yapmayacağım."* Biri söylediği sözlerin manasını anlayan, diğer işittiği sözlerin mahiyetini kavrayamayan iki adam... Mustafa Kemal ve Şeyh Mansur, bu gösteri üzerine anlaştılar. Çünkü onların biri, Mustafa Kemal, ne yapacağını tasarlamıştı ve imparatorluğun bir köşesi olan Bingazi'de Hürriyet'i kurmak hususundaki kararı kesin idi. Öteki, Şeyh Mansur, kendini kurtarmaya çalışan bir hürriyet düşmanı idi. Bu iki düşünce sevkiyle ve orada hazır bulunanların da katılımıyla bir anlaşma yapıldı.

Devlet otoritesi hâkimdir

Mustafa Kemal başarılı olmuştur. Şimdi Bingazi'de Mutasarrıf Bey, yani hükümet egemendir; alay kumandanı, yani ordu egemendir; jandarma ve polis şefleri, yani devletin inzibat araçları egemendir. Egemenliği ve nüfuzu kırılan bir adam vardır: Şeyh Mansur... Ve orada artık egemen olmayan diğer bir adam daha vardır. Mustafa Kemal... Çünkü O, Bingazi'yi terk etmiştir. Fakat Bingazi'de egemen olanlar hiç şüphe yok ki Mustafa Kemal'in kendilerine verdiği cüret ve cesaretle hükümet otoritesini ellerine alabilmişlerdir.

İnkılabı İkmal Etmek Lazımdır[19]

1908 yılında bir kış gecesi... Selanik'te Beyaz Kule karşısında, Askeri Kulüp'te bir konferans veriliyor. Bu kulüp yeni açılmıştır ve kulüpte askeri konferanslar yeni verilmeye başlamıştır. Bu tarihten evvel ne kulüp açılabilirdi, ne de konferans vermek mümkün idi. Niçin? Çünkü ülkede hürriyet yoktu. Hürriyet ancak o yıl içinde kurulmuş gibi idi. Gibi idi diyorum; zira o ideale gerçekten kavuşulmuş mu idi? İşte bazı dimağları yoran bir sual işareti ki, üzerinde durmadan geçiyoruz...

Konferansçı, tabur komutanlarından Binbaşı Cemil Bey'dir. Kürsüye çıktığı zaman beraberinde getirdiği birtakım aletleri, dinleyicilerin onları iyi görebilecekleri şekilde yerleştirdi. Bunlar atış öğrenmeye yeni başlayanların kullanacakları basit aletler idi. Komutan söze başladı:

"*Büyük kumandanlarım, değerli arkadaşlarım! Beni bu basit atış aletleri arasında görünce, hepinizin dudaklarınız bükülerek gülümsediğinizi fark etmiyor değilim. Bunun için, izninizle, bir söz söyleyeceğim. Bu tarihe kadar Osmanlı Ordusu'nda ateşli tüfek kullanmak ve bunları kullanacakları yetiştirmek yasak gibi idi. Ben Harp Mektebi'nden çıkmış bir zabitim. Orada elime tüfek verilmişti, fakat fişeksiz, hatta fişeği*

[19] *Belleten*, c.XVIII, no:72, s. 429—439, 1954.

ateşleyecek olan mekanizması çıkarılmış bir tüfek... Sınırlarımızı koruma ödevi, üzerlerine yüklenen tecrübesiz askerlerimizin cephelerine beş-on fişek verilir, fakat onları kullanmamak için olan şartlar da, kafalarına doldurulurdu.

Şimdi artık memlekette Hürriyet ilan olundu. Lazımdır ki, Türkiye'yi koruyacak olan Türk Ordusu, atışı iyi öğrensin, eski babalarımız gibi... Onları burada uzun uzadıya anlatmak, benim ilim çevremin dışındadır. Zaten büyük Türk atalarından herkes, gelişi güzel, bilir bilmez ortaya söz atmamalıdır. Onlar büyük idiler, kahraman idiler, ellerindeki silahı en güzel kullanırlardı. Bu konu üzerinde durmayalım. Yakın asırlardan bize, bugünkü Türklere kalmış olan fena mirası bir tarafa bırakalım da, şu gördüğümüz basit aletlerle yeniden işe başlayalım. Bize gerekli olan budur."

Konferansçının çok yanık bir kalple söylediği bu duygusal sözler, dinleyicileri, derin bir varlığın ne olduğunu düşünmeye yöneltti. Konferans salonunda mutlak bir sessizlik vardı; yalnız Binbaşı'nın yüksek sesi işitiliyordu... O, büyük Türk atalarının silahşorluğunu, şövalyeliğini açıkça belirttikten sonra, dinleyicilere dönerek sözüne şu şekilde devam etti:

"Yüksek kumandanlarım, muhterem arkadaşlarım... Size şimdi pek memnun olacağınız tarihi bir hakikati bildireceğim. 1907 yılındayız... Bu tarihte Osmanlı Padişahı Abdülhamit, Osmanlı Ordusu'nda atış talimleri yapılmasına müsaade buyurmuştur. O tarihte bütün dünyada bütün ordularda atış talimleri için, birbirini tamamlayan nice nice eserler yazılmıştır. Ne yazık ki bu ateş işinin kahramanları olan Türklerin kendi eserleri kendilerine intikal etmemiş gibi görünüyordu. Abdülhamit'in iradesinden sonra, İmparatorluğun her askerlik sahasında bu iradeyi tatbik için başvurulacak eserler aranıyordu.

Suriye, merkezi Şam olan Beşinci Türk Ordusu'nun mıntıkasıdır. Bu, büyük bir Türk ordusudur. Bir gün, işte bu işaret ettiğimiz tarihe tesadüf eden günlerden bir gün, Şam'da ordu erkânıharbiyesinin talim ve terbiye şubesinde ortaya bir mesele konmuştur.

Konferansçı Cemil Bey, bir kurmay arkadaşının kendisine anlatmış olduğu bu probleme ait konuyu, dinleyenlere şu şekilde açıklıyor:

"Ordu Talim ve Terbiye Şubesi Başkanı, Şamlı Miralay Şeref Bey'dir. Bu şubede Selim Bey isminde zeki bir Şamlı zabit ve aynı şubede Binbaşı Esat Bey isminde de bir subay vardır. Anası Giritli iken Şam'ı vatan edinmiş olan, uzun boylu çok nazik ve çok zeki bir kişi. Bir de Kurmay Müfit (Özdeş) *ve diğer başka kurmay subayları.*

Şef, şubede bir toplantı yapıyor. Bu toplantı çok ciddidir; çünkü irade-i seniye [padişah buyruğu] *gereğidir, artık ordularda atış işi bir tüzüğe bağlanacaktır. Şimdi meselenin zor tarafı: Bu talimatı kimin yapacağıdır? Orada karar verildiğine göre, bunu Kurmay Yüzbaşı Mustafa Kemal hazırlayacaktır.*

O, bu görevi nasıl yaptı? Şam kütüphane ve müzelerinde yığılı birçok Türk eserleri vardı. İşte bu kütüphanelerin içine girdi; günlerce aradı, araştırdı ve nihayet aradığını buldu. Türkler çok zaman evvel atış üzerine eserler yazmışlar ve bu eserleri dünyaya hediye etmişlerdi. O, hazineye kavuşmuştu. Fakat yalnız arkadaşlarına değil, bütün Türk dünyasına, imparatorluk içinde düşünülen ve konuşulan meselenin ilkel anahtarını bulduğunu açıklamalı bir şekilde bildirmek istiyordu. Çünkü bu buluş onun askerlik hayatında ummadığı bir saadet idi. O, ne bulmuştu? Yazılış tarihi itibariyle bizleri yüzler ve yüzlerce yıl öncesine götürecek bir Türk eseri. Asıl olan bu ve bundan önce de Türk eserleri olduğundan şüphe

yoktu. Avrupalılar bunlardan yüksek derecede yararlanmışlar ve son silah tekâmül ve gelişmelerine göre bu esası belgelemişlerdir; buna itiraz edecek değiliz. Yalnız burada ısrar ile üzerinde durulacak nokta şudur. Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında Sultan Hamit'in irade ve izniyle atış için bir eser -isterseniz buna eser demeyelim de yönetmelik diyelim- işte bu yönetmeliği yazarken, eserini vücuda getirirken, Batılı kaynakların hiçbirine başvurmamış, bütün ilhamını Şam kütüphanelerinde bulduğu eski bir Türk eserinden almıştır. Onun bulup bir program haline koyduğu eser makbule geçti ve bugün bize kadar gelmiş bulunuyor. İşte benim size şimdi söylediğim şeyler onun görüşüne ve dünyanın eski Türk buluşları önünde, adını duyuruşuna bir başlangıçtan başka bir şey değildir."

Konferans bir saatten fazla sürmüştü. Dinleyiciler yararlanmışlar, fakat aynı zamanda çok yorulmuşlardı. Konferansçı sözünü bitirdikten sonra, herkes birer birer dağılmaya başladı. Çok geçmeden konferans salonu boşalmıştı. Yalnız üç-beş subay, kulübün lokantasında oturuyorlar ve konuşuyorlardı. Bu askerlerden biri de Mustafa Kemal idi, ötekiler Büyük Millet Meclisi Başkanı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Milli Savunma Bakanı olmuş olan Kazım Özalp, diğeri Ankara Vali ve Kumandanlığını yapmış, sonraları Toroslar'da da kumanda etmiş, nihayet milletvekili olmuş olan rahmetli Nuri Conker idi. Bunlar arasında var olmadığı halde Mustafa Kemal'in hatırlayıp, orada var saydığı, Fethi Okyar (Londra Büyükelçisi, 1937) ve daha bazı kıymetli asker arkadaşları...

Mustafa Kemal, arkadaşı Binbaşı Cemil Bey'in konferansından memnundur, onun sözlerinden çok duygulanmıştır, yeni ilham almış gibidir. Bir aralık arkadaşlarına şu sözleri söylüyor:

— *İnkılabı ikmal etmek lazımdır. Biz bunu yapabiliriz. Ben bunu yapacağım. O zaman için düşündüklerimi size kısaca anlatayım: Bugünkü, Osmanlı İmparatorluğu'nun yüksek sayılan kumandanları benim için yoktur. Ordu kumanda sicilleri için ben son sınır olarak binbaşıyı kabul ediyorum. Geleceğin büyük kumandanları bunlar olmak gerektir. Sicil defterlerinin binbaşıya kadar olanlarını muhafaza edeceğim, üst tarafını yaktıracağım.*

Arkadaşlarından biri, bu söz üzerine, buna itiraz ediyor ve bu büyük tasfiye işinin nasıl yapılabileceğini anlamak istiyor. Mustafa Kemal'in yanıtı şudur:

— *Evet, binbaşıdan yüksek olanlar aybaşında, benim teşkil edeceğim bürolara gelip maaşlarını istedikleri zaman, büro şefleri defterleri dikkatle tetkik ettikten sonra: 'Efendim defterde sizin isminiz yoktur, sizi tanımıyoruz' diyeceklerdir.*

Mustafa Kemal'in arkadaşlarından biri soruyor:

— *Bundan sonrası ne olacak?*

Mustafa Kemal, duraksamadan,

— *Bundan sonra ne olacağını, yapacağımız İnkılap gösterecektir* diye başladığı sözlerine daha kati ifade ile şöyle devam etti: *Evet inkılap yapacağız. Bugüne kadar yapılan inkılap, kafi sayılmaz. Fazlasını yapacağız. Memleketi bin bir akılsızın eline ve keyfine bırakamayız. Bu çok adamların yerine, birkaç kafa ile iktifa edebilirim: Mesela Kazım Köprülü'yü (Özalp) harbiye nazırı yapacağım. Nuri'yi (Conker) kumandan ve idare şefi yaparım, Fethi'yi (Okyar) yeni inkılapçı Türkiye'nin mümessili sıfatıyla Avrupa'ya gönderirim...*

Sofrada hazır bulunan, öteki arkadaşları derhal soruyorlar:

— *Ya bizleri efendim?*

Mustafa Kemal şu yanıtı veriyor:

— *Sizler de göstereceğiniz değer ve faaliyet nispetinde birer vazife alırsınız.*

Sofradaki arkadaşlarından Nuri (Conker), Mustafa Kemal'in geleceği kucaklayan bu sözlerine, ahenkli bir kahkaha ile gülüyordu. Mustafa Kemal, kahkahasını bir türlü yenemeyen bu arkadaşının sakinleşmesini bekledikten sonra ona sordu:

— *Niçin gülüyorsun?*

Arkadaşı Nuri cevaben:

— *Seni düşünüyordum da, onun için... Bütün bu işlerin içinde sen ne olacaksın?*

Mustafa Kemal, bu soruya açıkça yanıt vermeden, yalnız şu genel cümle ile karşılık vermiştir:

— *Ben mi? Ben de sizleri o makamlara koyabilen olacağım.*

1908, tarihinde Selanik Askeri Kulübü'nde söylenen bu sözleri, ben 1937 tarihinde Çankaya'da Atatürk'ü dinleyerek hemen aynen yazmıştım.

İkinci Meşrutiyet'te Hürriyet ilanı ile yapılan harekette, Türk devriminin eksik kaldığını ve devrimini şahsen tamamlayacağını bir Erkânıharp Kolağası iken söylemiş olan Mustafa Kemal, idealinin yörüngesi üstünde hiç şaşmadan ve sapmadan yürümüş ve bütün siyasi yaşamı boyunca daima "devrimleri tamamlamak" gayesini gütmüştür.

Askeri manevralar için Mustafa Kemal Selanik–Manastır yolunda

"Nev-i insan haşre dek ta'zim ederler adına
Kim feda-yı nefs ederse cinsinin imdadına."
Ziya Paşa

Osmanlı İmparatorluğu'nun Makedonya Ordu Merkezi, 1908 Hürriyet devrimi sonrasında, yine askeri ve siyasi olayların bir bölgesi halindedir. Çünkü

bilindiği gibi asıl hür fikirler, burada bir aydınlar topluluğu içinde oluşmuş iken, ordu mensupları sayesinde fiili bir hareket safhasına geçebilmiştir.

Hürriyet ilanından sonra, Makedonya Ordu Merkezi'nde askeri manevralar yapılmaktadır. Buralarda, faal bir hizmet ifa eden Büyük Kumandanlık Erkânıharbiyesi'nde Talim ve Terbiye kısmının şefi Kolağası (önyüzbaşı) Mustafa Kemal'dir.

1909 yılında Selanik'teki kumanda ve Erkanıharbiye (kurmay) Heyeti, bir garnizon tatbikatı yapmak için, Manastır'a gidiyor. Heyeti taşıyan trenin bir kompartımanında, iki arkadaş, hoca ve talebesi Binbaşı Naci (General Eldeniz) ve Mustafa Kemal oturuyorlar.

Bir aralık Naci Paşa, mahzun bir eda ile Mustafa Kemal'e büyük Türk şairi Ziya Paşa'nın şu iki beytini okuyor:

Yarab, ne eksilirdi derya-yı izzetinden
Yarab ne eksilirdi sonsuz değerinden

Peymane-i vücuda zehrab dolmasaydı?...
Vücut kadehine zehir dolmasaydı?

Azadeser olurdum asib-i derd-ü gamdan
Başım dinç olurdu bela, dert ve gamdan

Ya dehre gelmeseydim, ya aklım olmasaydı.
Ya dünyaya gelmeseydim, ya aklım olmasaydı

Hocasından bunu işiten Mustafa Kemal, kısa bir teemmülden (etraflıca düşünme) sonra,

— *Hocam, büyük Türk şairi vücut peymanesini zehrab ile doldurmaktan ziyade bu peymaneye zehrab katmamasını isteseydi; yani:*

Yarab, ne eksilirdi derya-yı izzetinden
Yarab, ne eksilirdi sonsuz, büyük değerinden

Peymane-i vücuda zehrab katmasaydın
Vücut kadehine acı su/zehir katmasaydın

deseydi daha muvafık bir şey söylemiş olmaz mı idi? Görüyorum ki, bu sözler bir acının ifadesidir; mamafih ben henüz bunu iyi kavrayamadım diyor.

Bu hatırayı, Atatürk General Naci Eldeniz'in de hazır bulunduğu 1937 yılının bir bahar mevsiminde tekrarlıyordu.

General Naci Eldeniz, Atatürk'ün hocası idi. Onu gördüğü zaman daima kendisine saygıyla hitap eder, onun nazik ve asil hareketlerini överdi. Naci Paşa'nın aynı zamanda hisli şiir okumasını, yirmi sekiz yıl sonra hatırlayan Atatürk, bu beyitlerin anlamları üzerinde tahliller yapmak için, bu konuyu açmış gibi idi. O, Ziya Paşa'nın bu ahenk ve sanat dolu mısralarını, yeniden tekrarladığı vakit, bilhassa "Asib-i derd-ü gam" tabiri ve manası üzerinde tahliller yaparak demiştir ki:

— *Büyük Türk şairlerinin, geçmişin ıstıraplarını Türk milletine anlatmak için böyle kelimeler kullanmaları lojik olmakla beraber, büyük insafı, Türklüğün mantalitesi insafı, buna mantıki olarak hulul etmektedir* [bunun mantığının dışında kalmaktadır].

Atatürk, Naci Paşa'nın yanında bulunması vesilesiyle, bu mısraları tekrar okutup ve kendisi de tekrar ederken:

— *Eski devirlerde Türk vicdanlarını elemle saran bu iki beyitteki acı ve acıklı kelimelerin, artık Ziya Paşa devrindeki manasının bugünkü Türkiye Cumhuriyeti çocuklarına yabancı olması lazım gelir* diyordu.

General Naci Eldeniz, Selanik-Manastır yolunda tren kompartımanında, Ziya Paşa'nın başka bir beytini de okuduğunu hatırladı ve onu da okudu:

Nev-i insan haşre dek ta'zim ederler adına
Kim feda-yı nefs ederse cinsinin imdadına

Atatürk bunları aynen şu cümle ile nesre çevirdi:

— *Her kim, hemnevinin* [türdeşinin] *yardımına hayatını feda ederse, beşeriyet* [insanlık] *onun adını haşre* [kıyamet] *kadar tazim* [saygı] *ile anar.*

Naci Paşa, 1909 yılında Selanik-Manastır yolu üstünde okuduğu bu beyitlerin, birinin ulusal, diğerinin insani olmak üzere iki nedeni olduğunu açıklamak istiyordu.

Atatürk ise her vesile ile eski bir hatırasını andığı zaman, o olaydan bir sonuç çıkarmayı daima telkin etmiştir ve bunu yapmak kendisinin de âdeti idi.

* * *

Şimdi bunlardan bir sonuç ve özet çıkarmak istersek, bu naklettiğim kısımlarda, 1909 yılında Türk ordusu mensuplarının Makedonya'daki bazı hayat safhalarının açıklandığını görürüz:

1- Selanik'te Askeri Kulüp'te mesleki bilgilerin arttırılması için konferanslar veriliyor.

2- Mustafa Kemal Şam'da askeri vazifesini görürken bir "talimatname hazırlama" vazifesini üzerine aldığında, kütüphanelerde araştırma yapmış ve eski Türk eserlerinden kaynak olarak yararlanmıştır.

3- Hürriyet ilanından sonra, Makedonya ordusu çeşitli manevralar yapmaktadır. İşte bu manevralardan birine giden heyette Mustafa Kemal ve Naci Paşa, tren kompartımanında, edebi konularda konuşurken, Ziya Paşa'nın beyitlerindeki fikirler üzerinde, 1909'da olduğu gibi, 1937'de de, içtimai ve milli duygularla tahliller yapmışlardır.

M. Kemal tarafından, asıl şairin kullandığı kelimenin değiştirilmesine gelince, Büyük Şairin "*Zeh-*

rab dolmasaydı yerine, Zehrab katmasaydı" sözlerinde, düşünülecek olursa gerçekten büyük anlamlar bulunmaktadır.

Nitekim Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde İstiklal Savaşı esnasında, kara günlerin acısı içinde, kürsüden bir hatibin okuduğu Namık Kemal'in

Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yok mudur kurtaracak bahtı kara maderini?

mısrasına Mustafa Kemal derhal bu mısradaki sözleri değiştirerek:

Vatanın bağrına düşman dayasın hançerini
Bulunur kurtaracak bahtı kara maderini [annesini]

dediği İstiklal Savaşımızın tarihine geçmiş bir olay değil midir?

İşte böylece, her devrin cemiyet hayatında Atatürk'ün dediği gibi, "*Bilhassa zihinlerdeki İnkılapları ikmal etmek (tamamlamak) lazımdır.*" Çünkü toplumlar daima bir oluş halindedir. Devrimler ileri atılma ve medeni olma mücadelesidir.

Kumandanlar Astlarından Yüksek ve Bilgili Olmalıdırlar [20]

Osmanlı İmparatorluğu'nda 1908 Hürriyet devrimi olmuştur. Mustafa Kemal, Makedonya'dadır, yıl 1909 yazıdır. O, Selanik'teki büyük kumandanlık kurmay heyetinde kolağası (önyüzbaşı) rütbesinde bir subaydır.

Osmanlı Ordusu hizmetinde bulunan Alman Mareşal von der Goltz, Makedonya'daki Türk Ordusu'na garnizon tatbikatı yaptırmak üzere, Selanik'e gelecektir. Büyük kumandanlık kurmay heyetinde talim ve terbiye masası şefi olan Mustafa Kemal, Mareşal von Goltz gelmeden evvel, Selanik civarında tatbikini uygun gördüğü bir meseleyi hazırlamakla meşguldür. Mustafa Kemal, Kumandan Hadi ve Kurmay Heyeti Başkanı Ali Rıza Paşaları bundan haberdar etmek istiyor. Paşalar, Kolağası Mustafa Kemal'in bu cüretini hayretle karşılıyorlar, adeta onu yanlış çıkarıyorlar, "*Canım,*" diyorlar, "*buraya gelecek olan Goltz, bizden ders almak için değil, bize ders vermek için geliyor.*" Mustafa Kemal bu serzenişe şu cevabı veriyor:

— *Büyük alim, filozof "Millet-i Müsellaha" müellifi olan Goltz'tan istifade etmek, üzerinde durulacak mühim bir noktadır. Ancak Türk Erkânıharbiye ve*

20 *Belleten,* c. XIV, no:56, s. 514-705, Ekim 1950.

Kumanda Heyetlerinin, kendi vatanlarını nasıl müdafaa etmek lazım geleceğini gösterebilmeleri elbette ondan daha çok mühimdir. Bir de, buraya yorgun gelecek olan Mareşal'e, fazla külfet yükletmemek de münasip olur kanaatindeyim.

Mustafa Kemal'e serzenişler devam etmektedir. Onun hareketini doğru bulmayanlar henüz kanaatlerini değiştirmemişlerdir. Bunun üzerine Mustafa Kemal daha ileri giderek:

— *Efendim,* diyor, *benim hazırlayacağım meseleyi Mareşal'e göstermek ayıp değildir; bunun aksi ayıptır. Benim eserim Mareşal'in fikrine uygun düşmez veyahut Mareşal benim eserime alaka göstermez ise, kendi istediğini tatbik ettirmek onun elindedir. Fakat bütün Makedonya'ya şamil, büyük bir Türk Ordusu Kumanda ve Erkânıharp Heyetinin hiçbir şeyi düşünmez ve hiçbir müdafaa tertibatı alamaz insanlardan teşekkül ettiği zehabını* [kanısını] *onda uyandırırsak, işte asıl Türklüğe ve Türk Askerine yakıştırılmayacak hareket bu olur.*

Mareşal Goltz Selanik'e gelmiştir ve Splendid Palas'tadır. O günün gecesinde Mustafa Kemal, Mareşal tarafından bir davet alır. Mustafa Kemal'i otel koridorunda karşılayan Kurmay Başkanı'nın yüzünde muştulu bir ifade vardır. Mareşal'in bulunduğu salona giderken, Kurmay Başkanı bu müjdeyi Mustafa Kemal'e bildiriyor: Kendisinin planını Mareşal çok beğenmiştir, ancak bazı açıklamalara gerek gördüğünden plan sahibini davet etmiştir.

Mustafa Kemal, "*Merak etmeyiniz, icap eden izahatı veririm*" sözü ile muhatabını rahatlatırken, holde Mareşal ile karşı karşıya geliyor. Salona giriyorlar. Masa üstünde bir büyük harita durmaktadır. Kumandan ve Kurmay Başkanı ayakta dinliyorlar. Yalnız Mareşal

ile Mustafa Kemal konuşmaya başlıyorlar. Münakaşa ediliyor ve karar veriliyor: "*Mustafa Kemal'in planı tatbik edilecektir* [uygulanacaktır]."

Ertesi gün, Vardar Nehri havzasında tatbikat başlıyor, karşılıklı kuvvetler harekete geçiyorlar. Bir muharebe tatbikatı yapılmaktadır. Muharebe olurken Mareşal Goltz, Mustafa Kemal'i aratıyor. Yanında bulunmasını emrediyor ve, "*Bana yardım ediniz*" diyor. Mareşalin hakkı vardır, çünkü kendisi araziye yabacıdır, o havaliyi Mustafa Kemal kadar incelemek fırsatını bulamamıştır; bir de bu meseleyi tertip eden kendisi değil, bizzat Mustafa Kemal'dir.

Manevra bittikten sonra eleştiri yapılacaktır; bunu yapan bizzat Mareşal olmuştur. Bu eleştiriden bütün Kumanda ve Erkânıharbiye Heyeti, memnun kalmış ve faydalanmıştır. Mustafa Kemal'in kanaatine göre, Almanyalı Mareşal'in eleştirisi, herkeste şu izlenimi bırakmıştı: "*Kumandanlar madunlarından* [astlarından] *yüksek ve âlim* [bilgili] *olmalıdırlar.*"

***

Şimdi bu meseleyi ve neticesini tahlil edelim... Mustafa Kemal Selanik Garnizonu tatbikatına esas olacak meselenin, Makedonya kumanda ve "Erkânıharbiye Heyeti" tarafından hazırlanmasında neden ısrar etmişti?

Atatürk bana bu hatırasını anlattıktan sonra şu tavsiyede bulunmuştu: "*Bu yazıyı neşretmek* [yayımlamak] *istersen, benim o zaman çıkardığım bir tercüme kitabındaki yazıları okursun.*"

İşte bunu anlamak için 10 Şubat 1324'te (1909) Selanik'te yayınlanan, küçük bir broşürün önsözünü gözden geçirmek yetecektir.

Bu kitap, Berlin Darülfünun-ı Askerisi eski müdürlerinden General Litzman'ın yazmış olduğu ve Erkânıharbiye Kolağası M. Kemal tarafından "*Takımın*

Muharebe Talimi" adıyla Türkçeye çevrilmiş ve Selanik'te 1324 (1909) senesinde yayınlanmış bir broşürdür. Altmış dört sayfalık bu kitabın, burada bizi ilgilendiren tarafı, bilhassa çeviren tarafından ilave edilmiş önsözdür.

Yedi sayfa tutan bu yazılarda, geleceğin büyük Türk kumandanının ileri görüşleri sezilmektedir. Aynı zamanda Mustafa Kemal, bu yazısında amir olan kumandanların doğrudan doğruya astlarına yol göstermesini istemiş ve bu yol göstericiliğin Türk amir ve kumandanından başkalarına bırakılmamasını yerinde bulmuştur. Ancak dünyadaki son askeri ilerlemelerinden haberdar olmanın gereğine de işaret ederek, yabancı eserlerden yararlanmaya muhtaç olduğumuzu da kabul etmiştir. Mesela kitabın 5. sayfasında, şu fikri ileri sürmektedir:

> Bir ordunun kurmay heyetinin ilk vazifesi, subay ve askerlerin harbe hazırlıklarında onlara daimi gözcü ve her hususta öncü olmaktır. Doğrudan doğruya yetiştirdikleri kıtalar azınlıkta kalır ve başarıya geç varılır. Bunun için en iyi vasıta, talimlerin harp bakımından başarı ile tatbik edilebilmesini sağlamak gayesiyle yeni eserlerden istifade etmektir.

Diğer taraftan M. Kemal bu yazılarının başında gayet önemli bir meseleye temas ediyor ve şu fikirleri ileri sürüyor:

> Bir ordunun senelerce çalışarak tatbik ettiği ve hükümlerini bellediği talimnamesinin değiştirilmesi askeri heyetleri şaşırtır. Yeni kabul edilen talimname, kendi talimnamelerinin kendileri tarafından yavaş yavaş ıslah edilmiş bir şeklini almazsa, bu şaşkınlık büsbütün karanlık ve müphemiyet [belirsizlik] içinde olur. Çünkü askeri hayatta yeni açılan bu sayfa, dahil olanların kendi çalışmaları ve ilerlemelerinin bir neticesi

değildir, orada herkesin adımları mütereddit [tereddütlü], görüşleri mütehayyir [şaşmış], fikri karışıktır.

İşte bugün Osmanlı Ordusunun Askeri Heyeti bu durumdadır. Fakat ne çare ki bu şaşkınlıktan bugün çekinmek istenirse yarın derecesi büyüyeceği için çekinmenin imkânı azalacak veyahut bir muharebe meydanının ateşli seması altında izale sebepleri, mevcudiyetine elim [acıklı] bir tesir yapacak ve büyük bir şaşkınlıkta nihayet bulacaktır.

Atatürk'ün bu yazılarında da, açık bir gözlem kuvvetine dayanan tahliller ve hakikati olduğu gibi ifade kudreti vardır. İşte bu gibi fikri hazırlıklar, kendisine ilerisi için esaslı dayanak noktaları olmuştur. Bu bakımdan yedi sayfalık önsözü okuyucularıma sunuyorum (metnin orijinali için bkz. ekler):

Dağınık düzende komuta ve
ateş idaresi birliği, usulen takımdır.
(Talimname, madde 166)

Bir ordunun yıllarca verdiği emekler ve yaptığı uygulamalar sayesinde hükümlerini sindirerek öğrendiği talimatnamesinin değiştirilmesi askerlerini şaşırtır. Hele yeni kabul edilen talimatname, kendi talimatnamelerinin kademeli olarak kendi tarafından iyileştirilmiş bir sureti olmazsa bu şaşkınlık büsbütün karanlık ve belirsizlik içinde kalır. Çünkü askerlik hayatında yeni açılan bu evre, askerlerin kendi çalışmalarının ve derece derece olgunlaşmalarının bir ürünü değildir; orada herkesin adımı tereddütlü, bakışları şaşkın, düşünceleri karışıktır.

İşte bugün Osmanlı Ordusu askerleri bu durumdadır. Ama ne çare ki bu şaşkınlıktan bugün kaçınmak istersek, yarın derecesi büyüyeceği için kaçınma olanağı azalacak ya da bir muharebenin ateşli göğü altında, ortadan kaldırılmasının sebepleri, varlığımız üzerinde acı etkiler yaratabilecek büyük bir şaşkınlıkla son bulacaktır. Çünkü elimizdeki talimatname

zamanımızın gelişmelerini takip edebilecek nitelikten yoksundur. Onun ömrünü doldurmuş ve yıpranmış yapraklarını koparıp atmak yerine, bize günümüz savaşlarının gerektirdiği nitelikler ve koşulları bağışlayacak yeni bir açıklayıcı kitap koymak zorunludur.

Nitekim askerlik hayatımızda ilerlemeye doğru atılan ilk adım, bu gereklilik ve zorunluluğa boyun eğmek olmuştur. Kabul ettiğimiz talimatname kavramı o kadar kapsamlı ve yücedir ki, onu hakkıyla anlamaya, içerdiği hükümlerin kesintisiz ver aralıksız uygulanmasılya yetişmiş bulunan Alman ordusunun bile gelişmişlik düzeyi henüz tamamen istenen düzeye erişmemiştir. O halde bizim gibi, yaşama rehberi ve sanatı olan talimatnameyi elinde eskitmek değil, kullanılmayan belgeler arasında küflendirmeye alışmış bir topluluğun, ne derece uyanık; gayretkeşlikte ve durmaksızın çabalamada nasıl benzersiz olmasının gerekeceğini düşünmek gerekir.

Yeni talimnamemizin hükümlerinin birlikler tarafından uygulanmasına başlamadan önce, bu güne kadar bizi talim yerlerine paslı zincirlerle bağlayan yanlış âdetleri –ki birliklerin talim yerlerinin düzlenmesiyle yormaktan ve subayları âtıl bırakmaktan ve kamuoyunu, savaşın gereklerine uygun düşmeyen araçlarla, talimlerin kusursuz ve pürüzsüz akışını güvence altına almak eğilimi ve isteğine yöneltmekten başka hiçbir sonuç doğurmamıştır– eski talimnamemizle bir mezara gömmek gerekir. Bu başarıya ulaşmak pek o kadar kolay değildir, çünkü bir kıtayı talim yerinden arazi meydanına atmak o kadar kolay bir şey olmamakla beraber, onu orada da boş yere yorulmaktan kurtarabilmek gerekir.

Biz bu konuda mümkün olan en iyi biçimde yol göstermeyi ve işbirliğini de gayet belirsiz ve yetersiz görüyoruz. Zira her birliğe yol gösterme işi, birliğin kendi âmirinin yapabileceği bir iş olmaz ve ancak sınırlı kimselerin eline bırakılırsa, korkarım ki doğru yoldan sapma işine dönüşür. Çünkü, mesela Serez'de aydın bir yol göstericiye sahip olanlar doğru yolda olabilirse de, Seniçe'dekilerin yanlış yolda kalacaklarına hiç şüphe edilmez.

Demek istiyorum ki, ordu ve tümen kurmaylarının –ki ilk vicdani görevleri subaylarla erlerin savaşa hazırlıklarının sürekli gözcüsü ve her konuda onların reisi olmaktır– bizzat yol göstermek yoluyla yararlı olabilecekleri askerler azınlıkta kalır ve bundan dolayı da kendi görevlerini yapamazlar. Ya da başarılı sonuç almakta epey gecikirler. Bu sebeple dolaylı da olsa gayretlerini yaymaya gerek görürler. Bu konuda en iyi araç, talimlerin savaşa uygun biçimde ve başarıyla yapılmasını açıklayan eserlerden yararlanmaktır.

Gerçi gayretli arkadaşlarımız bunda kusur etmiyorlar. Ne var ki bugün elden ele dolaşan bu yoldaki eserlerin çoğu –bana öyle geliyor ki– birer savaş kuralları dergisi veya broşürü, ya da en büyüğü bir yorum kitabıdır. Bunlara da ihtiyacımız bilinirse de, nereden başlamak gerektiği konusunda tereddütlü duran bize, hem bir başlangıç noktası hem de özellikle muharebe talimlerinde ilk dersi verecek bir esere ihtiyacımız ondan çok daha açık ve kesindir.

İşte Berlin Askeri Akademisi eski müdürlerinden General Litzman'ın Seferber Mevcudunda Takım, Bölük ve Taburun Muharebe Talimleri adlı eserinin en son Alman talimnamesine göre –ki bizim de kabul ettiğimiz talimname odur– gözden geçirilmiş dördüncü baskısı bize o başlangıç noktasını gösteriyor, ilk dersi veriyor:

Dağınık düzende komuta ve ateş idaresi birliği,usulen takımdır. (Talimname, Madde 166)

Doğrusu bu eserin içeriğinin bu amaca ulaşmada fazlasıyla yararı dokunabileceğini gördüm. Ve bu eserin mutlaka bizim dilimize aktarılması gereğine hüküm verdim ve fakat bunu benden önce görmüş, okumuşların varlığını ve onların da benim gibi bir hükümde bulunduklarını varsayarak ortak amaca ulaşmak için harcanan kuvvetlerin israf edilmesindense başka bir yönde harcanmasına karar verdim. Fakat beklentim henüz gerçekleşmedi, yalnız ben biraz gecikmiş oldum.

Bu gecikmeden doğan zararı karşılamak için kitabın içeriğinin tamamının çevirisinin bitmesini beklemekten vazgeçerek her problemin bir kitapçık halinde çıkmasını uygun gördüm. Zaten eser, kurgusu bakımından buna gayet uygundur.

Bu aceleciliğin konusu olan bir başka sebep de ordunu izlemekte olduğu talim programının tarzıdır. Çünkü tabur talimine geçildiği zaman, takımın esaslı bir biçimde talim ve terbiyesine dayanak olan ilk örnek, layık olduğu önemle ele alınmayabilir.

Eserde adlarının ilk harfleriyle gösterilen subayların isimleri yerine bizim isimlerimizi koyduğum gibi, ait olduğu harita –hakiki bir araziyi gösterdiği halde– ondaki isimleri de konuya hâkim birinin uyarısı ile bizim isimlerimizle değiştirdim.

Doğrusu böyle oluşu bizim için meselenin ele alınmasını ve takip edilmesini kolaylaştırır. Şüphesiz ki yazarının da amacına ters düşmez. Satırlar içinde parantez arasına alınan rakamlar Almanya Piyade Talimnamesi çevirisinin maddelerini gösterir.

Yazarın, eserin dördüncü baskısı hakkındaki değerlendirmesiyle bütün içeriğini kapsayan önsözünde muhtaç olduğumuz düşünce ve değerlendirmelerin bulunması dolayısıyla, onları da olduğu gibi bu ilk örneğin baş tarafında bulundurdum.

Silah arkadaşlarımın iyi niyetinden emin olduğum için, bu kitaba ait her nevi eksikleri araştırmak için elbette zaman harcamazlar zannındayım. Çünkü bilirler ki böylesi kötü niyetli işlere harcanacak zaman, bunu gibi bir çok problemin ordumuz için yayınlanmasına ayrılmakla çok daha değerli olur.

Selanik, 10 Şubat 1324 [23 Şubat 1909]
Erkânıharbiye Kolağası M. Kemal

Milli Mücadele'den Bir Hatıra: Heyet-i Nasiha[21]

Türk yurdunu düşman istilasından ve Türk milletini esaret ve mahkûmiyetten kurtarmak azmiyle bütün bir düşmanlık dünyasına karşı ayaklanan Mustafa Kemal, Sivas'taki milli görevini bitirdikten sonra 27 Aralık 1919 tarihinde Ankara'ya gelmişti.

Ankara'nın çok sağlam karakterli halkı Mustafa Kemal'i büyük bir sevgi ile karşıladı, O'nu bir tepe üstünde yaptırılmış olan Ziraat Mektebi'nde misafir etti; Mustafa Kemal, *Heyet-i Temsiliye* namı altında burada, Ankara halkının yüksek duygularından aldığı güvenle çalışmaya başladı.

Bir gün kendisine İstanbul'dan telgrafla şöyle bir haber gelmişti: Bir Heyet-i Âliyye –buna Heyet-i Nasiha dahi denebilir– kendisiyle görüşmek için İstanbul'dan Ankara'ya gönderilmiştir.

Mustafa Kemal bu heyetin iyi karşılanması için gereken bütün tertibatı aldırdı; bu arada Geyve Boğazı'ndaki kumandana, heyetin sıkıntı çekmeden Ankara'ya ulaştırılmasını emretti.

Heyeti teşkil edenler arasında çok kıymetli tanınmış mebusların bulunduğu ayrıca bildirilmişti. Heyete dahil bulunan kişilerden bir kısmı Ankara'da Mustafa Kemal'le görüşmeden önce bir defa kendi memleketle-

21 *Belleten*, c.XXII, no:85, s. 4—6, Ocak 1958.

rine uğramayı her nedense gerekli görüyorlardı; bunun için Mustafa Kemal'den izin istendi. Mustafa Kemal buna olumlu cevap verdi, "*İsteyen yanıma gelebilir; istemeyen memleketine gidebilir*" dedi.

İlk gelenler arasında İstanbul'da tanınmış bir hukukçu da vardı. Mustafa Kemal bunlarla daha ilk konuşma neticesinde anladı ki bu heyet kendisine karşı ve kendisini güya yola getirmek için gönderilmiş bir 'Heyet-i Nasiha' idi. İstanbul'dan bu heyeti gönderenlerin fikrine göre Mustafa Kemal Osmanlı İmparatorluğu aleyhinde, Osmanlı padişahı aleyhinde, Hilafet-i Celile-i İslamiye aleyhinde uygunsuz birtakım hareketlerde bulunmaktadır. Bu hareketlerin düzeltilmesi devlet, millet ve memleket için lazım ve hayırlıdır. İşte Heyet-i Nasiha bu görev ile ve kutsal bir görev yapmış oldukları kanaatiyle Ankara'ya gelmiştir. Heyet üyeleri kendilerine verilen memuriyeti layıkıyla yerine getirecekleri kuruntusunu taşıyorlardı.

Bir müddet sonra bu âli zatlar, aldıkları talimat dairesinde vazifelerini ifa ettiklerine kani olarak İstanbul'a dönüş hazırlıklarını yapmaya başlamışlardı. Bunun üzerine Mustafa Kemal kendilerine hakikatte emirden başka bir şey olmayan, şu vasiyetlerde bulundu:

— *Ben sizi Türk milletinin namuslu, haysiyetli ve anlayışlı fertleri olarak telakki ettim ve sizinle öyle görüştüm. Sizin bana mülâki olduktan* [kavuştuktan] *ve milli dava üzerinde benimle hasbıhâl* [sohbet] *ettikten sonra beni terk edip İstanbul'a dönmeniz doğru olamaz; bunu size yakıştıramam; burada kalacak ve benimle beraber çalışacaksınız.*

Heyet-i Nasiha'nın Mustafa Kemal'e verdiği cevap şu idi:

— *Pekâlâ, ama biz İstanbul Hükümetinden ve bu Hükümete hakim* [egemen] *olan ecnebilerden talim*

alarak buraya gelirken onlara bir namus sözü vermiştik; işimiz bittikten sonra tekrar İstanbul'a dönmek bu namus sözünün icabıdır [gereğidir]; *şimdi dediğiniz gibi, burada kalacak olursak o sözümüzü tutmamış oluruz.*

Mustafa Kemal derhal şu mukabelede bulundu:

— *Çok haklısınız. Sizi bu durumdan kurtarmak için yegâne çare hepinizi burada tevkif etmektir* [tutuklamaktır]. *Şimdi emrediyorum: İstanbul'a gidemezsiniz, mevkufsunuz* [tutuklusunuz]! *Artık namusunuz kurtulmuştur değil mi?*

Mustafa Kemal'in sualine şu cevap verilmiştir:

— *Hayır, bu muamelenin kanuni şekilde tamam olmaklığı için yapılacak bir formalite daha vardır.*

Mustafa Kemal, sordu:

— *Ne gibi formalite?*

— *Bize imzanız altında bir vesika* [belge] *vereceksiniz ve bu vesikaya bizim size söylediklerimizi, sizin de buna mukabil bizi İstanbul'a göndermeyip tevkif ettiğinizi yazacaksınız.*

Mustafa Kemal şu cevabı verdi:

— *Nasıl isterseniz... Öyle bir vesika hazırlayınız da imza edeyim.*

Belge imzalandı ve herkes belgesini bir zarfa koyarak cebine yerleştirdi. Artık vicdan azabı kalmamıştı.

Ankara'da, ulusal davanın yanında ve içinde böylelikle kalan bu kişileri Mustafa Kemal yeni milli devlet ve hükümetin en önemli branşlarında en büyük emniyet ve itimat mevkilerinde görevlendirmişti.

Atatürk'e Göre Spor ve Geçit Resimleri[22]

"Sağlam dimağ, sağlam vücutta bulunur."

Atatürk devrinde, Avrupa devletlerinden özellikle İtalya ve Almanya'da çok gösterişli sivil ve askeri geçit resimleri pek abartılı bir surette rağbette idi.

İşte bu sıralarda bizim de belli ulusal günlerimizde geçit törenlerimiz yapılırdı. 19 Mayıs spor gösterileri ise Atatürk'ün ölümünden zannedersem bir sene önce başlamıştı. Diğer sporlarda da uluslararası karşılaşmalarda en çok başarılı olunan kısım güreş idi.

Bir akşam Atatürk'ün etrafında toplananlar tarafından bir geçit töreni eleştirilmiş ve spor gösterilerinde ve müsabakalarda başarının veya başarısızlığın nedenleri üzerinde durulmuştu. Atatürk şüphesiz ki her sahada başarılı olmayı en çok isteyen bir şefti. Ancak ne olursa olsun olayları analiz etmek ve maneviyatın yükselmesi ile maddiyatın başarıya götürülebileceğini iyice anlatmak istemişti.

Buraya koyduğum bu yazılar spor ve geçit resimleri hakkında kendisinin bazı düşüncelerini açıklamaktadır. Ordudan örnekler getirmek ise daima âdeti ve sevdiği bir kısım idi.

Kendisinin bu husustaki sözlerini aynen okuyalım:

22 *Belleten*, c: XXII; no: 58, s. 1–4, Ocak 1958.

Her ulus çocuklarının sıhhatli ve gürbüz olmaları için yaşadıkları bölgenin sıhhi şartlarını temin etmek [sağlık koşullarını yerine getirmek], devlet halinde bulunan siyasi teşekküllerin en birinci ödevidir.

Ondan sonra en küçük yaştan, en son yaşa yani insan ömrünün vasati [ortalama] süresince derece derece beden faaliyeti önemli yer tutar ve tutmalıdır da.

Beden hareketlerinde esas, nesilden nesle intikal eden âdetlerdir. Yirminci Asır'da bütün dünya milletleri için spor esaslarının tekniği bundan doğmuştur. Türk çocukları her kavmin çocukları gibi, doğdukları andan itibaren tabiatın kendilerinde yarattığı hareket ve faaliyete ellerini, kollarını bacaklarını hareket ettirmekle başlarlar; sonra çocuk büyüyünce bulunduğu muhitin şartlarına göre tarlalarda, bayırlarda, tepelerde, kayalıklar içinde, ormanlarda koşar yürür, yaptığının ne olduğunu hiç düşünmeksizin bugünkü ilim dünyasının spor dediğini kendiliğinden yapar. Güreşir, ata biner, atlar, cirit oynar ve daha birçok milli sporları yapar.

Türk köylü çocuğunun bu yapa gelmekte olduğu tabii ve milli sporlar bugünkü medeni addedilen dekor içinde belki en az muvaffakiyet gösteren bir haldir. Fakat Türk içtimai [toplumsal] bünyesinde spor hareketlerini tanzime memur olanlar, Türk çocuklarının spor hayatını yükseltmeyi düşünürken, sadece gösteriş için herhangi bir müsabakada kazanmak emeliyle bir spor yapamazlar. Esas olan, bütün her yaştaki Türkler için beden eğitimini sağlamaktır. 'Sağlam dimağ [bilinç], sağlam vücutta bulunur' sözünü atalarımız boşuna söylememişlerdir.

Türk çocuklarına sporun bugünkü tekniğini öğretmek ve bunların bir kısmını bazı törenlerde ve bayramlarda dekor olarak ortaya koymak gerekir. 'Buna lüzum var mı yok mu' gibi bir soruya şöyle cevap verilebilir: Esasen yoktur; fakat hakikati göremeyen cihan nazarında, mevcut ve muhakkak [kesin] bir hakikati ufak bir örnekle ispat edebilmek için lüzumlu görülebilir. Bunu başka bir misalle izah edelim...

Bir milletin ordusu mükemmel ordu mudur, bunun tezahürü [göstergesi] nedir? Böyle bir sorunun cevabı şudur: Orduyu asıl düşman karşısında görmek lazımdır. Bunu ise bir millet için herhangi bir zamanda gösterebilmek imkânı olmaz. Bunu muharebe sahasında göstermek fırsatını bulabilecekler azdır; bu nasibelerden mahrum bulunanlara, millet ordusunun kuvvetini, kudretini, haşmetini göstermek umumiyetle göz alıcı hareketler, askeri nizamlar [düzenler] kabul olunmuştur. Bu nizamlar ve bunların gösterileri birtakım göz kamaştırıcı ve gönül alıcı görevlerdir. Bir orduda esas disiplini bu parat [geçit] şekillerine değil, tabiat şekillerine uydurma mecburiyeti anlaşıldığı günden beridir ki, orduların talim ve terbiye programlarının hakiki azimet [gidiş] noktası tespit edilmiştir.

İşte bu itibarla, Türk Ordusu'nun geçit resimlerinde ve yine Türk gençliğinin top oyunu ile buna benzer sporlarında kusurları görülebilir. Çünkü bu kusurların biraz dikkat ve biraz da talim ile ortadan kalkması mümkündür. Buna o kadar çok fazla ehemmiyet verilmemelidir. Bizler için asıl olan Türk çocuklarının sporu sevmeleri ve fiziki kuvvetlerini yerinde kullanabilmeleridir. Bu çocuklar asker oldukları zaman onların muharebe meydanlarında muvaffak olmaları için lazım gelen talim ve terbiyeye bilhassa ehemmiyet vermeliyiz. Buna göre bir geçit resminde, bir paratta ordumuzun gösterişi pek parlak olmayabilir; biz bunu, bu telakkiyi ordumuzun yüksek harp kabiliyetine ölçü ve işaret olarak telakki etmemeliyiz.

Genç Türk çocukları top oyunlarında, herhangi bir millet çocukları kadar talimli ve mümareseli [yatkın] görünmeyebilirler; bunda da müteessir olmaya [üzülmeye] lüzum ve mahal yoktur. Biz çocuklarımızı hakiki kuvvet, kudret ve zekâ müsabakalarında, her gün her yerde hatta her köyde görmekteyiz. Bunu göremeyenlerdir ki alâyişli [gösterişli] işleri yapamıyor gibi görünen Türk gençliğine endişe ile bakmaktadırlar. Bunlara müteselli olmaları [teselli bulmaları] için haber verelim ki, hakikat onların görebildikleri gibi değildir. Türk milleti ve onun küçük ve büyük yaştaki çocukları çelikten yapılmış heykeller-

dir; onların ne olduklarını anlamak için onlarla savaş meydanlarında boy ölçüşmek lazımdır[23]. İşte böyle bir teşebbüstür ki, Türk gençliğinin binlerce sene evvelden beri tanınmış olan yüksek kıymet, kuvvet kudret ve yenilmez zekâsının imtihanı [sınavı] olur. Türk milleti her an ve her kiminle olursa olsun böyle bir imtihana hazırdır.

23 Atatürk ayrıca başka bir konuşmasında şu olayı anlatmıştır: Bir gün Birinci Dünya Savaşı sırasında Alman generallerinden birisi orduyu teftiş ederken cılız ve çelimsiz gibi görünen erlere bakarak M. Kemal'e diyor ki, "Bunlar harp edemez. Pek kuvvetsiz görünüyorlar."

M. Kemal bu sözü onaylamayan bir işaret yaparken, Alman generali en cılız görünen bir askeri kuvvetle iterek yere düşürmek ve sözünü böylece kanıtlamak istiyor. Fakat hayret! O cılız gibi görünen er, iri cüsseli generalin kuvvetine öyle bir çeviklikle karşı koyuyor ki, değil yere yuvarlanmak, adeta karşısındakini sarsacak bir durum ortaya çıkıyor. Müttefik Alman Generali mahcup, M. Kemal gururlu ve ulusuna güvenmenin sevinci içinde Türk erlerine şefkatle bakıyor. Atatürk bu olayı anlatırken "Görünüşe aldanmayın" der ve Türk askerlerine güvenini tekrarlardı.

Toplumun Yüksek Kıymeti ve Yenilmez Kuvveti Nedir?[24]

Atatürk Türk ulusu için uygar, kültürlü bir geleceği, ideallerin en büyüğü saymıştır... 1937 yılında Atatürk sosyoloji kitapları okuyor ve aynı konuları okuyanlara sorular soruyordu. Sosyolojik meselelere ilgi göstermesi, kuramsal bilgilere hayattan örnekler bularak analizler yapması için bir vesile teşkil ediyordu. Esasen onun için toplum psikolojisi meçhul bir konu değildi. Ancak her zaman ve mekânda şartların değişmesine önem vermek gerekiyordu.

İşte, 1937 yılının bir akşamı, Kemal Atatürk, çeşitli günlük olayların analizini yaparken aynen aşağıda okunacak sözleri söylemişti. Cümlelerde bazen tam Türkçe kelimeler olduğu gibi, alışkanlık icabı olarak, eski terimleri de kullanmış olduğu görülüyor. Kendisinin üslubuna dokunmamak için bunları aynen naklediyorum. Kemal Atatürk diyor ki:

> Bir içtimai heyette [toplumda] kıymet ve kuvvet, onu kuran fertlerin [bireylerin] kendilerini kıymet ve kuvvet telakki etmelerindedir [olarak görmesindendir]. Ancak, bu gibi fertlerden vücut bulmuş olan içtimai heyetlerdir ki, yekpare kıymet kudret manzarası arz edebilirler.
>
> Şüphesiz, ayrı ayrı fertlerin kıymet ve kuvveti olabildiği gibi, kıymetsizliği ve kuvvetsizliği de olabilir; bu gibiler daha

24 *Belleten,* c. XX, no: 80, s. 561—562, Ekim 1956.

ökül [toplam] kıymetin ve kuvvetin içinde bulundukça kendilerini büyük ve şamil ökülden hissedar sayabilirler. Gayesi fert değil, kitle terbiyesi olanlar, bu hakikati bilmemekle beraber, bu hakikate sığınabilecek olanların dahi kusurlarına bakmaksızın, onları tıpkı o büyük içtimai heyetin en aziz uzuvları ve unsurları gibi görmekte ve göstermekte tereddüt etmemelidirler. Böyle gören ve gösteren insanlar yanılmış, hata etmiş sayılmazlar; bilakis bunlar kendilerinin de mensup olmakla iftihar duyacakları içtimai heyetin içinde, herkesin, her şereften yalnız hisseyâb olduğunu [hisselendiklerini] değil, hatta bizzat o şerefin sahibi olduğunu dahi göstermiş bulunmalarından memnun olmalıdırlar.

Ben bu hakikati, derece derece takip ettiğim okulları bitirdikten sonra, hayata fiilen dahil olduğum zaman duyduğumu söylemeliyim. Bunu kısa ve ameli [pratik] misallerle izah etmek daha kolay olacaktır benim için... Mesela bir tabur içinde, bir alay içinde, isterseniz bir kolordu, bir ordu içinde yapılmış olan bazı tatbikatlarda, bazen bir bölük kumandanı, bazen bir keşif kolu zabiti, bazen de bir hakem olarak bulunduğum vaki olmuştur. Tatbikat veya manevra muvaffak olduğu zaman, etrafıma bakmaksızın, derhal kendi kendime övündüğümü hatırlarım; çünkü bütün bu tatbikat veya manevranın parlak neticesini ben hazırlamışımdır. Hakikatte ben, belki de bana tevcih edilen [düşen] bu vazifeyi büyük dikkatle takip etmiş ve onda muvaffak olmuşumdur; fakat bütün kitlenin muvaffakiyetini kendime atfetmek [bağlamak] cesaretini kendimde görmüş isem, bu da affolunmalıdır; çünkü o umumi hareket ve faaliyet içinde, benim gibi vazifesini dikkatle ve namuskârane yapmış binlerce insanın mevcut olduğunu düşünelim, bunların her birinin ayrı ayrı benim gibi düşünmüş olduğunu da elbette kabul edelim ve fakat ne benim, ne o binlerce namuskâr ve fedakâr insanların çalışmaları bir makamda ve bir kafada merkezleştirilmemiş olsaydı, hiçbirimiz yaptıklarımızda iftihar duymak cesaretinde bulunamayacaktık.

İnsanlar, dünya yüzünde insan sıfatını aldıkları, tarihten önceki zamandan bu güne kadar, yalnız yaşayamayan ve be-

hemehal [elbette] içtimai [toplumsal] halde yaşamak nasibi tabiisinde [doğal yeteneğinde] yaratılmış olduklarını bilmelidirler. İşte bu itibarla hepimiz şerefleniriz, hepimiz bu şerefi kendimize atfedebiliriz; fakat hakikat şudur ki, şeref ve haysiyet ve kahramanlık hiçbir ferdin değildir, bütün bu fertlerden mürekkep olan [oluşan] içtimai heyetindir.

Bu heyet içinde, bilhassa şeref kademeleri yapmak hatadır; kuvvet kademeleri yapmak ise o içtimai heyetin yapabileceği şey değildir, o içtimai heyetin şuuru haricinde, onun doğurabileceğinde ve doğurabileceklerinde tecelli eder ise, cemiyet kendinden mevlût [doğmuş] olan bu vaziyetleri yadırgamaz.

Gazi M. Kemal Atatürk bu sözleri ile içtimai heyetin (toplumun) esas olduğunu belirtmekle beraber, kişilerin ayrı ayrı görev sorumluluklarını hissetmeleri ve başarı göstermeleri sayesinde başarıların elde edileceğini kabul etmektedir. Bu fikrin herkes tarafından benimsenmesi, ulusların "Bireylere değer vermesi ile toplumun büyük değer kazanacağı" prensibini ortaya çıkarmaktadır. Bugünkü dünyamızda Birleşmiş Milletler'in "İnsan Hakları Beyannamesi"nde ortaya konan prensipler ve UNESCO çalışmaları bu esaslara uygundur.

İnsan toplumunda kişiler kültürlü ve değerli olduğu oranda, o toplum uygar seviyeye yükselebilir. Türk ulusunun nasibinin bu esaslarda olması, hepimizin samimi dileği değil midir? Yazımı, Gazi M. Kemal'in 1930'da söylediği bir cümlesi ile bitirmek istiyorum. Diyor ki: "*Muvaffakiyetlerde* [başarılarda] *gururu yenmek, felaketlerde ümitsizliğe mukavemet etmek* [karşı koymak] *lazımdır.*"

III

Kurtuluş Savaşımız, Zafer Anıtları İçin İncelemeler ve Lozan Antlaşması

İstiklâl Savaşımızda Tarih Bilgisinin Rolü[25]

Cumhuriyetimiz, kırk yıllık bir zaman temeli üzerinde yükselmektedir. Bugünkü istikrar bulan varlığımızın zaman ölçüsü ancak bu yıllar içindedir. Türk tarihinin bu yurttaki, binlerce yıllık geçmişine nazaran, bu yarım asır, çok kısa bir zamanı kaplamaktadır. Ancak, bu tarih en yakın dünümüzdür; yaşadığımız, gördüğümüz, işittiğimiz olayların günleri içinde sayılıdır.

Yaşamakta olduğumuz bugünü anlamak için en yakın tarihimizin türlü evrelerini incelemek ve öğrenmek zorundayız. Çünkü kırk yıl önceki, Türk yaşayışı ve düşünüş biçimi ile bugünkü arasında büyük farklar vardır. Bugünün gençlerinin, yaşadıkları yıllarla ölçülen bu geçmişe, bir daha dönmemek için, ulusça çekilen ıstırapları en iyi bilmeleri gerekir.

Tarih, bugünkü kurumların aslını inceleyerek, onları iyice anlamak fırsatını verir. Bu inceleme, en yakın dünümüzden başlayarak, mümkün olduğu kadar gerilere doğru gidilerek yapılır. Çünkü asıl o zaman olayların derin sebepleri anlaşılabilir. Fakat şuna dikkat etmek yerinde olur ki, geçmişin bugünü anlatmasından ziyade, bugünkü durum geçmişi daha iyi açıklar. Bugün gördüğümüz olayların tarihteki ilk izlerini ve ku-

25 Bu konferans 1 Aralık 1944'te DTCF'de, 8 Ocak 1945'te Gazi Eğitim Enstitüsü'nde, 31 Mayıs 1966'da ise Kayseri Halkevi'nde verilmiştir.

ruluşunu bilmek ise, bugünü daha iyi değerlendirmemizi sağlar. Onun için tarih okumak ve bilmek, hemen herkes için ve her meslek için, lazımdır.

Konu olarak, üzerinde durmak istediğim konu, İstiklal Savaşımızda tarih bilgisinin birçok sorunları halletmekte ve kamuoyunu hazırlamakta nasıl bir faydası olmuştur? Bunu belgelere dayanarak açıklamaya çalışacağım.

Atatürk, İstiklâl Savaşımızın Başkumandanı, Büyük Millet Meclisi'nin Başkanı sıfatıyla Cumhuriyetimizin kurucusudur. İstiklal Savaşımızda ulusal birlik O'nun etrafında toplandı. Orduyu askeri dehasıyla yöneterek zafere ulaştırdı. Bir taraftan da Büyük Millet Meclisi'nde bütün hukuki kuvvetleri topladı. Ulusa, ülkeye ait her sorunun hallini Büyük Millet Meclisi'nden çıkarttı. Ankara'da, 23 Nisan 1920 tarihinde toplanan bu Meclis tarihimizin en buhranlı sorunlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Burada fikirler ve zihniyetler ekseriya çok farklı olmuştur.

İşte Atatürk'ün de Meclis'e, kâh başkanlık ederken gösterdiği otorite ile kâh kürsüde söz söylerken, hitabet, siyaset, ilim ve fen bakımlarından da, üstün kuvvetini sezmemek mümkün değildir.

İnönü, bir makalesinde bu mesele için şöyle der:

> Atatürk'ün cemiyet [toplum] ile söyleşmek ve onunla iş görmek hevesi bu memlekette pahası ölçülmez iyilikler yapmıştır. 1919 İhtilâli'ne girdiğinden itibaren, fikirlerini kongrelere, heyetlere ve fertlere anlatmaya çalışıyor. Nihayet çetin silah hareketleri ile hallolunacak muğlâk [çapraşık] davalar için, her şeyden evvel cemiyeti ikna etmeye, yani cemiyet yapmaya teşebbüs ediyor. Bu zihniyetin en büyük eseri 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin meydana gelmesi olmuştur. Harp ve ihtilâl içinde bulunan bir milletin meselelerini Meclis ile ida-

re etmek kolay bir iş değildir. Atatürk'ün cemiyet içinde yer tutmak ve çalışmak hassasıdır [özelliğidir] ki , bu temiz ve çetin idareyi bize temin etmiştir.[26]

Atatürk İstiklâl Savaşı esnasında beş büyük sorun ile uğraşmış ve mücadele etmiştir: 1.Askeri cephelerde, 2.Yabancı devletlere karşı güdülen siyasette, 3.Osmanlı hükümetine karşı, 4.Büyük Millet Meclisi'nde, 5.Halkı, fikirleri ile hazırlamada.

Bütün bunlara etkisi olan bir konu üzerinde duracağım: Tarih bilgisi.

Atatürk, tarihi, kendi ifadesine göre okul sıralarındaki derslerinden itibaren, çok severdi. Bütün hayatının her devresinde çeşitli tarih kitapları okumuştur. Benim de tanık olduğum, sırf tarih üzerindeki çalışmaları, bu bölüm konusunun dışında kalıyor. Çünkü bu yazılarımda bundan önceki devreyi ele alacağım.

Atatürk İstiklâl Savaşımızın türlü safhalarının belgelerini *Nutuk* kitabında toplamış ve olaylar hakkındaki düşünceleri kendisi tarafından açıklanmış ve tespit edilmiştir. *Nutuk* örneğine az rastlanan bir tarih belgesidir.

Atatürk, askeri olaylar için harp tarihi bilgilerinden, bunlara kendi hayatındaki deneyimlerini de katarak yararlanmasını bilmiştir.

Şimdi yazılı belgeler üzerinde bir sıralama yapalım:

Atatürk Meclis'teki konuşmalarında tarihten örnekler verir. Ülkeyi dolaşırken, halk toplantılarında söz söylerken, tarihi konular, en heyecanlı konuşmalarını oluşturur.

28 Eylül 1925'te Atatürk Samsun'dadır. İstiklâl Ticaret Mektebi'nde bir toplantıda nutuklar veriliyor; Atatürk onlara cevabında tarihten söz ediyor ve diyor ki:

26 İsmet İnönü, "Kemal Atatürk", *The Financial Times*, Republic of Turkey, Supplement No: 149, Şubat 1937.

Bizim milletimiz derin bir maziye maliktir [geçmişe sahiptir]. Milletimizin hayat-ı asarını [yaşadığı yüzyılları] düşünelim. Bu düşünce bizi elbette altı, yedi asırlık Osmanlı Türklüğünden, çok asırlık Selçuk Türklerine ve ondan evvel bu devirlerin her birine muadil [denk] olan, Büyük Türk devrine kavuşturur.

Bu sözleriyle Atatürk, Anadolu tarihindeki Türk varlığını, bin yıllık bir geçmişe dayatıyor. Bu yurda sahip oluşu tarih bilgisiyle kuvvetlendiriyor ve derinleştiriyor. Ondan sonraki sözler daha geneldir. Büyük Türk devrine işaretle yetiniyor.

Yine aynı nutkun bir başka noktasında, o toplantıda bir öğretmenine tesadüf ettiği için, en yakın geçmişten söz ediyor:

Bilirim ki bugünkü intibahı [uyanışı] düne, maziye medyunuz [geçmişe borçluyuz]. Her halde babalarımızın, analarımızın ve mürebbilerimizin [eğiticilerimizin], ruh ve dimağlarımızın [bilincimizin] inkişafında feyizli tesirleri [gelişmesinde verimli etkileri] vardır.

İzah etmek istiyorum ki ilk ilham, ana baba kucağından sonra mektepteki mürebbinin lisanından, vicdanından terbiyesinden alınır. Bu ilhamatın mahzar-ı inkişaf [esinlerin gelişmeye değer] olması millet ve memlekete büyük ve derin alâka yaratan fikir ve duygularla, her an takviye olunmak [sağlamlaştırmak] lazımdır. Bu fikir ve duyguların membaı [kaynağı], bizatihi [özünden] memleket ve millettir. Milletin müşterek arzu ve temayülüne [eğilimine] temas etmek, onun icabatına hasır-ı mevcudiyeti [gereklerine varlığını vakfetmeyi], hareket düsturu [ilkesi] bilmek, hakiki yolda yürüyebilmek için yegâne esastır.[27]

27 *Atatürk'ün Maarife Ait Direktifleri*, 1939, s. 20—21.

Atatürk 1927'de söylediği *Büyük Nutuk*'ta, ise eski tarihten de örnekler almıştır. Burada, Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihe gömülme şeklini birçok yerlerden örnekler alarak, bir tarihi mantık zinciri dahilinde yapıyor. Şu satırları *Nutuk*'tan alıyorum:

> Hayat demek, mücadele, müsademe [uğraşma] demektir. Hayatta muvaffakiyet [başarı], mutlaka mücadelede muvaffakiyetle mümkündür. Bu da, manen ve maddeten kuvvete, kudrete istinat eder [dayanır] bir keyfiyettir [durumdur]. Bir de insanların meşgul olduğu bütün mesâil [sorunlar], maruz kaldığı bilcümle mehâlik [tehlikeli durumlar], istihsal ettiği muvaffakiyetler [elde ettiği başarılar], maşeri [ortaklaşa], umumi bir mücadelenin dalgaları içinden tevellüt ede gelmiştir [doğmuştur].

Bu hayat düsturundan sonra tarih konusuna geçiyor ve diyor ki:

> Akvam-ı Şarkiyye'nin [Doğu ulusları], akvam-ı Garbiyye'ye [Batı ulusları] taarruz ve hücumu, tarihin belli başlı bir safhasıdır. Akvam-ı Şarkiyye meyanında [arasında], Türk unsurunun başta ve en kavi [güçlü, zorlu] olduğu malumdur. Filhakika Türkler, kableislam [İslam'dan önce] ve ba'delislam [İslam'dan sonra], Avrupa içerisine girmişler, taarruzlar, istilâlar yapmışlardır. Garb'a taarruz eden ve istilâlarını, İspanya'ya, Fransa hudutlarına kadar temdit eden [uzatan] Araplar da vardır.
>
> Fakat her taarruza karşı daima, mukabil [karşı] taarruz düşünmek lazımdır. Mukabil taarruz ihtimalini düşünmeden ve ona karşı emniyete şayan tedbir bulmadan hareket edenlerin akıbeti [sonu] mağlup ve münhezim [bozguna uğramış] olmaktır, münkariz olmaktır [tükenmektir]. Garb'ın, Araplar'a mukabil taarruzu Endülüs'te acı ve şayan-ı ibret [ibret alınması gereken] bir felâket-i tarihiye [tarihi felaket] ile başladı. Fa-

kat orada bitmedi. Takip, Afrika şimalinden [kuzeyinden] de devam etti.

Mustafa Kemal burada Attila'nın Fransa ve Batı Roma topraklarına kadar yayılmış olan imparatorluğunu hatırlattıktan sonra şunları söylüyor:

> Selçuk Devleti enkazı üzerinde teşekkül eden Osmanlı Devleti'nin, İstanbul'da Şarki [Doğu] Roma İmparatorluğu'nun taç ve tahtına sahip olduğu devirlere irca-ı nazar edelim [bakışlarımızı çevirelim]: Osmanlı tâcdârları [padişahlar] içinde, Almanya'yı, Garbî [Batı] Roma'yı zapt ve istilâ ederek muazzam bir imparatorluk kurmak teşebbüsünde bulunmuş olanlar vardı.
>
> Yine, bu hükümdarlardan biri, bütün İslam âlemini bir noktaya raptederek [bağlayarak] sevk ve idare etmeyi düşündü. Bu emelin şevkiyle Suriye'yi, Mısır'ı zapt etti. Halife unvanını takındı. Diğer bir sultan da, hem Avrupa'yı zapt etmek, hem âlem-i İslam'ı hükmü ve idaresi altına almak gayesini takip etti.
>
> Garb'ın mütemadi [sürekli] mukabil [karşı] taarruzu, İslam âlemi'nin hoşnutsuzluğu ve isyanı ve böylece cihangirane tasavvurlar ve emellerin, aynı hudut içine aldığı muhtelif unsurların adem-i imtizaçları [uyumsuzlukları], binnetice [sonuçta] emsali [benzerleri] gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nu da, tarihin sinesine tevdi etti.[28]

diyerek tarihin bütün devirleri üzerinde açıklamalar yapıyor.

Atatürk, güttüğü siyaset için, Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihinden iki suretle faydalanmıştır:

1. Osmanlı İmparatorluğu'nun, yaşamakta olan bazı lüzumsuz ve zararlı teşkilatını yıkmak isterken,

28 Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, 1934 baskısı, c. II, s. 2.

onların kuruluş tarihlerini anlatmak ve bu suretle ömürlerini bitirmiş olduklarını belirtmek. Aynı zamanda bu örneklere tarih boyunca bakarken, onlar gibisini kurmamak. Demek ki bu noktada iki esas vardır: Bugün, bir teşkilatı yıkıp yenisini kurarken, eskisinin kuruluş ve gelişimini bilmek. Gelecek için, yenisi kurulurken, onun kötü taraflarını almamak.

2. Manevi kuvveti tazelemek ve cesaret vermek için, ulusal benliğin üzerinde durarak tarihten yararlanmak. Ülkeyi kurtarmak girişiminde ilerlerken, ulusun yeteneklerini, tarihten örnekler getirerek kuvvetlendirmek, manevi kuvveti yükseltmek.

27 Aralık 1919'da Mustafa Kemal'in Ankara'ya ilk gelişinde şehrin ileri gelenleri ile yaptığı konuşmadaki şu sözlerini okuyalım:

> Cihanın malumudur ki Devlet-i Osmaniye pek vasi [geniş] olan ülkesinde bir hududundan diğer hududuna ordusunu sürat-i fevkalâde ile [fevkalade hızlı] ve tamamen mücehhez [donanımlı] olarak naklederdi. Ve bu orduyu aylarca ve belki de senelerce, hüsnü-i iaşe ve idare ederdi [iyi besler ve yönetirdi]. Böyle bir hareket, yalnız ordu teşkilatının değil, bütün şuabat-ı idariyenin [yönetim kollarının] fevkalâde mükemmeliyetine ve kendilerinin kabiliyeti olduğuna delalet eder.

İşte Mustafa Kemal'in bu sözleri, daha ilk mücadele yılında ulusun kuvvet ve kudretine işaret ederek ulusun yeteneklerini cesaretlendirmek içindi.

28 Ağustos 1925'te İnebolu'da halk ile konuşma yapıyor ve onlara şöyle hitap ediyor:

> Türkiye Cumhuriyeti'ni tesis eden Türk halkı medenidir. Tarihinde medenidir, hakikatte medenidir... Medeniyim diyen Türkiye Cumhuriyeti halkı, aile hayatıyla, yaşayış tarzıyla medeni olduğunu göstermek mecburiyetindedir.

diyor ve evvela bir tarihi gerçeği belirtiyor. Sonra da yeni devrimlerin benimsenmesi için telkinlerde bulunuyor.

Şimdi yukarıda birinci olarak ayırdığımız kısmın üzerinde bazı örnekler verelim... 17 Şubat 1923 tarihinde İzmir'de İktisat Kongresi toplanmıştır. Mustafa Kemal orada şunları söyler: "*Tarih, milletimizin itilâ* [yükselme] *ve inhitatı* [çöküş] *esbabını* [nedenlerini] *ararken birçok siyasi, askeri, içtimai sebepler bulmakta ve saymaktadır.*"

Kapitülasyonların Lozan Antlaşması'nda ne kadar çetin münakaşalardan sonra kaldırıldığını biliyoruz... Ve O, kapitülasyonlar üzerinde konuşurken şu tarihi safhaları anlatır:

> Fatih zamanında Cenovalılara verilen imtiyazlarla [ayrıcalıklarla] açılan yol, kendisinden sonra daima tevessü etmiştir [genişlemiştir]. Bu imtiyazat, bu istisnaiyet [ayrıcalıklar ve istisnalar], hükümetin en kuvvetli, en azametli zamanında vuku buluyordu, mahza bir Müsaade-i Şahane [padişahın izni], bir İhsan-ı Şahane [padişahın lütfu] olmak üzere vuku buluyordu.
>
> Cümleniz hatırlayabilirsiniz: Kanuni Sultan Süleyman, Venedikliler ile ticaret taahhüdüne girişmeyi, kendi şerefine ve izzet-i nefsine mugayir [aykırı] buldu. Zira onun zihniyetine göre muahede [antlaşma] yekdiğerine müsavi [eşit] milletler arasında yapılırdı. Venedik halkı, Osmanlı Devleti'ne müsavi [eşit] olmak şöyle dursun, onun doğrudan doğruya esiri vaziyetinde idi. Binaenaleyh, Zat-ı Şahane [padişah] böyle bir muahede yapamazdı. Fakat ona müsâadâtta bulundu [izin verdi]. İşte bu "müsaade" kelimesi kapitülasyonlar kelimesi ile tercüme edilmiştir. Halbuki biliyorsunuz, kapitülasyon kelimesi bir kale içinde muhasara olunan [kuşatılan], bütün esbap-ı vesait-i tedâfüiyesini [savunma araçlarını] kullandıktan sonra

arz-ı teslimiyete mecbur olanlar hakkında kullanılan bir kelimedir. İşte böyle bir kelimeyi padişahımızın müsaadesi diye tercüme ederek kullanmış bulunuyorlar.[29]

Bir başka örnek: Başkumandan Mustafa Kemal, Sakarya Meydan Muharebesi ile Büyük Taarruz arasındaki zamanda, İslam tarihi okumaktadır. Her vesile ile rastladığı kimselere bu tarihten sualler sormakta ve kamuoyunu hazırlamaktadır.

Büyük Taarruz neticesinde askeri zafer tamamlanmış ve ülke düşman kuşatmasından kurtarılmıştır. Büyük Millet Meclisi'nde, 1 Kasım 1922'de çok önemli bir mesele üzerinde çetin müzakereler cereyan etmektedir. Çünkü zafer kazanan Büyük Millet Meclisi Hükümeti yanında, ihaneti sabit olan İstanbul Hükümeti de, Barış Konferansı'na çağrılıyor. Atatürk karar veriyor: "*Saltanat hilafetten ayrılacak. Bu suretle, Osmanlı hanedanından devlet reisi olan zat, yalnız din reisi yani halife olarak kalacak.*" Gazi Mustafa Kemal'in savaş esnasında okuduğu İslam tarihinin manası şimdi anlaşılacaktır.

Bu meselede Meclis'teki durum, çok karışıktır ve fikirler henüz istenildiği kadar olgun değildir. Heyecanlı ve tarihi bir oturum olan bu toplantıda, bilimsel kanıtlar istenmektedir. Atatürk bu vesile ile tarihten büyük ilham almıştır. Oradaki beyanatı, hilafetin tam tarihini anlatır. Halifeliğin kökenini, görevlerini, Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet başkanlığı ile birleşmesini... Kısacası bu uzun açıklama bir tarih dersidir, fakat aynı zamanda Meclis'te bulunanların fikirlerinin kendi kararına uymasını sağlamıştır. O açıklamalarında, İslam tarihi içinde halifeliğin geçirdiği devirleri anlattıktan sonra, Osmanlı İmparatorluğu'na geçişini şu şekilde açıklar:

29 *İktisat Esaslarımız*, İzmir 1923.

Selçuk Devleti'nin idaresinde teşeddüt [şiddet] hâsıl olması üzerine Türkler 699 tarih-i hicride Selçuk Devleti yerine, Osmanlı Devleti'ni ihyaen tesis eylediler [yeni bir güç olarak kurdular]. Bu devletin. ulularından Yavuz hazretleri 924 tarih-i hicride, Mısır'ı zapt eylediği zaman, orada idam eylediği Mısır hükümdarlarından başka unvanı olan bir zat buldu. Halife sıfatının böyle bir şahsı-ı âciz tarafından kullanılması, âlem-i İslam için şin olduğuna şüphe etmediğinden, o sıfatı, Türkiye devletinin kuvvâsına [kuvvetlerine] istinat ettirmek [dayandırmak], ihyâ ve i'lâ eylemek [canlandırmak ve yüceltmek] üzere aldı.

Osmanlı Devleti ki 699'da teessüs etmişti [kurulmuştu], Hilafet'i aldığı tarihten ancak elli sene sonrasına kadar tarih-i cihanda [dünya tarihinde] devr-i i'tilâ [yükselme devri] denilen ve muvaffakiyet-i mütevaliye [üst üste başarılar] ve azime ile mali olan, takriben üç asırlık bir devir yaşadı. Ondan sonra inhilâl [dağılma] başlıyor. Devri inhitatın [çöküş devrinin] her safhası Türkiye Devleti'nin hudutlarını biraz daha darlaştırıyor. Türk milletinin maddi ve manevi kuvvetlerini biraz daha fazla taksim ediyor, devletin istiklâlini [bağımsızlığını] darbeliyor, arazi, servet, nüfuz ve haysiyet-i millet azami bir süratle mahv ve heba oluyor. Nihayet Âl-i Osman'ın otuz altıncı ve sonuncu padişahı Vahdettin'in devri saltanatında Türk milleti, en derin hufre-i esaretin [esaret çukurunun] önüne getiriliyor.

Atatürk, Vahdettin'in hıyanetinden ve şahsi saltanatın zararlarından söz ettikten sonra, katiyetle şunları söylüyor:

Artık, milletin, en makul ve en meşru ve en insani salâhiyetini istimal etmek [kullanmak] zamanı geldiğine tereddüt kalmamıştır. Tarih-i cihanda bir Cengiz, bir Selçuk, bir Osmanlı devleti tesis eden ve bunların hepsini hadisat [olaylar] ile tecrübe eyleyen Türk milleti, bu defa doğrudan doğruya kendi nam ve sıfatında, bir devlet tesis ederek bütün felaket-

lerin karşısında memur olduğu, kabiliyet ve kudretle ahz-i mevki etti [yer aldı]. Millet mukadderatını doğrudan doğruya eline aldı ve milli saltanat ve hâkimiyetini bir şahısta değil, bütün efradı [bireyleri] tarafından müntehip [seçilmiş] vekillerden terekküp eden [oluşan] bir Meclis-i Âli'de [Yüce Meclis'te] temsil etti. İşte o Meclis, "Meclis-i Âliniz"dir, Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Milletin saltanat ve hâkimiyet makamı yalnız ve ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Ve bu makam-ı hâkimiyetin hükümetine Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti derler. Bundan başka bir makam-ı saltanat, bundan başka bir Heyet-i Hükümet yoktur ve olamaz.[30]

Bu sözleri ile Mustafa Kemal, demokrasi esaslarına dayanan yeni Türk devletinin resmen temelini atmış bulunuyor. Bunun neticesinde ilk adım olarak, saltanat kaldırılmış ve hilafet ayrılmıştır. İkinci adım bildiğimiz gibi, Mart 1923'te hilafetin de lağvedilmesidir. Atatürk hilafet meselesini Büyük Nutuk'unda açıklarken şöyle diyor:

Halka sordum, bir devlet-i islamiye olan İran veya Afganistan, halifenin herhangi bir salâhiyetini [yetkisini] tanır mı, tanıyabilir mi? Haklı olarak tanıyamaz. Çünkü devletinin istiklâlini, milletinin hâkimiyetini muhildir [bozar]. Millete şunu da ihtar ettim ki, kendinizi cihanın hakimi zannetmek gafleti artık devam etmemelidir. Hakiki mevkiimizi dünyanın vaziyetini tanımaktaki gafletle, gafillerce uymakla milletimizi sürüklediğimiz felâketler artık yetişir. Bile bile aynı faciayı devam ettiremeyiz.[31]

Bu suretle halifelik, ömrünü bitirmiş bir teşekkül olarak Büyük Millet Meclisi'nin kararı ile tamamen

30 *Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, c. 24, s. 318—325.
31 Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, 1934 baskısı, c. II, s. 201.

kaldırılmıştır. Meclis, tarihten aldığı derse göre, bunun yerine bir yenisini de koymamıştır.

Bütün bu örnekler bize gösteriyor ki Atatürk, tarih bilgisine çok kuvvetli olarak sahip bulunuyordu. Hayatının her devresinde tarih okumuştur. Tarihin yeni keşifleriyle de derinden ilgilenmiş ve Türk Tarihi bilimine yepyeni bir yol açmıştır. İstiklal Savaşımız sıralarında ise türlü fırsatlarda söylediği sözlerde tarih, bazen ulusal bir heyecan kaynağı oluyor, bazen de, tarihi bilimsel bir konu olarak eline aldığında, en büyük yetki ve açıklıkla konuşuyor. Tarih, yasalaştırmak istediği meseleler için dayanak noktası oluyor. Tarihten deliller getirerek, ikna edici örnekler veriyor, neticelerini gösteriyor. Bozulmuş kurumları yıkarken, onların tarihte geçirmiş oldukları evrelerin bilinmesiyle, ömürlerinin tamam olduğuna inanıyor. Onun için kendisi, bir devlet başkanı olmuştur, fakat asla bir 'halife' olmak istememiştir. Çünkü tarihte ve uygulamalarda, siyasi hayat için, halifeliğin büyük bir rolü olmadığını biliyordu. O, yalnız Türklüğün birliğini temin ederek bu devleti kurdu. Panislâmcılığın, Pantürkçülüğün birer hayal olduğunu ve tarihte asla gerçekleşmemiş olduğunu anlamıştı. Hayaller ve imparatorluklar peşinde gitmeyi asla istememiştir ve böyle hayalleri milletine telkin etmemiştir. Atatürk, bütün devrimlerinde olduğu gibi, bunda da yapılabilecek işlerin sınırını aşmamıştır.

Bu örnekleri Atatürk'ten aldım, bütün nutuklarını taradım, tarihten bahsettiği kısımlardan bazılarını topladım ve göstermek istedim ki, bir devlet kurucusunun, bir büyük siyaset adamının kişiliğinde, kararlarında tarih bilgisi ne büyük rol oynar ve ulusun kaderini nasıl değiştirebilir?

Tarih bilmenin büyük faydaları her sahada tecrübe edilmiştir. Tarih, siyaset adamlarına lazımdır. Bir ku-

mandanın en çok bileceği şeylerden biri "Harpler Tarihi"dir; her ilim adamı, uğraştığı sahanın tarihini iyi bilirse, yeni keşifler için kendisini o kadar hazır bulur; edebiyatçı tarihten konu ve örnekler alır, bir mimar eski tarihi anıtlardan ilham alırsa, kendisi de bunlar gibi büyük eserler yapabilir. Velhasıl tarihin girmediği saha ve lüzumlu olmayan meslek tasavvur edemiyorum. Ulusal yurt tarihi ise, her bilgimizin temelini oluşturmalıdır.

Yazımı Atatürk'ün, Eylül 1925'te Samsun İstiklal Ticaret Mektebi'nde, daima tazeliğini ve dinamizmini koruyan düşüncelerini anlatan şu sözleriyle bitirmek isterim:

> Dünyada her şey için, maddiyat için, maneviyat için, hayatta muvaffakiyet için, en hakiki mürşit ilimdir [en gerçek yol gösterici bilimdir], fendir, ilim ve fennin haricinde mürşit aramak gaflettir, cehalettir, dalalettir [sapkınlıktır]. Yalnız, ilim ve fennin, yaşadığımız her dakikada safhalarının tekâmülünü idrak etmek [evrelerinin gelişimini anlamak] ve terakkiyatını zamanında takip eylemek [ilerlemesini zamanında izlemek] şarttır.

İstiklal Savaşımızda Manevi Kuvvetin Rolü[32]

Birey olarak, insan hayatını ele aldığımız vakit, biri fiziki diğeri psikolojik olmak üzere iki unsurla karşı karşıya kalırız. Bu hal toplum için de aynı suretledir. İnsan toplumlarını hayvan sürülerinden ayıran en önemli farklar, bu psikolojik olaylardır. Bu kolektif insan ruhudur ki özellikle her çeşit buluşa müsaittir. Konuşma ihtiyacı bundan doğar; bu konuşulanları yazı ile nesilden nesle intikal ettirmek arzusu, insanlarda egemen olur. Bireysel olan ruhi olaylar, kolektif olduğu zaman daha başka şekiller alırlar. Sözgelimi, istek, inanış, emel, nefret, korku.

Bu bireysel hisler kolektif olunca, şekilleri değişir. Birlik halinde olan gruplardaki her kişi, kendine daha çok güvenir. Örneğin, saldırırken cesareti daha çok artar, fakat buna karşılık korkusu da artar ve kaçarken, panik haline gelir. İşte bütün hisler, her ne çeşit olursa olsun, sosyal olduğu zaman, daima artarak genel bir nitelik alırlar.

Medeni uluslarda aydın kesimin, o toplum içinde önemli bir yeri vardır. İlkel kavimlerin bireyleri, bilgi itibarıyla, hemen hemen birbirlerine eşittir. Fakat me-

32 Bu konferans 11 Aralık 1944'te DTCF'de, 15 Ocak 1945'te Gazi Eğitim Enstitüsü'nde, 9 Haziran 1946'da ise Samsun Halkevi'nde verilmiştir.

deni kavimlerde, aydın kesim bu eşitliği bozar. Halk içindeki bu küçük azınlık, her hususta diğerlerine rehberlik edecek durumdadır. Esasen bir ulus içinde aydın kesim, halkı kendi fikirlerine göre teşkilatlandırabilir.

İnsan topluluklarındaki bu çeşitli manevi hisleri, doğru yollara götürmek, şef karakterinde yaratılmış insanlara bir zemin hazırlar. Medeniyet eserlerini vücuda getiren, ulus topluluğudur. Fakat tarih daima göstermiştir ki, ulusları sevk ve idare eden büyük adamların önderlikleri kolektif hisler üzerinde çok mühim rol oynamıştır. Bu bakımdan, tarih boyunca örnekler çoktur. Şimdi biz seçtiğimiz konu üzerinde alarak örnekler vererek bu fikirleri açıklamaya çalışalım.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu tamamen çökmüştür. Mondros Bırakışması, galiplerin lehinde, en geniş anlamıyla uygulanmaktadır. Bu parçalanma durumunu Sevr Antlaşması ancak ve ancak onaylayacaktır.

Bunların karşısında Osmanlı Hanedanı ve hükümeti tam bir boyun eğiş halindedir. Âdeta galip devletlerin isteğini yerine getirmek için iktidar mevkiindedir. Azınlıklar, yabancı devletlerin maksatları için çalışıyorlar ve dernekler kuruyorlar. Ülkenin asıl sahibi Türk halkı, başsız, teşkilatsız, endişe içinde, fakat genel durumu hoş görmeyen bir halde... Kurtulma ve bağımsızlık fikirlerini ancak yerel düşünebiliyorlar. Eğer bu kuruluşlar başarılı olursa, Türkiye, Selçuklu Devleti'nin çöküşü sıralarındaki gibi, küçük küçük devletlere ayrılacak; bunların elbette uzun müddet yaşamasına imkân olmayacaktır.

Bu kuruluşlar aydın kesimin girişimi ile oluyor. Etraflarına, aynı bölgelerde olanlar ve aynı fikirleri kabul edenler toplanıyorlar. Maddi ve manevi kuv-

vetler birbirine eşit denecek derecededir. Örneğin İzmir'deki Reddi İlhak Cemiyeti, Vilâyât-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-u Milliyye Cemiyeti, Trakya Paşaeli Cemiyeti gibi...

Batı ve güney bölgelerimizde silahlı direnişler de yer yer başlamıştır. Fakat üstün düşman kuvvetleri karşısında çekilmeler olmakta, hatta bazı yerlerden panik halinde kaçan halk İç Anadolu'ya doğru akmaktadır. Coğrafi durumun doğal odağı, bu Orta Anadolu'dur. Şimdi, iyi niyetlerle yapılan bütün bu hareketleri teşkilatlandıracak ve toplayacak bir önder lazımdır. Eğer bu önder çıkmazsa, devletin bağımsızlığı, ülkenin geleceği tehlikededir; yer yer toplanan milis kuvvetleri ise dağılmaya mahkûmdur.

İşte bu birliğin müjdecisi, ilk olarak Erzurum Kongresi'nden sesini yükseltir... Yıl 1919'dur ve Haziran ayında Amasya'dan telgraflar çekilmektedir. "*Vatanın bütünlüğü, milletin istiklâli tehlikededir*" sözleriyle bütün kumandan ve valilere alarm işareti veriliyor. Erzurum ve Sivas kongrelerine, ülke temsilcilerini davet eden bu imza sahibi kimdir? Resmi sıfatı ordu müfettişi ve padişahın fahrî yaveri... Ulus soruyor, bu kumandanın hizmetleri var mıdır?

Bu imza sahibi, Birinci Dünya Savaşı'nın galip bir kumandanı, Çanakkale'de de Anafartalar galibidir. Sivil ve siyasi hayatı, bu Erzurum ve Sivas kongrelerinde başlıyor gibidir. Çünkü Birinci Dünya Savaşı'na giren İttihat ve Terakki Cemiyeti Hükümeti'nde sivil ya da resmi bir sıfatı hiç yoktur. Yalnızca askerdir. Trablusgarp'ta İtalyanlara karşı dövüşen, Balkan Harbi'nde Edirne'nin geri alınmasına koşan, I. Dünya Savaşı'nda işgal yolunu düşmanlara kapayan, doğu ve güney cephelerinde ordular yöneten Mustafa Kemal Paşa'dır.

Sivas Kongresi'ne katılan temsilciler Mustafa Kemal'le birlikte. Fotoğrafta yer alanlar arasında Mazhar Müfit Kansu, Bekir Sami Kunduh, Rauf Orbay, Recep Zühtü, Hüsrev Gerede, Ruşen Eşref Ünaydın vardır.

Temmuz 1919'da Mustafa Kemal, bütün askeri sıfatlarını terk etmiş ve İstanbul Hükümeti'ne istifasını bildirmiştir. Eylül'de Sivas Kongresi'nin başkanı, doğu ve batı vilayetlerinde kurulmuş olan ulusal kuruluşları, ülkeyi kurtarma fikri etrafında toplamaya başlamıştır. 1919'un son ayında Ankara'ya gelir. 1920 yılında ise ülkede yer yer yapılan mücadeleleri, birleştirici bir fikir etrafında toplanmaya başlar.

Şimdi 1920 ile 1923 yılları arasındaki zamanda, Türkiye'ye bakalım: Maddi kuvvet, başlangıçta, yani 1920'de hemen hiç yok gibidir. Fakat 1922 yılının Eylül ayında düşman ordularını denize dökecek bir duruma gelinmiştir. Kuvvetler, belki sayıca ya da malzeme olarak üstün değildir, fakat düzenli örgüt haline gelen ülke kuvvetleri, yüksek başkumandan ve değerli kumandanlar tarafından idare edilmiştir. Siyasi duru-

mu; Büyük Millet Meclisi ve ülke yönetimini O'nun hükümeti eline almıştır. Bunların da başkanı aynı Başkumandandır.

Maddi kuvvetin örgütlenmesini maddi kanıtlara bırakıyorum. Şimdi bu kuvvetleri etrafında toplayabilen ve galip bir kuvvet haline getirebilen psikolojik nedenleri arayalım... Bu noktada, Atatürk'ün şahsi karakteri, en önde gelen bir inceleme ve araştırma konusudur. O, evvelâ askerlik mesleğinde iyi ve düzenli bir öğrenim ile olgun, tecrübeli ve üstün zekâlı bir kumandandır. Kendisine göre hayat felsefesi mücadeledir ve bu mücadelede de mutlaka muvaffak olmaktır Ve bu da, kendi ifadesi ile *"Manen ve maddeten kuvvet ve kudrete istinat eder bir keyfiyettir."* Mart 1937'de, yabancı bir devlet temsilcisi ile görüşürken, sözlerinin arasında şu hususlara temas ediyor:

> Bütün insanlığın varlığını kendi şahsında gören adamlar bedbahttırlar. Besbelli ki o adam fert sıfatı ile mahvolacaktır, herhangi bir şahsın yaşadıkça memnun ve mesut olması için lazım gelen şey, kendisi için değil kendisinden sonra gelenler için çalışmaktır. Makul bir adam, ancak bu suretle hareket edebilir.[33]

Atatürk'ün bu sözleri, özellikle çalışmanın gereğine inandığını gösteriyor.

Atatürk, karakter itibariyle sert ifadesine rağmen şen bir adamdı; etrafına neşe, cesaret ve özgüven aşılardı. En tehlikeli durumlarda, onun kafası, en doğru önlemi bulmak için işler ve telaş nedir bilmezdi.

Halk içinden çıkan ve bir halk adamı olan Atatürk için, İnönü şunları anlatmıştır:

33 *Ulus*, 11 Mart 1937.

Atatürk, İsmet İnönü ve Afet İnan, 1937'de Ankara Hipodromu'nda.

Atatürk'ü bir halk toplantısı içinde görmek, hakiki bir zevk, müstesna bir fırsattır. Yarım saat içinde halkın bütün durgunlukları gider. Taze ve canlı havanın neşesi her çehrede uyanır, asıl mühim olanı, toplantıda bulunanlarda birbirlerine karşı sevgi, geniş yürek ve bağlılık hâsıl olmasıdır. Cemiyet fertleri birbirine ve hepsi Atatürk'e sarılmıştır ve bir kitle hâsıl olmuştur.

Bu vaziyetlerde halkın heyecanı aşırı dereceyi bulur. Halkın serbestliği de, en rahat ve külfetsiz bir haldedir. Herkes en güzel nutuklarını söyler, musiki istidatları [yetenekleri] en iyi marifetlerini tanıtırlar.

Toplantıya hâkim olan zihniyet şudur: İtimat-ı nefs [özgüven]... Toplantının emelleri bir noktada döner: Yüksek insan cemiyeti olmak... Medeniyet ve ilim yolunda ilerlemek. Atatürk, Türk cemiyetine, itimat-ı nefsi ve yüksek insan cemiyetleri olmak aşkını asıl umumi halk toplantılarında telkin etmeye çalışır.

Atatürk'ün toplantılarından çıkarken herkes, bedbin şeylerden, hayatın dertlerinden ve sıkıntılarından yıkanmış gibidir. Herkes Büyük Önder'in yüksekliğini bir daha tasdik etmiştir. O'nunla beraber yaşamanın, bu memleket için selamet ve ilerleme olduğunu, yüreğinde bir daha anlamıştır.

Müzakere eden bir heyeti, fikir ve münakaşa kuvveti ile kalabalık halk kütlesini heyecan ile nihayet eline alabilmesi, onun bariz bir meziyetidir.[34]

Mustafa Kemal'i bu şekilde anlatan İnönü, 23 Ağustos 1923 tarihinde Büyük Millet Meclisi'nde Lozan Antlaşması'nı açıklarken de şöyle der:

Fevkalade karışık, dolaşık, bulutlarla mestur [örtülü] bir muhit [çevre] içerisinde yol gösterecek bir isabet-i nazar [doğru görüş] lazımdır. Bu isabet-i nazarı gerek muharebe hayatında ve gerek sulh hayatında bize gösteren Mustafa Kemal Paşa olmuştur.[35]

Atatürk, işte bu meziyetlere sahip bir önderdi ve İstiklal Savaşımızda manevi kuvvetin etmeni ve odak noktası olmuştur. Bunu kendisi şöyle ifade eder:

Ben 1919 senesinde Samsun'a çıktığım gün elimde, maddi hiç bir kuvvet yoktu. Yalnız büyük Türk milletinin asaletinden doğan ve benim vicdanımı dolduran, yüksek ve manevi bir kuvvet vardı. İşte ben bu milli kuvvete, bu Türk milletine güvenerek işe başladım.[36]

O her şeyi ulusa yöneltir ve esin kaynağının ulus olduğunu kesinlikle söyler. Gerçekten öyledir, karşılıklı olarak şef ulustan, ulus şeften kuvvet almıştır. Tehli-

34 *Ulus*, 10 Kasım 1939.
35 *İsmet İnönü'nün Nutukları*, 1933, s. 25.
36 *Cumhuriyet*, 1 Nisan 1937.

Mustafa Kemal Büyük Millet Meclisi balkonunda meclis üyeleriyle halkı selamlarken.

keli anlarda, cesaret de korku da, sosyal olunca nitelikleri değişir ve çığ gibi daima artarak genelleşir demiştik. İşte İstiklâl Savaşımızda bu ümit ve cesaret, hep Mustafa Kemal adı ve kişiliği etrafında ve Büyük Millet Meclisi'nde toplanmıştır.

Ankara'da Büyük Millet Meclisi açılıyor... 24 Nisan 1920. Mustafa Kemal'in uzun nutkundan, şu cümle üzerinde duralım: "*Bugün vatanımızda bir kudret-i milliye varsa, o cereyan felaketlerden mütenebbih* (uyanık) *olan milletin kalbi ve dimağından doğmuştur.*"

İki yıl sonra 23 Nisan 1922 (1337) tarihli *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesine beyanatında da şunları söylüyor:

> Samsun'a ayak bastıktan sonra derhal memleket ve milleti yokladım. Gördüm ki memleketin ve milletin temayülatı [eğilimleri], İstiklâl müdafaasında tereddüt edenleri hacil [utanç] mevkiinde bırakabilecek bir mahiyet-i âliyededir [yüksek bir niteliktedir]: Filhakika iki seneden beri bütün dünyanın şahit olduğu vekayi ve hadisat [olaylar], düşüncelerimde isabet ve milletin azim ve imanında hakiki salâbet [sağlamlık] olduğunu ispat etti.

Gerçekten de bütün bu savaş yılları en kritik zamanlardır: İçte, dışta... Padişah tarafı, Mustafa Kemal tarafı...

İçte ulus kuvvetleri ikiye ayrılmıştır. Düşman üstün kuvvetlerle ülke içlerine ilerlerken "Kuva-yı Milliye" bazı yerlerde çekilmeye mecburdur. Fakat bu çekilmeler Temmuz 1920'de panik halini almıştır. Eskişehir'de toplanılıyor... Maddi kuvvetler dağılıyor, manevi kuvvet hiç kalmamıştır. Atatürk Ankara'dan Eskişehir'e geliyor. Yolda gördüğü askerlere soruyor: "*Nereye?*" Bilen yok... Yaverine söyletiyor: "*Durun! Kumandan Mustafa Kemal geldi.*" Bu ruh haletini içlerinden biri şöyle anlatıyor:

> Üstün düşman kuvvetleri karşısında, çekilmeye mecbur olan, bozguna uğrayan askerlerdik; Kuva-yı Milliyye idik. Bu halimizden ve kumandandan utanıyorduk. Başlarımız öne eğikti, istasyon civarında toplandık.
>
> Mustafa Kemal, bize gür sesiyle hitap etti:
>
> — Sizler kahramansınız, aslanlar gibi dövüştünüz, çok üstün düşman kuvvetleri karşısında elbette çekilecektiniz. Yeni kuvvetler vereceğim. Toplu olacağız ve düşmanı yeneceğiz. Buna benim imanım vardır.
>
> Bu mealde [anlamda] olan sözler, başlarını öne eğmiş Türk yiğitlerini doğrulttu. Aynı zamanda bizlere birkaç da askeri talim yaptırarak, takdir dolu sözler söyledi.
>
> Manevi kuvvetin yükselmesini, bu grup insan topluluğundan gözle görmek o kadar mümkündü ki, biraz evvelki bedbin [karamsar] insanlar sanki bizler değildik.[37]

İnönü zaferlerinin 6-10 Ocak 1921 tarihli birincisi ve 31 Mart-1 Nisan 1921 tarihli ikincisi bu tarihten sonraki zamanda kazanılmıştır.

37 Edip Öymen, Gazi Lisesi, emekli coğrafya öğretmeni (o zaman Milis Kuvvetleri'nde tabur komutanı).

Şimdi Sakarya Savaşı'ndan önceki askeri tarihimizi hatırlayalım. Kütahya-Eskişehir savaşları esnasında ordumuz büyük bir çekilme hareketi yapmıştır (25 Temmuz 1921). Bu çekilmeyi askerlik yönünden zorunlu kılan sebepler vardır. Bir kere ordumuz toplu bir halde bulunacak; takviye tanzimi ve düzenlemesi için vakit kazanılmış olacak; düşman ordusu ile bizim aramızda büyük bir mesafe kalacak. Buna karşılık, düşman kuvvetleri çekilen ordumuzu izlerken üslerinden uzaklaşacaklar ve tahmin etmedikleri birçok zorluklarla karşılaşacaklar.

Atatürk, bu çekilme hareketi için şöyle derdi: "*Eğer ben askeri hayatımda, Suriye ricat hareketinin bir kısmını idare etmemiş olsaydım, belki de geri çekilme hareketini yapmaya bu kadar katiyyetle cesaret edemezdim.*"

İşte Atatürk'ün askeri tecrübesi, bilgisi ve mantığı bu Sakarya Zaferi'ni hazırlamıştır. Bu meselede en büyük mahzur ise kendi ifadesi ile, "*Eskişehir gibi mühim bir mevkii ve çok araziyi düşmana terk etmekten, dolayı, efkâr-ı umumiyede* [kamuoyunda] *hâsıl olabilecek manevi sarsıntı*"dır.

Bu emri İsmet Paşa'ya verirken ilave ediyor,

> Fakat az zamanda istihsal edebileceğimiz muvaffakiyetli neticeler ile bu mahzurlar kendiliğinden zail olacaktır (ortadan kalkacaktır). Askerliğin icabını bilatereddüt tatbik edelim [duraksamadan uygulayalım]. Diğer nevi mahzurlara mukavemet ederiz.[38]

Bunun üzerine, gerçekten Başkumandan Mustafa Kemal Paşa savaş meydanındadır. Daha önceki bir at kazasından sonra, kaburga kemikleri kırılmıştır. Fizik

[38] Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, 1934 baskısı, c. II, s. 126.

olarak büyük ıstıraplar içindedir. Fakat manen, en büyük kuvvete sahiptir. Yüz kilometrelik ve ters dönen bir cephe üzerinde, Malıköy'de savaşı yönetiyor. Yirmi iki gün ve gece devam eden bu savaşta, Başkumandan hastalığından dolayı daima oturmak mecburiyetindedir ve ekseriya uyanık durmaktadır. Her askeri hareketi en büyük dikkat ve hassasiyetle takip ediyor. "*Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır. O satıh bütün vatandır*"[39] dediği vakit bütün ulusun savaş halinde ve mücadeleye hazır bir durumda olmasını temin etmiştir.

Sakarya Harbi, O'nun kendi ifadesi ile bir "zabit muharebesi" olmuştur. Gerçekten de Başkumandanlarını aralarında daima uyanık ve hazır bulan bu ordu mensuplarının manevi kuvveti çok büyük olmuştur.

Bu sıralarda memleket içinde şahidi olduğum bir ruh haletini de açıklamak isterim... "Vatanda her hane, birer kat çamaşır, birer çift çorap ve çarık hazır edip Tekâlif-i Milliye Komisyonu'na teslim edecektir"[40] emri her yere duyurulmuştur. Antalya'nın Elmalı kazasındayız. İlkokulu yeni bitirmiştim. Babam ve amcam memurluklarından alınıp ordu hizmetine çağrılmışlardır. Her evde bu, "2 numaralı emir" icapları yapılıyor. O kadar heves ve süratle ki, yapılan bu eşyaları, biz çocuklar cepheye götürsek, sanki zafer daha çabuk kazanılabilecektir. İçimizde öyle bir manevi kuvvet havası esiyordu ki, her an zafer müjdesini büyük bir inançla beklerdik.

Ankara'da ise Polatlı ve Haymana istikametlerinden top sesleri işitilmektedir; şehir kısmen boşalıyor. Anadolu'nun doğusuna akın vardır; Büyük Millet Meclisi de heyecan içindedir. Toplanmalarını belki

39 Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, c. II, s. 132.
40 Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, c. II, s. 131.

başka bir yerde yapacaklardır. Fakat içlerinden biri, "*Nereye gidiyoruz? Düşman bizi burada kendisini yenmek için tedbirler düşünürken bulmalıdır*" diyor ve askeri neticeyi bekliyorlar. Bilahare, Sakarya Zaferi, Büyük Taarruz için orduya, Meclis'e ve halka en büyük manevi kuvveti vermiştir.

Başka bir örnek: İstiklal Savaşımız sıralarında Ekonomi Bakanı olan Celal Bayar'dan şu sözleri 1930 yılında dinlemiştim: "*Zaman olurdu ki çok bunalırdık, ailelerimiz yanımızda değil, haber alamayız. Meclis'te müzakere, münakaşa saatlerce sürerdi. Sonra Heyet-i Vekile'de gece yarılarına kadar konuşma ve kararlar. Memlekette yer yer isyan hareketleri; padişah menfi, Avrupa düşman... Bütün bu vaziyetler karşısında, sonu ne olacak diye bir fikir buhranına kapıldığımız olurdu. Bu tesir altında Mustafa Kemal ile görüşmeye giderdik. Birçok konuşmadan sonra Çankaya'dan aşağı inerken, biraz evvelki ruh haletinden sıyrılmış bir insan olurduk. Bütün işleri yalnız başıma yapabilirim diye bir itimat-ı nefs* [özgüven] *hâsıl olurdu.*

Afet İnan, Atatürk, Fevzi Çakmak, Celal Bayar, İsmet İnönü Zonguldak'ta trende.

Bilahare bu hatıranın bahsi geçtiğinde, Atatürk'ün bu sözlere, "*Çünkü ben yapacağım işlerin ne olduğunu ve nasıl olacağını o kadar açık görüyordum ki, bu milletin bu neticeye vasıl olacağına* [erişeceğine] *kati imanım vardı*" cevabını vermişti.

İstiklal Savaşımızda, ulusun bütün bireyleri, davayı benimsedikten ve Ankara'ya tabi olduktan sonra, kendilerine düşen görevi, en büyük vatan aşkı ve cesaretle yapmışlardır. Şu olayı o zaman İnebolu'da ilkokul öğretmeni olan bir kişiden dinledim:

> İnebolu limanına, Anadolu'ya sevk edilmek üzere cephane geliyor. Bir müddet sonra cephanenin orada olduğunu haber alarak, limana gelen düşman harp gemisi kumandanı, bu cephaneler kendilerine teslim edilmediği takdirde, şehri bombardıman edeceğini bildiriyor. Bu ölüm ve kalım durumu karşısında kalan halk, her ne pahasına olursa olsun, cepheye gönderilecek olan bu cephaneyi, düşmana teslim etmemeye karar veriyor ve emin bir yere taşımaya başlıyor. Hatta ilkokul öğretmen ve öğrencileri bu taşıma işine en büyük ölçüde katılıyorlar.[41]

İşte bütün bir ulusu çocuklarına varıncaya kadar seferber eden ruh haleti, vatan tehlikesinin büyük olarak hissedilmesi ve buna karşı görev yapmak kaygısının egemen oluşudur

Şimdi bir de Kuva-yı Milliye'nin İstanbul'daki faaliyetine bakalım... Ankara Hükümeti'nin İstanbul teşkilatı, Anadolu'ya gönderilecek silah ve cephane sevkıyatı işini, işgal kuvvetlerinden gizleyerek yapmaya muvaffak oluyordu. Bunlardan, bir vakit Fransızların mıntıkası içinde olan Zeytinburnu Fabrikası'ndan cephane kaçırılması devam ediyor. Fakat diğer işgal

41 Fahri Doluca, Ankara İstiklal Ortaokulu Başöğretmeni.

kuvvetleri haber almışlardır ve suçüstü yapmaya karar veriyorlar. İşgal kuvvetlerinin başkanı General Baziliano başta olmak üzere, olay mahalline gelip, mavnalara cephane yükletilirken yakalıyorlar. Teşkilattan iki kişi, bu işe nezaret ederken tuzağa düşüyor. Bunlardan birisi Fransız kumandanını çağırma bahanesiyle ayrılıp kaçmaya muvaffak oluyor. Fakat diğeri yakalanıyor. İnkâr etmesine rağmen tutuklanıyor. Ancak yargılanması ertesi gün yapılabilecektir. Onun için o geceyi bir Türk karakolunda ve İtalyan askerlerinin nezaretinde geçirmesine karar veriyorlar. Gece, bir subay olan bu tutuklu sivil zat, karakoldaki Türk subay ve erlerine hitap ediyor ve olayın aslını anlatıyor. Tarih 25 Ağustos 1922'dir:

> Vatandaşlarımız, yurdumuzun kurtulması için çarpışıyorlar. Onlara cephane lazım. Ben, bu vazifeyi yaparken yakalandım. Siz burada düşmana yardım ediyorsunuz. Halbuki bu vatan hepimizindir. Ona hepimiz, milletimiz lehine hizmet edelim.

Onların ulusal onurlarına başvuruyor. Bu konuşmanın sonucunda, karakolda bulunan kuvvetlerin hepsi o gece, bir motora binip Anadolu'ya geçiyorlar. Uyuyup kalan İtalyan askerleri, ertesi gün ne tutuklanan suçluyu, ne de karakol kuvvetlerini bulabiliyorlar.[42]

Bu örnek de bize gösteriyor ki, vatan aşkı ve bağımsızlık için savaşma, insanlara en büyük manevi kuvveti verir.

İstanbul'da buna benzer olaylar pek çoktur. İstiklal Savaşımız sıralarında vatanın her yerinde, bu meseleyi

42 Nakleden: General Eyüp Durukan (eski Askeri Fabrikalar Umum Müdürü ve Hatay Milletvekili) o zaman İstanbul Hükümeti Topçu ve Nakliye Müfettiş Muavini ve Ankara Hükümeti kadrosuna dâhil. Bu vakadaki zat ise, o zamanki topçu mülazımı Ziya Selışık.

kuvvetlendirecek daha pek çok anekdotlar vardır ve bunlara ilave edilebilir. Şimdi, manevi kuvvetin dayandığı bir başka meseleyi ele alalım...

Atatürk, bütün hareketlerini, bilgiye, ilme dayatırdı. O aynı zamanda en büyük sosyolog ve psikolog idi. Ulusunu tarihi ile biliyordu, halini iyice anlamıştı ve geleceği buna göre hazırlıyordu. 15 Temmuz 1921... Ankara'da Maarif Kongresi toplanıyor. Mustafa Kemal şu gerçeği belirtiyor:

> Asırların mahmul [yüzyılların yüklenmiş] olduğu derin bir ihmal-i idarenin [yönetimdeki derin bir ihmalin] bünye-i devlette [devlet bünyesinde] vücuda getirdiği yaraları tedavi için, masruf olacak [sarf olacak] himmetlerin [emeğin] en büyüğünü, hiç şüphesiz irfan [bilim] yolunda ibraz etmemiz lazımdır [göstermemiz gereklidir].[43]

1 Mart 1922 tarihinde, Meclis'in açılışındaki nutkunda söylediği şu sözleri de okuyalım:

> Buraya kadar bahsettiğim husus milletin maddi kuvvetlerini tekamül [olgunlaştıran] ve teali ettiren [yükselten] tedabirdir [önlemlerdir]. Halbuki insanlar yalnız maddi değil, bilhassa bu kuvâ-yi maddiyede [maddi kuvvetlerde] mündemiç [saklı] kuvâ-yi maneviyenin [manevi kuvvetlerin] taht-ı tesirinde [etkisinde] amildirler [etkendirler]. Milletler de böyledir. Kuvâ-yi maneviye ise, bilhassa ilim ve iman ile âli bir surette inkişaf eder [gelişir]. Binaenaleyh, Hükümetin en feyizli [verimli] ve en mühim vazifesi Maarif umurudur [işleridir]. Bu uğurda muvaffak olabilmek için, öyle bir program takip etmeye mecburuz ki, o program milletimizin bugünkü halde içtimai ihtiyacıyla, muhitin şeraitiyle [çevrenin koşulları] ve asrın icabatiyle [çağın gerekleriyle] tamamen mütenasip [uyum içinde] ve mütearafik [bir arada] olsun.

43 Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, no: 6, Ankara:1946, s. 3.

Zaferden sonra 27 Ekim 1922 tarihinde Gazi Mustafa Kemal Bursa'da konuşuyor:

> Bir milletin maruz-ı felaket [felaketle karşı karşıya] olması demek, o milletin hasta, mariz olması demektir. Binaenaleyh, halâs [kurtuluş], heyet-i içtimaiyedeki [toplumdaki] marazı teşrih ve tedavi etmekle elde edilir. Marazın tedavisi ilmi ve fenni bir tarzda olursa şifabahş [iyileştirici] olur. Yoksa bilakis maraz müzmin [kronik] olur ve gayr-i kabil-i tedavi [tedavi edilemez] bir hale gelir. Bir heyet-i içtimaiyenin marazı ne olabilir?... Milleti millet yapan, terakki ve tefeyyüz ettiren [ilerleyen] kuvvetler vardır: Fikir kuvvetleri ve içtimai [toplumsal] kuvvetler. Fikirler, manasız, mantıksız, safsatalarla mali olursa, o fikirler marizdir. Kezalik hayat-ı içtimaiye akıl ve mantıktan âri, bifaide, muzur ve birtakım akideler ve an'anelerle meşbu [dolu] olursa, mefluç olur [felç olur].
>
> Evvelâ fikir ve içtimaiyat kuvvetlerinin menbalarını tathirden [kaynaklarını temizlemekten] başlamak lazımdır. Memleketi, milleti kurtarmak isteyenler için hamiyet, hüsnüniyyet, fedakârlık elzem olan evsaftandır [niteliklerdendir].
>
> Fakat bir heyet-i içtimaiyedeki marazı görmek, onu tedavi etmek heyet-i içtimaiyeyi asrın icabatına [çağdaş toplumsal yapının gereklerine] göre terakki ettirebilmek için bu evsaf kâfi gelmez. Bu evsafın yanında ilim ve fen lazımdır.
>
> Milletimizin siyasi, içtimai hayatında, milletimizin, fikri terbiyesinde de, rehberimiz ilim ve fen olacaktır.[44]

Burada Atatürk cemiyetteki sosyal hastalıkları açıklıyor. Çaresini ilim ve fen yolu ile aramak lazım geldiğini, seçkin ve aydın bir zümreye söylüyor. Muzaffer Başkumandan, çağa uygun bir Türk ulusu istiyor. Aydın kesimin rolünü belirtmek için de, şu cümleleri söyleyerek, bir gerçeği belirtiyor:

44 *Atatürk'ün Maarife Ait Direktifleri*, 1939, s. 8—9.

Bir milleti, duçar olduğu [yakalandığı] herhangi bir felâketten kurtarmakta, bir milleti irşat etmekte [uyarmakta], ricalinin [mevki sahibi kimselerin] haiz olduğu büyük ehemmiyet [sahip olduğu büyük önem], gayr-i kabil-i inkârdır [yadsınamaz]. Hatta diyebiliriz ki, günü görmek; millet ricalinin iffet ve namusu, gayreti milliye-yi vatanperveranesi ve bilhassa menafii istihkar [çıkar peşinde olmama] hisleri sayesinde müyesser [kolaylıkla] olmuştur.[45]

28 Eylül 1925'te Samsun'da söylediği sözler arasında, "Yaptığı işlerin vicdan namusu olduğunu ve bu itibarla tabii olarak yapması icap ettiğini" belirtiyor:

Ben ve benim gibi birçok vatandaşlar, kardeşler, bundan beş buçuk sene evvel, vatan-ı asli-i millet ümitsiz felakete düştüğü zaman, muvazzaf oldukları [görevlendirildikleri], namus-ı vicdan ve namus-ı haysiyetle mükellef [yükümlü] bulundukları vazifeyi yapmak mevkiinde kaldılar. Bittabi yapacaklardı. Yapmaları mecburi idi, vicdani idi, namus-ı milli icabı idi. Ben bu mukaddes esasların haricinde hareket edebilir mi idim? Elbette edemezdim. Türk milletinin hakiki hiçbir ferdi, bu icabatın haricinde [gereklerin dışında] hareket edemezdi. Ben elbette bu elim manzara karşısında vicdanımın emirlerine muhalif [karşı] , namus-ı millimizin hilafında [aykırı] hareket edemezdim. Mensubiyetiyle müftehir bulunduğum [övündüğüm], yüksek heyet-i içtimaiyenin yüksek şahsiyetine elbette menfi hareket edemezdim.[46]

Ağustos 1925'te İnebolu'da söylediklerinde ise her şeyin milletten geldiğini belirtiyor:

Mühim bir vazifenin ifasında, benden evvel müteşebbis, millet olmuştur. Benim için şu veya bu vesile ile tehir ettiğim

45 *Atatürk'ün Maarife Ait Direktifleri*, 1939, s. 8.
46 *Atatürk'ün Maarife Ait Direktifleri*, 1939, s. 20.

mühim vazifeyi, millet bana ihtar etmiş, yaptırmıştır. Bunu milletin ruh-ı müşterekindeki ulviyet [ortak ruhundaki yüceliğe] ve rüşte [olgunluğa] parlak bir misal olarak zikredeceğim.

31 Ağustos 1925'te Kastamonu'daki konuşmasında da şöyle diyor:

> Halbuki inkılapçılar onlardır ki terakki [ilerleme] ve teceddüde [yenilenmeye] sevk etmek istedikleri insanların ruh ve vicdanlarındaki temayül-i hakikiye [gerçek eğilime] nüfuz etmesini bilirler. Bu münasebetle şunu da beyan edeyim ki Türk milletinin son senelerde gösterdiği harikaların, yaptığı siyasi, içtimai inkılapların sahip-i hakikisi [gerçek sahibi] kendisidir.

Gazi Mustafa Kemal'in ulus birliğine, ne kadar çok önem verdiği, şu sözleriyle de anlaşılır: 4 Ekim 1922'de zaferi Meclis'te anlatırken der ki,

> Milletimiz tek bir adam gibi, gösterdiği sarsılmaz vahdet [birlik] ve gayret sayesinde bu muvaffakiyeti ihraz etmiştir [elde etmiştir].

Şimdi bu yazım için Atatürk'ün sözlerinden seçerek topladığım bu belgelerin anlamları üzerinde toplu olarak duralım.

İstiklal Savaşımız sıralarında ulus bir önderin birleştirici fikirleri etrafında toplanmıştır: Bu siyasi ve askeri başkan, Türkiye Büyük Millet Meclisi içindedir. Bu teşekkül, devletin ilk temelidir, kurucu bir Meclis'tir. Oradaki ruh haleti, bütün memlekette dalga dalga yankılar yapmaktadır. Manevi kuvvetin kaynağı buradadır. Askeri cephelerdeki durumun açıklaması burada yapılır. Meclis çok titizdir; en ufak bir bozguna tahammül edemez.

Burada Başkumandan geri çekilmelerin anlamını açıklarken, bozulan manevi kuvveti yerine getirir. Bu, Meclis'te böyle olur, orduda ve halk arasında da böyledir.

Halkta manevi kuvvetin sağlam durabilmesi için, ordu ve Meclis'in dengeli bir şekilde yürümesi şarttır. Atatürk, Meclis'te orduda, halk arasında manevi kuvveti yükseltmekte en büyük etkendir ve bunun için üç esas üzerinde durmuştur:

1. Meclis'in ve kendisinin, kuvvet ve ilham kaynağının milletten geldiğini ısrarla söylemek ve "Bütün kuvvet ve kudretin millette içkin olduğunu" kabul ettirmek. Bununla asıl siyasi hâkimiyet kaynağının, ilahi değil, fakat insani ve milli olduğunu herkese anlatmak istemiştir.

2. Milletin ruh haletine göre, gerek Büyük Millet Meclisi'nde, gerek halk arasında tarihten, hukuktan, askerlikten faydalanarak, zemin ve zamana uygun, söz söyleyerek manevi kuvveti yükseltmek.

3. Manevi kuvvetin yükselmesi için O, ilim ve fennin rehber olacağını, hükümet programı olarak tespit eder. Her aydınlar toplantısında ilim ve fen yolunun, maneviyat için kaynak olduğunu söyler. Bunun için şu anekdotu, Atatürk'ten dinlediğim gibi nakletmek isterim. İnönü de aynı meseleyi doğruladılar:

Çerkez Ethem kuvvetlerinin tarihi evreleri bilinir. Bir gün bu kuvvetler Ankara İstasyonu civarında, tam teçhizatlı ve hepsi de atlarına binmiş olarak, toplu bulunuyorlar. Atatürk ve İnönü oraya geliyorlar.

Atatürk, "*Bu kuvvetleri teftiş edelim*" diyor. İkisi yan yana yaya olarak, bu atlıların önünden geçiyorlar. Bu kuvvetlerin hepsi at üstünde oldukları gibi, kafaları da yukarıdadır. Asi, ordu disiplinine itaat etmeyen ruh, yüzlerinden okunuyor. Atatürk ve İnönü

teftişi bitiriyorlar. İnönü Atatürk'e soruyor, "*Hangimiz kuvvetli?*" Atatürk cevap veriyor: "*Biz!*"

Bu "Biz"in anlamı çok büyüktür.

Şimdi bu olayı sonuçlarla karşılaştıralım. O zaman kuvvetli olan Çerkez Ethem ve maiyeti, iki esastan yoksundurlar:

1. Bilgi
2. Milliyet hissi ve vatan sevgisi.

Onlarda ikisinin de olmadığını olaylar kanıtlamıştır. O, maddi kuvvet düşmana sığınmıştır.

Diğer tarafta, yaya iki kumandan... Evvela, bütün bilgilerle donanmış. İkinci olarak, milli hisleri ve vatan sevgileri her şeyin üstünde... İşte bu iki esas, başarı için en büyük etkendir.

Bilgi ve millet aşkı İstiklâl Savaşımızı başarılı kıldı. En büyük manevi kuvvet, bu iki kaynakta daima tükenmez olarak mevcuttur.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Üzerine[47]

Konferansıma konu olarak bu başlığı aldım. Sayın Dekan Prof. Enver Ziya Karal konunun, devrim tarihimiz üzerine olmasını arzu ettiler. Bunu memnuniyetle kabul ettim ve *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*[48] adlı kitabı ele alarak, bu konu üzerinde çalışmak istedim. Çünkü tarih metotlarına uyarak, Atatürk'ün söylev ve demeçlerini incelemek, zorluklarına rağmen her bakımdan ilgiyi çeken bir olaydır.

Tarih, bilindiği gibi belgelerin bulunuşu, çözümlemesi ve yorumu ile meydana gelir. Her türlü belge bu işe yarar, fakat yazılı olanlar özellikle önemlidirler.

Yakın tarihimiz, bugünkü varlığımızın temelidir, bunun nasıl ve ne şartlarla vücut bulabildiğini daima hatırlamamız icap eder. Atatürk çalışma arkadaşlarıyla beraber bu işin mimar ve mühendisleridir. Bütün ulus, bu binanın yapıcıları olmuştur. Her ferdin hissesinin ayrı ayrı önemi olduğu gibi, İstiklâl Savaşı'nın Başkumandanı ve aynı zamanda iç ve dış siyasi olayların önderi olan Atatürk'ün, sözlerinin tarih için büyük değeri vardır.

47 Bu konferans, 16 Mayıs 1946'da DTCF'de, 31 Mayıs 1946'da Sivas Halkevi'nde verilmiştir.
48 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, No:1, TBMM'de ve CHP Kurultaylarında (1919–1938)*, 1945.

İstiklâl Savaşımız ve Cumhuriyet tarihimizin tükenmez belge kaynaklarını, İnkılap Tarihi Enstitüsü'nün metotla ve özenle toplamasını ve yayınlamasını temenni ederiz.

Enstitü'nün, bugün elimizde bulunan *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri* başlıklı kitabı, Mustafa Kemal Atatürk'ün 1919'dan 1938'e kadar, çoğunu Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde ve Cumhuriyet Halk Partisi kurultaylarında söylemiş olduğu sözleri içerir. İnkılap Tarihi Enstitüsü'nü, Atatürk'e ait bu sözleri toplayıp kitap halinde yayınlamış olmasından dolayı tebrik etmek isterim ve ümit ederim ki, bundan sonraki toplayacağı diğer yazı ve sözleri de, yakın bir zamanda yayınlayarak bize vermiş olsun.

Bu eser, 498 sayfalık ve o zamanki zabıt ceridelerinden aynen alındığı için, birinci elden belge sayılır. O tarihte Milli Eğitim Bakanı olan Hasan Ali Yücel'in bir önsözü ile başlayan ilk sayfalarında bilhassa şunlar yazılıdır:

> Tarih, Atatürk gibi büyük adamları çok dikkatli bir özenme ve cömert olmayan bir seçme ile milletlere ve insanlığa bağışlamaktadır.
>
> Cemiyetler yaradılışlarında büyük çokluklardan ayrı vasıflar taşıyan bu türlü insanları, yaşarlarken hakkıyla takdir edememişlerdir. Türk milleti, Atatürk'ü böyle mahrumiyetli bir karşılamadan uzak kalmıştır. Türk milleti onu sağlığında tanımış, sevmiş ve kendine baş edinmiştir.
>
> Atatürk olayları bütün açıklığı ile gören, nasıl yürüdüklerini ve hangi yönde gittiklerini doğru sezen, objektif bir zekâ olduğu kadar, ateş dolu bir ocak gibi yanan yüreği ile de sübjektif bir varlıktır. Bu düşünen zekâ ve duyan gönül milletinin iradesi oldu ve Türk milleti ölümden, O'nun elinde kurtuldu. Atatürk'e kendini borçlu bilmeyerek Türk olmak, bunun için imkânsızdır. Atatürk'ün devrinde yaşamak saadetine erenler,

hele onu yakından görüp tanıyabilenler, seneler yürüdükçe eksileceklerdir. Bu tabii yürüyüşün içinde hepimizin Atatürk'e karşı vazifelerimiz olduğunu unutmamalıyız.

İşte, ben de bu tarihi görevimi, ulusuma ödemek için, bu meselelerle ilgili olarak, okuduklarıma, gördüklerimi ve işittiklerimi katmak istiyorum.

Atatürk bizzat konuşmayı seven ve fikirler üzerinde tartışmalı konuları ortaya atarak, bu konular hakkında fikirlerin dinlenip ve söylenmesini isteyen bir insandı.

O okumayı çok severdi. Kitap onun için kıymetli bir arkadaştı. Okuduğu eserlerdeki fikirleri benimsemeden önce, onları kendi süzgecinden geçirirdi. Onun okuduğu kitabı elinize alsanız, kırmızı ve mavi kalemle işaret ettiği kısımları onun verdiği önemde okursanız, öz ve ana fikirleri derhal kavramak imkânını elde edebilirsiniz. O hafıza itibarıyla da, unutmayan bir huya sahipti.

Bir de en önemli olan şey, karşısında her kim olursa olsun, fikir alışverişini olağanüstü bir başarı ile yapması idi. Kamuoyu, Atatürk'ün en çok üzerinde durduğu bir olaydı.

Atatürk'ün siyasi hayatı ve söylevleri Erzurum Kongresi'nden başlar. Ondan önce Mustafa Kemal'in askeri hayatı derece derece kumandanlıklardır. Fakat bu devre onun gelecekteki siyasi hayatı için, denemeler ve gözlemlerle doludur. Bu hazırlıklarını, nasıl açığa vurduğunu, bu devrin tarih belgeleri bize göstermektedir.

Bu yazımda, yalnız bu kitaba dahil edilen kısımlar üzerinde duracağımdan, diğer söylev ve demeçlerini şimdilik bırakıyorum. Bu kitapta, 23 Temmuz 1919'dan, 1 Kasım 1938 tarihine kadar geçen senelerin sırasını izleyebiliriz.

Erzurum ve Sivas Kongreleri birer alarm işaretidir. Oradaki söylevleriyle Mustafa Kemal önce doğu vila-

yetlerini, sonra bütün ülke çocuklarını, batmakta olan geminin kurtarılmasına çağırıyor.

Erzurum Kongresi'nde, başkan seçilmesinden sonra, teşekkür ederek söze başlıyor ve o günkü acı gerçeği, ulusun vatanseverlik hislerine hitap ederek şu kelimelerle ifade ediyor:

> Tarih ve hadiselerin sevki ile bilfiil içine düştüğümüz bugünkü kanlı ve kara tehlikeleri görmeyecek ve bundan müteheyyiç [heyecanlı] ve müteessir [üzüntülü] olmayacak hiçbir vatanperver tasavvur edilemez [vatansever düşünülemez].

Dış ve iç durumu anlattıktan sonra da, mücadelenin daha ilk gününde kati bir hükümle işe başlamış olduğunu ortaya koyarak şu nokta üzerinde duruyor:

> Tarih, bir milletin kanını, hakkını, varlığını hiçbir zaman inkâr edemez. Binaenaleyh, böyle kıyas-ı batılın [safsatanın] arkasından vatanımız ve milletimiz aleyhinde verilen hükümler, kanaatler, muhakkak mahkum-ı iflastır.

23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi toplanmıştır. Bu tarihten sonra Meclis'te zapt edilen sözler, memleketin kurtuluşu ve Cumhuriyetin kuruluşu günlerinin tarihidir.

Bu kitapta toplanan sözlerin başında, evvela Kurucu Meclis'in bir üyesi ve davet edeni sıfatıyla Mustafa Kemal, siyasi durumu açıklar. Bunlar Mondros Ateşkesi'nden o güne kadar geçen olaylardır.[49]

Bundan sonraki sözleri iki esasa ayırmak gerekir:

1. Savaş esnasındaki olaylara ait olanlar ki, bunlar birinci devrenin üç buçuk yılını, yani 23 Nisan

49 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri* (1945), s. 11-57.

1920'den, 1 Nisan 1923 ve 12 Ağustos 1923'e kadar olan zamanı içine alır.

2. Sulh devrine girişle normalleşen durum içindeki olaylar ki bunlar da II. devreden V. devrenin sonuna kadar olan 13 Ağustos 1923 ile 1 Kasım 1938 arasındaki olaylara ait olanlardır.

Bu ayrıma göre, Atatürk'ün söylev ve demeçlerini ayrıca iki farklı kategoride ele almak gerekir ki, bunlar da hazırlanarak okumuş oldukları ve herhangi bir mesele üzerine doğaçtan söylemiş olduklarıdır.

29 Ekim 1923'ten sonraki, yani Büyük Millet Meclisi'nin II. devresinden V. devresine kadar geçen zamandakiler, hazırlanarak okumuş olduklarıdır. Bunlar Hükümet icraatının, geçmiş yılına ait işlerinin Devlet Başkanı sıfatı ile Meclis'e bildirilmesidir. Bunlarda bütün bakanlıkların başardıkları ve yapmak istedikleri işler sırasıyla yer alır. Doğal olarak dış siyaset, belli başlı konuyu oluşturur.

Bir de, yine bunlar arasında yapılmış ve yapılacak olan devrimlerin niteliği açıklanır. Örneğin, 1 Kasım 1928 tarihinde III. Dönem'in ikinci toplanma yılını açarken, harf değişikliğinin lüzumunu şöyle açıklıyor:

> Aziz arkadaşlarım, her şeyden evvel her inkişafın [gelişimin] ilk yapı taşı olan meseleye temas etmek isterim. Her vasıtadan evvel, büyük Türk milletine, onun bütün emeklerini kısır yapan çorak yol haricinde, kolay bir okuma yazma anahtarı vermek lazımdır. Büyük Türk milleti cehaletten, az emekle kısa yoldan ancak kendi güzel ve asil diline kolay uyan, böyle bir vasıta ile sıyrılabilir. Bu okuma yazma anahtarı, ancak Latin esasından alınan Türk alfabesidir. Basit bir tecrübe, Latin esasından Türk harflerinin Türk diline ne kadar uygun olduğunu, şehirde ve köyde, yaşı ilerlemiş Türk evlatlarının ne kadar kolay okuyup yazdıkları, güneş gibi meydana çıkarmıştır... Büyük Millet Meclisi'nin kararı ile Türk harflerinin katiyet ve

kanuniyet kazanması, bu memleketin yükselme mücadelesinde, başlı başına bir geçit olacaktır. Milletler ailesine münevver, yetişmiş büyük bir milletin dili olarak girecek olan Türkçeye bu yeni canlılığı kazandıracak olan üçüncü Büyük Millet Meclisi, yalnız ebedi Türk tarihinde değil, bütün insanlık tarihinde mümtaz bir sima kalacaktır.

Bu sözleri ile Büyük Millet Meclisi'nin harf değiştirme hususunda kanun yolu ile bu işi başarmasını resmen istemiş olan M. Kemal, aynı söylevinde bir de dilekte bulunurken bu meseledeki istek ve heyecanını kelimelerle anlatmış oluyor:

Türk harflerinin kabulü ile hepimize bu memleketin bütün vatanını seven yetişkin evlatlarına mühim bir vazife teveccüh ediyor [düşüyor]; bu vazife milletimizin kâmilen okuyup yazmak için gösterdiği şevk ve aşka bilfiil hizmet ve yardım etmektir. Hepimiz hususi ve umumi hayatımızda rast geldiğimiz okuyup yazma bilmeyen erkek, kadın her vatandaşımıza öğretmek için tehallük göstermeliyiz [can atmalıyız], bu milletin asırlardan beri hallolunamayan bir ihtiyaç içinde tamamen gözlerimizi kamaştıran bir muvaffakiyet güneşidir. Hiç bir muvaffakiyetin hatları ile kıyas kabul etmeyen bu muvaffakiyetin heyecanı içindeyiz.[50]

Yine bu söylevlerinde ekonomik işler en önemli bir yer işgal ediyor. Örneğin: 1 Kasım 1929 günü (III-3 yıl), ziraat, ticaret ve diğer iktisadi müesseselerden bahsederken şu hesabı veriyor:

Memleket iktisadiyatı bütün dikkat ve faaliyetimizi bilhassa cezbetmektedir. ...Büyük Millet Meclisi'nde beyanatımızdan bugüne kadar geçen bir sene zarfında, vatanda yeniden

50 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri* (1945), s. 345-46.

445 kilometre demiryolu döşenmiştir. Bir seneye kadar da yeniden 500 kilometre döşenmesi mukarrerdir [kararlaştırılmıştır].

İşte bu verdiğim örnekler, Cumhuriyet devri yıllarının önemli olaylarını belirten söylevlerden birer ufak örnektir. Bunlar üzerinde her iş, ayrı ayrı alınıp, her yılki evrelerini izlemek olanağı vardır.

Bu yazımda daha ziyade, Büyük Millet Meclisi'nin ilk devre birinci yılındaki söylev ve demeçleri üzerinde duracağım. Bunların içinde de daha önceden hazırlanılmış olanları vardır. Fakat ekseriyeti doğaçtan söylenmiş fikir ve değerlendirmeler veya birtakım soruların cevaplandırılmasıdır.

1920 senesi Nisan ayından 1921'in Mart ayına kadar geçen bir yıl zarfındaki Meclis zabıtları, M. Kemal adını sık sık kürsüden söz söylemiş olarak kaydeder. Bir günde birkaç kere uzun uzun ve heyecanlı konuştuğu olmuştur. Örneğin 24 ve 25 Nisan günleri... 14 Ağustos 1920 günkü oturumlar ise, M. Kemal'i tam beş kere kürsüye çıkmaya mecbur etmiştir. Kendisi kürsüde iken olan müdahalelere bazen şiddet, bazen nezaket, hatta bazen de alaylı bir tehdit ile cevap vermiştir.

Bu sözlerdeki ana fikir ve olayları şöylece sıralayabiliriz:

Büyük Millet Meclisi'nin kuruculuk niteliğini kabul ettirmek.

Hükümet kuruluşunun zorunlu olduğunu tespit ederek icra mekanizmasını işletmek. Bu suretle de İstanbul Hükümetini hiçe saymak.

Memleket içindeki isyanların günü gününe Meclise bildirilmesi. Fakat bunların yavaş yavaş nasıl ortadan kalktığı ve iç birliğin teşekkül ederek asayişin kurulduğu görülebilir.

Memleketi istila eden silahlı yabancı kuvvetlere karşı alınan tedbirler ve bundan kaynaklanan olumlu ve olumsuz durumlar.

Sovyetler ve doğu devletleri ile siyasi durumların açıklanması.

İtilaf devletleri ile olan temas ve ilişkiler.

Anayasa ve diğer bazı kanunlar müzakere edilirken yaptığı mücadeleler ve kendi fikirlerini kabul ettirmek için ikna edici deliller vermesi.

Bu yedi grupta topladığımız sözlerinde esas alınan bazı ilkeler vardır. Bunlar da:

Devlet şekli için *vahdeti kuvva*, yani kuvvetlerin birliği ilkesi; yani, bütün kuvvet ve egemenliğin millette olduğunu kabul ettirmek;

Ve vatanın bütünlüğü için Misak-ı Milli hudutları esası üzerinden yürümektir.

Örneğin Büyük Millet Meclisi'nin 24 Nisan 1920 tarihindeki ilk açış söylevinin sonunda şöyle diyor:

> Her şeyden evvel müdafaa-i hukuk ve mevcudiyete kabiliyetli bir millet halinde, beynelmilel [uluslararası] hukuk ve vazifelerine hürmet olunmasını talep edebilecek, bütün cihana bu defa daha büyük bir kuvvet ve metanetle ilan ihtiyacındayız. Bunun için de inhilal eden [parçalanan] Teşkilâtı Esasiyemizin [anayasamızın] bıraktığı boşluğu derhal doldurmak zaruretindeyiz.
>
> İşte vaziyet-i esasiye ve hukukiyemizin tevlit ettiği [doğurduğu] bu lüzum ve zaruret üzerinedir ki, hâkimiyet-i milliyenin [ulusun egemenliğinin] her şeyden evvel tecellisi [ortaya çıkması] maksadı ile Meclis-i âliniz selâhiyyet-i fevkalade [olağanüstü yetki] ile içtima etmiştir [toplanmıştır].[51]

51 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri* (1945), s. 56.

Aynı günde hükümetin kurulmasının zorunlu olduğu kanaati üzerinde öneri ve açıklamalarda bulunurken de, şu esasları belirtiyor: İcra yetkisi, yani hükümet kurma görevi de Büyük Millet Meclisi'nde toplandığı için, içlerinden vekil diyecekleri kimselere görevler verilmesi ve bunların Meclis tarafından denetlenmesi esastır. Bu suretle Meclis, meşruti devlet şekillerinde olduğu gibi yalnız kanun yapmak yetkisi ile kurulmuş olmayacaktır. Ulusun egemenliği ve iradesini kendinde temsil ettiği için, yasama, yürütme ve denetleme kuvvetlerini bünyesinde toplamış oluyordu.

Atatürk'ün bu ilkesi kolayca anlaşılıp kabul edilmiş değildir. Fakat zaman ilerledikçe ve bilhassa askeri başarılar bir sonuca ulaştıkça haklı olduğu ilkeleri, uygulamaya daha kolaylıkla koyabilmiştir.

Bu kitapta toplanmış olan söylev ve demeçlerin üzerinde etraflı analizler yapmak ve örnekleri çoğaltmak mümkündür. Örneğin; 14 Ağustos 1920'de M. Kemal'in beş kere kürsüye çıkışı, olağanüstü olayların olduğu güne rastlar. Meclis üyeleri ıstıraplı, endişeli ve heyecanlıdır. Bazı önergeler verilmiştir. Sorular sorulmuştur. Düşmanın Bursa'dan geçerek ilerlediği ve orada bulunan milis kumandanlarının çekilmesi olayı, Meclis üyelerini heyecanlandırmıştır. Diğer taraftan Doğu Cephesi'ndeki askeri durum ve çeşitli iç isyanlar da söz konusudur.

Bütün bu olumsuz olaylar karşısında henüz dört aylık bir geçmişe sahip olan Meclis karamsardır ve sorumlu insanları cezalandırmak ister. M. Kemal, Meclis'in Başkanı, askeri milli kuvvetlere emir veren mesul bir insan olarak, cevap vermek mecburiyetindedir. Heyecanlı demeçleri milletvekilleri tarafından sık sık kesilmektedir. Onun gayesi, Meclis'teki kötümser havayı bertaraf etmek, kuvvetli düşman önünde çekilen ku-

mandan ve askerlerin müdafaasını üzerine alarak, onları askeri gereklere uygun hareketlerinde serbest ve endişesiz bırakmak ve manevi kuvvetlerini yükseltmektir.[52]

Doğu sınırlarımızdaki olaylar için demeç verirken kanaatini, "*Memleket ve milletimizi kurtarabilmek için memleketin ahengini, intizamını muhafaza etmek lazımdır*" der.[53]

Bu konu üzerinde konuşurken milletvekillerinden İsmail Suphi Bey bir sual sorar: "*Lehistan'da Bolşevik ordularının ilerlemesine nazaran, son zamanlarda İngilizler ve Fransızlar tarafından Lehlilere yardım için kuvvet gönderileceğine dair haber gelmesine nazaran, hakikaten Bolşevik ordularının muvaffakiyetini başarısız bırakacak bir şey yapılabilir mi?*"

M. Kemal derhal şu açıklama ile yanıtını verir: "*Beyefendi, böyle bir şey halletmek için evvelâ, Rus Bolşevik ordusunun vaziyeti askeriyesi ve sahne-i fiiliyata koymuş olduğu kuvvetin miktarı hakikisi nedir? İkincisi; kendisi ile doğrudan doğruya muharebede bulunan ve mağlup olan Leh kuvvetleri nedir? Üçüncüsü; oraya Fransız ve diğer İtilaf Devletlerinin sevk edebilecekleri azami kuvvet nedir? Ve bu kuvvetler hangi tarikle* [yolla] *ve ne zaman sevk olunabilir? İşte bu malumatı cemmetmiş* [bilgileri toplamış] *olmak lazım gelir. Böyle bir malumat, bu Bolşevik Hükümet-i Cumhuriyesi'nin Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisi'nin masasında dahi yoktur.*"[54]

Soruyu açıklayan bu yanıtlar mantık ve hesabın bir delili olarak gösterilebilir. Bursa çekilmesi hakkındaki

52 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri* (1945), s. 88-110.
53 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri* (1945), s. 98.
54 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri* (1945), s. 101.

sözlerini bitirirken de şu nasihati veriyor: "*Binaenaleyh Heyet-i aliyenizin salâbeti* [sağlamlığı], *nezaheti* [inceliği] *ve ciyadeti* [iyiliği] *namına ve ordumuzun bundan sonra ifa edeceği gayet mukaddes vazifelerinin neticesi namına rica ederim, bu meseleyi kapatınız ve herkesi müsterihane* [gönül ferahlığı ile] *vazifesi ile iştigale meydan bırakınız.*"[55]

Birinci Büyük Millet Meclisi'nin birinci yılı böyle zor zamanların, çok kritik askeri durumu içinde geçer. Onun için ülkenin yazgısını Osmanlı Hükümeti'ne rağmen eline alan Büyük Millet Meclisi içinde türlü zihniyet ve fikirde olan gruplar ve kişiler vardır. Hepsinin samimi olarak ülkeyi kurtarmak amacı üzerinde birleştiklerine şüphe yoktur. Ancak, henüz muntazam bir ordunun var olmadığı, bu ilk senede teşkilatın sakat işleyen tarafları olduğu gibi, üstün düşman kuvvetleri karşısında çekilmek zorunda kalan kumandan ve askerlerin manevi durumunu kırmamak lazımdır. Sonra Meclis'i teşkil eden üyelerin hepsi merkezde değillerdir.

Mesela ikinci toplanma yılının, 1 Mart 1921 günkü açış söylevinde M. Kemal Meclis çalışmaları için şu hesabı veriyor: "*Bir yıl içinde 159 gün toplanma yapan Mecliste, 407 oturum olmuştur. Bunlardan 51'i gizli 356'sı alenidir ve 104 kanun müzakere etmiş ve kabul etmiştir.*"[56]

Bu Meclis işlerinden gayrı, milletvekilleri diğer işlerde de hizmet görmüşlerdir. Bunun hesabını Meclis'teki beyanatlarında M. Kemal birer birer vermektedir. Örneğin, elçiliklerde, doğuda ve batıda delege heyetleri olarak, orduda derece derece kumandanlıklarda ve asker olarak, adalet işlerinde İstiklâl Mahkeme-

55 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri* (1945), s. 110.
56 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri* (1945), s. 163.

leri'nde, ulusu uyarma ve aydınlatma hususunda, orduda doktor olanlar cephelerde, yaralıları tedavi ederek, milletvekilliği ile memurluğun birleşmesi kanunen yasak edilmeyen zamanda adli ve mülki işlerde de çalışmışlardır.[57]

Bu suretle ilk kurucu Meclis üyeleri Cumhuriyet devri mekanizmasının ilk yapıcıları olarak iş başındadırlar. M. Kemal bütün bu işlerin düzenleyicisi olarak görünür. Bir taraftan bin bir zorluk içinde orduyu kurmayı isterken, diğer taraftan da yeni bir devlet otorite ve teşkilatı kurmak yolundadır. Gazi M. Kemal bu işler için muhakkak ki hukuk kitapları okumuştur. Fakat onların hiçbirini aynen uygulamaya koymamıştır.

O günkü ruh haletini vesikalardan okuyup tamamen canlandırmak pek mümkün değildir. Onun içindir ki, biraz da Atatürk'ten işittiklerimden başka o yıllarda sorumlu makamlarda bulunarak yaşamış olanların anılarına da başvurdum. Örneğin, Mareşal Fevzi Çakmak'tan edindiğim fikir şudur:

Büyük Millet Meclisi'ni o günlerdeki ruh haletine göre idare eden Gazi M. Kemal'dir. Meclis'teki şahısların ve grupların fikirlerini ya kendisi yahut başkaları vasıtası ile öğrenip ona göre konuşmalarını idare ederdi. Doğaçtan söylediklerinde dahi yine önceden kamuoyunun düşünüş biçimi üzerinde durmakla beraber, kabul ettirmek istediği kendi fikirlerini, en tatmin edici ve mantıki delillerle söylemiş olurdu. Bir fikri kabul ettirmek istediği vakit, herkesin mizacına göre ayrı, ayrı veya toplu olarak konuştuktan sonra, o işi formüle ettiği zaman, herkeste "Tam istediğim budur" kanaatini yaratmış olması çok büyük bir haslettir. Atatürk psikolojik etkiye her zaman çok önem vermiştir.

57 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri* (1945), s. 164.

Çünkü onun gayesi mukaddes olan vatanı bağımsız hüviyeti ile kurtarmak, ulusal bilinci yaratmak, kuvvetlendirmek ve bu suretle de ulusun kendi yazgısını kendi eline vermektir.

Bu yazımı, Atatürk'ün son iki nutkundan alacağım üç ana fikrini belirtmekle bitirmek istiyorum. Birincisi yüksek öğrenimi ilgilendirir:

> Yüksek tahsil gençlerini istendiği ve muhtaç olduğumuz gibi milli şuurlu ve modern kültürlü olarak yetiştirmek için İstanbul Üniversitesi'nin tekâmülü [gelişmesi], Ankara Üniversitesi'nin tamamlanması ve Doğu Üniversitesi'nin yapılan etütlerle tespit edilmiş olan esaslar dairesinde Van Gölü civarında kurulması mesaisine, hızla ve önemle devam edilecektir.[58]

Burada devlet başkanı Atatürk, yüksek tahsil gençliğinin, önce ulusal benliğe sahip olmasını istiyor, ondan sonra da bu gençliğin yüzyılın gereklerine uygun kültüre sahip olmalarını, prensip olarak kabul ediyor. Üniversite merkezlerini de üç bölgede topluyor. 1946'da Ankara Üniversitesi'nin açılması, O'nun isteğinin yerine getirilmesini sağlamıştır. Ümit ederiz ki, Doğu Üniversitesi dileği de bunu tamamlasın...

İkinci ana fikir, ulusumuz için istek ve dileklerdir:

> Büyük davamız en medeni ve en müreffeh [refah ve varlık içinde yaşayan] millet olarak varlığımızı yükseltmektir. Bu, yalnız kurumlarında değil düşüncelerinde de temelli bir inkılap yapmış olan büyük Türk milletinin dinamik idealidir. Bu ideali en kısa bir zamanda başarmak için fikir ve hareketi beraber yürütmek mecburiyetindeyiz. Bu teşebbüste başarı, ancak süreli bir planla ve en rasyonel tarzda çalışmakla mümkün olabilir.[59]

58 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri* (1945), s. 394.
59 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri* (1945), s. 386.

Atatürk'ün bu sözlerinde bilhassa "Fikir ve hareketi beraber yürütmek" kavramı ne kadar önemli bir meseledir. Çünkü hep biliriz ki düşünceler uygulama alanına girdiği zaman, ancak değer kazanırlar. O'nun ayrıca, bizi uzun uzun düşüncelere sevk eden canlı örnekleri ortaya koyan şu sözlerini okuyalım:

> Bizim yolumuzu çizen, içinde yaşadığımız yurt, bağrından çıktığımız Türk milleti ve bir de milletler tarihinin bin bir facia ve ıstırap kaydeden yapraklarından çıkardığımız neticelerdir.[60]

Üçüncü fikir, bütün dünya ulusları için olan düşüncelerdir; bunu şu sözlerinde görüyoruz:

> Sulh, milletleri refah ve saadete eriştiren en iyi yoldur. Fakat bu mefhum (kavram) bir defa ele geçirilince, daimi bir ihtimam ve itina ve her milletin ayrı ayrı hazırlığını ister.[61]

İşte bütün bu sözleriyle Atatürk, bugünkü olayların içinde manen yaşamıyor mu?

60 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri* (1945), s. 389.
61 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri* (1945), s. 396.

Tarihi Hatıralarımızı Koruyup Yaşatarak Geleceğe Güvenebiliriz

İstiklâl Savaşımızda 26 Ağustos 1922'de Büyük Taarruz ile yurdumuz düşman istilâsından kurtulmuştur. Bu savaşların geçtiği yerler, şehitlerimizin ve gazilerimizin aziz hatıraları ile doludur. Bu savaşlardaki başarı, Sevr Antlaşması yerine Lozan Antlaşması'nın imzalanmasını sağlamış ve bağımsız Türkiye Cumhuriyeti devleti dünya yüzündeki devletler arasında yer almıştır.

İşte bu ulusal varlığımızın tarihi hatırasının yıldönümlerinde yapılan anma törenleri vesilesiyle, Afyon-Dumlupınar'a birçok defalar gittim.

Başkumandanlık Meydan Muharebesi'nin yıldönümünde

30 Ağustos Zafer Bayramı'nın 26. yıl dönümünü kutlamak için zaferin kazanıldığı yere, Türk Tarih Kurumu'nu temsil etmek üzere gittim. Ankara Üniversitesi adına bir talebe grubunun başında Ziraat Fakültesi Dekanı bulunuyordu. Hep beraber, Afyonkarahisar'a indiğimizde bir gün önce, şehir Kurtuluş Bayramı'nı kutlamıştı.

Afyonkarahisar şehri, 26 yıl önceki şehir olmadığı gibi, ondan sonraki yıllarda gördüğüm şehirden de çok farklı idi.

Ankara Garı'nın küçük bir örneği olan istasyon binasından şehre uzanan geniş, iki yollu caddesinde, gür

ağaçların gölgesi altında ilerliyoruz... Bu caddenin iki tarafında, bahçeli güzel evler ve resmi binalar yapılmış. Halbuki 1925 yılında ilk defa Afyon'a bu yoldan gittiğimiz zaman, şehri istasyondan tamamen ayıran kuru ve tozlu bir cadde idi.

Afyon'un Zafer Abidesi, Başkumandan Kemal Atatürk'ün 26 yıl önce tarihi kararını verdiği zaman kaldığı binanın tam karşısındadır. Burada "Zafer Odası"na üniversiteliler grubu ile girdiğimizde, Atatürk'ün bu yerde söylediklerini hatırladım. Antalya'dan otomobille döndüğümüz seyahatte Afyon'a uğramış idik ve bu tarihi binanın sofasında Atatürk şerefine bir toplantı düzenlenmişti. Cumhurbaşkanı Atatürk bu bina içinde Başkumandanlık günlerini tekrar yaşar gibi olmuştu. Bugün "Zafer Odası" adı ile korunan yeri işaret ederek demişti ki:

> 26 Ağustos Taarruzu'ndan sonra Afyon'a girdiğim vakit, bu odada kalmıştım. Erkânıharp Reisi Fevzi Paşa ve Garp Cephesi kumandanı İsmet Paşa da, bu yan odalarda idiler. 29-30 Ağustos gecesi biraz istirahata çekildiğimiz vakit, cepheden raporlar birbiri ardı sıra gelmekte idi. Son vaziyeti, gelen raporlara göre harita üzerinde tespit eden Harekât Şubesi Müdürü Kurmay Binbaşı Tevfik (Bıyıklıoğlu) Bey odama geldiği zaman derhal kararımı vermiştim. Bizzat ön cepheye, ateş hattına gidecek ve oradan doğrudan doğruya kuşatma ve imha muharebesi için emirler verecektim. İşte bu karar üzerine Erkânıharp Reisi'ni yanıma alarak, gece yarısı Batı'ya doğru hareket ettim ve muharebeyi ön hatlardan idare ettim.

Atatürk, o gün sofadan odaya girdiği zaman, sekiz yıl önceki hatırasının içine gömülmüş gibi derin bir nefes almış ve "*Düşmanı imha etmeye bu odada karar vermiştim*" demişti. Atatürk boz kalpaklı başkumandanlık günlerini derin bir heyecan içinde hatır-

lamış, dönüşümüzde trende giderken, yol boyunca, hep bunlardan bahsetmişti.

Bugün Afyonkarahisar'da, bu zaferi ebedileştiren heykel anıt yirmi altı yılın üstünden bize elini uzatıyor... Tarih, bu anıtlarla yaşar. Bugün bu anıta en güzel fonu, alaca renkli yalçın kayalıkları ile Afyon Kalesi oluşturuyor. Cumhuriyet devri anıtına bakan gözler, kalenin haşmetli manzarasından kendilerini alamazlar. Bu kalenin, Atatürk heykeline bir fon oluşturması, muzaffer Başkumandan'ın tabiatına ve isteğine ne kadar uygun olmuştur... Çünkü O, böyle kayalıkları pek severdi.

28 Ağustos 1948 akşamüzeri Afyon Kalesi'nin tepesine çıktık. Buradan kaleyi çevreleyen şehri kuşbakışı seyrederken, kale duvarlarının yapılarında uzak atalarımızın hatıralarını arıyorduk. İç kale kapısından geçerken kitabe yerinin boş olduğunu fark ettim. Yanımızda bulunan Afyonlular, bu kitabe taşının düşmanlar tarafından alındığını söylediler. Afyonlular bize, tepede Kızkulesi denilen Germiyan Beyi'nin üç kızının anısını ve efsanesini anlatıyorlar... Kale, Selçuklu ve Osmanlı Türklerinin bu yurtta yerleşmelerinin tarihi damgasını taşıyor.

Kaleden görebildiğim yerleri araştırıyor ve soruyorum. Bilhassa Kocatepe sivrisi üzerinde, Atatürk'ün öne doğru eğilen başını görür gibi oluyordum. Zayıf yüzünde derinleşen mavi gözleriyle, O, 26 Ağustos sabahında düşmanın denize döküldüğünü çoktan görmüştür.

Atatürk, hep bildiğimiz gibi bu savaşlarda Türk yurdunu, Türk'e vermek için uğraşmıştı... Kaleden bütün bu düşüncelerle iniyoruz...

Kalenin hemen eteğinde Selçukluların Ulu Camii, ağaçtan kalın oymalı sütunları ile geniş büyük bir ibadet yeri. Şimdi onarılıyor.

Şehri, üniversite grubundan tarihe meraklı olanlarla geziyoruz... Afyon'un başka bir semtinde Osmanlı devrinin bir eseri, şehrin en güzel bir abidesini oluşturan, Gedik Ahmet Paşa Camii'dir. Yeni onarılıp zamanın tahribinden kurtarılan bu esere hayran olmamak mümkün değil. Minaresi, hiçbir yerde görmediğim tarzda, lacivert çinilerden yapılmış; yukarıdan aşağı kıvrılarak inen oluklarının etrafı taş kabartmalarla süslenmiş. Caminin içi ferah, aydınlık ve temiz. Türk medeniyetinin ne güzel bir tanığı! Bu binanın içinde Tanrı'ya iman, atalara yakınlık duyuluyor. Bildiğimiz gibi Türkler camiyi ekseriya tek başına yapmamışlardır. Onu çevreleyen ve tamamlayan başka binalar da vardır. İşte burada da, hamam ve medrese var. Medrese binasındaki müzeyi gezdik. Sandıklı civarında *Kussura* kazısı Anadolu medeniyetinden kalan en eski, Bakır Çağı'ndan Hitit devrine kadar ulaşan eserleri vermiştir. Bunların tipik örneklerini bu medresenin bir odasında görüyoruz. Avluda bulunan taş eserlerden ikisini dikkate değer buldum. Müze müdürünün ifadesine göre, bu iki taş Selçuklular devrine ait lahitlerdir. Bunlar üzerinde yayın yapılıp yapılmadığını bilmiyorum. Selçuklu lahitlerine biçim itibariyle benzeyen bu taşların iki tarafında kabartma olarak süvari resimleri yapılmış.

Afyon Müzesi kendi çevresinden toplanan eserlerle dolmuştur. Her yerde müze kurma zihniyeti, Cumhuriyet devrinin bir işidir. Hemen her il merkezinde eski eserler bir araya toplanabiliyor. Bu iki günlük misafirliğimizde Afyon Valisi Abidin Özmen'in yardımı ile civarı da tanıdık. Çay ilçesinde iki mühim eser gördük. Biri Selçuklu devrinin kervansarayı ve camii, diğeri şelaleden yararlanarak yapılan elektrik santralı.

Selçuklular burada orta değerde bir kervansaray yanında güzel mavi çinili bir cami bırakmışlardır. Her

ikisindeki kitabelerde yapanların adı yazılıdır. Kapıların üst tarafında ise arma şeklinde aslan kabartmaları görülmektedir. Kervansaray ve cami bize yüzyılların derinliğinden ses veriyor ve "Bu taş yapılarla bu yurda imza attık, bizden sonra buralar evlatlarımıza emanet olsun" demiş olmuyorlar mı?

Çay kasabası Sultan Dağları'na dayanmış, onun sırtlarından akan şelalesi ile şehri aydınlığa kavuşturmuş. İşte bu ikinci eser Cumhuriyet devrinde lüzumu hissedilen bir medeniyet örneğidir. Afyon, batı istikametinde Gazlı Göl sıcak su hamamları ve maden suyu ile bütün ülkede tanınıyor. İkisi de şifa ve sıhhat kaynağı. Kızılay'ın işletmesinde olan Afyon Maden Suyu Tesisleri eğer daha genişletilecek olursa, şişe doldurma işi iki misline çıkmış olacaktır. Çalışma saatlerinden arta kalan zamanlarda su boşuna akmış olmayacaktır.

Buradan Ayazinler istikametine doğru da gittik. Gördüğümüz inlerden bir tanesi, kayaların içinde oyulmuş bir kilise yapısı idi. Bunlar manastır gibi kullanılmış olsa gerektir. Böylece Afyonkarahisar ve civarını gezmemiz bitmişti.

30 Ağustos sabahı erken saatlerde, Afyon İstasyon Caddesi akın akın yolcularla dolu idi. Özel trende ayrılan yerlerimizi aldık. Dumlupınar istikametinde ilerlerken yirmi altı yıl önceki zafer hatırasını taşıyoruz... Trenin düdük sesleri top ve tüfek seslerinden her halde çok farklı... Bu şenlik düdüğü zaferin müjdecisi, fakat şüphe yok ki eğer yılların içinde kalan o top ve tüfek seslerine karışan Mehmetçiğin kanı bu toprakta yoğrulmasa idi, bu vatanın bağrı yanık olarak inlerdi. Burada şunu da hatırlayalım. Başkumandan Mustafa Kemal derdi ki:

"*Düşmanı nerede olursa olsun imha edecek ve Türk topraklarından kovacaktım!*"

Türk milletinin feragat ve kuvveti üzerinde topla-

nan Türk kumandanlarının zekâ ve bilgileri, bu zaferi Türk yurduna hediye etmiştir. Devletimizin temelini bu Afyon Dumlupınar Meydan Muharebesi'nde attık. Atatürk, meydan muharebesi kazanmış bir Başkumandan olarak tarihte okuduğu meydan muharebeleri için şu görüşteydi:

> Bir milletin mukadderatını müspet ve menfi [olumlu ve olumsuz] olarak tayin eden meydan muharebeleridir. Çünkü bir harbin neticesi, ancak meydan muharebelerindeki zafer veya mağlubiyetle belli olur.

Törene katılacakları götüren trenimiz Silkisaray'da durdu. Kamyon ve otobüslere binmek bir hücum halini almıştı. Herkes bir an önce Zafertepe'ye ulaşmak istiyordu...

Kuru ve çıplak Zafertepe'yi, istasyona geniş bir şose yol bağlıyor. Zafertepe ağustos güneşinin bol ışığı ve sıcaklığı altında yanıyor. Gelen bütün kalabalık buraya tırmanıyorlar. İnsan seli tersine akan bir su gibi. Tepe bir mahşer yerine dönüyor. Arkadan kamyon kamyon, allı morlu, taze veya suni çiçeklerden yapılmış çelenkler geliyor. Her temsilci kendi çelengini bulmaya çalışıyor. Bir an oldu ki, çelenkler de insanlar gibi birbirine karıştı. Çelengini alabilen anıta koştu ve istediği, boş bulabildiği yere koydu. Bundan sonra dört köşe duvar içinde, Meçhul Asker Anıtı'nın etrafında toplandık. Anıt, görenlerin bildiği gibi, dört tarafından merdivenlerle çıkılan mermer oymalı bir sahanlığın ortasında, yine mermer bir kaide üzerinde yükselen bronzdan bir kolun tuttuğu Türk bayrağıdır. Sembolik bir mana taşıyan bu anıtta, bir tarihçi gözü ile bazı yazılar aradım. Fakat dört tarafı boş olan mermer levhalar bu hususta suskundular. Bu törende günün

önemini belirten nutuklardan ve heyecanlı hitabelerden sonra, tepenin aşağı yamacında geçit resmi yapılacaktı. Zafer senesi doğan veya o zaman henüz çocuk denecek yaşta olan erler, bugünkü orduyu teşkil ediyor... 26 yıl önce muharebe meydanını kaplayan düşman ve Türk orduları yerinde, bugün bir bayram kalabalığı vardı. Köylüsü, kentlisi çeşitli devlet müesseselerini temsil eden heyetler bu kalabalığa katılmışlardı.

Zafertepe'den etrafa bakıyorum. Çal köyü ağaçsız, kuru, toprak damları altında sükûn içinde; sanki içinde tek canlı yokmuş gibi. Atatürk işte bu köyde bir kırık kağnı arabası üstünde haritasını açmış, Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak ve Batı cephesi Kumandanı İsmet İnönü ile 31 Ağustos akşamüstü askeri durumu değerlendirmişti. Bu sahneyi gözümün önünde canlandırıyorum...

Başkumandan, Zafertepe'yi meydan muharebesini idare edecek en hâkim tepe olarak seçmiş, galip ordusuna İzmir yolunu buradan açmıştır. Zafertepe'den Murat Dağları'nın yeşil yamaçlarını seyrederken Samih Rifat'ın şu mısraını mırıldandım.

Murat dağlarından indik aşağı,
Göründü uzaktan Gediz Irmağı...
Kuruldu İzmir'e Türk'ün otağı,
Vatana yeniden bir vatan verdik.

Zafer yıldönümünü kutlama töreni bitmişti. Şimdi insan seli aşağıya akıyordu. Biz de bu kalabalığa katıldık. Aziz şehit ve gazilerimize minnet dolu bir kalp taşıyarak yürüyoruz. Bu törende Anadolu oymağı gençleri, güzel bir şey yaptılar. Atatürk'ün kabrine bir avuç toprak götürecekler. Burada bu vesile ile bir düşüncemi Türk kamuoyuna bildirmek isterim. Atatürk'ün

Anıtkabiri tamamlandığı vakit, O'nun lahdinin konacağı yerin toprağını, Türk sınırlarından ve savaş alanlarından getirilecek birer avuç toprakla dolduralım. O sadece Ankara toprağında değil, bütün kurtardığı Türk yurdunun toprağı üzerinde yatsın.[62]

Zafertepe'yi mütevazı anıtı ve bir yığın çelenk kümesi ile bırakmıştık... Bu çelenklerin ömrü o kadar az olacak ki, yüzlerce liradan arda sadece geçici, renkli bir yığın kalacak. Lakin ben, yine bir tarihçi olarak düşünüyorum ki, bu çelenkler yerine zamanın tahribine mukavemet edebilen, sembolik mahiyette bir şeyler yapılsın ve bu öyle bir başa ve teşekküle tabi olarak her sene idare edilsin ki, oraya giden çocuklarımız tarihi hatıralarla dolu bir zafer yerinde, onun tarihini mermer ve bronz levhalar üzerinde okusunlar. Orada gölgelenecek bir ağaç gövdesi ve akarsuyunu bulsunlar. Bizden sonraki nesil, çelenk resimlerine bakarak değil, onların yerine tarihi olayları canlandıracak bu eserleri görsünler.

Gençlik 30 Ağustos Zafer Bayramı'nı kutluyor

Afyonkarahisar-Dumlupınar Başkumandanlık Meydan Muharebesi'nin 31'inci yıldönümünde Ankara Üniversitesi adına savaş alanına götürdüğümüz ve benzerlerinin de konmasını dilediğimiz levha, betonla yere tespit edeceğimiz demir bir ayak üzerinde ve şu cümleleri içeriyor:

> Gazi Mustafa Kemal, Başkumandanlık Meydan Muharebesi'nin ikinci yıldönümüne rastlayan 30 Ağustos 1924 tarihinde burada, Zafertepe'de demişti ki:

62 Bu dileğim gerçekleşmiştir. Ben, bizzat Zafertepe'den aldığım toprağı Anıtkabir'e götürdüm. Kabre diğer yerlerden de toprak getirilmiştir.

"Gençler,

Siz almakta olduğunuz terbiye ve irfan ile insanlık meziyetinin, vatan muhabbetinin, fikir hürriyetinin en kıymetli timsali olacaksınız.

Ey yükselen yeni nesil! İstikbal sizindir. Cumhuriyeti biz tesis ettik; onu ilâ [yükseltecek] ve idame edecek [sürdürecek] sizsiniz."

Biz Ankara Üniversitesi adına, bu zaferin 31'inci yıldönümünde Atatürk'ün bu sözlerini mukaddes bir vazife olarak benimsediğimizi tekrarlar, burada şehit ve gazilerimizi minnetle anarız.

2 Ağustos 1953
Ankara Üniversitesi, TMTF

İşte bu ufak levha, o sembolik abidenin bir kaydı olacak. Fakat asıl girişim, ileride yine Ankara Üniversitesi adına, Atatürk'ün Zafertepe'de bu savaşı açıklayan on sayfalık nutkunu, yine böyle ebedi kalabilecek bir şekilde saptamaktır.

Kurtuluş Savaşımızın Zafer Anıtları ve Müzeleri

Uluslar, tarihi varlıklarının temelleri üzerinde yükselirler. Bu temel ne kadar sağlam ve belirli olursa, o ulus geleceğine o kadar güvenle bakabilir. Kavimlerin geleneklerinin nesilden nesle sözle intikal eden pek çok menkıbeleri vardır. Tarihi olaylar, anlatıla anlatıla şekil ve içerik bakımından değişikliklere uğrarlar. Fakat ne olursa olsun, kavimlerin bu sözlü bilgileri daima devam eder gider. Bunlar cemiyette çeşitli muhitlerin kültür seviyesine göre değer taşır.

Diğer taraftan tarih, yazılı ve her nevi belgelerin tarih metoduna göre araştırılmasından sonra, meydana gelen bilgileri toplayan bir sosyal ilim olarak öğretim programlarında yer almıştır.

İşte bu her iki yoldan elde edilen tarihi bilgilerle uluslar, atalarına manevi bağlılık duyarlar. Manevi hisler insanları her bakımdan yükseltir. Bundan gayrı, yine yaşayan nesiller, atalarından kalan eserlerin de varisleridirler. Mimari eserler bunların başında gelmekle beraber, taşınabilir eserlerin her çeşidi, insanların gözlerine hitabeden, görgü hafızalarını besleyen bilgi kaynaklarıdır.

Bütün bunların yanında, ulusların tarihlerinde öyle dönüm noktaları vardır ki, bunlar nesilden nesle sözle anlatılır, tarih kitapları onları bütün ayrıntıları ile yazar, o olayların yıldönümleri kutlanır, böylece manevi

hayatın bir sembolü olarak yaşar. Fakat bunlar yeterli midir? Şüphesiz ki hayır. Yaşandığı anda ve yıllarda büyük heyecan doğuran olayların, gün geçtikçe canlılığı azalır. Çünkü toplumlar, daima bir oluş halindedir. İlerleyen insan toplumlarında yeniliklerin ve medeni gelişmenin egemen olması esastır. Bununla beraber, öyle tarihi olaylar vardır ki, onların sadece yazılı tarihlerde incelenmesi ve bellenmesi, hatta nesilden nesle anlatılması yeterli olmaz. O olayları aynı zamanda gözle görülür bir hale getirmek ve yeni nesillerin eski nesillere minnettarlığını bildirmek ve nihayet gelecek nesillere bu bakımdan örnek olmak lazımdır.

Tarihte ulusların hayatında dönüm noktası olmuş olayları, daima canlı tutmak gerekir. Bunun birçok bakımlardan millet hayatında fayda temin ettiği muhakkaktır.

Evvela, o olay maddi bir eserde ebedileştirilmiş ve bütün nesillerin gözlerinde somutlaşmış olur. Aynı zamanda, tarihi anıtların yapılması, sanatkârlara, tarihten esin alarak eser yaratma fırsatını sağlar. Büyük milli günlerin yıldönümlerinde, bu gibi anıtların varlığı, hayatımıza tarihi heyecan katar.

Bu genel düşüncelerin ışığı altında, belirli bir örnek üzerinde duralım. Kurtuluş Savaşımızın hür ve bağımsız bir devlet olma mücadelesi, tarihi olaylar silsilesi içinde oluşmuştur. Türk milletinin başında bulunan hükümet, milli varlığımızı koruyamaz, aciz bir hale gelince, milli şahlanma ile ölüm kalım mücadelesi başlamış ve bunun neticesinde düşmanlardan kurtulma hamleleri yapılmıştır. Millet, kendi yazgısını eline alınca, dıştan, her yönden gelen istila hareketini askeri gücü ile yenmek için uğraşmış ve askeri zaferlerle Türk yurdunu istilacı düşman kuvvetlerinden kurtarabilmiştir.

Bu tarihi olaylar, uzun yıllardan sonra dahi, bütün Türkiye'de canlı hatıralar halinde yaşamaktadır. Tarih kitaplarımız onları belgelerine dayanarak yazmışlar ve daha da yazacaklardır. Ancak, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, medeni milletler, tarihi hatıralarını yazıdan maddeye intikal ettirmekle, gelecek nesillerin göz hafızasına hitap eden müzeler, anıtlar vücuda getirmeyi lüzumlu bulduklarını göstermişlerdir.

Bu fikirlere göre "İstiklal Savaşımızın en önemli ve muhteşem zafer abidesi nerede dikilmelidir?" sorusuna, çeşitli geçerli sebepler savunularak cevaplar verilebilir. Cumhuriyet devrimizde birçok şehirlerimizde anıtlar, heykeller dikilmiştir. Yalnız, İstiklâl Savaşı hatıralarımızın müzeleri pek azdır. Örneğin, özellikle Ankara, henüz Kurtuluş Savaşı'na ait bir müzeye malik değildir. Bunun bir an evvel vücuda getirilmesini temenni ederiz.[63]

Buradaki konumuz, Büyük Taarruz diye adlandırılan Afyon - Dumlupınar Muharebesi'nin son safhası olan Başkumandanlık Meydan Muharebesi ile kesin netice alınan ve nihayet vatanımızı düşman istilasından kurtaran askeri hareketlerin tarihi hatıraları ve onlar için dikilecek anıtlardır.

Bugün bu büyük taarruzun cereyan ettiği sahalara gidiniz. Her sene, yıldönümlerinde yapılan törenlere, ülkenin her tarafından gelerek katılanlar anımsarlar sanırım. Afyon şehri, bu törene katılacakları bir iki gün evvelinden misafir eder. Dumlupınar-Çalköy'de bulunan Zafertepe'de, asker, sivil temsilciler, halk ve bütün civar köylüler, akın akın bu savaş alanında, şehit ve gazilerimizi anmak için toplanırlar. Kuru, ağaç-

63 Birinci Büyük Millet Meclisi Müzesi, bu metnin yazılmasından sonra, 1960 yılında açılmıştır.

sız, susuz tepede, kitabesiz, kabartmasız, mermer merdivenli bir kaide üzerinde, bronz bayrak tutan bir el vardır. Fakat bu abidenin mütevazı görünüşü, bugünkü Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temeli olduğunu, hemen hiç ifade etmez. Çünkü ne hacmi, ne uzaktan görünüşü ve hele hiçbir yazı ve kabartması olmamasından üzüntü duyarız. Ancak, bayrak tutan bronz elin büyük anlamı vardır. 1924 yılında, Türkiye Cumhuriyeti'nin Devlet Başkanı, bu tepede Büyük Taarruz'un bütün safhalarını anlatmıştır.

30 Ağustos Zafer Bayramı'nı bu savaş yerinde kutlamak, Cumhuriyet devrimizin geleneksel törenlerinden biri haline gelmiştir. İşte bunun için, bu törenlere layık anıt ve müzelerimizin, imkân nispetinde, kurulması ve geliştirilmesi ulusal ödevimizdir.

Afyon şehrinin muhteşem kalesinin eteğinde ve bugünkü şehrin ortasında yükselen Cumhuriyet Abidesi, tarihin şahlanmış bir eseridir. O heykel ve kaidesindeki kabartmalar tarihimizin çeşitli safhalarını anlatır. Bunlardan gayrı, yeni girişimlerle bu tarihi yerlerimize daha yeni anıtların yapılması lazımdır. Milli Savunma Bakanlığı bu işleri önemle ele almış bulunuyor. Afyon'da Zafer Abidesini Güzelleştirme ve Yaşatma Derneği,18 Aralık 1953'te Vali Hilmi İncesulu'nun teşebbüsü ile kurulmuş ve bu maksatla faaliyete başlamıştır. Bu çerçevede, 1955 mali yılında, Maliye Bakanlığı, yardım faslına bir miktar para koymuştur. Milli Savunma Bakanlığı'nda, yüksek mimarlardan Sadık Sever, Hüseyin Baban, Haluk Berksan, arazi üzerinde etütler yaptıktan sonra, evvela bu tesisler için ayrı ayrı planlar yapmışlardır. Bayındırlık, Milli Savunma Bakanlıkları temsilcileri ile Dumlupınar Zafer Abidesini Güzelleştirme ve Yaşatma Derneği temsilcilerinden oluşturulan bir jüri tarafından bu planlar incelenmiştir. Bu planlar, her üç yüksek mimarın birlikte

hazırlayıp, yaptıkları eserlerdir. Yüksek Su Mühendisi Özdemir Sutunç, suyolu ile depolarının projesini yapmış ve bu planlar uygulanmıştır. Bütün bu işleri, Milli Savunma Bakanlığı adına Mehmet Karacabey devamlı olarak izlemektedir.

Bu duruma göre, girişilen, başarılması istenilen ve kısmen yapılmış olan işler şunlardır:

Büyük Taarruz'dan sonra Başkumandanlık'a ilk karargâh olan Afyon'daki binada bir İstiklâl Savaşı Müzesi kurmak,

Zafertepe'de büyük bir abide diktirmek,

Zafertepe yamacında, 30 Ağustos yıldönümlerinde geçit resmi yapılan yerde, sabit tribün ve lüzumlu olan müştemilatı yaptırmak,

Bu harbe ait eşyaların konabileceği bir müze ve sanat değeri olan hatıra eserlerin teşhiri için bir yer hazırlamak,

Halkın toplanabileceği yerlere su getirip ağaçlandırmak ve tanzim işini başarmak,

Dumlupınar'da bir abide diktirmek ve hatıralar koleksiyonu toplamak,

Bu bölgede diğer mühim addedilen muharebe mahallerinde anıt-hatıra taşlarının diktirilmesini sağlamak,

Afyon'dan Zafertepe'ye en kısa bir yolla gidilmesini temin etmektir.

Şimdi bunları birer birer inceleyelim:

1) Afyon'da Cumhuriyet Abidesi'nin karşısındaki Eski Belediye, 28-30 Ağustos 1922 tarihlerinde Başkumandanlık karargâhı olan bina, bir askeri müze haline getirilecektir. Milli Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı'nın doğrudan doğruya yakın direktif ve ilgisi ile 1922'den kalma askeri eşya, si-

lahlar, savaş alanını gösteren haritalar ve yazılı belgeler ile bir İstiklâl Savaşı müzesi kurulacaktır. Bu maksatla eşyalar toplanmış ve Afyon'a gönderilmiştir. Şimdi PTT Başmüdürlüğü olan bina, boşalıp tamir edildikten sonra müze tanzim edilecektir. Ayrıca, Belediye Parkı'na bu savaşta kullanılmış dört top yerleştirilmiştir. Bu müze, Afyon ve civarındaki halkın elinde bulunan İstiklâl Savaşı'na ait eşyaların toplanmasına da yardım edecektir. Bu suretle, Afyon şehri bu savaşın anılarının toplanacağı bir merkez olacaktır. Müzeyi ziyaret edecek herkes, 1922 yılındaki Kurtuluş Savaşı'nda Türk harp tarihinin anıları ile baş başa kalarak, o günler hakkında bilgi edinecektir.

2) Zafertepe'ye tarihi olayın değeri ile orantılı büyük bir anıt dikmek esas gayedir. Bugünkü anıtta bulunan bronzdan elin tuttuğu bayrak, yine korunmalıdır. Bu abide için teşebbüse geçilmiştir. Bu maksatla, Milli Savunma Bakanlığı'nda Yüksek Mimar Sadık Sever ile Yüksek Mimar Hüseyin Baban'ın hazırladıkları projelerden biri, burada örnek olarak verilmiştir. Ancak, bu abidenin projesinin bir yarışma ile seçilmesi esası düşünülmüştür.

Böylece, en uygun olan proje, jüri tarafından kabul edilecektir. Abidenin, uzaktan görünmesi mümkün olacak şekilde, Afyon mermeri ve renkli taşlardan yapılması lazımdır. Yine bu harbe ait anıların, yan taraflarda kabartmalarla canlandırılması ve yazılar bulunması uygundur. Örneğin, Başkumandan'ın kağnı üzerinde haritasını incelemesi tasviri gibi.

3) Zafertepe'nin meyilli yamacında tören yerinde ise, her sene masraf edilerek yapılan geçici tribün yerine, sürekli kalabilecek tribün inşa edilmesi için yeri tayin edilmiş ve tesviyesi yapılmıştır. Hazırlanmış olan plan ve projelere göre inşaat yapılacaktır.

4) Ayrıca, tek katlı bir müze için, savaş anıları, silahlar ve askeri harekâtı tespit eden haritalar konacaktır. Böylece, ülkenin her tarafından bu tören vesilesi ile ve başka zamanlarda burayı ziyaret edeceklere, göze hitaben bilgiler verilmesi kabil olacaktır. Hatta burada panoramik savaş sahnelerini canlandırmak da olasıdır. Yine bu müze yanında, her yıl giden heyetlerin katılımıyla ve bir müsabaka neticesinde, sabit kalabilecek sanat değeri olan eserlerin bırakılması için bir yer ayrılacaktır.

Böylece yıldönümlerinin anılması nedeni ile Türk sanatkârlarımıza da bir eser yapma olanağı sağlanmış olacaktır. Örneğin, küçük heykeller, kabartmalar, tablolar, halı, maden, ağaç ve deri işçiliğinde sanat ve anı değeri olan eşyalar konabilecektir. Bunlar her yıl konan yüzlerce çelengin yerini tutacak ve Türk sanatının gelişmesine birer örnek oluşturacaktır. Ancak, bu gibi eserler, bütün bu projeler inşa edildikten sonraki yıllarda yapılmalıdır. Çünkü evvela bu tesislerin yapılmasına bütün ülkenin katılımını sağlamak yerinde olacaktır. Örneğin, bu amaçla derneğe ilk büyük bağışı Sivas ili yapmıştır. Diğer bazı kuruluşlarla beraber, Türk Tarih ve Dil Kurumları çelenk paralarını derneğe vermişlerdir. Şuna inanmak lazımdır ki, bir ulusun varlığı, maddi kalabilecek sanat eseri meydana getirmekle daha çok yaşar. Fikirler, uygulamaya konduğu zaman kıymetlenir.

5) Zafertepe çevresine su getirilmesi esastır. Bunun projesine göre uygulanması Milli Savunma Bakanlığı tarafından yapılmıştır. Su 6,5 kilometre mesafeden Zafertepe'ye kadar gelmiş bulunuyor. Su basma motorları da aynı bakanlık tarafından gönderilmiştir.

Tarım Bakanlığı'nın uzmanlarına yaptırdığı amenajman haritasına göre, bu yerler ağaçlandırılacak ve parkı tanzim edilecektir. Milli Savunma Bakanlığı bu

sahanın istimlâkini yapmıştır. Buranın milli park haline getirilmesi çok yerinde olur.

6) Dumlupınar'da bir abide dikmek ve o zamanki anıları toplamak lazımdır. Dumlupınar bugün bir nahiye merkezidir. Fakat görüldüğü gibi İstiklâl Savaşımızın en önemli bir yeri olarak, ulusal tarihimize geçmiş ve bu isim bütün ülkede ün salmıştır. Burayı ziyaret edeceklere bu devre tarihimizi gözle görülür bir hale getirmek lazımdır.

Dumlupınar'da Atatürk'ün, damına bir çadır kurdurarak, karargâh edindiği ev ve çevresindeki alan, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından istimlâk edilmiş bulunuyor.[64] O yerde bu tarihi olaya layık bir anıt yapılması ve o zamanın tarihi anılarını toplayan bir yerin düzenlenmesi çok yerinde olacaktır. Örneğin, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkumandan M. Kemal imzası ile Dumlupınar'dan 1 Eylül 1922'de (1338) Büyük Millet Meclisi ordularına verilen emri, bir taş kitabede okumak lazımdır. Emir aynen şöyledir:

> Afyonkarahisar Dumlupınar büyük Meydan Muharebesi'nde zalim ve mağrur bir ordunun anasır-ı asliyesini [esas unsurlarını] inanılmayacak kadar az bir zamanda imha ettiniz. Büyük ve necip milletimizin fedakârlıklarına layık olduğunuzu ispat ediyorsunuz. Sahibimiz olan Büyük Türk Milleti, istikbalinden emin olmakta haklıdır.
>
> Meydan muharebelerindeki maharet ve fedakârlıklarınızı yakından müşahede [gözlüyor] ve takip ediyorum. Milletimizin hakkımızdaki takdiratını, delalet etmek vazifemi mütevelliyen [kılavuzluk etmek görevimi seçilmiş başkanı olarak] ve mütemadiyen [aralıksız] ifa edeceğim [yerine getireceğim].

64 Bu ev, sonradan yıkılmış, ancak 1999'da eski bir tablodaki görüntüsünden yola çıkılarak yeniden inşa edilmiş ve 30 Ağustos 2003'te müze olarak ziyarete açılmıştır (e.n.).

Başkumandanlığa teklifatta [tekliflerde] bulunulmasını Cephe Kumandanlığı'na emrettim. Bütün arkadaşlarımı Anadolu'da daha başka meydan muharebeleri verileceğini nazar-ı dikkate alarak ilerlemesini ve herkesin kuva-yi akliyesini [akıl gücünü] ve menabi-i celadet [kahramanlık kaynakları] ve himmetini müsabaka ile ibzale [esirgemeden vermeye] devam eylemesini talep ederim.

Ordular. İlk hedefiniz Akdeniz'dir. İleri!

İşte bu tarihi belgeyi, yazıldığı yerdeki bir anıtta okuyacak Türk nesilleri, Başkumandan Mustafa Kemal'in karargâh kurduğu evin havası içinde, o zamanın tarihi anıları ile baş başa, Akdeniz hedefine giden muzaffer ordularımızı zihnen izleyebileceklerdir.

Ancak, bu ülke kapsamındaki olayın sadece yerel ilgi ve olanaklarla yapılamayacağı bir gerçektir. Bu itibarla Dumlupınar'ın tarihi ismine layık tarihi anılarla dolu ve bugünkü uygar araçlardan nasibini almış bir merkez olması candan temenni olunur.

7) Bu bölge, bilindiği gibi diğer bazı tarihi anı yerlerini de içermektedir. Afyon vilayeti, bunlardan Kocatepe'ye mermer bir levha üzerine Başkumandan'ın orada çekilmiş resmini kabartma olarak yaptırmış ve yazılı kitabesiyle yerine diktirmiştir. Oraya çıkan yol ise, yapılmaktadır. Bundan gayrı, bu savaş alanında diğer ünlü olan savaş yerlerine, çeşitli hatıra anıtlar diktirmek, neslimizin tarihi olaylara karşı şükran borcunu ödemesi olacaktır.

8) Afyon'u Zafertepe'ye Sincanlı yolundan bağlayan 27 kilometre uzunluğunda bir kısım stabilize şose olarak inşa olunmuştur.

Şimdi bütün bunları özetleyelim: Görüldüğü gibi, bu saydığım maddelerden bazıları yapılmış bulunuyor. Ancak, diğerleri de plan ve projelerine göre düşünülen ve uygulanmasını istediğimiz kısımlardır. Bu işlerin

başarılması için, resmi makamlar yakın ilgi göstermiş, girişimlerde bulunmuşlardır. Ancak, halkımızın da, bu işe yardımcı olması ve bu tesislerin kurulmasını candan istemesi gerekir. Kamuoyunun bu işleri benimsemesi, yapılacak eserlere çok şey kazandırır. Böylece, Afyon'un İstiklâl Savaşımızdaki tarihi yeri, anıtıyla, müzesiyle mükemmelleşecektir. Oraya Büyük Taarruz'un her yıl dönümünde gidecek heyetler, gözleriyle görecekleri tarihi anılarla, 26-30 Ağustos günlerini yaşayacaklar, görerek bilgi edineceklerdir.

26 Ağustos 1922 sabahında Başkumandanın çıktığı Kocatepe'deki mermer levhada Mustafa Kemal Paşa'nın orada çekilmiş resminin kabartmasını görecek ve bu tarihi olayı anlatan yazısını okuyacak ve Büyük Taarruz'u tasavvur ederek araziyi asıl yerinden, bu tepeden seyredeceklerdir.

Afyon'da İstiklal Savaşı Müzesi'nde herkes, 1922 yılındaki Türk tarihinin anıları ile baş başa kalarak o günleri yaşayacaklardır. Yalnız bu yıldönümlerinde değil, yılın her gününde Afyon'a gidenler bu müzede bilgi edinmek olanağını bulacaklardır. Bizzat Afyonlular ve civarındaki halk ise, İstiklal Savaşı'nın, kendi bölgelerindeki tarihi rolünü daima görerek canlandıracaklardır.

İzmir'e doğru Dumlupınar'a gidecek olanlar, Başkumandan'ın 31 Ağustos 1922'de gecelediği yeri, anıt ve müzesini ziyaret edebileceklerdir. Burada damının üstünde çadır kurularak, muzaffer ordumuza karargâh olan yeri, tarihi bir anıtla değerlendirmek son derece yerinde yapılmış bir iş olacaktır. Bu projelerin de ayrıca gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Bu yıldönümlerinde Zafertepe'de toplanan halk, muhteşem abideyi ve müzesini ziyaret ederken, ulusal tarihimizin olaylarına değer vermenin maddi delillerini göreceklerdir.

Bütün bunların odak yeri ise Zafertepe Çal köyüdür. Bugün bu yer, ne bir şehir içi, ne bir uğrak yeridir. Fakat bütün bu projeler gerçekleştiği zaman, yıllardır gelenek haline gelmiş 30 Ağustos törenleri, daha anlamlı bir şekil alacak ve medeni tesislerle büyük anıtın etrafında milli bir gurur ile toplanılacaktır. O günleri tarih kitaplarımızda okuyanlarımız, müzesinde eserleri görme fırsatını elde edecek ve anıtında şehit ve gazilerimizi minnet hisleri ile anacaklardır. Aynı zamanda bu yerlerde hepimiz birbirimize, Samih Rıfat'ın şu mısralarını fısıldayacağız:

Yürüdüğün izlere eğil de hörmetle bak!
Ecdadımın kanıyla yoğrulmuştur bu toprak...
Yurdumu çiğneyenin saçından süzülen kan,
Kulağında küpedir yakut damlalarından...
Kalsa sınırlarımda tek bir kol tek bir bilek,
Tarih onu bir kılıç kabzasında görecek!

Böylece, kurtuluşumuzun ve bağımsızlığımızın sembolü olan bu savaş yerinde, sulha kavuşmanın sevinci içinde ve yurdumuza düşman olarak geleceklere akıbetlerini gösteren anılarla bu yıldönümleri kutlanacaktır. Fakat bu kadar değil, sadece yıldönümleri buna vesile olmayacak, burası, aynı zamanda, buradan geçenleri cezbeden tarihi bir uğrak yeri olacaktır.

Şairin, "*Vatana yeniden bir vatan verdik*" dediği gibi, tarihte her zaman, vatanı her bakımdan medeni ve mamur bir vatan olmaya layık kılan evlatları bulunur. İşte bütün bu proje ve planları ile düşünülen fikirlerin gerçekleştiği gün, bu yerlere sadece sahip olan bir devletin vatandaşı olmakla kalmayacağız, aynı zamanda kadir bilir, eser yaratır bir millete men-

sup olmakla da övüneceğiz. Bu örnekler, bize diğer yerlerimizdeki tarihi olaylarımızı değerlendirmek için de bir fikir verecek ve bir idealin eser haline gelmesini sağlayacaktır.

Varolsun Türk milleti![65]

65 Bu konuya ait yazılarımın yayınlandığı tarihler ve yerler:
"İki teklif: Afyon-Dumlupınar Başkumandanlık Meydan Muharebesi'nin yıldönümünde", *Ülkü*, seri:3, no:36, Aralık 1949.
Atatürk'ten Hatıralar, 1950.
"Gençlik 30 Ağustos Zafer Bayramı'nı Anıyor", *Cumhuriyet,* 30 Ağustos 1953.
Atatürk'ü Anarken, 1955-1956, s. 61-65.
"Dumlupınar Zafer Tepesi'nde", *Cumhuriyet*, 2 Eylül 1945.
Atatürk'ü Anarken, 1955-1956, s. 126-129.
"Tarihi hatıralarımızı korumak ve yaşatmakla geleceğe güvenebiliriz"; *Zafer* gazetesi, 25-26 Nisan 1955.
Kurtuluş Savaşımızın Zafer Anıtları ve Müzeleri (plan ve resimlerle broşür), Mayıs 1957.

Türk Bağımsızlığı ve Lozan Antlaşması[66]

Tarih ilminin son verilerine dayanarak, Türk uygarlığı bu gün insanlığın tanıdığı uygarlıkların en eskilerinden ve en önemlilerinden biri olarak kabul olunabilir.

Dünya tarihinin zaman bakımından en geri devirlerine kadar gidelim, daima bir Türk devletinin var olduğunu görebiliriz. Tarihte hiç bir devir, hatta hiç bir yıl yoktur ki, bunda bir Türk devletinin oynadığı siyasi ve kültürel rol bahis konusu olmasın.

Bugün bilinen en eski uygarlığın ve dünya tarihinin en eski Türk devletinin, yeni belgelere göre Sümer uygarlığı ve Sümer devleti olması ihtimali kuvvetlidir. Tarihin seyri boyunca birbiri ardınca yaşayan çeşitli Türk devlet şekillerini burada saymadan, bugünkü Türkiye Cumhuriyeti'nden hemen önce gelen Türk devletinden, yani Osmanlı İmparatorluğu'ndan söz edeceğim. Bu devlet XIII. yüzyıldan başlayarak Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarına yayılmıştı. Osmanlı İmparatorluğu'nun, bugünkü birçok ülke ve devletini evvelce içine aldığı bilinir: Irak, Suriye, Lübnan, Filistin, Ürdün, Arabistan (Hicaz, Necit, Yemen ve Asir), Mısır, Bingazi, Trablus, Tunus, Yunanistan, Ege ve Akdeniz adaları, Arnavutluk, Bulgaristan, Yugoslavya, Eski

66 Cenevre Üniversitesi'nde 1936'da Fransızca olarak verilen konferansın tercümesidir; bkz. *Belleten*, c. II, no: 7-8, 1938.

Avusturya (hemen hemen Viyana'ya kadar), Macaristan, Romanya, Ukrayna, Kırım, Kafkasya ve Anadolu.

Bu muhteşem Türk Devleti, bu fevkalâde büyük alanlara egemen olmakla kalmamış, aynı zamanda oralarda evvelce gelişmiş olan uygarlıklara, kendi kültürünü de katarak, korumuştur.

Osmanlı Devleti zamanında, bazı hatalar işlenmiştir. Son padişahlarla bazı dirayetsiz devlet adamları, bu hataları görüp ortadan kaldırmak için lazım gelen önlemleri keşfedememişlerdir.

Türk ulusunun enerjisi, bu gibi hataların düzeltilmesi için sarf edileceği yerde, ne yazık ki, hiçbir akıllı gaye olmaksızın harcanmıştır. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na katılması bu idaresizliğin en göze çarpan örneğidir. Bu savaşta, Türk ordusu iktidarlı kumandanlar tarafından idare edildiği vakit, yüksek kıymetini, kazandığı zaferlerle göstermiştir. Fakat Müttefik devletlerin yenilmesi üzerine, Osmanlı İmparatorluğu felaketli bir ateşkesi imza etmek zorunda kalmıştır.

Büyük Savaşın sonunda imza olunan ateşkesler şunlardır: 29 Eylül 1918'de Bulgaristan ile, 30 Ekim 1918'de Osmanlı İmparatorluğu ile, 11 Kasım 1918'de Almanya Avusturya-Macaristan ile... Şartları pek ağır olan Mondros Ateşkesi'nden sonra, savaş esnasında düşmanın ayak basamadığı Türk ülkelerinin işgali başlamıştı.

10 Ağustos 1920'de imza edilmiş olan Sevr Antlaşması'na gelince, bu, Osmanlı İmparatorluğu'nun sadece ortadan kaldırılmasını ifade ediyordu. Antlaşmanın şartlarına bakılırsa artık Osmanlı İmparatorluğu yoktu; devlet sınırları ancak hayali idi. Hükümetin bütün kurulları yabancı devletlerin elinde idi. Her nevi ekonomik faaliyet Türk ulusuna kapanmıştı. Esasen bu

antlaşmada Türklere herhangi bir hayat hakkı tanınmamıştı. Osmanlı padişahı güya devletin başında bulunacaktı, fakat kendisine hiçbir yetki tanınmıyordu.

"Şark meselesi"ni kati olarak halletmiş olmanın güvenliği ile müttefik devletler, "Hasta adam"ı ölmüş olarak kabul ediyor ve onun mirasından en çok yararlanmaya gayret ediyorlardı. Bu konuda hiçbir fırsatı kaçırmıyorlardı.

Fakat bu kısa açıklamadan da anlaşıldığı gibi, mahvolmuş addolunan imparatorlukta bir kuvvet daima mevcuttu. Bu kuvvet Türk ulusu ile onun bağımsızlık aşkı ve yeni bir devlet kurmak kabiliyeti idi.

Türk ulusu, düşman istilâsından kurtulmak ve bağımsızlığına kavuşmak için M. Kemal'in önderliğinde birleşti. Türkiye Cumhuriyeti devletinin bağımsızlığı, uluslararası bir belge olan Lozan Antlaşması ile tanınmış oldu.

İstiklâl Savaşı

Lozan Antlaşması'nın önemini anlamak için İstiklal Savaşı'nı kısaca hatırlamak lazımdır... Mondros Mütarekesi'nin tarihi olan 30 Ekim 1918 tarihinden sonra İtilaf devletleri ateşkesin hükümlerini en kesin bir şekilde Türk ulusu aleyhine uyguluyorlardı. Özellikle 7. Madde, onlara ülkenin herhangi bir noktasını işgal etmek fırsat ve hakkını vermişti. Burada şöyle deniyordu: "Müttefikler, emniyetlerini tehdit edecek vaziyet zuhurunda herhangi bir stratejik noktayı işgal hakkına sahiptir."

Sahillerin en önemli noktaları böylece işgal olunmuştu. İtilaf devletlerinin yardım ve yüreklendirmesi ile 15 Mayıs 1919'da Yunan ordusu İzmir bölgesini işgal etti. Diğer taraftan, İstanbul, İtilaf devletlerinin bütün ordularının toplanma noktası olmuştu.

Yunanlılar da dahil olmak üzere, bu devletler işgal sahalarını yavaş yavaş genişletmişlerdi. Henüz barış yapılmadığı için ateşkes hükümlerine göre itilaf devletleri, güvenliklerini kuvvetlendirmek hususunda gayretlerine devam ediyorlardı.

Atatürk, İstiklâl Savaşı'na dair en önemli belge olan Büyük *Nutuk*'ta (1927) durumu şöyle anlatıyor:

> 1919 senesi Mayısının 19. günü Samsun'a çıktım. Vaziyet ve umumi manzara: Osmanlı Devletinin dahil bulunduğu grup Harb-i Umumi'de mağlup olmuş, Osmanlı Ordusu her tarafta zedelenmiş, şeraiti [şartları] ağır bir mütarekename imzalanmış, Büyük Harb'in uzun seneleri zarfında, millet yorgun ve fakir bir halde, millet ve memleketi Harb-i Umumi'ye sevk edenler, kendi hayatları endişesine düşerek, memleketten firar etmiştir. Saltanat ve hilafet mevkiini işgal eden Vahdettin mütereddit [tereddüt içinde], şahsını ve yalnız tahtını temin edebileceğini tahayyül ettiği yeni tedbirler araştırmakta. Damat Ferit Paşa'nın riyasetindeki kabine aciz, haysiyetsiz, cebin [korkak], yalnız Padişah'ın iradesine tabi ve onunla beraber şahıslarını vikaye edebilecek [koruyacak] herhangi bir vaziyete razı.
>
> Ordunun elinden silahı ve cephanesi alınmış ve alınmakta... İtilaf devletleri mütareke ahkamına riayete [hükümlerine uymaya] lüzum görmüyorlar. Birer vesile ile İtilaf donanmaları ve askerleri İstanbul'da...

Bundan evvelki açıklamadan da anlaşılacağı üzere, iktidar mevkiini işgal edenlerde ulusal sorumluluk hissi mevcut değildi. Fakat bunların faaliyetleri bununla da kalmıyordu, ulusu zayıf düşürecek hallerle düşmandan daha ileri varıyor ve düşmanla elbirliği yaparak Türkiye'nin bağımsızlığı aleyhine çalışıyorlardı. İçinde ve dışında düşmanla çevrilmiş olan Türk ulusu, şefsiz ve hükümetsiz kalmıştı. Bu durum karşısında iki kuvvet oluştu:

1) Ülkenin çeşitli sahalarını ayrı ayrı kurtarmak isteyen vatanseverlerle, bunların bu maksatla kurmuş oldukları dernekler. Bu girişimlerin esasında her ne kadar iyi bir amaç var idiyse de, ülkeyi parçalamaya doğru gidiyor ve müttefikler, ganimetlerin mühim bir parçasını kendi çıkarlarını sağlamak için bu durumdan yararlanmayı düşünüyorlardı.

2) İkinci kuvvet, Mustafa Kemal'in bütün bu iyi niyetli vatanseverleri birleştirerek ülkeyi iç ve dış düşmanlardan kurtarmak ve Türkiye'ye tam bağımsızlığını temin etmek fikir ve ideali idi.

22 Haziran 1919'da Mustafa Kemal, Amasya'dan şu gizli genelgeyi göndermişti:

> Vatanın bütünlüğü, milletin bağımsızlığı tehlikededir.
>
> Merkezî hükümet üzerine aldığı mesuliyetin gereklerini yapamamaktadır. Bu hal milletimizi düşkün tanıttırıyor.
>
> Milletin istiklâlini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır.
>
> Milletin durum ve konumunu gözden geçirmek ve hakkını arayan sesini dünyaya işittirmek için her türlü etki ve denetimden uzak bir milli heyetin kurulması çok gereklidir.
>
> Anadolu'nun her bakımdan en emin yeri olan Sivas'ta milli bir kongrenin acele olarak toplanması kararlaştırılmıştır.
>
> Bunun için bütün vilayetlerin her livasından milletin güvenini kazanmış üç temsilcinin mümkün olan sürat ile yetişmek üzere hemen yola çıkarılması icap etmektedir.
>
> Her ihtimale karşı bu durumun bir milli sır halinde tutulması ve temsilcilerin lüzum görülen mahallerde seyahatlerinin kendilerini tanıtmadan icrası lazımdır.
>
> Doğu Vilayetleri namına 10 Temmuz'da Erzurum'da bir kongre tertiplenecektir. Bu tarihe kadar diğer vilayetler murahhasları da Sivas'a acele gelebilirlerse, Erzurum Kongresi'nin azası da Sivas umûmi toplantısına dahil olmak üzere hareket eder.

Bu tamim, Mustafa Kemal'in başkanlığında ilk önce Erzurum'da, sonra Sivas'ta toplanan milli kongrelerin niteliği ve yerine getirmek istedikleri görevi göstermektedir. Bunların kararları Padişah'a ve İtilaf devletlerine bildirildi. Tebliğlerde esas nokta şu şekilde ifade olunmuştu: "Milli hudutlar içinde bulunan bütün vatan bir külldür [bütündür]. Yekdiğerinden ayrılamaz."

Anadolu ve Trakya Türkleri, Mustafa Kemal'in idaresi altında siyasi bir teşekkül halinde toplandılar (Rumeli ve Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti). Diğer taraftan askeri teşekküller, düşmana karşı cephe almak için onun emri altına giriyorlardı.

23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi Ankara'da toplanmıştır. Ulusal egemenlik ilkesine dayanan bu yeni teşekkül, İstanbul Hükümetinden ayrı bağımsız bir heyet haline girmiş ve bu sıfatla Türk ulusunun tam bağımsızlığını temin için şiddetli bir savaşa girişmişti. Mustafa Kemal, Büyük Millet Meclisi'ne Başkan seçilmiş ve bu sıfatla yönetimi ele almıştı.

Yunanlılara karşı ilk zafer, İsmet İnönü'nün yönetimindeki kuvvetlerimizle Eskişehir yakınında, İnönü'de kazanıldı. İleri hareketi durdurulan düşman, kendisini takviye etmeye mecbur oldu, taarruza geçerek Sakarya Nehri'ni aştı ve Ankara'nın civarına kadar geldi. Büyük muharebe Sakarya'nın doğusunda oldu; 23 Ağustos-13 Eylül 1921 tarihleri arasında 21 gün ve gece devam etti. Başkumandan Mustafa Kemal tarafından, kumanda edilen Türk ordusu, düşmanı mağlup ve geri çekilmeğe mecbur etti. Bu zaferden sonra Mustafa Kemal'e "Mareşal" rütbesi ve Büyük Millet Meclisi tarafından "Gazi" unvanı verildi. Sakarya Zaferi ulusal kurtuluşun dönüm noktası oldu.

Büyük Türk taarruzu 26 Ağustos 1922'de başladı. Türk ordusu Başkumandanı Mustafa Kemal, Yunan

ordusunu, Afyonkarahisar-Dumlupınar'da savaşı kabule mecbur etti ve kuşatma hareketi ile mağlup etti. Yunan ordusu Başkumandanı esir alındı ve Uşak'ta Mustafa Kemal tarafından gayet nazik bir surette kabul olundu.

9 Eylül 1922'de muzaffer Türk ordusu İzmir'e girdi. 18 Eylül'de Batı Anadolu düşman askerlerinden tamamen kurtulmuş bulunuyordu.

Türklerin İzmir'e girmelerinden hemen sonra ve Çanakkale'ye yaklaştıklarında, İngiliz generali İzmir'de Başkumandan'la görüşmek istedi. Kendisine cevaben, Batı Cephesi Kumandanı General İsmet İnönü'nün, Müttefiklerin delegelerini Mudanya'da 3 Ekim 1922 gününde kabul edeceği bildirildi.

İşte bu suretle müzakerelere başlandı ve netice olarak bir taraftan Türkiye, öte taraftan İngiltere, Fransa, İtalya ve müzakerelere iştirak etmeyen Yunanistan ile 11 Ekim 1922'de ateşkes imza edildi.

Mudanya görüşmeleri sırasında, Mustafa Kemal Trakya işgalden kurtulmadıkça ileri hareketini durdurmanın imkânsız olduğunu bildirmişti. Bu talimatı alan baş delegemiz İsmet İnönü ile çetin münakaşalar yapıldı; Müttefiklerin delegeleri Trakya'nın boşaltılmasını sulhtan sonraya bırakmak istiyorlardı. Türklerin savaş ilanı tehdidi altında geçici olarak bırakılmış olan görüşmelere tekrar başlandı ve 11 Ekim 1922'de şöyle bir uzlaşma elde edildi:

Türkiye, hiçbir kuvvete müracaat etmeksizin Meriç Nehri'ne kadar Trakya'yı elde ediyor ve Yunan ordusu Trakya'yı 15 gün içinde boşaltmayı taahhüt ediyordu;

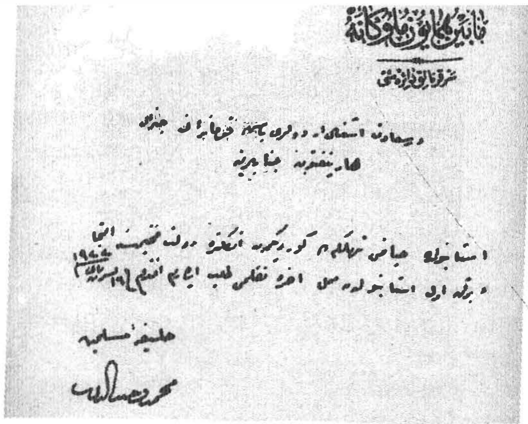
Boğazlar mıntıkasında mülki idare Türklerde kalıyor, fakat İtilaf devletleri sulhun imzasına kadar askerlerini orada bulundurmak hakkını muhafaza ediyorlardı.

Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı'ndan mağlup olarak çıkmıştı. Halbuki Türk ulusunun kurduğu yeni devlet, savaşı zaferle bitirmiş, bütün hak ve görevlerini anlamış, diğer bütün uygar uluslarla eşit olarak, uygarlık dünyası karşısına çıkmıştır. İşte bu zafer sayesindedir ki Lozan'da sulh şartlarını münakaşa etmek mümkün oldu; sulh bu zafere dayandı.

Durumu iyice aydınlatmak için, Türkiye'de meydana gelmiş olan siyasi değişikliklere de temas etmek gerekmektedir. 1920'de Büyük Millet Meclisi'nin açılışında, Ankara'da hükümetin kuruluşu etrafında uzun uzadıya münakaşalar olmuştu. Meclis'e teklif ettiği dört maddeli bir kanun teklifiyle Mustafa Kemal, İstanbul hükümetinden fayda beklenemeyeceğini ifade ederek, Anadolu'da bir hükümet kurmak zorunluluğu üzerinde durmuş ve ısrar etmiştir. Bu kararla ilgili olarak, bir de "Padişah ve Halife, altında bulunduğu baskıdan kurtulduğu zaman, Meclis'in tanzim edeceği kanuni esaslar çerçevesinde vaziyetini alır" kaydını koymuştur.

1 Kasım 1922'de Mustafa Kemal Büyük Millet Meclisi'ne, uzun ve şiddetli münakaşalara sebebiyet veren, fakat neticede saltanatın kaldırılmasını ve halifelik rütbe ve yetkilerinin elinden alınmasını gerektiren bir kanun teklifi verdi. Böylece, padişah olan halifenin kanuni durumu Büyük Millet Meclisi tarafından 1920 kanun tasarısında kaydedildiği şekilde tespit olunmuştur.

Diğer taraftan, vatanın kara günlerinde yerinden kımıldamamış olan Sultan Vahdettin, Türk ulusunun zafer ve bağımsızlık gününde, yabancılara sığınarak kaçmıştır.

Osmanlı padişahı Vahdettin'in İngiliz İşgal Orduları Başkomutanı General Harrington'a yolladığı ve İngiltere devletine sığındığına dair mektubu.

Dersaadet İşgal Orduları Başkumandanı General
Harrington Cenaplarına

İstanbul'da hayatımı tehlikede gördüğümden İngiltere Devleti fahimesine iltica ve bir an evvel İstanbul'dan mahalli âhara naklimi taleb ederim efendim. 16 Teşrinisani [Kasım] 1922

Halifei Müslimin
Mehmed Vahdettin

İstanbul'daki müttefik kuvvetleri Başkumandanı General Harrington ise olayı şu şekilde kaydetmektedir: "*17.XI.1922'de, Zat-ı Şahane, İngiltere'nin himayesi altına girip, İstanbul'u bir İngiliz harp gemisi ile terk etmişlerdir.*"[67]

Bu, Osmanlı İmparatorluğu'nun sonudur. Artık Türkiye Lozan'da yalnız Ankara Milli Hükümeti'nin delegeleri tarafından temsil olunacaktır.

67 Tevfik Bıyıklıoğlu, *Atatürk Anadolu'da*, Ankara:1959

Lozan Antlaşması

Lozan Antlaşması'nı iki bölümde incelemek gerekir. İlk önce, Osmanlı İmparatorluğu tarafından bırakılan çetin sorunların çözümü gelir. Hemen şunu kaydetmek isterim ki sorunların bir kısmı hakkında oldubittiler karşısında bulunuluyordu ve yeni Türk Devleti'ne bunları yasal olarak onaylama görevi düşüyordu. İkinci olarak incelenecek yön ise, yeni Türk Devleti'nin bütün uluslararası ilişkileridir. Bu ayrımı yaptıktan sonra, Lozan Antlaşması'nın genel olarak incelenmesine geçiyorum...

Lozan Antlaşması'nın gerçek niteliğini ve yeni Türkiye devletinin akit taraf sıfatı ile diğer devletlerle tamamen eşit derecede kabul edilmesini hakkıyla takdir etmek için, ilk önce antlaşmanın önsözünü göz önünde tutmak lazımdır:

> Bir taraftan, Britanya İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven devleti;
> Ve diğer taraftan, Türkiye:
>
> - 1914 senesinden beri Doğu'nun sükûnunu bozan harp haline, karşılıklı bir arzu ile mütehassıs olarak kesin surette son vermek maksadı ile,
> - Ve kendi milletlerinin müşterek refah ve saadeti için lüzumlu olan dostane ve ticari münasebetleri aralarında yeniden tesis etmek emelinde bulunarak,
> - Ve bu münasebetleri devletlerin istiklal ve hâkimiyetine hürmet esasına dayanmış olması sebeplerini mülahaza ederek,
>
> bu hususta bir muahede akdine karar vermişlerdir.

Başdelege İsmet İnönü 1923'te Büyük Millet Meclisi'nde verdiği açıklamada, bu önsözün önemini aydınlatmak için şöyle bir açıklamada bulunur:

Yüksek Meclisinize arz ettiğimiz antlaşmanın önsözünde, Türkiye ile diğer devletler arasındaki ilişkilerin, devletlerin bağımsızlık ve egemenliğine saygı gösterme esasına dayanmak gerektiği kaydolunmaktadır. Bunlar, anlaşılmaz, anlamsız ve tesadüfi sözler değillerdir. Bilakis kutsi bir ülküye ulaşmaya azmetmiş bir milletin elde ettiği bir durum ve bir sonuçtur. Elimizde bulunan belgeler bütün bir devrin savaşlarının verimidir.

20 Kasım 1922'de Lozan Konferansı görüşmeleri başlamıştı. Türk Delege Heyeti Başkanı, o zaman Hariciye Vekili [dışişleri bakanı] olan İsmet İnönü idi.

Lozan Konferansı'nın görüşmeleri 21 Kasım 1922'den 24 Temmuz 1923'e kadar olmak üzere sekiz ay sürmüştür. Arada 4 Şubat'tan 23 Nisan'a kadar iki buçuk aylık bir ara söz konusudur. Bu aranın nedeni, görüşmelerin birinci devresinde Türk isteklerinin tamamen yerine getirilmiş olmamasıdır. İki ay süren tartışma ve görüşmelerden sonra, bizim için çözülmüş ve çözülmemiş sorunlar bulunuyordu. Burada yalnız, ara vermeye neden olan, çözülmemişleri kaydedeceğim:

1) Kapitülasyonlar,
2) Osmanlı İmparatorluğu'nun eski borçları,
3) Müttefiklerin istedikleri ödünler,
4) İmtiyazlar,
5) Yunanlıların Batı Anadolu ile Doğu Trakya'da yaptıkları tahribata karşılık harp tazminatı,
6) İstanbul'un ve Boğazların tahliyesi,
7) Irak'la sınırın tespiti meseleleri.

Bu sorunlar yüzünden konferansın dağılmış olması, Türk ulusunun bağımsızlığına ne kadar bağlı olduğunu kanıtlar. Hayati bir önemi olan bu sorunlar üzerinde fedakârlık yapmak Türkiye için mümkün değildi. Atatürk, tarihi nutkunda buna dair şöyle diyor:

Lozan sulh masasında mevzuubahis olan mesail [söz konusu olan sorunlar], üç dört senelik yeni devreye ait ve münhasır [sınırlı] kalmıyordu. Asırlık hesaplar rü'yet olunuyordu [görülüyordu]. Bu kadar eski, bu kadar karışık, bu kadar mülevves [düzensiz] hesapların içinden çıkmak, elbette, o kadar basit ve kolay olmayacaktı.

...

"Maziye ait müsamahaların [geçmişe ait hoşgörülerin], hataların faili biz olmadığımız halde, esasen asırların müterakim [birikmiş] hesabatı [hesapları] bizden sorulmamak lazım gelirken, bu hususta da dünya ile karşı karşıya gelmek bize teveccüh etmişti [düşmüştü]. Millet ve memleketi hakiki istiklâl ve hakimiyetine sahip kılmak için bu müşkülat ve fedakârlığı da iktihâm etmek [göğüs germek] bizim üzerimize tahmil olunmuştu [yüklenmişti]. Ben, neticenin behemehâl [mutlaka] müspet olacağından emin idim. Türk milletinin mevcudiyeti için, istiklali için, hâkimiyeti için behemehal istihsal ve temine [elde etmeye ve sağlamaya] mecbur olduğu esasların, cihanca tasdik olunacağına asla şüphe etmiyordum. Çünkü hakikatte bu esaslar, kuvvet ve liyakatle fiilen ve maddeten istihsal edilmiş idi. Konferans masasında talep ettiğimiz, zaten istihsal edilmiş olan hususatın [hususların] usulen ifade ve tasdikinden [onayından] başka bir şey değildi. Matalibatımız [taleplerimiz], sarih ve tabii haklarımızdı. Bundan başka, hukukumuzu muhafaza ve temin için kudretimiz de vardı; kuvvetimiz de kâfi idi. En büyük kuvvetimiz, en şayan-ı emniyet mesnedimiz [güvenilir dayanağımız], hâkimiyet-i milliyemizi idrak etmiş ve onu bilfiil halkın eline vermiş ve halkın elinde tutabileceğimizi fiilen ispat eylemiş olduğumuz idi.

İşte, bu mülahazalara binaen [düşüncelere dayanarak], Konferans'ın cereyanını sükûnetle takip ediyor ve gösterdiği makûs [kötü] vaziyetlere lüzumundan ziyade ehemmiyet atfetmiyordum [önem vermiyordum].

Lozan Konferansı dağılmış olmasına rağmen, Türkiye hükümeti Müttefik devletlerle ilişkilerini sürdürü-

yordu. 8 Mart 1923'te İsmet İnönü Hariciye Vekili sıfatı ile devletlere bir nota ile Türkiye hükümetinin antlaşma projesinde ne gibi değişiklikler yapmak istediğini bildirdi. 28 Mart tarihli cevabi notalarında devletler, Lozan Konferansı'nın tekrar açılmasını kabul ettiklerini bildirdiler.

Daha önce askıda kalmış olan sorunlar, konferansın üç ay süren ikinci devresinde çözüldü. Lozan Antlaşması, 24 Temmuz 1923'te imza edildi. Antlaşma, 5 fasıl, 5 itilaf, 5 protokol ve 5 beyannameye bölünmüştür; 143 madde içermektedir.

Çözülmemiş iki konu kalıyordu; bunlardan biri Türkiye ile Irak arasındaki sınırın tespiti (Musul meselesi), diğeri Eski Osmanlı Devleti Düyun-ı Umumiyesi yani borçlar (kuponlar) sorunu.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra imzalanmış bütün barış antlaşmalarının sonuncusu olan Lozan Antlaşması, Türkiye ve imza eden diğer devletler için ne gibi bir anlam taşır? Bunu açıklarken antlaşmanın hukuki hükümlerini tahlil etmeyeceğim. 20. asır için önemi inkâr edilemeyecek olan bu olayın, yalnız tarihi rolüne işaret etmeye gayret edeceğim.

Barış antlaşmaları Birinci Dünya Savaşı'nın galip ve mağlupları arasında imzalanmıştır. Bütün sulh antlaşmaları galipler tarafından mağluplara, tartışmasız kabul ettirilmiştir.

Türkiye, Lozan'da, Dünya Savaşının galipleri olan devletlerin hemen hemen hepsini karşısında buldu. Fakat bu Türkiye, mağlubiyeti kabul ederek Sevr Antlaşması'nı imzalamış olan Osmanlı İmparatorluğu değildi. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra dört yıl daha istilâ ordularına karşı bağımsızlığını korumak için mücadele etmiş ve ulusal egemenliğe dayanan yeni bir devlet kurmakla kuvvetini göstermiş bir Türkiye idi. Memleket, Sevr Antlaşması'nın kaydettiği bölünmeyi

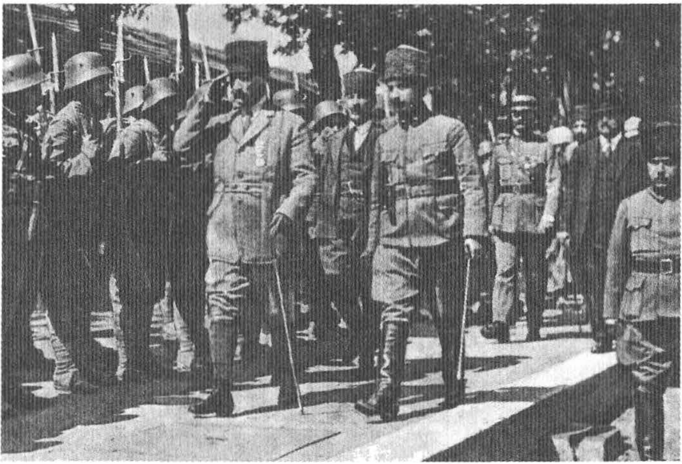
ve bağımsızlıktan yoksunluğu kabul etmeyen bir Şef'in etrafında toplanmış Türklerden oluşmuştu.

Lozan Antlaşması'nın gerçek karakterini ve yüksek değerini Sevr Antlaşması ile kıyaslamakla anlamayı başarırız: Sevr, Osmanlı Devleti'nin tarihte gömülmesini saptayan bir belgedir; Lozan ise, hür bir ulus sıfatı ile Sevr Antlaşması önünde boyun eğmeyen Türk Devleti'nin bağımsızlık hakkını bütün dünyaya kabul ettirmesinin sonucu olan uluslararası bir antlaşmadır.

İki antlaşma arasındaki farkı canlandırmak için, 1923'te Lozan Antlaşması'ndan sonra çıkmış olan bir yazıdan şu satırları okuyalım.

> Bizden istenen şeyler: Trakya'nın Yunan, İstanbul'un uluslararası, Doğu Anadolu'nun Ermeni olması; Adana'nın Fransız ve Antalya'nın İtalyan sömürgesi olması... Ne bir ordu, ne de bir donanmaya sahip olmak hakkımız olacaktı. Saray, kendisine bağlı Anadolu'nun ortasında kaybolmuş iki-üç vilayetle beraber, büyük ve küçük devletlerin kontrolü altına konacak; maliyemiz, adliyemiz, bayındırlık işlerimiz, kara ve deniz kuvvetlerimiz, sınırlarımız, boğazlarımız, milli eğitimimiz kontrol edilecekti. Kısacası, Türkiye parçalanacak; artık bir devlet teşkil edemeyecek, bayrağı Marmara ve Ege kıyılarından kalkacaktı. İşte Sevr Antlaşması'nın programı, manası bu idi.
>
> Elde ettiğimiz şeyler: Anadolu inkılabı, Yunanlılara İzmir havalisinde, işgal ordusuna Adana mıntıkasında ve Ermenilere Doğu sınırında yolu kapadı. Antalya'daki kıtalar çekildi. Bugün Batı ve Doğu Anadolu, Adana, Trakya, Antalya, Boğazlar, İstanbul bizimdir. Ordumuz, donanmamız var; kendi kendimizin efendisiyiz. Milli birlik sağlandı! Arzumuz bu idi; Lozan Antlaşması'nın manası da budur.

Yeni devletin sınırlarının nasıl saptandığını açıklamak için, 1921 yılına dönmeliyiz. Güney sınırında çarpışmaların durdurulması ve bir anlaşma yapmak amacı ile Fransız delegeleriyle siyasi müzakerelere girişilmişti.

1921'de BMM Hükümeti ile Fransa adına görüşmeye gelen Franklin Bouillon ile Binbaşı Sarou (arka planda), Eskişehir İstasyonu'nda Mustafa Kemal ve İsmet Paşaların eşliğinde karşılama töreninde.

Eski Fransız bakanlarından Franklin Bouillon, evvela yarı resmi olarak bu konuda Mustafa Kemal ile görüşmüş ve görüşmeler Milli Misak'ın, Türk emellerinin genel amaçlarını Fransızlara tanıtmıştı.

Konuşmalar esnasında Mustafa Kemal Franklin Bouillon'a şöyle cevap vermişti:

> ... Sevr Muahedesi'ni dimağından çıkarmayan milletlerle, itimat [güven] esasına müstenit muamelâta [dayanan işlemlere] girişemeyiz. Bizim nazarımızda böyle bir muahede [antlaşma] yoktur. ... İstiklâli tâmm [tam bağımsızlık] bizim bugün deruhte ettiğimiz [üstlendiğimiz] vazifenin ruhu aslisidir. Bu vazife, bütün millete ve tarihe karşı deruhte edilmiştir. Bu vazifeyi deruhte ederken, kabiliyet-i tatbikiyesi [uygulanabilirliği] hakkında şüphe yok ki çok düşündük. Fakat binnetice [sonuçta] hâsıl ettiğimiz kanaat ve iman, bunda muvaffak olabileceğimize dairdir. Biz, böyle işe başlamış adamlarız. Bizden evvelkilerin irtikâp ettikleri hatalar [yaptıkları yolsuzluk ve rüşvet ha-

taları] yüzünden, milletimiz, lafzan [sözde] mevcut zannolunan istiklâlinde mukayyet [bağlı] bulunuyordu. Şimdiye kadar Türkiye'yi, cihan-ı medeniyette [dünya uygarlığında] kusurlu gösteren neler mutasavver [düşünülmüş] ise, hep bu hatadan ve hep bu hataya tebaiyetten neş'et etmektedir [bağlı kalmaktan ileri gelmektedir]. Bu hataya tebaiyetin neticesi; mutlaka memleket ve milletin bütün haysiyetinden ve bütün kabiliyet-i hayatiyesinden tecerrüt [soyutlanmasını] ve tebâüd etmesini [uzak düşmesini] mucip olabilir [gerektirebilir]. Biz, yaşamak isteyen, haysiyet ve şerefle yaşamak isteyen bir milletiz. Biz hataya tebaiyet yüzünden bu evsaftan mahrum [niteliklerden yoksun] kalmaya tahammül edemeyiz. Âlim, cahil, bilaistisna, tekmil efrad-ı milletimiz [ulusumuzun bütün bireyleri], belki içinde mündemiç müşkülatı [içindeki zorluğu] tamamen idrak etmeksizin bugün yalnız bir nokta etrafında toplanmış ve fakat sonuna kadar kanını akıtmaya karar vermiştir. O nokta, istiklal-i tammımızın temini ve idamesidir.

İstiklal-i tâmm denildiği zaman, bittabi siyasi, mali, iktisadi, adli, askeri, harsi [kültürel] ve her hususta istiklâl-i tâmm [tam bağımsızlık] ve serbest-i tânım [tam özgürlük] demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde istiklâlden mahrumiyet, millet ve memleketin, mana-i hakikisi [gerçek anlamı] ile bütün istiklalin mahrumiyeti [bağımsızlıktan yoksun kalınması] demektir.

... Biz, bunu temin ve istihsal etmeden [elde etmeden] sulh ve sükûna mazhar olacağımız kanaatinde değiliz. Şeklen, usulen sulh yapabiliriz. İtilaf [anlaşma] yapabiliriz. Fakat istiklâl-i tâmmımızı temin etmeyecek olan bu gibi sulhlar ve itilaflarla milletimiz hiç bir vakit hayatına ve sükûnete mazhar olmayacaktır.

Franklin Bouillon'un, hükümetine tasdik ettirdikten sonra imzaladığı Ankara Antlaşması, 20 Kasım 1921'de, yani Sakarya Savaşı'ndan 37 gün sonra yürürlüğe giren bir belgedir.

Yeni Türkiye ile Suriye arasındaki sınır, Ankara Anlaşması'nda çizilmiştir. Bu sınır Lozan Antlaşması'nda da aynen kabul edilmiş; 1939'da Hatay'ın da anavatana katılmasıyla bugünkü halini almıştır.

Kafkasya sınırlarına gelince, Kazım Karabekir Paşa'nın kumandasındaki ordumuzun Doğu'daki başarısı ve Kars'ı almasından sonra, 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması ile kesin olarak tespit edilmiştir.

Demek oluyor ki, Lozan'da yalnız bir taraftan Türkiye ve öte taraftan da Yunanistan ve Irak arasındaki sınırların tespiti kalıyordu.

Meriç Nehri yatağının orta çizgisi Türkiye ile Yunanistan arasında sınır olarak kabul olunmuştur. Ancak, nehrin öte tarafında bulunan Edirne Garı, ülkemizde yapılmış zarar ve ziyana karşı Türkiye'nin istediği tazminata karşın Türkiye'ye bırakılmıştı.

Diğer taraftan 5 Haziran 1926 tarihli Ankara Anlaşması ile Türkiye ile Irak arasındaki sınır tespit edilmiştir.

Bugünkü Türkiye'nin yüzölçümü 783.562 kilometrekaredir. Böylece, Türkiye, Akdeniz ve Karadeniz'de sahilleri olan ve Avrupa'ya Boğazlarla bağlı bulunmakla, coğrafi ve siyasi bakımdan Avrupa'nın en önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

Lozan Antlaşması'nın özellikle 28. maddesi okunmaya ve hatırlanmaya değer niteliktedir:

Madde 28:

Tarafeyn-i aliyeyn-i akideyn Türkiye'de kapitülasyonların kaffe-i nukatı nazardan tamamen ilgaını her biri kendisine taalluku cihetinden kabul ettiklerini beyan ederler [Antlaşmanın yüksek tarafları Türkiye'de kapitülasyonların bütün bakımlardan tamamen kaldırılmasını; her biri kendisini ilgilendiren bakımlardan kabul ettiklerini beyan ederler].

Bu maddenin sade ve kısa hükümleri, Lozan'da yapılmış ve Türk isteklerinin tamamen ve mutlak surette kabulü ile bitmiş olan çetin münakaşaların sonucuna işaret etmekte, aynı zamanda tarihin bütün bir faşlının sona erdiğini göstermektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun kudretinin en yüksek noktada bulunduğu bir zamanda yabancılara bazı ayrıcalıklar bahş olunmuştu. İmparatorluk zayıfladıkça bu ayrıcalıklar onun bağımsızlığını sınırlandırıyor ve bunların kaldırılması için yapılan her çeşit girişim boşa gidiyordu. Öyle ki ayrıcalıklar gerçek bir siyasi dert haline girmiş bulunuyordu. İsmet İnönü bunlar hakkında şöyle demiştir:

> Bazı devletlerin müttefiki olarak kanımızı akıttığımız zamanlarda bile, kapitülasyonlar meselesinin her ortaya atılışında müttefiklerimiz hemen düşmanların tarafına geçip aleyhimize cephe alırlardı. Binaenaleyh, bu meselenin kati surette halli, bizim için bir mefkûre olduğu kadar bir de milli vazife idi. Hatta Lozan Konferansı esnasında vukua gelen inkıtaın, Kapitülasyonları lağv husussundaki kat'i azmimizden başka bir sebebi yoktu. Binaenaleyh, Türkiye bu tezi müdafaa edip kapitülasyonların lağvını hiç bir iltibasa mahal vermeyecek surette açık ve kat'i bir dille ilan etmiştir.

Türkler bakımından, tarihin kaydettiği en büyük hata ve yararlanan devletler tarafından en büyük yarar kaynağı ve en kıymetli emperyalizm ananesi olan kapitülasyonlar, işte böylece Lozan'da kaldırıldı. Hatta denebilir ki tarihte Lozan Antlaşması kapitülasyon sisteminin kaldırılmasının bir sembolü görevini görecektir.

A. F. Frangulis'nin *Dictionnaire Diplomatique*'i (Diplomasi sözlüğü) de şöyle diyor:

> Lozan antlaşması, I. Dünya Savaşı'nın sonunda imzalanmış olan en büyük siyasi antlaşmalar derecesinde önemli bir

vesikadır. Yüklü bir geçmişi —durumları ve birçok yüzyıldan beri kazanılmış hakları tersine çevirerek- etmektedir. Bununla beraber, her satırının damgasını taşıdığı bir özelliği vardır ki o da galip bir millet ile, Türkiye ile imzalanmış olmasıdır. Merkezi imparatorlukların bütün müttefikleri arasında tek başına olarak Türkiye, Lozan'dan, kuvvetinin bilincinde, bağımsızlığına kıskanç ve zaferle kazanılmış bir barışı kabul ettiren devlet olarak çıkmıştır. (Sayfa 1212)

Sonuç: Lozan Antlaşması nasıl doğdu? Yeni Türk Devleti nasıl ve ne gibi şartlar altında Lozan'a gitmişti? Sınırlarının çizilişini, diğer imza edenlerle haklarının eşitliğini nasıl onaylatabildi?

1) Bir devletin sınırları, onun kudretine bağlıdır. Sınırlar üzerine münakaşa olunmaz. Onlar kendiliklerinden kuvvete dayanılarak kabul olunur. Türk milleti, sınırlarını gerçek şekilde çizebilmek için Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra dört yıllık savaş ve gayrette bulunmaya mecbur oldu. Lozan'da Türk milletinin fiilen kazandığını kâğıt üzerinde tespit etmiş oldu.

2) Hakların eşitliğini, biz Türkler, hakiki olarak Mudanya'da elde etmiştik. Lozan'da her iki taraf başka başka hak anlayışlarıyla birbiri karşısında bulunuyordu. Fakat hepsinin birbiriyle ölçülebilecek hakları vardı.

3) Bilhassa Lozan'dan sonra ve antlaşmanın uygulanması devresindedir ki, hükümlerinin tam meşruluğunu görüyoruz. Zira Türklerin, bağımsızlıklarına karşı besledikleri sarsılmaz bir inançla elde ettikleri bu antlaşma, Müttefikler tarafından ancak bir geçit olarak telakki edilmişti. Zaman, Türklerin imanlarının doğruluğunu gösterdi, diğerlerinin tahminlerini de boşa çıkardı.

Diyebiliriz ki Lozan Antlaşması ile geleceğini temin için kahramanca çarpışmış olan Türk ulusunun hakla-

rı tanınmıştır. Bu itibarla antlaşma, insanlık ve uygarlık için hakkın, haksızlık üzerine çaldığı ve daima çalacağı galebenin bir ifadesini teşkil eder. Lozan Antlaşması Türk bağımsızlığının bir zaferidir.

IV

Atatürk'ün Hayatına Ait Hatıralar

Arıburnu, Anafartalar ve Atatürk[68]

Tarih diyor ki, Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Boğazı'nı geçmek veya Gelibolu yarımadasına batıdan asker çıkarmak isteyen düşman kuvvetlerine karşı, Türk donanma ve ordusu en şiddetli direniş kudretini göstermiştir. Çanakkale Boğazı, bu savaş boyunca daima Türk topraklarının kilitli bir kapısı olarak kalmıştır. Bu cephenin Gelibolu yarımadasındaki karadan müdafaa ordusu içinde Mustafa Kemal, ilk askeri zaferini elde etmiştir. Mustafa Kemal'in ismi, Türk ve müttefik orduları içinde bu vesile ile işitilmiştir. Arıburnu, Anafartalar galibi Mustafa Kemal'in, senelerce sonra bu harp hatıralarını canlandırırken, büyük hüzün ve elem duyduğuna kaç kereler tanık oldum.

Düşmanın nefes alışını işitircesine, karşılıklı cephelerde bulunan kıymetli askerlerinin cesaret ve fedakârlıklarını, bin bir örnek ile anlatan Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal, bir insan olarak Türk şehitlerini ve düşman ölülerini gördüğü 1915 senesinin bu Ağustos ayında, hayatının en acı dakikalarını yaşamış olduğunu söylerdi. Ancak vatani bir görev gereği, oralardaki taarruz ve savunma savaşları neticesinde, Türk ordusuna şan ve şeref kazandırmıştır.

68 *Cumhuriyet*, 10 Kasım 1952.

Yıllarca sonra, Atatürk Cumhurbaşkanı olarak vapurla Çanakkale Boğazı'nı geçiyordu. Gelibolu'ya çıkıp, eski savaş sahasını beraber görmeyi arzu etmiştim. Fakat O'nun kaptana emri şu oldu:

"*Boğazı geçip batı kıyılarına doğru gidiniz.*"

Şimdi, tam düşman donanmasının çıkartma yaptığı yerde, Suvla limanında idik. Atatürk, o günleri yeniden yaşar gibi anlatıyor ve karanın denizden görünen bölümünde, Türk kuvvetlerinin bulunduğu yerleri eliyle işaret ediyordu.

Fakat birdenbire denizden çok iyi görünen bir geçit yerine gözlerini dikmişti. "*İşte burası daimi top ateşi altında, bizi tehdit eden yerdir. İrtibat temin etmek için geçen askerlerimiz maalesef burada büyük zayiata uğradılar*" demiş ve ilave etmişti, "*Anafartalar ve Conkbayırı Muharebesi, muhakkak ki tarihin en yakın cepheli bir savaşıdır.*"

Atatürk şehit Mehmetçikleri minnet ve şükranla yâd ederek karaya çıkmadan geri dönmüştü. O, şüphe yok ki denizden dolaşmakla, 1915'teki şehitlerimizi tavaf etmişti.

1935 yılında Türk Tarih Kurumu üyeleriyle tarihi bir gezi düzenlemiştim. Düzenlenen programımızda ilk uğradığımız yer Anafartalar ve Conkbayırı olmuştu.

Yirmi yıl sonra bir savaş alanında dolaşmanın heyecanını duyuyordum. Toprağa basarken aziz şehitlerimizi rahatsız etmekten korkar gibiydim. Hakikaten, ayaklarımıza ilişen boş kovanlar, bir mermi parçası veya ayakkabılar içinde insan kemiklerine rastlamamak mümkün değildi.

Bu topraklarda kanlarını döken vatan savunucularının gönüllerde yaşayan anılarına saygı ve ruhlarının şad olması için dualarla ayrılırken, mütevazı

Mehmetçik Anıtı karşısında yükselen yabancı anıtlara da hayranlıkla bakmıştım.

Bu seyahat dönüşü Atatürk'e duygularımı anlatırken, bizim de orada niçin büyük bir anıt yapmadığımızı sordum. O, bana şu cevabı vermişti: "*Evet doğru, biz de Mehmetçiğimizi anmak için büyük, çok büyük abideler yapmalıyız, fakat bu bir zaman ve imkan meselesidir. Ancak seni tatmin etmek için söyleyeyim ki, bu toprakların Türk hudutları içinde kalmasıyla, Mehmetçik en büyük abideyi bizzat kurmuştur.*"

Atatürk'ün ifadesi olan bu söz, şüphe yok ki, büyük anlam taşımaktadır, ancak bu anıdan on yedi yıl sonra, böyle bir anıtın gerçekleştirilmesi için yapılan girişimi, geçenlerde bir sinemada film olarak gördüğüm zaman, derin bir heyecan duydum.

Bu savaş meydanında vatan için ölen şehitlerimizin anısına yükselen büyük bir anıtı minnetle karşılarız. Memleket, abidelerle, maddi ve manevi eserlerle tarihi anılarını yaşatır. Çünkü genç nesiller sadece tarih yapraklarında okuduklarıyla değil, vatan topraklarında gördükleri tarihi abidelerle, ulus sevgisi içinde, bu vatanı korumak amacını güdeceklerdir.

Yurdumuzun aziz şehitleri! Sizin kumandanlarınızdan biri olan M. Kemal'in, bu savaşa ait bazı hatıralarını, O'nun 14. ölüm yıldönümünde anmakla hem onun ve hem sizlerin ruhlarınızın şad olmasını diliyorum.[69]

69 Burada sözü edilen Çanakkale Şehitleri Anıtı'nın yapımına 1952'de karar verilmiş, temeli 1954'te atılmıştır. Ancak bütçe sorunları nedeniyle anıtın yapımı birkaç kez durmuş ve 1958'de ancak gövde kısmı tamamlanabilmişti. *Milliyet* gazetesinin açtığı bir kampanya ile bütçe sorunları giderilmiş ve anıt 21 Ağustos 1960'ta açılmıştır. 2006-2007'de anıt geniş çaplı bir bakım ve onarımdan geçirilmiştir (e.n.).

Türk Gibi Kuvvetli[70]

"Türk gibi kuvvetli" (*Fort comme un Turc*) ifadesi, Fransız dilinde çok kullanılan bir cümledir. Bunun doğruluğunu son olimpiyat müsabakaları da bize kanıtlamıyor mu?[71]

Güreşte, olimpiyat şampiyonu oluşumuzu heyecan ve ulusal bir gururla okuyarak öğreniyoruz. (Ağustos 1948) Türk yiğitleri! Sağ olunuz, var olunuz! Bu olay vesilesiyle, Türk güreşçilerini tebrik ederken, Atatürk'e ait bazı hatıralarımı, Türk sporcularına anlatmak istiyorum.

Atatürk güreşi çok severdi. Kendisi de arkadaşlarıyla ve özellikle Nuri Conker'le güreşmeyi adet edinmişti. Fakat asıl heyecan ve zevk duyduğu şey, nöbet bekleyen erleri salona çağırarak, onlara güreş yaptırması idi. Bu güreşler bazen saatlerce sürer, Atatürk, ya hakemlik yapar veya teşvik edici sözlerle dikkat dolu gözlerini onlardan ayırmazdı. O, erlerden galip hatta mağlup olanlara, armağanlarını kendi eliyle verir ve onları kutlardı.

Bir gün Atatürk'le beraber güreş sahasına gitmiştik. Hakem mevkiinde olanlardan bir yaşlı zatı, Ata-

70 *Ulus*, 9 Ağustos 1948.
71 1948 Londra Olimpiyatları'nda Türk sporcuları, serbest ve grekoromen güreşte 6 altın, 4 gümüş ve 1 bronz, atletizmde 1 bronz olmak üzere toplam 12 madalya almışlardı (e.n.).

türk'e gösterdiler ve onun hakkında bazı şeyler söylediler. Bu sözler Atatürk'ün duygularının en derin noktasına tesir etmiş ve bu hal gözlerinden akan birkaç damla yaşla belirmişti. Sahada genç güreşçileri seyrederken, Atatürk özellikle ihtiyar eski güreşçi "Kurtdereli" pehlivandan gözlerini ayırmamıştı.

Çankaya'ya döndüğümüzde Kurtdereli'ye bir armağan gönderdi; armağanın yanı sıra göndermek üzere yazdığı mektup şudur:

> Kurtdereli Mehmet Pehlivan,
>
> Seni cihanda büyük ün almış bir Türk pehlivanı tanıdım. Parlak muvaffakiyetlerinin sırrını şu sözlerle izah ettiğini de öğrendim: 'Ben her güreşte arkamda Türk milletinin bulunduğunu ve milletin şerefini düşünürüm.'
>
> Bu dediğini en az yaptıkların kadar beğendim. Onun için senin bu değerli sözünü, Türk sporcularına bir meslek düsturu olarak kaydediyorum. Bununla, senden ve sözlerinden ne kadar çok memnun olduğumu anlarsın.
>
> 12 Kasım 1931, Salı
> Gazi M. Kemal

Yine bir gün Yalova'da, Salih Bozok, Atatürk'e bir Türk gencinden bahsetti. Bu, bakır yırtan kuvvete sahip bir köylü idi. Köşk'ün ön bahçesinde otururken bu delikanlı Atatürk'ün önünde marifetini gösterdi. Aşçıdan bakır tepsi istenmişti, bu ikinci tecrübe olduğu için, aşçı daha kalın ve kenarı kıvrık bir tepsi göndermişti. Bu kalın kenar, Türk parmaklarının kuvveti karşısında, biraz zorlukla da olsa, ikiye bölünmüş ve tepsiyi yarıya kadar yırtmıştı. Atatürk buna hayran olmuştu. Aynı tepsiyi başkalarına verdi. Hazır bulunanlardan hiçbiri bu yırtmayı bir milim dahi ilerletemediler. Gene aynı genç, bir deste iskambil kâğıdını,

gözlerimizin önünde ikiye böldü. Atatürk, bu gence kuvvetinin ana tarafından mı, yoksa baba tarafından mı geldiğini sordu. Genç, "*Babam pehlivan değildi, fakat anamın kova kadar bir küp pekmezi, bir eliyle tutarak içtiğini bilirim*" demişti.

İşte bu Türk anasının oğlu, önümüzde bir su dolu kovayı parmaklarıyla kaldırarak sudan içmiştir. Atatürk bu kuvvet harikasının, muntazam ve metodik bir surette yetiştirilmesi için, ilgililere emir vererek onu İstanbul'a göndermişti.

Atatürk güreşi şöyle nitelendirirdi: "Kuvvet ve zekâ oyunu." Bu iki üstün özellik, insanda birleştiği zaman, ancak büyük işler görülebilirdi. Yine Atatürk'ün düşüncesine göre, insanlar akıl ve zekâlarıyla birçok şeyler keşfedebilirler, fakat bütün bunları insan kuvvetinin yardımı olmadan uygulama sahasına koyamazlar.

Türk ulusu tarihte daima kuvvet sembolü olarak ün salmıştır. Kurtdereli'nin dediği gibi böyle uluslararası müsabakalarda, bütün ulusu arkasında gören ve ulus kuvveti kafasında yer alan Türk yiğitleri, elbette başarılı olacaklardır. "Türk'ün sırtı yere gelmez" sözüne daima sadığız.

Türk pehlivanları! Ulusumuzu sevindirdiniz. Sağ ve kuvvetli olun!

Cumhuriyet'in Onuncu Yılında[72]

Türkiye Cumhuriyeti 1923 yılının onuncu ayında 29'u 30'a bağlayan gecede atılan toplarla, Türkiye'de yeni bir devlet sisteminin kuruluşunu müjdelemiştir.

1922 yılının onuncu ayında...

1922'nin onuncu ayı, Türkiye için büyük tarihi olaylarla doludur. Ülkenin kurtuluşunu sağlayan askeri zaferin siyasi belgesi olacak olan Lozan Antlaşması hazırlıkları bu aylar içinde olmuştu. 11 Ekim 1922'de imzalanan Mudanya Mütarekesi'ni, 20 Kasım 1922 tarihinde Lozan Konferansı'nın açılması izlemişti. Bu uluslararası siyasi olayların yanı başında, Türkiye, rejim değiştirme bakımından ilk önemli adımını atmıştır.

Lozan Konferansı'nda Türkiye'yi temsil edecek heyet, ancak askeri zaferi kazanmış olan Ankara Hükümeti'nden olabilirdi. Fakat hukuken meşru sayılagelmekte olan İstanbul hükümeti, kendisinin de bu konferansta temsil edilmesini istedi. Karşı taraf, yani Müttefik devletleri, 28 Ekim 1922 tarihli bir nota ile Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetini, padişah hükümeti ile birlikte Lozan'da toplanacak sulh konferansına çağırdılar.

72 *Ülkü* dergisi, yeni seri c. VII, Kasım 1944.

Atatürk bu müşterek davet karşısında en önemli kararlarından birini aldı: "Saltanatı halifelikten ayırmak."

Devlet ve din reisliklerini şahsında temsil eden Osmanlı padişahının bu görevleri ulusa yarar bir şekilde yerine getiremediği son olaylarla belirmişti. Hatta o kadar da değil, son padişah Vahdettin kendi kişisel çıkarını devlet ve ulus çıkarlarının üstünde tutup, olumsuz bir rol oynamıştı. Milletin, Mustafa Kemal etrafında toplanıp kendi kendini kurtarma gayretlerinde olduğu gün, bundan yararlanmak isteyen, daha önce ulusundan ayrılan ve vatan topraklarını dağıtan bir saltanat hükümeti ortaya çıkmak istiyordu.

Bunun nasıl halledildiği 1 Ekim 1922 tarihli Büyük Millet Meclisi zabıtlarından okunabilir. Atatürk *Nutuk*'ta (1927) ise bu safhaların iç yüzünü açıklar ve şöyle yazar:

> Bu müşterek davet keyfiyeti [durumu] saltanat-ı şahsiyenin lağvı muamelesini [kişisel saltanatın kaldırılması işlemlerini] kati olarak intaç etti [bitirdi]. Filhakika 1 Kasım 1922 tarihli kanun mucibince hilafet ile saltanat birbirinden tefrik olundu [ayrıldı]. İki buçuk seneyi mütecaviz [aşkın] bir zamandan beri fiilen icra-i hükûm eden [hüküm süren] Saltanat-ı Milliye [Milli Egemenlik] teyid olundu. Hilafet, sarih bir hukuka malik olmaksızın, bir müddet daha bırakıldı.

1922 yılının on birinci ayı böylelikle tarihi bir gün kaydetmişti. Çünkü saltanatın kaldırılmasıyla padişah devlet başkanlığından çıkmıştı. Hilafet unvanının kalışı, daha bir müddet, yani 3 Mart 1924'e kadar din başkanlığını Osmanlı hanedanında bıraktı.

Bu kanun ile l Kasım 1922'den beri devlet başkanlığını fiilen, Büyük Millet Meclisi Başkanı sıfat ve salahiyetiyle Gazi Mustafa Kemal yapıyordu. Ülke düş-

manlardan kurtarıldıktan sonra, dahili idare Misak-ı Milli hudutları içinde, Ankara hükümeti tarafından düzenlenmişti.

Uluslararası ilişkilerimizin düzenlenmesi ve yeni Türkiye devletinin devletlerce tanınması yolunda görüşmeler sona ermiş ve İsmet İnönü bu antlaşmayı bağımsız Türk devleti temsilcisi olarak yönetmiş ve imza etmişti. (24 Temmuz 1923)

1923 yılının onuncu ayında...

Saltanatın kaldırılmasının üzerinden yaklaşık bir yıl geçmiş idi. Osmanlı hanedanından Abdülmecit Efendi, halife sıfatıyla İstanbul'da bulunuyordu. Büyük Millet Meclisi hükümeti bütün memlekete egemendi. Devlet başkanlığını Büyük Millet Meclisi Başkanı temsil ediyordu.

Uygulamada rejim kurulmuştu ve hükümet mekanizması bu rejime göre işliyordu. Fakat bunun adının açıkça konması 29-30 Ekim 1923 gecesine rastladı. Ankara'nın, yeni Türk devletinin merkezi oluşuna dair olan kanun 13 Ekim 1923 tarihinde kabul edilmişti. Bundan on altı gün sonra ise devletin adı konmuştu. Atatürk bu olayın tarihi evresini, Büyük *Nutuk*'ta bütün canlılığı ile ne güzel yazmıştır.

1933 yılının onuncu ayında...

Cumhuriyet on yılını bitirecekti. 1933 yılının yaz aylarını Atatürk Yalova'da geçiriyordu. Bu yıl tarih üzerindeki çalışmaların kendisini en çok işgal ettiği bir zamandır. Daima okuyor, okutuyor, anlatıyor ve anlattırıyordu.

Anılarından en çok anlatmasını sevdiği olaylar, Makedonya'da geçenler idi. Çünkü çocukluk ve genç-

liği orada geçmişti. Bir gün Yalova Köşkü'nün balkonunda oturuyorduk. Ruşen Eşref Ünaydın, Balkan Konferansı'nın Selanik'te toplanacağına dair açıklama yapıyordu. Balkan Antantı vesilesiyle Selanik adının geçmesi, bende Atatürk'ün anılarını canlandırdı. Orayı görmek istedim. Balkan toplantısı olamadı ve heyet gitmeyecekti. Ancak benim Selanik'i görmek isteğimi yerine getirmek için, Atatürk büyük bir seyahat planını bana o aylarda uygulattı.

Yunanistan, Girit, Mısır, Filistin, Suriye'de tarihi yerleri, müzeleri gezdim. Cumhuriyet Bayramı'nın onuncu yılında Ankara'da olacaktım. Konya'dan otomobil yolculuğu yaparak bir gün önce Ankara'ya ulaşmıştım.

Atatürk neşeli ve sağlıklı idi. Bana Selanik'i ve doğduğu evi uzun uzun anlattırdı. Duygulandı. O sıralarda Onuncu Yıl Nutku'nu yazmış okuyordu. "*Kısa olmasını istedim*" dedi.

"*Ne mutlu Türk'üm diyene*" ibaresi üzerinde özellikle duruyordu. Böyle nutuklarını yüksek sesle tekrarlamak ve günde birkaç kere okumak âdeti idi. Kütüphanesinde gezerek okudu ve ben de dinliyordum. Birden durdu, "*On yıl önce bu gün... Biliyor musun, ne mücadele içinde idik*" dedi. "*Meclis zabıtlarını okudum. Nutuk'taki açıklamaları biliyorum, sizden de dinlemiştim*" dedim. Güldü:

"*Tarih, okuduklarındır, doğru. Fakat ben sana bilmediğin bir şeyi anlatayım. Tarihi hadiselerin cereyanı sırasında, bazen fizyolojik arızalar mühim rol oynarlar. Tabiat ya mani olur veyahut yardım eder*" diye söze başladı. "*On yıl önce bugün Cumhuriyet'i ilan etmek lazımdı. Hadiselerin seyri* [olayların gidişi] *bunu icap ettiriyordu. Fırka'da (Parti'de) ve Meclis'te münakaşalar cereyan ederken bildiğin gibi beni davet ettiler. O heyecanlı celselerde söz söylemek benim aradı-*

ğım işti. Uzun söz söyleyemedim, cumhurbaşkanı seçildiğim zaman söylediğim nutuk en kısa beyanatlarımdan biridir. Neden? Çünkü dişlerimi yeni çektirmiştim, yeni yapılan dişlerim tecrübe devresinde idi. Söz söylemeğe başladığım vakit ıslık gibi bir ses çıkıyor veyahut da ağzımdan düşüyordu. Bu sırada yapılacak hiç bir çare yoktu. Bu tabii hadise, siyasi hayatımın en mühim safhasına, böylece bir mani teşkil etti. Kim bilir, uzun söylemediğim belki de isabetli olmuştur" diye de ilave etti.

Cumhuriyet rejiminin tarihçesi için, bu yazılarımda şu üç safhayı belirtmek istedim.

Cumhuriyet ilanından bir yıl önce, saltanatın kaldırılması ile fiilen Cumhuriyet rejiminin kurulmuş olduğunu,

İşlemekte ve uygulanmakta olan bu rejimin bir yıl sonra aynı ay içinde adlandırılmasını,

Cumhuriyetin onuncu yıldönümünde Atatürk'ün hayatından birkaç çizgi ve kendisinden dinlediğim olay.

İşte 1923 yılının 29 Ekim günü saat 20.00'ı vurduğu vakit, Mustafa Kemal, Büyük Millet Meclisi'nde "Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir" ibaresini "Teşkilat-ı Esasiye" (Anayasa) kanununun birinci maddesi olarak kabul ettirmişti.

Yürüyelim Arkadaşlar[73]

Bugün, Türk gençliği bir araya geldiği vakit bir marş söylemek istese, "Dağ başını duman almış" marşı ile sesini yükseltir. Bu marş, bilhassa 1936 yılından sonra, aramızda daha kapsamlı bir nitelik almıştır. O tarihte gazetelerde bu konu hakkında yazılar çıkmıştı. Ancak, bu yazımda Atatürk'ün ne gibi bir ruh haleti içinde bu anısından söz ettiğini kaydetmek istiyorum. Bugün, Türk gençliği bu marşı söylediği zaman, yılların ardında kalan ve Mustafa Kemal Paşa'nın otomobilinin geçtiği Anadolu'nun dağ başlarını hatırlamalıdır.

O günkü koşulların zorluğunu, ancak yaşayanlardan dinlemek ve tarihi okumakla elde edilebilir. Fakat otuz yılını dolduran Cumhuriyet Türkiyesi, bu ağır koşulların ulusal duygu ve bilgi ile yenildiğini ve bugünlere erişebildiğini minnetle yâd etmelidir.

1919 yılı Türklük için karanlık, fakat ümitlerle doludur. Ondan sonraki çetin devrelerimiz ise, düşmanın yurttan atılması ve Cumhuriyet devlet rejiminin kuruluşu ile (1923) barışa kavuşmamızdır. Bu devrede, Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal düşmanları ile dost olmayı hedef edinmiştir ve bunda da başarılı olduğunu, o yılların tarihinde okumak mümkündür.

73 *İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği Broşürü*, 10 Kasım 1953.

1936 yılındayız... Yaz aylarında Atatürk İstanbul'dadır. Boğazlara dair antlaşma Montrö'de imzalanmıştı. Bununla İstanbul ve Çanakkale boğazlarında kayıtsız şartsız devlet egemenliğini kurmuştuk. O yıl, İstanbul'da Balkan Antantı'nın bir gösterisi olarak, Balkan uluslarının katılımı ile bir festival hazırlanmıştı. Bu maksatla Beylerbeyi Sarayı'nda toplanılmıştı. Atatürk, ulusal giysileriyle oyunlar yapan Balkanlıları zevkle seyretti. Türkiye'nin birçok bölgelerinden bu festivale, ulusal giysileriyle katılan gruplar gelmişti. Bunların çeşitli hareket ve melodilerle yaptıkları danslar seyredildi. Atatürk, bunlardan özellikle Karadeniz kıyılarına özgü olan oyunları pek beğenmişti. Bundan esinlenerek, 19 Mayıs'ta Samsun'a çıkışını hatırladı. "Dağ başını duman almış" marşını Samsun'dan Ankara'ya kadar olan yolculuklarında, nasıl söylediklerini orada bulunanlara anlattı. "*Anadolu'nun dağ başlarını, tekerleklerini çuvalla doldurduğumuz kırık dökük otomobillerle aşarken, bu marşı söyletmeyi yanımda bulunanlara âdet ettirmiştim*" diyordu.

İşte, Atatürk yabancıların da bulunduğu bu festival eğlentisinde, yurdun dört bir tarafından gelen gençlere, 1919 yılının tarihini, bu marşı söyleterek hatırlattı, Çünkü bağımsız bir yurt sahibi olarak, Balkanlıları bu şekilde konuk edebilmek, ancak o çetin günlerin, ulusal zaferle sonuçlanmasıyla mümkün olabilmişti.

Hissettiğim kadarıyla, 1936 yılında, bu sahneye tanık olduğu zaman, Atatürk'ün yabancılar yanında, 1919 anısını bu marşı söyleyerek canlandırmasında büyük anlamlar vardı.

Resim Galerisi[74]

Türkiye'nin sahip olduğu ilk resim galerisi, 20 Eylül 1937 günü Atatürk'ün eliyle açıldı. Osmanlı devrinin Dolmabahçe Sarayı'ndaki Veliaht Dairesi bu iş için çok uygun oldu. Bu galeri, bir yüzyıldan beri resim konusuna emek veren Türk sanatkârlarının malıdır. Bu eserler arasında şüphe yok ki Batı'nın Rönesans şaheserlerine rast gelinmez. Çünkü o yüzyıllarda Türk'ün eli, resim yapmanın günah olacağı hurafesine dayanarak, bağlanmış bulunuyordu. O Türk kabiliyetleri, yine o asırlarda en ince sanat eserlerini, örneğin resim olarak minyatürleri dünyaya armağan etmişlerdir. Eski deyişle, göz nurunun döküldüğü eserlerde, Türk'ün elinde ne kadar inceldiğini örnekleriyle göstermiştir.[75]

Bir ulusun, tarihinde kültür eserleri çok önemli rol oynar. Devletlerin siyasi hayatını en çok etkileyen, toplumsal bünyedeki düşünsel gelişmeler ve ekonomik düzendir. Bunlar o ulusun yükselişinde en büyük etken olurlar. Bireylerde ve toplumda düşünce yaşamı, her şeyin temelini oluşturur. Bunu da, bilim ve güzel

74 *Cumhuriyet*, 1937.

75 Bu minyatürlerimiz ilk kez uluslararası bir yayın olarak büyük bir cilt halinde renkli olarak UNESCO yayınları arasından çıkmıştır.

sanatlar diye iki cepheye ayırabiliriz. Resim, heykeltıraşlık, mimari, edebiyat, müzik ve dans gibi güzel sanatlarda, insan, yaratıcılık kudretinin zevklerini gözle görülür hale getirir ve bu ürünler de insanın estetik zevklerine hitap eder. Sözgelimi müzik, insan zekâ ve duygusunun doğaya olan üstünlüğünü ne güzel ifade eder. Resim ve heykeltıraşlık ise doğada daima değişikliğe uğrayan manzaralara boya, taş ve maden vasıtasıyla en büyük canlılığı verir. İnsan her gün, her an doğanın çeşitli oluşumlarına bakar, onu görür, ondan zevk alır veya almaz; nihayet bunlar insan ömrünün geçen günleri içinde kaybolup gider. Fakat bu duygular ve deneyimler hissedildiği anda tespit edilirse, onlar nesillerin malı olarak kalırlar. Her nesil, gözü okşayan izlenimlerden zevk alarak terbiye görür ve büyür.

Resim galerisi, bizim neslimize esin ve hız verecek bir kaynaktır. Milli Eğitim Bakanı, bu konuda Atatürk'ten aldığı emri çok az bir zamanda başardı ve galeri kuruldu. Türk ressamları, sanatlarının beğenilmesini ve korunmasını Cumhuriyet devrinde kazanmış oldu.

Türk sanatkârı! Senin eserlerinle dolduracağın bu saray gibi daha ne büyük yerlerin vardır ve olacaktır! Türkün eli işler, gözü güzeli görür, hissi heyecanda olursa, o yalnız kendi ulusuna değil, cihan kültürüne de örnekler ve şaheserler verecek kudretler gösterecektir.

Nazilli Kombinası[76]

Ülke, ulus için işleyen bir eser kazanmıştır

Tren, sabahtan beri verimli, sulak ve yeşillik vadide ilerliyor. İki taraftan hafif yükselen dağlar doğanın en çok özenerek işlediği kıvrımlarıyla şekil almış olan bu yerlerin sahibi olarak da en iyiyi seçmiş: Bu yurt Türk'ün mukaddes toprağı! Nazilli'ye yaklaşıyorduk; Atatürk, H. Reşid Tankut'a sordu, "*Nazilli ne demektir?*"

O'nun izahatı bitmeden trenin içini, genç, gür sesler doldurmuştu. Eski ataların bugünkü çocuklarının sesleri, tarihin engin derinliklerinden gelen sesler gibi uğulduyor ve çınlıyordu: "*Yaşa Atatürk!*"

Bu candan gelen seslerle kuvvetlenen heyecan, istasyona indiği zaman Atatürk'ü daha çok sarmıştı. O, halk içinde mutlu anlarını yaşıyordu. Ülkesine yaptığı büyük işlerin üstünde, iradesini temsil eden adımlarıyla ilerliyordu.

Atatürk etrafını saran Nazilli halkının coşkun alkış sesleri içinde Halkevi'ne gitti. Günün büyük meselesi üzerinde konuşuluyordu. Başbakan Celal Bayar, altı yıl önce bu salonda geçen bir konuşmalardan söz etti. Konu serbest rejimle devletçilik prensibi üzerine imiş. O zaman bir fabrikanın Nazilli'de kurulması üzerinde konuşulmuş.

76 *Cumhuriyet*, 1937.

İşte bugün gerçekleşen bu iş için, Atatürk ve ülke büyükleri, bu kasabada bulunuyorlar. Küçük vagonlara binildi, şehrin biraz ilerisinde fabrika kombinasına doğru yol alınmıştı. Cumhuriyet hükümetinin, Birinci Beş Yıllık Endüstri Programı'ndan bir maddeye dayanarak gerçekleştirilen bu eseri görmeye başlamıştık. Fabrika binalarına giden yollar halkla dolu idi. Atatürk'ün yoluna katılan kalabalık, meydanda yer almıştı. İlk binaya giriş, küçük çocukların sepetlerde tuttukları pamuk dalları içinden oldu. Hepimiz yakalarımızı bu pamuk dallarıyla süsledik. Bu binada fabrika müdürünün değerli açıklamalarını dinliyorduk. İlk basmalardan bir top masa üzerine konuldu. Bu top kırmızı beyaz kurdelelerle bağlanmış; Türk pamuğunun değerlenen bir parçası olarak ne çok manalar ifade ediyordu. Türk, kendi malını kendi topraklarının verimine el emeğini katarak üzerine giyecek; fakat bu emekler yüzyılın ileri buluşlarından makineleşen kısmından en çok pay alacaktır. Türkün el emekleri artık sadece el tezgâhlarında yer tutamaz. Ona bugünkü yaşam gereklerini karşılayacak elemanlar lazımdır. Nazilli fabrikası bu ihtiyacın bir örneğidir.

Kombinanın tamamlandığı vakit alacağı şekil, duvardaki haritada çizgilerle saptanmıştı. Bugün bitmeyen yerler yalnızca bahçe ve park kısımları idi.

Balkondan şehir namına söylenen nutuk dinlendi. Celal Bayar, İnönü hükümetinin uygulamalarından olan bu eseri, mutlak rakamlarla canlandırdı. Bu nutuk, devletçilik prensiplerine dayanarak yapılan işlerin ekonomik ifadeleriyle dolu idi.

Nutuk bitince, Türk'ü giydirecek olan Türk işçileri erkekli kadınlı, Atatürk'ün önünde geçit resmi yaptılar. Bir örnek giyinmiş kadın işçiler, Türk yurdunda işbirliğinin canlı sembolleri idi. Kayseri fabrikasının spor klübü de bu törende yer almıştı.

Celal Bayar, Afet İnan ve Atatürk Nazilli Dokuma Fabrikası'nın açılışında.

Elimize verilen planlara göre ilk kısmın önüne geldik. Atatürk kırmızı kurdele ile bağlanmış, sarı madenden Sümerbank harfleri ile yapılmış bir anahtar ile kapıyı açtı. Herkes içeriye girdi. Dışarıdaki hava sıcaklığı, bu binada teknik gelişmenin seyrine uyularak, yerini serinliğe vermişti.

Fabrika direktörünün rehberliğinde yürüyoruz... Pamuk, işleyen makinelerde türlü şekiller alıyor; iplikler, binlerce makaralar üzerinde kümeleşiyordu... Makaralar çözülerek tezgâhlarda yer almış, büyük bir salonda tezgâhların bulunduğu yerde her makinenin başında duran bir işçi "Marş" emrini bekliyordu.

Direktör, Atatürk'e hitap ederek, "*İşlemek için emrinizi bekliyorlar*" dedi.

Büyük yerden gelen emir, 480 makineyi birden gürültülü bir faaliyete koydu. Bunun üzerine Atatürk şöyle konuştu: "*İşte halka refah verecek sesler!*"

Her makine, işçisinin kumandasıyla işliyordu. Kumaşlar dokunuyor, yıkanıyor, renkleniyor, nihayet

kimyanın modern tekniğine ulaşıyor ve renk renk çiçeklerle bezeniyordu. Kırmızı, mavi; gözü okşayan her renk bu basmalarda yer alıyordu.

Burada aynı zamanda yeni bir şey öğrendik. Anadolu'nun her yöresinin bir renk seçişi varmış. Onun için Türk sanatkârı, Türk zevklerine hitap etmeye mecburdur, gerek renklerinde, gerekse çiçeklerinin seçilişinde... En nihayet basmaların top haline konduğu dairede gezme işi bitti. Herkes bu eser karşısında memnun ve neşeli idi, çünkü ülke, ulus için, onun zevki için ve nihayet pek kaçınılmaz bir ihtiyacı için, işleyen bir eser kazanmıştı.

İğde Ağacı[77]

1937 yılının bahar mevsimi idi. Gazi Orman Çiftliği'ne, Akköprü tarafındaki yoldan gidiyorduk. Çiftliğin o parçası meyve bahçesi haline konulmuş, fidanlar sıra sıra dikilmişti. Şimdi gölgeliği ve bol yeşilliği ile çok güzel olan bu yol, o zamanlar henüz küçük, çelimsiz ağaçların sıralandığı, yaz mevsiminde dahi pek gölgesi olmayan bir yerdi.

Atatürk, bu eski çıplak topraklar üzerindeki, meyve bahçesi haline gelmiş olan bu yerlere neşe ile bakıyordu. Şimdi uzun kavak ağaçlarının bulunduğu yol kenarlarında ameleler çalışıyor ve fidanlar dikiyorlardı. Atatürk birden şoföre "*Dur!*" diye bağırdı. Yere indiği vakit orada olanlara, "*Burada bir iğde ağacı vardı, o nerede?*" diye sordu.

Kimse iğde ağacını bilmiyordu. Çünkü orada çalışanlar, yenilerini dikmekle meşgul idiler. Atatürk'ün biraz evvelki neşesi kalmamıştı. Çünkü çiftliğin ilk çorak günlerinin bir yeşillik hatırası yerinden çıkarılmış ve yok olmuştu. Yol boyunca yürüyerek iğde ağacını aradık. " *İğde eski ve çelimsiz bir ağaçtı. Fakat yaşayan ve baharda hoş kokularını etrafa saçan, güzel bir ağaçtı*" diyordu.

Çiftlik merkezine gelmiştik. Büyük hamamın yapısı bitmişti. Onu gezerken iğde ağacını yerinden kimin çı-

77 *Ulus*, 10 Kasım 1947.

Atatürk ve Afet İnan bir gezide.

kartmış olduğunu da soruşturmak için, ilgili durumda olanlara sorular sordu. Kimse bu küçücük ağacın akıbeti hakkında bir haber veremedi.

Atatürk bu önemsiz gibi görünen işten hüzün duymuştu. Uyarılarda bulundu, emirler verdi, eski ağaçlar da korunacak ve bakılacaktı.

Çünkü o yeşilliğin hasretini, İstiklal Savaşı boyunca çok çekmişti. Çankaya'yı oturmak için seçmesine neden, birkaç büyük karakavak ağacının bulunması idi. Onların rüzgârlı günlerdeki hışırtısından daima zevk duyardı.

O gün, Çiftlik dönüşü uzun uzun ağaçlardan söz etti. Doğanın bu varlığı, insanlara büyük bir kazançtır. Onlardır ki toprağı verimli kılarlar. İnsan topluluklarının yer seçmelerine rehberlik ederler. Bunun üzerine münakaşa konumuz şu yola dökülmüştü: "*Coğrafi muhit mi insanlar üzerine tesir yapar, yoksa insanlar mı o muhite hakim olurlar?*"

Otomobil gezintilerinde ekseriya bu gibi konuşmalar ve münakaşalar olurdu. Ben, tarihi örneklere dayanarak diyordum ki, "*Tabiat büsbütün kısır olursa insan kuvveti ona tesir yapamaz.*" Atatürk ise, insan zekâsının her şeye gücünün yettiği, doğaya da azami derecede egemen olabileceği kanaatinde idi. Nihayet şu sonucu kabul ediyorduk: "*İnsan bütün tarih boyunca, tabiatın bazen esiri, bazen de hâkimi olmuş ve bu hal insan toplumlarının medeniyette ilerlemeleriyle mebsuten mütenasip* [doğru orantılı] *olarak inkişaf etmiştir* [gelişmiştir]."

1919 yılında Atatürk Ankara'yı pek az ağaçlı bulmuştu. Bu pek az olanlar birer kanıttı ki, onlar gibileri çoğalabilir ve daha pek çok yetiştirilebilirdi. O, eski adı Orman Çiftliği olan yerde, orman yetiştirmeyi kendisine ideal edinmişti. Onun için her ağaç eski ve yeni, değerli birer varlıktı. Bunların yetiştiğini, büyüdüğünü görmek, bir idealin gerçekleşmesindeki zevki kendisine veriyordu. Gazi Orman Çiftliği, insanların irade ve çalışmalarıyla, doğayı güzelleştirme ve verimli kılma kuvvetinin bir örneğidir.

Atatürk İstanbul'da büyük ağaçları gördükçe gülerek şöyle söylerdi:"*Bunlar da güzel amma, biz yapraklarının ve dallarının, her yıl nasıl büyüdüğünü gördüğümüz ağaçları daha çok seviyoruz.*"

Bir bahar mevsimi, Çankaya'nın eski köşkü önünde yeni dikilmiş akasya ağaçlarını bahçıvan budamıştı. Atatürk bu fazla budamayı sevmedi. O, ağaçları daima daha büyük görmek arzusunda idi. Onun için de bahçıvanı bilgisizlikle suçladı.

Kendi adını taşıyan Atatürk Bulvarı'na, çam fidanları dikildiği vakit pek sevinmiş, "*Bunlar tutarsa, Ankara'nın yaz kış yeşil duracak bir tabiat zenginliği olacak*" demişti. O, bu çamları Ankara'nın yeni devrinin bir tarihi gibi kabul ederdi.

Atatürk, hastalığı ağırlaşmaya başladığı sırada Atatürk Orman Çiftliği'ne bir gelişinde kardeşi Makbule Atadan, Afet İnan ve manevi kızı Ülkü ile.

Atatürk Bulvarı'nın ortasındaki küçük çam korularını daha bakımlı ve belki de altlarından yayaların geçmesi için düzenlenmiş görmekten, her Ankaralı ne kadar haz duyacaktır. Bundan Atatürk'ün de ruhunun şad olacağına şüphe yoktur.

Atatürk, son hastalık günlerini, ağaç ve orman hasreti içinde tamamladı. Ormanlık ve yeşillik dağ manzarasını gösteren bir tablo, O'na, maddi ıstırapları içinde hayal kurmayı dahi sağlamıştı. İşte bundan dolayıdır ki, Eskişehir'in Sündiken ve İstanbul'un Alemdağ ormanlarında, kendisine nekahet devri için düzenlenecek ve oturulabilecek yerler arandı. Lakin bu isteğini yerine getirmek kısmet olmadı. Çünkü o büyük insanın ömrü, 10 Kasım 1938'de bitmişti.

Atatürk'ün bütün bu isteklerini anımsadıkça onun Anıtkabiri'nin bol ağaçlarla çevrilmesini ve onlar arasında ebedi uykusunu uyumasını ne kadar gönülden arzu ediyordum.

Anıtkabir Parkı ve ağaçları

1959'da Anıtkabir'in büyük giriş yolunun iki tarafına ülkemizde yetiştirilen kokulu ardıç fidanları dikilmiştir. Çim ve çiçeklerle bezenmiş bu kısımdan sonra asıl anıtı çevreleyen park, yine çimenle yeşillendirilmiştir. Memleketin çeşitli bölgelerinden ve yabancı devletlerden gelen ağaçların dikilmesiyle bu park Ankara'nın en güzel yeşillikli bir köşesi olmuştur.

Yabancı Devletlerden Anıtkabir'e Hediye Edilen Fidan Listesi

Afganistan	*15 Kavak, 10 Nesterengül, 12 Çitlembik*
Almanya	*25 Quercus Palastris, 10 Betula Yungii, 15 Tilia Cuchlora, 10 Siliv Pendula, 5 Cedrus Atlantica, 5 Camisiparis, 8 Pinus Sambıra, 17 Prunus, 5 Bodur Ardıç, 200 Gül*
ABD	*310 Mavi Çam, 100 Mavi Selvi, 100 Libo Sedir*
Avusturya	*55 Pinus Montana*
Belçika	*10 Çotanuastar, 13 Şimşir, 12 Thuya, 12 Bodur Ardıç, 12 Sedir, 12 Akçaağaç, 12 Taxus, 12 Köknar, 12 Çam*
Danimarka	*20 Fagus*
Finlandiya	*275 Huş*
Fransa	*Bir miktar Alnus Cordata Pinus, Pinaster Pinus Uncinata, Pinus Sylvertris, Pinus Larico-Corsicana, Abies Peçtinata Fagus Sylvatica, Pisa Excolsa*
Güney Çin	*Bir miktar Pinus Armandi (tohum), Cunin Ghmia Knishii (tohum)*
Hindistan	*289 Sedir*
İngiltere	*50 Kiraz, 50 Takus, 100 Kara Çam, 50 Meşe*
İspanya	*1 Kara Ağaç, 1 Selvi, 4 Sahil Çamı, 1 Dişbudak, 2 Kövek, 3 Kestane, 1 Ardıç, 1 Ceviz, 1 Meşe*

İsrail	*30 Çam*
İsveç	*10 Huş*
İtalya	*5 Karayemiş, 5 Mezarlık Selvisi, 8 Fıstık Çamı, 10 Mavi Selvi, 5 Çam, 7 Sedir*
Irak	*20 Musul Fıstığı*
Japonya	*35 Kiraz*
Kanada	*15 Roxnaplex, 15 Super Maple*
Kıbrıs	*5 Çam*
Mısır	*8 Akkavak, 6 Vibek Avuncastus, 6 Akasya, 6 Katalpa. 6 Kıladiçya, 6 Salkım Akasya*
Norveç	*12 Gürgen*
Portekiz	*50 Mezarlık Selvisi, 50 Sahil Çamı*
Yugoslavya	*10 Ihlamur, 5 Sofora, 5 Kestane, 10 Erkovan, 10 Çınar, 20 Kavak, 5 Katalpha, 5 Fındık, 10 Söğüt, 5 Maklura, 10 Celtis Avusturali, 20 Meşe, 20 Polyantha, 20 Gül, 19 Thuya, 11 Camisparis, 5 Yüksek Ardıç, 8 Karaçam, 10 Betula, 1 Cratagus, 10 Taflan, 10 Berberis, 2 Mavisedir, 20 Bodurardıç, 10 Leylak, 6 Karayemiş, 9 Celsis, 6 Mohonya, 3 Taxus Baccata*
Yunanistan	*5 Kayın, 5 Köknar, 5 Taxus, 5 Ilexs, 10 Çam*

Bahar Çiçeklerinden Hazan Yapraklarına[78]

Atatürk bir sonbahar gününde, son uykusundan uyanamadan, sükûn içinde, 57 yıllık ömrünü bitirmişti. Yıllar, O'nun fani vücudunun ebediyete intikal edişi üzerinde yığılıyor. O'nun ölümüne, doğanın solan yaprakları ve nemli havası bütün ulusla beraber ağlıyordu.

Fakat O, ölümünden üç gün evvel bu ayrılığa hazırlanmış gibi idi. 6 Kasım Pazar günü yatağının başı ucunda kendisine doğrulabilmesi için yardım ederken, zayıf omuzlarında hissettiği güçsüzlüğü yenmek istediği görülüyordu. İnsan iradesinin doğa üstüne çıkamadığını görmekle beraber etrafında bulunanlara ümitsizlik vermek istememişti. "*İyi olacağım ve Ankara'ya gideceğiz*" sözü, onun sesinde bir titreme dahi yapmadan söylenmişti, belki de öleceğini bildiği halde son sözlerini ümit ve iyilikle bitirmek istemişti...

Bir ilkbahar mevsiminde hastalığı ilerleyen fani Atatürk, o yılın sonbahar yaprakları ile beraber toprağa düştü. Doğa kanunları, Tanrı'nın buyruğu bu yolda idi.

O'nun ilk hastalık aylarında Çankaya'da istirahat ettiği günlerden birinde idi... Keçiören'den, üzerinde bahar çiçekleri olan bir badem dalı getirmişlerdi. Bir vazo içinde odasına konduğu zaman, yorgun ve hasta yüzünde bir neşe belirdi.

78 *Ülkü* dergisi, seri III, no: 36, 1949.

"*Bahar gelmiş ne güzel!*" dedi ve hemen ilave etti, "*Fakat bu güzel çiçekler meyve vermeden solacak ve sade bizim birkaç günlük göz zevkimizi tatmin edebilecek, ne yazık!...*

Atatürk bu sözlerine başka kelimeler ilave etmemişti, fakat yüz ifadesi birçok anlamlar saklıyordu. Onun ara sıra derinden bir iç çekişi vardı ki, bazen sofada ve merdivenlerde yürürken, ayak seslerinden önce işitilen bir derin hayat nefesi idi. İşte bu gün de bu iç çekişle beraber gözleri bahar çiçeklerinde sabitleşti. Hareketsiz durmasından bir an için ürkmüştüm, fakat herhangi bir söz söylemekten çekindim. O, bahar kokusunu alabilmek için çiçeklere eğilmişti ve "*Oh! Hayatın gençliği ne nefis!*" demekten kendini alamamıştı. Fakat bu meyve verecek dalların koparılmasından dolayı da kederlendiği görülüyordu.

O, bu kuru dalların yapraklarla yeşillendiği ve çiçeklerin meyve verdiği günleri, hayatının bir son mevsimi olarak yaşadı. Fakat sonbaharın sararan ve hayatiyetini kaybederek yerlere düşen yapraklarını göremedi. Çünkü O da, o yapraklar gibi sararmış, solmuş ve eceline boyun eğmişti. İşte fani Atatürk...

Ölümü üzerinden birçok bahar mevsimi geçti. Her baharda, çiçek açan ağaç dallarında onun bakışlarını sabitleşmiş görürüm ve sözlerini hatırlarım. Sonbaharın düşen her bir yaprağında ise faniliğin bir sembolünü bulmamak mümkün değildir. Bu benzetiş maddi hayatın bir ifadesi. Fakat ölümsüz ve ebedi bir Atatürk'ü ülke ve dünya kamuoyu daima yaşatmaktadır.

Ulusuna hayat hakkı bahşeden Atatürk'ü aramızda yaşatmaya mecburuz. Çünkü O, ulusal varlığımıza bütünlük vermesini bilen ve gençliğe idealler aşılayan bir insanın huzuru içinde, bu devleti kendinden sonraki nesillere emanet etti.

O'nun, Türk milleti için dilekleri, daima bizimle beraber olsun ve idealleri gerçekleşsin.

Uygarlık Tarihimize Hizmet Edenlerin Heykel ve Anıtları Yapılmalıdır[79]

Dünya gazetesi "Kimlerin heykelleri yapılmalıdır" diye bir anket yapıyor. Yanıtlarını okurken, bu konu ile ilgili olarak, tarih bilgileri yanında, Atatürk'ün bu konudaki düşüncelerini de anımsıyorum. Hep biliyoruz ki uluslar, tarihi varlıklarının temelleri üzerinde yükselirse kuvvetli olurlar.

Heykel ve abide konusunda bizim tarihimiz çeşitli devreler geçirmiştir. Burada yalnız Selçuklu Türkleri zamanındaki Anadolu abidelerinden, İslamiyet'i kabul etmiş bu Türk cetlerimizin mimari sanat eserlerinde kabartma heykellerin yapılmış olduğunu gerek yapılar üzerinde, –örneğin Divriği'deki Şifaiye Kapısında– gerekse müzelerimizdeki –Konya ve Afyon– taş kabartmalarda görmek mümkündür. Konya Müzesi'ndeki Beyşehir Kubat-Abat'ta bulunan Türk-Selçuklu çinileri üzerindeki insan resimleri birer şaheser olarak Türk sanatına değer kazandırmaktadır.

Fakat yine bazı devirlerimizde, heykel kabartma, resim yapılmaz olmuştu. XX. yüzyıl Türkiyesi, Cumhuriyet yönetimi ile yeni bir Türk tarihinin başlangıcıdır. Atatürk, Türk ulusunu dünya uygarlığında yeri olacak bir duruma getirmek gayesi ile sosyal ve entelektüel inkılaplar yapmıştır. Bununla beraber o ilhamını ulustan aldığını her zaman ve şart içinde ifade et-

[79] *Dünya*, 10 Kasım 1956.

miştir. Bu bakımdan ulusuna verdiği öğütler insani ve uygar düşüncelerden esinlenmekle beraber yabancı bir damga taşımazlar. Bir gün bir yabancı gazete yazarının, "*Garplıların nelerini milletiniz için almak istersiniz?*" sorusuna şöyle bir yanıt vermişti:

"*Biz Garp medeniyetini bir taklitçilik yapalım diye almıyoruz. Onda iyi olarak gördüklerimizi kendi bünyemize uygun bulduğumuz için, dünya medeniyet seviyesi içinde benimsiyoruz*" demişti. İşte heykel kabartma ve resim konuları da bu düşünceye göre, Cumhuriyet devri ile beraber bizim sanatkârlarımıza olduğu gibi, uluslararası ün sağlamış kişilere de Türkiye'de heykel anıt yapmak fırsatını vermiştir.

Kemal Atatürk devri, güzel sanatların her şubesinin gelişmesine önem vermiş olarak tarihimize geçecektir. Ancak, yine bu vesile ile Atatürk'ün kimlerin heykel ve abidelerinin yapılmasını telkin ettiğini açıklamak isterim.

Atatürk bilindiği gibi tarih incelemeleri yapan ve buna önem veren bir insandı. Ancak bir devlet adamı olduğu düşünülünce onu sadece siyasi ve askeri tarihlerle uğraştığı ve o sahalarda yetişmiş insanların tanınmasını ve hatta heykellerinin yapılmasını istemiş olduğu düşünülebilir. Bu taraf da doğrudur. Örneğin İstanbul'da Fatih'in, Kanuni Süleyman'ın ve Türklüğünden şeref duyulan diğer Osmanlı devlet adamlarının heykel ve abidelerini görmeyi arzulamıştır. Nitekim kendi zamanında büyük denizci Barbaros Hayrettin'in İstanbul'da dikilecek heykeline özel ilgi göstermiştir.

Fakat asıl Atatürk'ün tarihi kişilerden tanınmasını istediği ve bugünkü Türk nesillerine birer örnek olarak verilmesinde yarar umduğu başka değerli kimseler de vardır. O da uygarlık alanında Türk tarihine eser veya eserler bırakmış olanların anısını tazelemek ve onları bütün değerleri ile bugünkü nesle tanıtmak,

abidelerini, heykellerini yapmaktır. Bunun için en güzel örnek Atatürk'ün, 2 Ağustos 1935 tarihinde Türk Tarih Kurumu'na Mimar Koca Sinan'ın heykelinin yapılması için verdiği yazılı emirdir.[80]

Uygarlık tanımının kapsamı içine girdiği anlaşılan her eser ayrı bir değer taşır. Atatürk uygarlık kelimesinin anlamı içinde insan toplumlarının ve her bireyin vücuda getirdiği bütün kurumları ve eserleri bir bütün olarak düşünmüştür. Bu alanda, ismi bilinsin veya bilinmesin, tarihte hizmeti geçmiş olan her kişiyi, bıraktıkları eserlerin niteliği ile tanımak, anıt ve heykellerle ebedileştirmek gerekir. Örneğin devlet hayatında, hükümet kurullarında yenilikler yapmış ve bunların işlemesinde yararlı olmuş kişiler olabileceği gibi, mali konularda, askeri sahada ve malzemede keşifler, yenilikler yapmış olanlarla, devletin hukuki bünyesinde olumlu rolü olan kişiler de vardır. Bütün bu devlet kurullarının, ancak birçok kişinin çalışması ile işlemesi mümkün olduğundan, bu işlerde yenilik ve ilerleme getirenlerin hizmeti takdir edilmiş olur. Böylece bu kurullarda, mesleklerde önderlik etmiş olanların hizmeti, bugünkü nesiller tarafından takdirle anılacak ve anıtlar bütün halkın gözü önünde bulunacaktır.

Örneğin, Tanzimat hareketini hatırlatacak bir abidede Reşit Paşa'nın heykeli ve kabartması olamaz mı? Bunlar yeni ve yakın devir tarihimizden birer örnek; fakat aynı zamanda Türk tarihinde, bu sahadaki daha pek çok değer de bulunabilir. Uygarlığın bilim ve güzel sanatlar, edebiyat, mimari, heykeltıraşlık, resim, müzik konusunda hizmet etmiş olanlarını tanımaya ihtiyaç daha fazladır. XVI. yüzyılda Ege ve Akdeniz

80 Sinan'ın heykel anıtı, 1956 yılında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin önüne dikilmiştir. Emlak-Kredi Bankası'nın heykeltıraş Hüseyin Anka'ya yaptırdığı bu heykel, Mimar Koca Sinan'ın hatırasını yaşatmaktadır.

rehberini incelemelere dayanarak yazan, Amerika'nın ilk haritasını 1513 senesinde en doğru şekilde çizen Muhittin Piri Reis, sadece bir Türk amirali değil, aynı zamanda da bir Türk bilginidir. Bunun hatırası büyük bir anıt ile İstanbul'da ve doğduğu Gelibolu'da yapılmamalı mıdır? Yine örneğin bir Kâtip Çelebi anıtını görecek yeni nesil, onun hayatı hakkında çok şeyler öğrenecektir. Türk tıbbiyesini Anadolu'da hemen hemen sekiz asır önce (1206) Kayseri'de kurdurmuş olan Gevher Nesibe Hatun'un hatırası bir anıt ile yaşatılamaz mı?

Atatürk zamanında Mimar Koca Sinan'ın heykeli için yer aradığımız zaman, Ankara'nın şehir planı üzerinde de incelemeler yapılmıştı. O zaman şöyle konuşulduğunu hatırlıyorum: "*Gençlik Parkı'ndaki geniş yolların iki tarafına bütün Türk büyüklerinin heykel ve anıtları yapılmalıdır*" denmişti. Atatürk devri her bakımdan bir kuruluş ve uygarlık alanında yükselmeye hazırlanış devridir. Onun zamanında vatanımızın düşmandan kurtulduğu günlerde, Ege bölgemizin bazı yerlerini düşünüyorum da, ailece gittiğimiz Aydın'da memurlar için oturacak ev bulunmadığını gözlerimizle görmüştük. O günler, çocukluğumuzun acı anıları idi. Atatürk devrinde bunların safha safha silindiğini gördük. Çünkü vatan, yeniden Türk'e bağımsız yaşayacağı yurt olmuştu. Yine Atatürk devri, Türk devrimleri ile bir ilerleme devrine yönelmişti. İşte heykel, kabartma, resim bunlardan birkaçıdır. Onun her ortaya attığı fikir, o zamanın kısıtlı olanakları içinde, her zaman uygulanabilme olanağı bulamamıştır.

İlerleyen bir Türkiye'de, bugün güzel şehrimiz İstanbul'da olduğu gibi, her şehrimiz ve anı değeri olan tarihi yerlerimizde anıtlarımız, heykellerimiz, bize, bizim tarihimizi belleteceği gibi uygarlığa ve Türk ulusuna hizmet etme talihine erişen her bireyi, kadir bilerek

ebedileştirmiş olacağız. Bunların yine hepsi bir devirde yapılıp bitirilemez; fakat nesiller boyunca bunu yapmanın bir görev olduğu unutulmayacaktır.

Tarihi hatıralarımızı korumak ve onları yaşatmak için ebedileştirecek sanat eserleri yapmakla geleceğimize güvenebiliriz.

Türk Büyükleri'nin Anıtları, Heykelleri Yapılmalıdır[81]

1935 yılında Türk Tarih Kurumu, Mimar Sinan'ın eserleri üzerinde bir çalışma programı hazırlamıştı. Bu Türk büyüğü için yazılacak eser, evvela belgelere dayanan bir biyografisi, O'nun bizzat inşa ettiği veya onun zamanında inşa edilen eserlerin röleveleri, resimleri ve nihayet dünya çapındaki bu büyük mimarın yaşadığı yüzyıldaki dünya mimari eserleriyle kıyaslama ve analiz yapan bir incelemesi olacaktı. Türk Tarih Kurumu koruyucu başkanı Atatürk'e, bu konular anlatılarak düşünce ve onayı alınmıştı.

İstanbul'a her gidişimde Mimar Sinan'ın eserlerine ait bir şeyler okuyarak camilerini ve diğer tesislerini ziyaret eder, saatlerce hayran kalarak onları meydana getiren dâhi mimarımızı düşünür ve on altıncı asır mimar, mühendis ve işçilerimizin ebedileştirdikleri anıtlarımızı, en büyük ulusal heyecan ile seyrederdim.

Bir gün, Ayasofya Camii yanındaki Mimar Sinan'ın yaptığı ve depo olarak kullanılan hamamdan söz edilmişti. Onu General Kazım Dirik ile gezmeye gittiğim zaman, General burayı bir halı müzesi haline getirmeyi önermişti.[82] Bu münasebetle Florya'da Atatürk'ün yanında bulunanlar arasında bu konular görüşülür-

81 *Cumhuriyet*, 10 Kasım 1953.
82 Sözü geçen Haseki Hürrem Sultan Hamamı, 1988'den bu yana Kültür Bakanlığı tarafından el halıları sergi ve satış merkezi olarak kullanılmaktadır (e.n.).

ken, Mimar Sinan'a bugünkü neslin bir şükran ifadesi olmak üzere, onun heykelinin yapılması gerektiği üzerinde durulmuştu.

Heykelin dikilmesi lazım gelen yer için çeşitli alanlar ileri sürüldü. Benim aklıma, yeni gezdiğim Ayasofya ile Sultanahmet arasındaki park gelmişti. Çünkü oradaki kendi mütevazı eserinin yanına ve büyük destek duvarlarıyla Ayasofya'yı asırların mukavemetine hazırlayan büyük Türk Mimarı'nın anısını ebedileştirecek olan bu alanı ona layık bir yer buluyordum. Atatürk, bu parkı beğenmişti, fakat çeşitli düşünceleri dinlemekle beraber, Sinan anıtının dikileceği yer üzerinde, kesin bir şey söylemedi. Bu münasebetle 2 Ağustos 1935 günü, Türk Tarih Kurumu'na hitaben, "Sinan'ın heykelini yapınız" diye yazarak imzasını attı. Bir de asıl kendisi, Süleymaniye'de bir Sinan Sitesi geliştirmek ve onun yaptığı bütün eserleri restore ettirerek, yeni ihtiyaçlara göre kullandırmak istemiştir.[83] Bu düşünceler ilerlemiş ve bazıları uygulanmıştır.

Özellikle heykel işini, Türk Tarih Kurumu ele alarak İstanbul'dan başka Ankara'da Hacettepe Parkı'na –ki o zaman daha park yapılmamıştı, kayalık yamaçlarında bir amfiteatr yapılarak ve burada Mimar Sinan için bir açık hava kürsüsü kurarak, her yıl onun Ankara'daki eserinin, Cenabi Ahmet Paşa Camii'nin karşısında, Türk mimar ve mühendislerinin onu anması önerilmişti. Bu amaçla, hükümet ile de temas ederek Türk Tarih Kurumu adına bu yerleri gezdik. Bu arada özellikle asıl caminin askeri depo olarak kullanılmaktan çıkarılarak onarılmasını Atatürk'ten rica ettik.

83 Medreselerinden bir bölümü kütüphane olarak hizmet veren Süleymaniye Külliyesi, Vakıflar Umum Müdürlüğü tarafından 1950'lerde büyük bir onarımdan geçirilmiş ve o zamana dek kullanılmayan pek çok bölümüne yeni fonksiyonlar verilmiştir.

İsmet İnönü hükümeti bu isteğimizi yerine getirdi ve camii depoluktan çıkararak yeni baştan onarıldı. Ancak heykel ve açık hava kürsüsünü gerçekleştirmek için o zaman maddi olanak bulamadık ve üzerinde çalışamadık. Atatürk'ün ölümünden sonra Türk Tarih Kurumu bu iş üzerinde durmuştur. Açık hava amfiteatrı gerçekleşemeyince, sadece heykeli üzerinde çalışılmış ve yer olarak da Ankara'da Sağlık Bakanlığı'nın karşısında, Lozan Meydanı'ndaki çamlığın bittiği yere konulmasına hükümetçe karar verilmişti.

Bu amaçla Türk Tarih Kurumu, Sinan'ın heykeli için sanatkârlar arasında müsabaka açmış ve Milli Eğitim Bakanlığı ile bu konuda temasa geçmiştir. Fakat 1945'te kazanan model uygun olmadığından gerçekleştirilmemiştir.

Türk Tarih Kurumu, o günden itibaren (1935-1953), Y. Mimar Saim Ülgen'e, Koca Sinan'ın hemen bütün eserlerinin rölevelerini yaptırmıştır. Asıl tasarlanan ve planlaştırılan büyük eser ise yazı, belge ve planları ile hazırlanmakta olduğundan, ümit ederiz ki yayınlanacaktır.[84]

Bu anılardan söz etmeme neden, Atatürk zamanında konuşulmuş konuları, duymayanlara bildirmek ve o zaman tasarlanan düşüncelerin, olanak bulunduğunda, gerçekleşmesine yardım ve teşebbüs etmek içindir.

Büyük Fatih'e her zaman hayranlığını belirten Atatürk, o büyük Türk devlet adamı için İstanbul'da ebedi kalabilecek bir abidenin ve hatta heykelinin yapılmasını daima söylemiş ve arzu etmiştir. Bu yer için, Ayasofya Camii yanındaki meydan, Kızkulesi, Rumelihisarı veya Fatih'in gemilerini kızakla geçirdiği deniz

84 Ali Saim Ülgen'in bu tespit çalışması için yaptığı rölöveler Türk Tarih Kurumu tarafından toplu olarak yayımlanmıştır (e.n.).

kıyısı ileri sürülmüştür. Atatürk, Fatih için, O'nun şanına layık bir abide eser düşünmüş ve özellikle Kızkulesi'nden her geçtiği zaman, burada böyle bir anıtı görmeyi çok arzu ettiğini belirtmiştir. Fethin beş yüzüncü yıldönümü, böyle bir heykel ve anıtın dikilmesi için çok iyi bir fırsat idi. Her ne zaman olursa olsun, Büyük Fatih'in şahsında sembolleşen Türk kuvvet ve kudreti için, Türk ulusunun bir şükranının ifadesini ebedileştirmek, çok yerinde bir hareket olacaktır. Nitekim Atatürk'ün son yılında İstanbul'da, Barbaros'un heykelinin yapılması bu düşüncelerin bir ürünüdür.

Bugün Türk denizcilerinin, sembolü olan büyük ataları Barbaros için dikilen bu anıttan ne kadar memnuniyet duydukları meydandadır. İstanbul'a ve oraya giden her Türk, Barbaros'u ve o yüzyılın Türk denizcilerini bu abidenin önünde ulusal bir heyecanla seyretmiyor mu? Çocuklarımızın gözünde canlanan bu tarih sayfalarını, hangi yazı bu kadar beliğ bir surette ifade edebilmiştir?

İşte bunun için, her sahada sadece devlet adamı olanlar için değil, fakat Türk'e ve bu fırsat ile tarihe eser veren değerlerimizi ebedileştirmekle, biz bu yurda daha kuvvetle sahip olduğumuza ve bu suretle de ulusal benliğimizin kuvvetleneceğine inanıyorum. Tarih, tarihe hizmet etmiş olanları yaşatmakla vazifesini görür.

Cumhuriyet Devrinde Devlet Arması[85]

Atatürk'e bir gün, renkli olarak çizilmiş, devlet arması için şekiller getirmişlerdi. Bunlarda egemen olan unsur, ya kurt başı veyahut da ay yıldız idi. Ressamlarımızın bulabildikleri bu armaların hiçbirini, Atatürk kurduğu devletin bir Cumhuriyet arması olarak kabul edemedi, bunlara düşünerek defalarca baktı.

Nihayet söylediği şey şu idi: "*Bunların hiç biri bugünkü dünyamızın içinde kurulan yeni bir devletin arması olamaz. Devlet armasını, sembolik bir insan başı olarak temsil etmeli.*"

Bunun üzerinde kendisiyle birçok defalar konuştuğum zaman, bana verdiği açıklama şu oldu: "*Bu dünyada her şey insan kafasından çıkar. Bir insan başının ifade etmeyeceği hiç bir şey tasavvur edemiyorum.*"

Böylece o zaman, Atatürk'ün onayından geçmiş bir Cumhuriyet devleti armamız yapılmadı. Çünkü naklettiğim gibi, çizilen şekillerin hiçbiri, Atatürk tarafından kabule değer bulunmamıştı.

Düşünce adamı Atatürk, insan zekâ ve aklının hayranı idi. O, bu zekâ ve akıl kudretinden fışkıran varlıkların kurduğu ve yaşatacağı bir Türk dünyasını kuvvetlendirmek istemiştir.

Böylece herkesin kafa dünyasından, bu insanlık âlemi için, iyilikler doğmasını dileyelim. Çünkü hep biliriz

[85] *Ulus*, 22 Ekim 1950.

ki insanlar, bu madde dünyamızı manen ve maddeten hem cennet yapabilirler, hem de cehenneme döndürebilirler.

Biz Türk dünyamızı, bütün dünya için dilediğimiz gibi, mutlu ve bahtiyar insanların dolduracağı bir yer olarak görelim.

Bu alemde "Herkesin bir dünyası var" değil mi? Oğlum Demir İnan'ın bir seyahat esnasında söylediği bu deyim üzerine, bu yazıyı daha geniş olarak yazmıştım. Sonra bazı makalelerimi bu başlık altında toplayarak 1958 senesinde "*Herkesin bir Dünyası Var*" adlı bir kitap yayımladım.

V

Atatürk'ün Kurduğu
TTK, TDK ve DTCF ile
Üniversiteler Hakkındaki Düşünceleri

Nisan 1931'de Türk Tarih Kurumu (TTK) bağımsız bir dernek olarak kurulmuştur. Türk Dil Kurumu'nun (TDK) dernek olarak çalışmaya başlaması ise Temmuz 1932'ye rastlar. Bu iki kurumun çalışmalarıyla yakından ilgilenen ve her ikisinin de kurucu ve koruyucu başkanı olan Atatürk, 1935 yılında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin açılması için TBMM'den kanun çıkarılmasını istemiş ve 1936 yılının ilk ayında fakültemiz resmen öğretime başlamıştır. Bu kurumlar ile fakültemizin kuruluş hazırlıklarında ve çalışmalarında görev aldığım için, bunlar hakkındaki bildiklerimin bir kısmını burada topladım.

Türk Tarih Kurumu'nun Tarihçesi

Türk Tarih Kurumu'nun kuruluş ve ilk gelişme devreleri Atatürk'ün düşünce hayatı ile yakından ilgilidir. Bu bakımdan tanığı olduğum konuları saptamak istedim. Atatürk, tarih konularına çok önem verirdi. Kendi deyişine göre, okul sıralarındaki derslerinden itibaren tarih okumasını sevmiş ve hayatının her devrinde çeşitli tarih kitapları ve konuları ile meşgul olmuştur.

Özellikle siyasi hayatının çeşitli evrelerinde tarih bilgisinden daima en geniş anlamıyla yararlanmış ve gerek Büyük Millet Meclisi'nde gerekse, halk toplantı-

larında söz söylerken, tarihi konular en heyecanlı hitabelerini oluşturmuştur. İstiklâl Savaşımız sıralarında türlü nedenlerle söz söylerken tarihten getirdiği örnekler, bazen ulusal bir heyecan kaynağı, bazen de ilmi bir konu halinde olmuştur. Özellikle devrim hareketlerinde, Büyük Millet Meclisi'nde kanunlaştırmak istediği konular için, tarihten örnekler getirmek, eski kurumları dile getirirken, tarihi sonuçlarını inandırıcı kanıtlarla göstermek, onun başvurduğu metotlardır. Büyük Millet Meclisi'nin zabıtları ve Atatürk'ün diğer nutuklarında bunların örnekleri vardır. Bu belgeleri incelemekle, dünya çapında ün salmış büyük devrimci Türk devlet adamının, tarih bilgisinden ne şekilde yararlanmış olduğunu anlamak mümkündür.

Atatürk, bunlardan başka, ayrıca tarih araştırmalarıyla bizzat meşgul olmuş, Türk ve yabancı tarihçilerle yıllarca beraber çalışmıştır. Bu çalışmalarda ben de görev almıştım.

1928 yılında İstanbul'da Fransız Notre Dame de Sion okulunda okuduğum derslerin arasında, bir coğrafya kitabında, resimlerle de gösterildikten sonra, Türk ırkının sarı ırka mensup olduğu ve '*secondaire*', yani ikinci derecede kabul edildiği yazılı idi. Bu resim ve bilgiye göre etrafıma bakıyor ve bunun gerçeğe uygun olmadığını görüyordum.

Atatürk'e kitabı gösterdim. O, sırada Prof. E. Pittard'ın "Irklar ve Tarih" (*Les Races et l'Histoire*, Paris: 1924) adlı kitabını da almıştım. Ondaki bilgiler de bu coğrafya kitabına uymuyordu.

Bir de ikinci konu, Türklerin uygarlık alanında vücuda getirmiş oldukları eserlerin incelenmesi ve tanıtılması idi. Çünkü Avrupa tarihleri, '*barbar*' lakabını verdikleri Türkleri sadece bir istilacı kavim olarak kaydediyorlardı.

Atatürk, bu iki endişeli sorum karşısında, "*Hayır, böyle olamaz. Bunların üzerinde meşgul olalım*" demekle kalmamış, derhal yeni kitaplar getirterek bizzat çalışmaya ve çalıştırmaya başlamıştı. Esas konu "Türklerin dünya tarihinde hakiki yeri ve medeniyet alemindeki rolleri ne olmuştur" konusu idi. Bu çalışmaların yoğunluğu 1929 yılından sonradır. Atatürk, o sıralarda İstanbul Üniversitesi'nde verilen tarih notlarını da okumakta idi. Daha evvelce de, H.G. Wells'in *Dünya Tarihi* ile ilgilenmiş ve onları tercüme ettirmişti.[86]

Fakat asıl 1930 yılı, yeni kitapların getirtilmesiyle ve etrafındaki devlet ve bilim adamlarının da Türk tarihi üzerine ilgisini çekmek suretiyle geniş bir tarih araştırmaları devri açılmıştır. Atatürk, Türk tarihine ait konuları bizzat okuyor ve etrafındakilere görevler veriyordu.

23 Nisan 1930'da, Türk Ocakları'nın VI. Kurultayı, Türk Tarih Kurumu'nun kuruluşunun ilk çekirdeğini oluşturur. Kurumun ilk günlerinden itibaren baş sekreteri, sonradan da uzun yıllar genel müdürü olan Uluğ İğdemir tarafından "Türk Tarih Kurumu'nun Kısa Tarihi" başlığı altında belgelere dayanan bir yazı çıkmıştır. Bu yazıda kurumumuzun kısa tarihinin birinci kısmı yayınlanmış bulunuyor ve o yazıda kuruluş için şöyle deniyor:

> 23 Nisan 1930'da Ankara'da Türk Ocakları Merkez Heyeti'nin yeni binasında [şimdiki Resim ve Heykel Müzesi] toplanmış olan Altıncı Türk Ocakları Kurultayı, Türk Tarih Kurumu'nun kuruluşuna ilk temel taşını atması bakımından önem

86 Bu kitap Milli Eğitim Bakanlığı'nın kurduğu bir heyet tarafından çevrilerek 1927-28 yıllarında beş cilt halinde ve *Cihan Tarihinin Umumi Hatları* adıyla yayımlanmıştır (e.n.).

taşır. Atatürk'ün işaretleriyle Aksaray Murahhası ve Musiki Muallim Mektebi Tarih Muallimi Afet Hanım, Atatürk'ün de hazır bulunduğu 28 Nisan Pazartesi günkü Kurultay toplantısında söz alarak, Türk Tarihi'nin eskiliğinden, Türk milletinin kurduğu büyük medeniyetlerden bahseden bir konuşma yaptı ve kırk imzalı bir takrir verdi.[87]

Bu konular ile ilgili olarak benim anılarım ise şöyledir: Türk Ocakları'nın VI. Kurultayı'na Aksaray delegesi olarak katılmıştım. Kurultay'da o vakte kadar isimlerini işitip de yakından tanımadığım kişilerle karşılaşmıştım. Birçoğu yaşlı, muhterem ve ülkemizde bilim ve edebiyat çevrelerinde tanınmış kimselerdi.

Ben bu toplantılara katılıp görüşmeleri dinlerken, Türk Ocakları'nın faaliyeti hakkında büyük bir bilgiye sahip değildim. Çünkü bu teşekkülün yeni bir üyesi idim. Kurultay'da da benim o sıralarda heyecanla meşgul olduğum "kadın hakları" konusunda, benimle konuşacak bir akran bulamıyordum. Kurultay görüşmelerinde türlü konular üzerinde konuşanlar oluyor ve özellikle Hamdullah Suphi Tanrıöver ile Dr. Reşit Galip arasında şiddetli tartışmalar devam edip gidiyordu. Birisinin güzel hitabetini, diğerinin sükûnet içindeki açıklamalarını dinliyorduk. Tabii bu konular, oturum aralarında üyeler arasında da konuşuluyordu. Ben bunlara ancak kulak misafiri oluyor ve bilmediğim bu işlere karışmıyordum.

Bir gün toplantıdan çıkınca Orman Çiftliği'nde Marmara Köşkü'ne gittim. Atatürk de orada idi. Uzun gün boyunca konferans dinlemekten yorulmuştum. Elimde Türk Ocakları'na ait kitaplar ve kâğıtlar vardı. Atatürk, Kurultay'da ne yapıldığını sordu, sonra, "*Sen bir faaliyet göstermeyecek misin?*" deyince,

87 *Ülkü* dergisi, yeni seri no: 75, s. 19-20, 1 Ekim 1944.

düşüncemi şu şekilde açıkladım: "*Türk Ocakları'nda, kadın üyelerin daha çok çoğalması ve çalışması için girişimde bulunmak ve kadın hakları konusunu bu çevrede de yaymak istiyorum.*"

Atatürk, bu düşünceme olumlu veya olumsuz bir yanıt vermeden önce, benden Türk Ocakları'nın yasasını istedi. İkinci ve üçüncü maddeleri bana göstererek bunlardan ne anladığımı ve Türk Ocağı'nda bunun gerçekleşmesi için ne yapmak gerektiğini sordu. Düşünce, isteğimin başka bir evresine geçmişti. Okutmakta olduğum tarih dersleri imdadıma yetişti. Tarih, bütün ulusal varlığın asıl kaynağı değil miydi? Bu ulusal konuda "kadın hakları" konusunu ulus birlik çerçevesi içinde düşünmek lazımdı.

Yasanın "Esaslar" kısmındaki iki maddeyi not ettim:

> Madde 2: Türk Ocağı'nın maksadı, milli şuurun kuvvetlenmesi, medeni ve sıhhi tekâmül ve milli iktisadın inkişafıdır. [Türk Ocağı'nın amacı ulusal bilincin kuvvetlenmesi, uygar ve sağlıklı olgunlaşma ve ulusal ekonominin gelişmesidir]
>
> Madde 3: Cumhuriyet, milliyet, muasır medeniyet ve halkçılık mefkûrelerini (ülküleri) takip eden Türk Ocağı, bu mefkûreleri tahakkuk ettirmekte olan Cumhuriyet Halk Fırkası ile devlet siyasetinde beraberdir. Türk Ocağı, bu mefkûreleri neşir ve telkin için ilim, hars ve içtimaiyat sahasında mücadele ve mücahede eder. [Cumhuriyet, ulus, çağdaş uygarlık ve halkçılık ideallerini izleyen Türk Ocağ, bu idealleri hayat geçirmekte olan Cumhuriyet Halk Partisi ile devlet siyasetinde beraberdir. Türk Ocağı bu idealleri yaymak ve propagandasını yapmak için bilim, kültür ve sosyoloji alanlarında mücadele ve uğraşı verir.]

Atatürk, "Bunları tahlil edecek ve tatbikatını Kurultay'dan isteyeceksin" dedi.

İtiraf edeyim ki bu gibi işlerde henüz deneyimsizdim. Nasıl konuşmak gerektiğini dahi kestiremiyordum. Kurultay'da benden o kadar yaşlı ve deneyimli kimseler vardı ki, Atatürk'ün emrini dinlerken, o çevreyi göz önüne getirmiştim.

Gerçekten öğretim hayatına başladığımın ilk yılı idi. Tarih derslerinde basılmış belirli bir kitaptan okutmuyordum. Her ders için yeni yeni kitaplar okuyarak onlardan çıkan notları *Hâkimiyet-i Milliye* (*Ulus*) matbaasında bastırıyor ve derse o basılmış notları götürüyordum.

Atatürk, bu notların bana bu konu için esas olabileceğini anlatmaya başladı. Zamanın azlığını ve Kurultay'ın bitmek üzere olduğunu anımsatarak, "*Hiçbir şey söylememeyi tercih ederim*" demem üzerine Atatürk'ün kesin emriyle karşılaştım:

"*Bu mesele üzerinde çalışacak ve Türk tarihinden bahsedeceksin*" dedi. Görev verilmişti, başarmak gerekiyordu...

Türk'ün uygarlık niteliği üzerinde, öteden beri çok hassasiyetle dururdum. Vereceğim nutkun esaslarını kaleme aldıktan sonra Kurultay'da bulunanlardan bazı kimseleri o akşam Atatürk Çankaya Köşkü'ne davet etti. Eski Köşk'ün yemek salonu Kurultay'ın bir komisyonu haline gelmişti. Nutkumu okudum, dinleyenler görüşlerini bildirdiler, onayladılar. Benden sonra aynı konuda söz söyleyecek olan Prof. Sadri Maksudi ve Dr. Reşit Galip beyler görev aldılar. Önerilecek önerge de hazırlanmıştı.

28 Nisan 1930'da kurultayın dördüncü ve son toplantısında söz aldım ve nutku okudum. Kürsüden inerken de öneriyi verdim.

Beyanatım iki kısımdı:

Türk Ocakları yasasının ikinci ve üçüncü maddelerinin açıklanması.

Çankaya Köşkü

Yeni yayınlara göre uygarlığın kökeninde Türklerin yeri nedir ve ne olmalıdır?

Yasanın ikinci ve üçüncü maddelerini şöyle açıklıyordum:

> Türk Ocağı'nın maksadı ve milli şuurun kuvvetlenmesi ifadelerinden, hata etmiyorsam, benim anladığım şudur: Türk'ün, Türklüğün ne olduğunu anlamak ve bu anlayışı kuvvetlendirmeye çalışmaktır. Bence bu gayenin aydınlatılması için en nurlu güneş Türk'ün menşeini, medeniyetini, azametini tanıtan tarihtir. Bunu biliş ve cihana bildiriştir. Dünden gafil olan bir insan bugününü bilmez ve yarına intikal eyleyemez [erişemez]. Aslını bilmeyen bir mevcudiyet, içinde yaşadığı cihana yeniden kendini tanıtacak hayat eserleri gösterinceye kadar meçhul varlık halinde kalmaya mahkûmdur. Tarih hocalığı yaptığım için hissediyorum ki, Türk milletinin yüksek tarihi hakkındaki bilgi noksandır. Bize, hepimize geçmişin mekteplerinde bu hususta öğretilmiş şeyler hem noksandır, hem de yanlıştır. Yazık ki, bu yanlış yol bugüne kadar önümüzdeki nesli yetiştiren bilgi ocaklarında da takip olunmuştur. Geçmişten miras kalan bu sisli yolu aydınlatmak Türk milletini, Türk çocuklarını yeni bir nurlu tarih yolundan yürüterek, âtinin [ge-

leceğin] parlak ufuklarına eriştirmek mühimdir. İlim ve Sanat Heyeti'nin raporunda bu maksadı temine matuf [yönelik] üçüncü ve altıncı maddelerindeki düşünüş teşekküre şayandır [değer]. Ancak, yüksek Kurultay'ın buna daha çok ehemmiyet vermesi muvafık olur. Bunun için Profesör Sadri Maksudi Bey'in dünkü teklifine iştirak ederim [katılırım]. Hakikaten Türk tarihini bilmek ve bildirmek için Kurultay tarafından, mahsus surette radikal tedbirler bulunmasını ve tespit edilmesini teklif ederim.

Üçüncü maddede, Türk Ocağının "Cumhuriyet, Milliyet, muasır medeniyet ve halkçılık mefkûrelerini" takip ettiği yazılıdır. Aynı maddede 'Türk Ocağı bu mefkûreleri neşir ve telkin için ilim, hars ve içtimaiyat sahasında mücadele ve mücahede eder' sözleri de vardır. Bu maksadın temini için Türk'ün doğru tarihini bilmek şarttır. Bu bilgiden uzak kalındıkça kime ve ne esasa dayanarak mücahede edilebilir? Şunu da arz etmeliyim ki, maddede yazılı olan 'muasır medeniyet'i anlayabilmek, kavrayabilmek; kadim medeniyeti dünya yüzünde, bütün beşeriyette, ilk medeniyetleri doğru tanıyabilmekle mümkündür.

Nutkun ikinci kısmının özeti ise şudur: 'Beşeriyetin en yüksek ve ilk medeni kavmi, vatanı Altaylar ve Orta Asya olan Türklerdir. Türk medeniyettir. Türk tarihtir."[88]

Bundan sonra söz alan Prof. Sadri Maksudi, bu düşüncelere katıldığını şöyle açıklamıştı:

Kadim medeniyetlerin menşeleri [eski uygarlıkların kökenleri] arandığı zaman birçok medeniyetlerin ucunda Türk olduğu tahmin olunan bir kavim görüyoruz. Eski medeni kavimlerden, en eski medeniyetlerden misal alalım. Eski medeniyet, Mezopotamya'da teessüs eden [kurulan] medeniyettir. Bu medeniyetin müessisleri [kurucuları] kimlerdir? Efendiler, bu medeniyetin müessisleri Sümerlerdir. İkinci misali alalım. Latin medeniyetinin müessisleri kimlerdir? Bu medeniyetin unsurlarını İtalya'ya getiren halk Etrüsklerdir. Eski Anadolu'da

88 *Türk Tarihi Hakkında Mütalaalar*, 1930, s. 4-5.

da kablelmilat [milattan önce] binlerce sene evvel yüksek medeniyet tesis eden kimlerdi? Hititlerdi. Bütün bu halkların Türk olduklarına dair olan fikrin Avrupa alimleri arasında taraftarları vardır.

Bu suretle kadim medeniyetlerden birçoğunun müessisleri, banileri [kurucuları] Türkler olmuş olduğu anlaşılıyor.

Merhum Profesör "Türk medeniyettir" sözünü ise, örnekler vererek şöyle açıklamıştır: *"Türkler, nerede müsait şerait* [koşullar] *bulmuşlarsa, orada mutlaka müstakil bir medeniyet tesis etmişlerdir."*[89]

Aynı gün Dr. Reşit Galip de güzel bir konuşma ve açıklama yapmıştır. Sözlerinin sonunda, heyecanlı üslup ve hitabetiyle şunları belirtmiştir:

> Türk milleti kendisini birkaç asır geri bıraktıran eski hurafelerin tesiri altında mıdır? O, tazyik [baskı] çemberini ilahi, kuvvetli bilekleriyle paralar, karanlıkları inkılap güneşinin ışıktan elleriyle sıyırır, açar. Türk tarihi inkâr mı olunuyor? O kum tepelerinin altında asırlarca örtülü kalmış medeniyetleri çıkaran mütebahhir [engin bilgi sahibi] arkeologlar gibi, derin denizlerin yosun ormanları içinde inci arayan geniş nefesli efsanevi dalgıçlar gibi, büyük Türk tarihinin yüksek hakikatlerini meydana çıkarır. Dehasının kuvvetli ışıklarıyla aydınlatarak dünyaya gösterir.
>
> Muhterem arkadaşlar, büyük rehberin Türk milletine ilhamıyla gösterdiğini arkadaşların teklifleriyle formül haline koymak ve o esas üzerine çalışmak Türk Ocağı'nın mukaddes bir vazifesi olacaktır. Bu vazife mukaddes olduğu kadar şereflidir.[90]

Bu sözlerden sonra müşterek verilen önergemiz şu idi:

89 *Türk Tarihi Hakkında Mütalaalar*, s.12-13.
90 *Türk Tarihi Hakkında Mütalaalar*, s. 23-24.

Türk tarih ve medeniyetini ilmi bir surette tetkik etmek [incelemek, araştırmak] için, hususi ve daimi [özel ve sürekli] bir heyetin teşkiline karar verilmesini ve bu heyetin azasını [üyelerini] seçmek salahiyetinin [yetkisinin] Merkez Heyeti'ne bırakılmasını teklif ederiz.

Aynı günkü toplantıda Yasa Encümeni'nden gelen bir raporla yasaya 84'üncü madde olarak eklenen metin de şudur:

Merkez Heyeti, Türk tarih ve medeniyetini ilmi bir surette tetkik ve tetebbu eylemek vazifesiyle mükellef olmak üzere bir 'Türk Tarih Heyeti' teşkil eder.[91]

Bu Türk Tarih Heyeti'nin 4 Haziran 1930 tarihindeki ilk toplantısında üye olarak bulunduğum zaman ayrı bir heyecan duymuştum. İlk toplantı zabıtları aynen şöyledir:

Heyet, ilk içtimaını [toplantısını] 4 Haziran 1930 Çarşamba günü Merkez Heyeti binasında akdetti. İçtimaı, Türk Ocakları Reisi Hamdullah Suphi Bey, Kurultay kararından, Heyet'in üzerinde çalışacağı mevzuun [konunun] kıymet ve ehemmiyetinden ve Heyet azasının tanınmış şahsiyetlerinin mesaide muvaffakiyetli [başarılı] neticelere varılacağı hakkında itminan [güven] verdiğinden bahseden nutku ile açmıştır. Bundan sonra intihap [seçim] yapılmış ve Cumhur Reisliği Umumi Kâtibi Tevfik Bey (Bıyıkoğlu) birinci reisliğe, Akçuraoğlu Yusuf ve Samih Rifat beyler ikinci reisliklere, Dr. Reşit Galip Bey umumi kâtipliğe seçilmişlerdir. Reis, seçilen arkadaşlar namına Heyet'e teşekkür etmiş ve sarf edilecek mesai etrafında beyanatta bulunarak, yeni ve milli bir Türk tarihi yazılması ve tespiti lüzumundan, Gazi Hazretleri'nin milli tarihimizle bizzat meş-

91 *Türk Yurdu*, no: 29-233, s. 93.

gul olan Heyet'i yüksek himayeleri altına almalarının, mesaide muvaffakiyete kati bir teminat teşkil eylediğinden [çalışmaların başarısına kesin bir güvence oluşturmasından dolayı] kurulduğu zamandan beri milli şuurun uyanmasına, milli harsın inkişafına [kültürün gelişmesine] çalışmış olan Ocak'ın Milli Tarih için gösterdiği alâka ile de şükrana değer bir hizmette bulunduğundan bahsetmiş ve 'Büyük Gazi'nin himaye ve irşadları [yol göstermeleri] ve sizler gibi pek kıymetli vatanperver ve ilim aşığı zevatın mesaisi ile milli tarihimizin hakiki çehresi ile ve bütün parlaklığı ile meydana çıkacağına eminim' demiştir.

Bundan sonra Sadri Maksudi ve Samih Rifat beyler söz alarak Heyet'in mesai tarzının [çalışma şeklinin] nasıl olması icap edeceği hakkında beyanatta bulunmuşlar ve cereyan eden müzakere [görüşmeler] neticesinde, mesai planı hakkında umumi bir taslağın idare Heyet'ince ikinci içtimaa kadar hazırlanması ve Heyeti yüksek himayelerine mazhar buyuran Gazi hazretlerine arz-ı şükran edilmesi takarrür eylemiştir [kararı alınmıştır].[92]

Bundan sonra Türk Tarihi Heyeti üyelerinden bazıları daima, Gazi M. Kemal'in yanında bulunuyorlardı. Heyet'te üye olmayıp da tarih ile ve özellikle uygarlık tarihi ile ilgili yayınları bilinenlerin, belli konular hakkında çalışmaları rica ediliyordu.

1930'da temelleri atılan Türk Tarih Kurumu 1931 senesinde resmen dernek olduktan sonra ilk toplantı tutanağı aynen şöyledir:

Türk Tarihi Tetkik Heyeti 12 Mart 1931'de saat 3.30'daki toplantısının ikinci celsesinde, Türk Ocakları'nın Cumhuriyet Halk Fırkası'na intikal etmeleri üzerine, Türk Ocakları Türk Tarih Heyeti ismini taşıyan ve 1930 senesi 23 Nisan Kurultayı

92 *Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Zabıtları I*, s. 1-3.

kararı ile teşkil edilen Heyetimizin hukuki vaziyeti kalmadığından, yeni bir isimle müstakil bir cemiyet halinde yeniden teşekkülü için bir nizamname tertibi ile Hükümet'e müracaat edilmesi.

Bundan sonra ise, "Hami [koruyucu] Reis Gazi Hazretleri'nin tasvipleri [onayları] alındıktan sonra, resmi müsaadenin alınması" kararı geliyor.

Bu işler gelişirken aynı heyetin 15 ve 29 Mart tarihlerindeki toplantıları yine "Türk Tarihi Tetkik Heyeti" adı altında olmuştur. Bu heyet 4 Haziran 1930'dan 29 Mart 1931'e kadar sekiz resmi toplantı yapmıştır. Bu zaman zarfında daima tarihi konular Gazi M. Kemal'in çevresinde ve toplantılarında konuşulmuş, çalışmalar ilerlemiştir.

Heyet'in, "Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti" unvanı ile ilk toplantısı 26 Nisan 1931 tarihinde olmuştur. Toplantı Tevfik Bıyıklıoğlu'nun başkanlığında yapılmıştır. Zabıt aynen şöyledir:

Muallim Afet H. Ef. tarafından Türk Tarihi'nin ana hatları kitabındaki tez silsilesi esas tutulmak ve mektep programlarına göre Türk Tarihi derslerini teşkil etmek üzere hazırlanan kısımlardan, Çin, Hind, Asya'da Türk İmparatorluğu, Avrupa'da Hun İmparatorluğu, milattan sonra XIII. asrı takip eden devrelerde Orta Asya'da teşekkül eden ve oradan yayılan Türk devletleri, Selçuklulara müteallik [ilişkin] formalar mütalaa beyan edilmek üzere azaya dağıtıldı.

Azadan İsmail Hakkı Bey'in Selçuklarla Osmanlılar arasındaki feodalite devrine ait mesaisinin hitam bulduğuna [çalışmasının bittiğine] dair mektubu okundu; hazırlanan mesainin Merkez'e gönderilmesi hakkında arkadaşımıza mektup yazılması kararlaştı.

Harp Akademisi kumandanı Ferik Fuad Paşa'nın kendisine gönderilen kitap hakkındaki mütalaaları okundu. Esas itibariyle tezi tasvip eden mütalaalardan sonra:

Harita ilavesi (Heyetçe daha evvel derpiş edilmiş [öngörülmüş] ve bir atlas tertip olunmuştu),

Timur'un siyaset'inin kâfi şiddetle tenkit edilmemiş [eleştirilmemiş] olması,

Osmanlı tarihinin siyasi bir tenkidinin [eleştirisinin] ilavesi,

Bugünkü Türk dünyasının siyasi vaziyeti hakkında eserin sonuna bir hülasa [özet] ilavesi,

Eserin Heyet-i umumiyesinin [genel tarzının] vasat derecede bir kariin [ortalama bir okuyucunun] anlayabilmesi mümkün olacak şekilde tedvini [yayına hazırlanması],

Eserin muhtelif bahislerinde lisan ve istilah vahdetinin tesisi [dil ve terim birliğinin kurulması] karara bağlandı.

Besim Atalay Bey'den gelen mütalaaname okundu. Sayfa 76'da Karangu kelimesi, sayfa 122'de Marko Polo hatıratındaki kâğıt paralara eski Türkçe çav denildiği, sayfa 129'da mınsap kelimesi sayfa 145'te Maveraünnehir kelimesi; sayfa 324'te hal kelimesi; üslubun sadeleştirilmesi; sayfa 461'de İran hükümdarlarının Türklere iltica ve saire gibi hususlarda bazı tashihler [düzeltiler] ve bazı ilaveler teklif ediliyordu. Bunların ayrı ayrı tetkiki için, bahisleri yeniden tedvine [yayına hazırlamaya] çalışan alakadar azaya [ilgili üyelere] bildirilmesi kararlaştırıldı.

Avram Galanti Bey'in kitap hakkındaki mütalaanamesiyle eserin muhtelif kısımları etrafındaki nokta-i nazarları [görüşleri] okundu. Muhtelif kısımlarının alakadar zevata [ilgili kişilere] gönderilmesi kararlaştırıldı.

Bundan sonra Maarif Vekâleti Kütüphaneler müdürü Fehmi Bey'in mütalaanamesi okundu ve aynı suretle muhtelif notların teksiri [çoğaltılması] ile alâkadar rüfekaya [ilgili uzmanlara] tevzii [dağıtılması] kararlaştırıldı.[93]

Türk Tarih Kurumu'nun tarihçesi saptanırken görülen taraf şudur: Türk Ocakları'nın Türk Tarih Heyeti çalışmaları kesintisiz olarak devam etmiş ve res-

93 *Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Zabıtları I*, s. 56-57 (26 Nisan 1931).

men kurum haline geldikten sonra bu heyet, aynı üyelerle ve aynı çalışma planı içinde faaliyet göstermiştir. Yani bu Heyet ile Cemiyet arasında bir ara olmamıştır. Hatta zabıtlarda 26 Nisan 1931 tarihli toplantısı diğerinin bir devamı olarak 8 numarayı izlemiştir. Ancak, Türk Tarih Kurumu'nun kuruluşu 1930 veya 1931 kabul edilsin, her ikisinin de kuruluşu aynı aya (Nisan) rastlar.

1931 yılında, Türk Ocakları'nın kapatılma kararını veren VII. Kurultay'dan sonra ise, Atatürk'ün direktifi üzerine, 12 Nisan 1931'de, "Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti" adı ile bağımsız bir kurum halinde, resmen kurulmuştur.

İlk tüzüğünün, 4. maddesi şöyledir:

> Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, maksadına ermek için aşağıdaki vasıtaları [araçları] kullanır.
>
> Toplanıp ilmi müzakerelerde [görüşmelerde] bulunmak,
>
> Türk tarihinin membalarını [kökenlerini] araştırıp bastırmak,
>
> Türk tarihini aydınlatmaya yarayacak vesika ve malzemeyi elde etmek için icap eden yerlere taharri [araştırma] ve keşif heyetleri göndermek,[94]
>
> Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti mesaisinin semerelerini [çalışmalarının meyvelerini] her türlü yollarla neşre [yayına] çalışmak."
>
> Atatürk, 1930 yılının Ağustos ayında "medeniyet" kelimesinin anlam ve kapsamını şöyle tarif etmişti:
>
> Bir insan cemiyetinin
>
> Devlet hayatında,

94 Bu maddeyi teklif ettiği zaman, İstanbul Müzeleri Umum Müdürü Halil Ethem (Eldem) Bey bu işlerin yapılabilmesi için, Uzmanlar Kurulu'nun gereğini ve bunun çok güç olduğu işaret etmişlerdi. Program geleceğe ait olduğu için ısrarım üzerine kabul edilmiştir. Bu tarihten sonra dış memleketlere öğrenciler gönderilmiştir.

Fikir hayatında yani ilimde, içtimaiyatta ve güzel sanatlarda,

İktisadi hayatta yani ziraatta, sanatta, ticarette, kara, deniz ve hava münakalatçılığında [ulaştırmacılığında] yapabildiği şeylerin muhassalasıdır [sonucudur].

Bir milletin medeniyeti denildiği zaman hars namı [kültür adı] altında saydığımız üç nevi faaliyet muhassalasından [sonuçlarından] hariç ve başka bir şey olamayacağını zannederim. Şüphesiz her insan cemiyetinin harsı, yani medeniyet derecesi bir olmaz. Bu farklar, devlet, fikir, iktisadi hayatların her birinde ayrı ayrı göze çarptığı gibi, bu fark üçünün muhassalası üzerinde de görünür. Mühim olan muhassalalar üzerindeki farktır. Yüksek bir hars, onun sahibi olan millette kalmaz, diğer milletlere de tesirini gösterir, büyük kıtalara şamil olur [yayılır]. Belki bu itibarla olacak, bazı milletler yüksek ve şamil [yaygın] harsa [kültüre] medeniyet diyorlar.

Bu tarif ve açıklamalar Atatürk'ün sözleridir. İşte bu düşünceye göre Türk Tarih Kurumu çalışma programının ilk planlarında "Türklerin medeniyete hizmetleri" diye geniş bir çalışma programı saptanmış, üyeler ve üye olmayanlar arasında bir iş bölümü yapılmıştı. Burada uygarlık için akla gelebilen her konu işleniyordu. Taslak metinler halinde, okuyanın not etmesi ve görüşünü yazması için yarı yerleri boş bırakılmış olan broşürler sadece ilgililere dağıtılmak üzere sınırlı sayıda basılmış idi.

Bunlardan gelişigüzel birkaç örnek vereyim... Örneğin VIII. bölümün II. serisinden 24 numaralı yazı, Türklerde sanayi; 8. numara, boyacılık tarihinde Türkler; 40 numara, Türklerde haritacılık ve coğrafya; 27 numara, Türklerin eğitime hizmetleri; 15 numara, matematik tarihi; 26 numara, Müslüman Türk filozofları ve 41 numara, Anadolu'da Türk dil ve edebiyatının gelişmesine bir bakış; 7 numara, Türklerde

resim, tezhip ve minyatür tarihi ve bunlardan başka daha pek çok konular işlenmeye başlanmıştı. Atatürk bizzat bunları alıyor okuyor ve görüşünü bizlere aktarıyordu.

Türk Tarih Kurumu merkezinde ise, görüşmeler, hep bu ilmi konular üzerinde yapılıyordu. Herkes muntazaman bu toplantılarda bulunup çetin ve ayrıntılı tartışmalara katılıyordu. Öyle ki saatler geçiyor, heyecan genişliyor, konuşmalardan ve düşüncelerin çarpışmasından yepyeni bilgiler ortaya çıkıyordu. Bazen yemek saatleri ihmal edildiğinden, hemen aldırılan ekmek ve peynir tepsiler içinde masa başında olanlara dağıtılıyor ve görüşmeler hararetini kaybetmeden geç vakitlere kadar devam ettiği oluyordu. Bu masa başında şimdi rahmete kavuşan benim iki komşum vardı. Bir tarafımda Yusuf Akçura, diğerinde Samih Rifat. Samih Rifat'ın kâğıtlara ve sigara paketi üzerine bana anlatmak için yazdığı yazıları hâlâ birer ders gibi hatırlarım. Rahmete kavuşanlardan Dr. Reşit Galip, Ağaoğlu Ahmet, Halil Ethem'in sözlerini masanın diğer bir ucundan dinlemek için kulak kesilirdim.

Bu toplantılar pek sık ve çoklukla hararetli olurdu. Atatürk de zaman zaman Türk Tarih Kurumu merkezine gelir ve bu tartışmaları izlerdi. Yaz aylarında Dolmabahçe Sarayı'nda özel dairesinde çalışan Türk Tarih Kurumu'nda bazen sayısı 70'i bulan kalabalık bir heyet ile ilmi tartışma ve incelemelere devam edilirdi.

Türk Tarih Kurumu'nun ilk kuruluş yıllarında hatıra gelen sorulara cevaplar verilmeye başlanmıştı. Tarih incelemeleri şüphe yok ki Türkiye'de bu kurum ile başlamamıştı. Ondan evvel de bu çeşit kuruluşlar olmuş ve kişisel çalışmalarla çıkarılan kitaplar bulun-

muştur. Fakat bence, Türk Tarih Kurumu'nun büyük şansı, Atatürk gibi bir devlet adamının bu kurumu kurmasının manevi değerinin büyüklüğüdür. Bu düşüncelerin gelişmesini sağlamak için de maddi imkânları kendisi sağlamıştır.

O, ulusu kurtardığı ve yeni bir Türkiye Cumhuriyeti devleti kurduğu zaman, onun yaşaması için ulusunun tarih temelini sağlamlaştırmak gayesini gütmüştür. Anadolu, Mondros Mütarekesi ve Sevr Antlaşması'nda parçalanmak istenirken, Türk ulusunun tarih ve uygarlığı da inkâr edilmişti.

İşte Atatürk bu acıyı en derinden hissettiği için, sulh ve sükûn devrine kavuşan Türk ulusunu, Türk topraklarındaki uygarlığa haklı olarak sahip olduğunu tarih ilminin yeni yöntemleri ile ortaya koymak istemiştir. Çünkü Anadolu'ya türlü devirlerde göçler ve istilâlar, tarihi devirlerde olduğu gibi daha eski çağlarda da olmuştu. O halde bu göçler zincirinin halkalarını tamamlamak ve Türk kavmi ile ilgisini bulmak lazımdı. Özellikle Anadolu'daki tarihi temelimizi derinliklerde aramak gerekiyordu. İşte bütün bunların mantıki ve bilimsel yanıtlarını bulacak bir bilim heyetinin ve fakültesinin de olması gerekiyordu. Tarihimizi sadece yabancılardan öğrenmeyecektik ve fakat ayın zamanda, kendi uzmanlarımızın da incelemeler yapması gerekecekti.

2 Temmuz 1932'de ilk kongresini, Ankara Halkevi'nde [eski Türk Ocağı] yapan "Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti" üyeleri, bir yıl müddetle, hemen daimi olarak Atatürk'ün yakın ilgisi ve bazen de onunla beraber Ankara, İstanbul ve Yalova'da çalışmışlardır. *Türk Tarihinin Ana Hatları* adlı kitabı ile orta ve liseler için basılan tarih kitapları bu çalışmalar sonucunda hazırlanmıştır.

Atatürk 1937'de toplanan II. Türk Tarih Kongresi'nde Makbule Atadan, Sabiha Gökçen ve Afet İnan'la beraber.

1935 yılında "Türk Tarih Kurumu" adını alan dernek, özellikle Türk uygarlık tarihini araştırmak ve yayınlamak göreviyle yükümlü olmuştur.

Türk Tarih Kurumu çalışmalarında, Atatürk'ün özellikle istediği, yurdumuzun en eski uygarlıklarını meydana çıkarmak, bu suretle bugünkü Türkiye halkının ve genellikle Türk kavminin, tarih boyunca birbirleriyle ilgisini ortaya çıkararak, genel Türk tarih ve uygarlığını, yeni ilmi araştırmalara göre tutarlı bir şekilde yazabilmektir. Atatürk'ün bütün konuşmalarında tekrarladığı bu esasların gerçekleşmesi için, gençlerin bu alanda yetişmesini sağlamak amacı ile Avrupa ve Amerika'ya, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından eğitime gönderilmesi Türk Tarih Kurumu'nun kuruluşu ve gayesi ile özellikle ilgilidir. Çünkü o sıralarda Atatürk'ün bu konulara değer vermesi sayesinde, kültür işleri yanında, tarih çalışmaları da ön planda ele alınmış ve Türk Tarih Kurumu'nun özellikle uzman yetiştirme isteği böylece gerçekleşmiştir.

Afet İnan 1937'de Dolmabahçe Sarayı'nda düzenlenen II. Türk Tarih Kongresi'nde.

Atatürk, 1 Kasım 1937'de diyor ki:

> Türk Tarih ve Dil kurumlarının, Türk milli varlığını aydınlatan çok kıymetli ve önemli birer ilim kurumu mahiyetini aldığını görmek hepimizi sevindirici bir hadisedir. Tarih Kurumu, yaptığı kongre, kurduğu sergi, yurt içindeki hafirler [kazılar] ortaya çıkardığı eserlerle şimdiden bütün ilim dünyasına kültürel vazifesini ifaya [yerine getirmeye] başlamış bulunuyor.

Atatürk'ün bahsettiği kongre, Türk Tarih Kurumu'nun 1937'de İstanbul'da toplanan ikinci kongresi idi.

Türk Tarih Kurumu'nun kuruluşunun 25. yılında ise V. Kongresi toplanmıştır. Tarih Kurumu kuruluş seneleri ile hesaplanan yaşta bulunan gençler bu kongrenin dinleyicileri arasına katıldılar. Türk Tarih Kurumu'nun fikir hareketi neticesinde çeşitli sahalarda yetişmiş uzmanlar ise bu kongremizin çalışmalarında görev almışlardır. Herkes kendi sahasında bir yenilik

Atatürk, II. Tarih Kongresi için Dolmabahçe Sarayı Muayede Salonu'nda hazırlanan ve onun isteği üzerine yerinde bırakılan sergiyi incelerken.

getirmek için uğraşmıştır. Bunun bir ulusal kültür işi olduğuna inanan Türk aydınları yabancı arkadaşları ile boy ölçüşecek tarzda ilerliyorlar. İdealler evvela fikir halinde ortaya atıldığı vakit, onların gerçekleşmesini görmek ekseriya biz fanilere pek nasip olmaz. Tarih Kurumu için o zaman, Türk elemanlarla gerçekleşmesi olanaksız görünen bazı düşünceleri, örneğin arkeolojik kazılar yapılabileceğini önerdiğim zaman başkanımız merhum Prof. Yusuf Akçura, sakalını tutarak bana bakmış, üyelerin de bu işe itirazlarına rağmen, "*Böyle bir fikri koyalım, biz belki göremeyiz amma, sizler görürsünüz*" demişti.[95]

Bizlerin de, milletimizin medeniyeti için bütün ideallerimizin hayata geçtiğini görmek mümkün olmayacaktır. Fakat Türk Tarih Kurumu'nda yıllarca önce ortaya atılan düşüncelerin kısmen gelişmesini bugün görmek ve tanık olmakla, bütün bu işte çalışanları,

95 *TTK İlk Nizamname*, 4. madde, C fıkrası.

rahmete kavuşmuş olanları ve çalışmaya gayret sarf edenleri saygı ile anarım.

Atatürk'ün son hastalık günlerinde dahi Türk Tarih Kurumu Dolmabahçe Sarayı'ndaki dairesinde çalışmakta idi ve bir yıl önce Muayede Salonu'nda yapılmış sergi, kendi arzusuna uyularak bozulmamıştı.

Atatürk 1934'ten 1938'e kadar Büyük Millet Meclisi'ndeki açış nutuklarında, Tarih Kurumu'ndan özellikle söz etmekle, bu derneğe hükümetçe önem verilmesini belirtmiş ve aynı zamanda kamuoyunun ilgisini bu kuruluşun çalışmaları üzerine çekmiştir.

Atatürk'ün 1934'ten itibaren TBMM nutuklarında, her sene milli eğitim işleri arasında yer verdiği bu cümleler, toplu bir halde izleyen sayfalarda yer alacaktır. 1930 tarihini kuruluş hazırlıkları olarak kabul edersek, bu satırların kaleme alındığı 1959'da yirmi dokuz yaşını doldurmuş olan Türk Tarih Kurumu'nun o günden bugüne devam eden verimli çalışmaları ile ulusal kültürümüze ettiği hizmetler şükrana değer. Aynı zamanda uluslararası alanda tanınmış olması, kurumumuzun daha esaslı görevlerinin bulunduğunu da bize hatırlatmaktadır.

Cumhurbaşkanı Kemal Atatürk'ün, TBMM Açılış Nutuklarında Türk Tarih ve Dil Kurumlarına Ait Sözleri (1934 – 1938)

1 Kasım 1934

Kültür işlerimiz üzerine, ulusça gönüllerimizin titrediğini bilirsiniz. Bu işlerin başında da Türk Tarihi'ni, doğru temelleri üstüne kurmak, öz Türk Dili'ne değeri olan genişliği vermek için candan çalışmakta olduğumuzu söylemeliyim. Bu çalışmaların göz kamaştırıcı verimlere erişeceğine şimdiden inanabiliriz.

1 Kasım 1935

Kültür kınavımızı, yeni ve modern esaslara göre, teşkilatlandırmaya durmadan devam ediyoruz. Türk Tarih ve Dil çalışmaları büyük inanla beklenilen ışıklı verimlerini şimdiden göstermektedir.

1 Kasım 1936

Başlarında kıymetli Maarif Vekilimiz bulunan, Türk Tarih Kurumu ile Türk Dil Kurumu'nun, her gün yeni hakikat ufukları açan, ciddi ve devamlı mesaisini takdirle yâdetmek isterim. Bu iki 'Ulusal Kurum'un tarihimizin ve dilimizin, karanlıklar içinde unutulmuş derinliklerini dünya kültüründeki analıklarını, reddolunmaz ilmi belgelerle ortaya koydukça, yalnız Türk milleti için değil ve fakat bütün ilim âlemi için

dikkat ve intibahı [uyanışı] çeken kutsal bir vazife yapmakta olduklarını emniyetle söyleyebilirim. Tarih Kurumu'nun Alacahöyük'te yaptığı kazılar neticesinde meydana çıkardığı, beş bin beş yüz senelik maddi Türk tarihi belgeleri, cihan kültür tarihini yeni baştan tetkik ve tamik ettirecek mahiyettedir. Birçok Avrupalı âlimlerin iştirakiyle toplanan, son Dil Kurultayı'nın ışıklı neticelerini bizzat görmüş olmakla çok mutluyum. Bu ulusal kurumların az zaman içinde, ulusal akademiler halini almasını temenni ederim. Bunun için çalışkan tarih ve dil âlimlerimizin dünya ilim âlemince tanınacak orijinal eserlerini görmekle bahtiyar olmamızı dilerim.

Türk Tarih ve Dil kurumlarının, Türk milli varlığını aydınlatan çok kıymetli ve önemli birer ilim kurumu mahiyetini aldığını görmek hepimizi sevindirici bir hadisedir. Tarih Kurumu, yaptığı kongre, kurduğu sergi, yurt içindeki hafirler [kazılar], ortaya çıkardığı eser-

Atatürk'ün Dolmabahçe Sarayı'nda düzenlenen 1937'deki Tarih Kongresi'ne gelişi.

1937'deki II. Tarih Kongresi'nde açılan tarih sergisinin hazırlık çalışmaları sırasında Afet İnan ve Mimar Emin Onat.

lerle, şimdiden bütün ilim dünyasına kültürel vazifesini ifaya başlamış bulunuyor.

Türk Tarih ve Dil kurumlarının çalışmaları, takdire layık kıymet ve mahiyet arz etmektedir. Tarih tezimizi reddedilmez delil ve vesikalarla ilim dünyasına tanıtan Tarih Kurumu memleketin muhtelif yerlerinde kazılar yaptırmış ve beynelmilel [uluslararası] toplantılara muvaffakiyetle iştirak ederek, yaptığı tebliğlerle ecnebi uzmanların alâka ve takdirlerini kazanmıştır.

Dil Kurumu en güzel ve feyizli bir iş olarak türlü ilimlere ait Türkçe terimleri tespit etmiş ve bu suretle dilimiz yabancı dillerin tesirinden kurtulma yolunda esaslı adımı atmıştır. Bu yıl okullarımızda tedrisatın Türkçe terimlerle yazılmış kitaplarla başlamış olmasını,

kültür hayatımız için mühim bir hadise olarak kaydetmek isterim.

***

Atatürk'ün 5 Eylül 1938 tarihli vasiyetnamesinin altıncı maddesinde, "Her sene nemadan mütebaki [arta kalan] miktar, yarı yarıya Türk Tarih ve Dil Kurumlarına tahsis edilecektir" ifadesi yer alır.[96]

96 *Türk Tarih Kurumu Broşürü*, 10 Kasım 1953.

TTK Kurucu Üyesi Dr. Reşit Galip[97]

Dr. Reşit Galip'i, 1930 yılında, Türk Ocakları'nın VI. Kurultayı'ndaki konuşmalarını dinleyerek tanımıştım. Türk Tarih Heyeti'nin, 4 Haziran 1930 tarihindeki ilk toplantısında Dr. Reşit Galip de ilk üyeler arasında yer almıştı.

1931 yılında toplanan Türk Ocakları Kurultayı, aldığı bir kararla kendi kuruluşunu kapatmıştı. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti devletini kuran Türk ulusu, bir ocak içinde değil, bir devlet bütünlüğü içinde kendi ismini yaşatıyordu. Bu kuruluşun yerine, daha geniş ölçüde Halkevleri kurulmuştu. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin ilk genel sekreterlik görevini, Atatürk'ün onayı ile Dr. Reşit Galip almıştır.

İşte bundan sonra Dr. Reşit Galip ile aynı sahada çalışmaya başladık. O, iki noktada özellikle heyecan gösteriyordu:

1) Türk kavmini ve medeniyetini tetkik etmek;

2) Yeni Türkiye Cumhuriyet tarihi ve inkılaplarını belgelere dayanarak yazmak.

Bu konular, aynı zamanda Atatürk'ün aydınlardan oluşan çevresinde ve 1931'den sonra bir kurum haline gelen Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nde, en çok üzerinde durulan konulardı.

97 Şevket Elman'ın kitabı [*Dr. Reşit Galip 1892-1934*, c.I-II, Ankara:1953-1955] için 1955'te kaleme alınmıştır.

Ulusal heyecanı, derin bir surette benliğinde toplamış olan bu düşünür ve çalışkan doktorun, sükûn içinde konuşmasına bazen şiddet ve ağırbaşlılık egemen olmuştur.

O, Türk Tarih Kurumu'nun, hemen bütün toplantılarına, yeni kitaplardan okuduğu taze fikirlerle donanmış olarak gelir ve inandığı Türk tarihi tezini kuvvetlendirmek için uğraşırdı. Bu bakımdan kendisiyle düşünce ve ideal birliğimiz vardı. Temmuz 1931'deki Birinci Türk Tarih Kongresi için Ankara'da yapılan hazırlıklarda, en başta çalışan o olmuştu.

19 Eylül 1932 tarihinde milli eğitim bakanlığına getirilmesi ile ilgili anım şudur:

O senenin yaz aylarında, Dr. Reşit Galip, Yalova'da ve İstanbul'da Atatürk'ün yanında bulunarak, yine tarih üzerinde çalışmalarına devam etmekte idi. Dolmabahçe Sarayı'nda bir gece, o zamanın Maarif Vekili Esat Bey ile konuşurken, birdenbire Dr. Reşit Galip'e hitap eden Atatürk, Cumhuriyet hükümetinin milli eğitim işleri ile ilgili düşüncelerini açıklamasını istedi. Doktorun verdiği yanıtlardan duygulanan Cumhurbaşkanı Atatürk, çok büyük hürmet gösterdiği hocası Esat Bey'e hitap ederek, "*Hocam, Maarif işlerimizi bu genç arkadaşımıza bırakmak istemez misiniz?*" diye sordu. İşte böylece, Dr. Reşit Galip 1932 yılının sonbaharında Türk milli eğitiminin başına geçmişti.

O, bir bakan olarak yine, tarih işleriyle uğraşmayı ihmal etmemişti. 1933 yılının baharında bir gün bana, Ankara civarını gezerken kazı yapılabilecek bazı yerlere rastladığını söylemişti. Tarif ettiği yer, Dikmen sırtlarının karşı tepeleri idi. "*Eğer Gazi müsaade ederse bir grup askerle bu işe başlayabiliriz*" demişti.

Bu husustan Atatürk'e söz ettiğim zaman, o da bu yere ilgi göstermiştir. 5 Mayıs 1933 Cuma günündeki

rüzgârlı serin bir bahar sabahı, oraya kurulan bir çadır etrafına, devlet başkanı, milli eğitim bakanı ve müzeler genel müdürü ile arkeolog ve antropolog uzmanlarımız ellerinde kazıya rehberlik edecek kitaplarla orada toplanmışlardı. Askerler kazıyor, bizler heyecanla bir sonuç bekliyorduk. Fakat öğleye doğru ilk kazılan yerin bir taş ocağı olduğu anlaşıldı. Ancak, otomobille dönerken, buradan 200 metre kadar mesafede, Ahlatlıbel sırtlarındaki düz taşlar; dikkatimizi çekmişti. Oraya Atatürk'le inerek gezdik. Kendisi bu yeri, Ankara ovasına egemen, stratejik bir nokta olarak nitelendirmişti. Ben bazı taşlar topladım ve böylece Atatürk, orasının kazılmasına işaret etmiş oldu. Dr. Reşit Galip ise milli eğitim bakanı olarak, ilk ulusal arkeolojik kazıyı başlatmıştı. Bu tarihten sonra yapılan Ahlatlıbel kazısından çıkan eserler, MÖ III. bin yıldaki Anadolu Bakır Devri uygarlığına güzel bir örnek vermiştir.

Dr. Reşit Galip'in, Milli Eğitim Bakanı olduğu yıl, Kız Lisesi'nde tarih ve yurt bilgisi derslerini okutmak için görev almış bulunuyordum.

Bu sırada, 1932 yılında, Milli Eğitim Bakanlığı'nda bir komisyon çalışmasına davet edildim. Talim Terbiye Reisi, Basın Yayın'dan bir temsilci ve ben, Ulus Meydanı'ndaki Maarif Vekâleti binasının kütüphane kısmında toplandık. Dr. Reşit Galip, bakan sıfatıyla bize konuyu şöyle açıklamıştı: "*İnkılap mevzularımızı* [konularımızı] *tetkik etmek için, bir teşekküle lüzum var ve bunun için de bir plan hazırlamamız yerinde olacaktır.*"

Kendisi Türk Tarih Kurumu çalışmalarında IV. cildi oluşturan cumhuriyet devri tarihini, o zaman Cumhurbaşkanlığı Umumi Kâtibi bulunan Tevfik Bey (Bıyıklıoğlu) ile beraber hazırlamıştı. İşte, belki de bundan esinlenerek Milli Eğitim Bakanlığı sırasında böyle bir kuruluş yapmak istemişti. Biz komisyon halinde

çalıştık ve bir program tasarısını bakanlığa sunduk.

Bu konular aynı zamanda Atatürk'ün aydınlardan oluşan çevresinde de tartışılıyordu. Vereceğimiz rapora esas olan notlarımda, Atatürk'ün de düşüncelerini almıştım. Dr. Reşit Galip'in el yazısı ile üniversite ve İnkılap Enstitüsü hakkındaki notlarında, özellikle enstitü hakkındaki düşüncelerini şöyle özetlemiş olduğu görülmektedir:

> "İnkılap Enstitüsü" üniversitenin bir organıdır. Enstitü, 'üniversitenin içinde olsa da olur, olmasa da' nevinden platonik bir mevcudiyet sürmez. Üniversitenin içinde Enstitü'nün muayyen ve elzem [belirli ve gerekli] bir mevkii [yeri] vardır. Türk Üniversitesi, İnkılap Enstitüsü olmadan olamaz. İnkılap Enstitüsü olmayan Türk Üniversitesi bir organı noksan üniversitedir; binaenaleyh felç içinde kalmaya mahkûmdur.
>
> İnkılap Enstitüsü", üniversitenin nasıl bir organıdır? İnkılap Enstitüsü üniversitenin 'terkip [tamamlayıcı] organı'dır. Üniversitede araştırılan ilimlerin toplandıkları platformun adı 'İnkılap Enstitüsü'dür.
>
> Üniversite nedir, nereye gidiyor bunu görmek için Enstitü'ye bakmalıdır. Enstitü, üniversitenin 'miyarı'dır [ölçütüdür].
>
> Üniversite evvel be evvel [öncelikle], Türk camiasına fayda, sonra, absolü taharriyat [pozitif araştırmalar] içindir. Üniversite, önümüzdeki tarih devresi için evvel ve evvel Türk camiasının ilmini yapacak, absolü ilimlerle [pozitif bilimlerle] ancak bu gayeye yarayacak kadar meşgul olacaktır. Birinci maksat temin olunur, ilim kuvvetimiz artarsa, o zaman absolü taharriyat için ayrıca kuvvet ayrılacaktır. Fakat bugünkü Türk ilim kuvveti noksan olduğundan bugün bu kuvvetten bir kısım ayırarak camia gayesinden başka, absolü gayelere tahsis ve israf olunamaz. Şu halde bugün üniversite, Türk 'İnkılap Enstitüsü'nde tam zirvesini bulacaktır. Enstitü, üniversitenin 'zirvesi'dir.
>
> Üniversitenin ne olduğu ve nereye gittiği, üniversite abidesinin Enstitü zirvesinde parlayan ışıkta görülecektir. Bu ışık

sönük olabilir, bu ışık göz kamaştırır. Devletin vazifesi bu ışığı söndürmemektir.

...

'Türk İnkılap Enstitüsü' üniversitenin zirvesini teşkil ettiğine göre, üniversite tahsili Enstitü'de kemale erer [olgunlaşır]. Binaenaleyh üniversite bitmiştir demek için, Enstitü bitmelidir. Tekmil talebe Enstitü kanalından geçecektir. Bu geçiş üniversite tahsilinin sonunda olamaz. Zira üniversitenin disparat travayları [branş eğitimleri] bittikten sonra, talebe artık teşekkül etmiş, yetişmiştir. Onun için üniversite tahsili başlar başlamaz Enstitüye devam başlar. Üniversite tahsili son devreye geldiği vakit, Enstitü de en şiddetli, en cezri ve nihai tesirlerini yapar. Böylece üniversite ile Enstitü arasında tam bir muvazenet [denge] vardır. Enstitü imtihanlarını vermek, üniversite imtihanlarına girmek için şarttır. Enstitü imtihanlarını önce vermeyen, üniversite imtihanlarına kabul edilmez.

'Türk İnkılap Enstitüsü'nün ehemmiyetli vasıtalarından bazıları şunlardır: 'Türk İnkılap Müzesi', 'Türk İnkılâp Kütüphanesi', 'Akademik Seyahatler', 'Akademik Anketler', 'Akademik Polemik ve Neşriyat', 'Halk Neşriyatı.' Enstitü bütçesi, üniversite bütçesi içinde ayrı bir fasıldır.

Enstitü'nün faaliyeti 'nazari' [kuramsal] ve 'ameli'dir [uygulamalıdır]. Bu faaliyet üç devreye ayrılır. 1- İnkılaptan evvel, 2- İnkılapta, 3- İnkılaptan sonra. Binaenaleyh Enstitünün ayrılabileceği 'İktisat', 'Hukuk', 'Tarih' gibi kısımların faaliyetleri bu üç devreye inkısam eder [ayrılır].

Türk İnkılap Enstitüsü İktisat kısmı için aşağıdaki iş planı taslak olarak vazolunabilir:

I. İnkılâptan evvel Türk İktisadı:

Alelumum [bütün] inkılapların ırki mesnetleri [dayanakları], alelumum inkılapların iktisadi mesnetleri, inkılap nazariyeleri [kuramları], İngiliz, Fransız, Rus, İtalyan, Alman gibi yabancı inkılapların ırk ve iktisat noktasından tetkiki, yabancı inkılapların mümeyyiz vasfı [öne çıkan nitelikleri] (bu inkılaplar, cemiyet tezatlarından [toplumsal çatışmalardan], yani milletin

parçalanmasından doğmuştur), en eski Türk iktisatları; Türk iktisatlarının şevket [parlak] devirleri, eski Türk sanayiinin tarihi, eski ziraatin tarihi, eski Türk ticaretinin tarihi, Türk loncalarının tarihi, kapitülasyonların, Türk şömendöferlerinin [demiryollarının] tarihi ve Garb'ın [Batı'nın] istismar siyaseti, son yüz senelik mali istikrazlar [borçlanmalar], istikrazların, gümrüklerin, istihsalin [üretimin] ecnebiler tarafından kontrolü tarihi, Türk iktisadi şevketinin sönmesi.

II. İnkılap esnasında Türk iktisadı:

Türk inkılabında ırk ve iktisadın ayrı ayrı tesirleri, Türk inkılabında mümeyyiz vasıf (bu inkılap, Türk cemiyetinin içindeki sınıf tezatlarından [sınıf çatışmalarından] değil, bütünlüğünü muhafaza eden Türk cemiyetinin yabancı cemiyetlerle çarpışmasından doğmuştur), bu çarpışmada Türklerin iktisadi zaafı buna mukabil [karşılık] ırki faikiyetleri [üstünlükleri], nihai zaferin ırki faikiyeten doğması, Türk inkılabının iktisat sahasının sevkinde Şef, inkılap içinde Şef'in iktisadi sistemi.

III. İnkılaptan sonra Türk iktisadı:

Ziraat sahasında inkılap, sanayi sahasında inkılap, ticaret sahasında inkılap, maliyede inkılap, devlet iktisadı ve neticeleri, beynelmilel [uluslararası] sermaye ve Türk iktisadı, Türk istila ve inhidam [çöküş] devirlerindeki iktisat hareketlerine umumi bakış, inkılap iktisadına ileri bakış, istikbâl iktisadının gayeleri, ebed müddet [sonsuz ömürlü] Türklük ve iktisadi tekamül.

'Türk İnkılap Enstitüsü'nde tedris vazifesi [öğretim görevi] almak en mesuliyetli [sorumlu] işlerdendir. Böyle bir vazifeyi ırken Türk olmayan alamaz. Böyle bir vazife cehlin [bilgisizlerin] eline bırakılamaz. İman sahibi olmayana böyle bir vazife verilemez. Türk inkılabına sonsuz bağlılığı mutazammın [ifade edecek] ciddi eşkal [formaliteler] dahilinde yapılacak bir yemin merasimi, enstitüde tedris [öğretim] ve te'sir [eser verme] vazifesine başlamak için şarttır. Bu bir şekil meselesidir. Fakat cemiyet önünde ve tarih huzurunda ehemmiyeti büyük bir şekil meselesidir.

Dr. Reşit Galip'in el yazısı ile olan notları burada bitiyor. Aradaki 4'ten 11'e kadar olan maddeler ise sadece üniversite konularını ilgilendirmektedir.[98]

Komisyonumuzun Maarif Vekâleti'ne resmen sunduğu rapor, herhalde, eğer burada çıkan yangında yanmadı ise, devlet arşivinde mevcut olması lazımdır. Notlarım arasında, bu çalışmalara ait esaslar mevcuttur.

Eğer, Dr. Reşit Galip 1933 Ağustos tarihinde, bakanlıktan ayrılmasa idi, bu İnkılap Enstitüsü daha o zamandan kurularak işlemeye başlayacaktı.

Dr. Reşit Galip'in diğer bazı girişimlerini de burada kaydetmek isterim. Evvela Maarif Vekâleti binasını, Bakanlıklar'da şehir planı gereğince ayrılan yerine yaptırmak istemiştir. Bildiğime göre, binanın planları hazırlanmaya başlamış ve uygulanması için girişimde bulunulmuştur. Fakat yine bu iş de onun bakanlıktan ayrılması üzerine geri kalmıştır. Şimdi, bu saha, Güven Anıtı'nın Atatürk Bulvarı tarafındaki kısımdır. 1959'dan sonra buraya Bakanlık için bir bina yapılmış ve hizmete açılmıştır.

Diğer taraftan onun Ankara'da bir büyük müze, akademi ve kütüphane için de bazı fikri hazırlıkları olmuştur. Bunun için Çankırıkapı'da, sonradan kazı yapılan ve Roma Hamamı'nın meydana çıktığı yerde, böyle bir kuruluşun inşa edilebilmesi amacıyla, Mimar Prof. Ernst Egli'ye planlar hazırlatılmıştır. Hatta bunun mali olanaklarını da temin etmiş olduğunu ifade eden Dr. R. Galip, bu ideal müzenin kapısına, Eti (Hitit) aslan heykellerini de koydurmayı düşünmekte olduğunu, Türk Tarih Kurumu toplantılarında açıklardı. Böylece toplu bir halde yapılacak ve bu üç amaca hizmet edecek binada, Cumhuriyet hükümetinin

98 Sayın Şevket Elman'ın muhafaza ettiği yazılardan.

devlet merkezi, bir ilim araştırma merkezi kazanmış olacaktı. Fakat bu saptanan yerde sondajlar yapılınca bu sahanın arkeolojik eserler vermekte olduğu, o zaman kısmen meydana çıkmıştır.

Bu suretle Dr. Reşit Galip'in bu çok güzel fikirlerini uygulamak olanağı olmadı... Bu yazılarımı bitirirken, Dr. Reşit Galip'ten bir anımı daha kaydetmek isterim...

1933 yılının 23 Nisan Çocuk Bayramı idi. O, heyecanla Çankaya Köşkü'ne geldiği vakit, Atatürk'ün yanında bana bir kâğıt uzattı ve şunları anlatmaya başladı:

"*Sabahleyin ilk bayramlaşmayı kızlarımla yaptım. Onlara bir şeyler söylemek istediğim vakit, bir ant meydana çıktı. İşte Cumhuriyetimizin 23 Nisan çocuklarına armağanı*" dedi. Kâğıtta şöyle yazıyordu:

> Türküm, doğruyum, çalışkanım. Yasam: Küçüklerimi korumak, büyüklerimi saymak; yurdumu, budunumu özümden çok sevmektir. Ülküm, yükselmek, ileri gitmektir. Varlığım Türk varlığına armağan olsun.

Bu sözler, Türk çocukları tarafından o yıldan beri tekrarlanmaktadır. Vatanperver Dr. Reşit Galip, evvela bir baba olarak bu hisleri duymuş, sonra da Milli Eğitim Bakanı olarak okul çocuklarına bu andı içirmişti.

O, 6 Mart 1934 gününde, daha bu ülkeye çok yararlı olabilecek bir çağda vefat etti. Ulus, bu gibi feragatli değerlere her zaman muhtaçtır. Dr. Reşit Galip'in kişiliğinde Türk Tarih Kurumu, kurucu bir üyesini, vatan, idealist bir evladını kaybetmiştir.

TTK Kurucu Üyesi Yusuf Ziya Özer[99]

9 Nisan 1947 tarihli *Ulus* gazetesi, Prof. Yusuf Ziya Özer'in ölümünü haber veriyordu. Bundan acı duydum. Çünkü onun şahsında asil, ulusal duyguları kuvvetli bir vatandaş kaybetmiştik. Onu son olarak bundan birkaç yıl önce Tarih Kurumu toplantılarından birinde görmüştüm. Çok ihtiyarlamış ve adeta çökmüştü. Atatürk zamanındaki heyecanlı Yusuf Ziya değildi, sanki eserlerinin içine gömülmüş kalmıştı. Tanığı olduğum eski konuşkanlığını bile kaybetmişti. Yaşlılığın ve hastalıkların etkisi altında ezilmiş görünüyordu. Halbuki onu ilk tanıdığım zaman ne kadar çok konuşuyor ve heyecanlanıyordu...

1928 yılında gazetelerde bir tartışmanın konusu, Yusuf Ziya'nın ortaya attığı yeni bir düşünce üzerine idi. Hukuk profesörü tarih ve filoloji üzerinde yeni bir görüş ortaya atmıştı. Kitabı yayınlandı: *Yunan'dan Evvelki Türk Medeniyeti.*

Atatürk Dolmabahçe Sarayı'nda, Yusuf Ziya'ya bu konular hakkında sorular soruyor ve onu dinliyordu. O hukuk konuları içinde bu konuya değindiğini anlatırken, çalışmalarının neticesini değişmeyen bir kanaat olarak savunuyordu. 1928'de İstanbul'da yayınladığı kitabının başında şunları yazmıştı:

99 *Ulus*, Nisan 1947.

Benim bu tetkiklerim hakkında şöyle böyle malumatı [bilgisi] olanlar ekseriya beni hayalperest, müfrit [aşırı] milliyetçilik ile itham ederler. Hakikat-i halde [gerçekte] ben bu tetebbuatımda [çalışma ve araştırmalarımda] asla hiss-i milli [milli duygular] ile hareket etmedim ve bu nevi mesailde [sorunlarda] hissi-i milli ile hareket etmenin faydasız ve gülünç olduğunu idrak etmeyecek kadar gafil değilim. Çünkü mevzu-i bahis ettiğim mesele, cihanşumûl [dünya çapında] bir ehemmiyet-i azimeyi haizdir [büyük önem taşır]. Bütün dünyanın ilim âlemi, bu meselenin halliyle [sorunun çözümüyle] meşguldür. Ben sadece milli hislerle hareket ederek memleketimde birkaç kişinin hoşuna gideceğim diye birtakım safsatalara kalkışır isem hem vatanıma karşı bir sahtekârlık yapmış, hem de dünya nazarında gülünç olmuş olurum. Benim mevkiimde bulunan bir adam ilmi mebahiste [konularda] hayalperver dahi olamaz, benim dimağım hukuk ve usul ile mahrustur [düzeniyle işler]. O halde hayalata [hayallere] kapılmak dahi benim için varit [geçerli] değildir. Binaenaleyh, iddia ettiğim ve ispata tasaddi eylediğim [giriştiğim] keyfiyat [konular], samimi kanaatlerimin mahsulüdür. Bu kanaatlerde bir zerre tasannu [yapmacıklık] ve iğfalkarlık [kandırmaca] eseri yoktur.

Filhakika, müddeiyatım [iddialarım] bütün bir cihanın binlerce senelik kökleşmiş kanaati hilafındadır [karşısındadır] ve bundan dolayıdır ki herkes için birdenbire hayretle karışık bir itimatsızlık [güvensizlik] tevlit etmektedir [doğurmaktadır]. Bunu mazur görmemek kabil olamaz. Kaldı ki bu kanaati temellerinden söküp yerine yeni bir bina kurmak, asırların zihinlerde yerleştirdiği müşa'şa [görkemli] ve müzehhep [yaldızlı] Yunan medeniyeti yerine şimdiye kadar "barbar" sıfatından başka medeniyet âleminde bir iltifata mazhar olmamış olan Türk medeniyetini ikame eylemek [yerine koymak] benim gibi bir acizin işi olmadığını itiraf ederim. Bu o kadar mühim ve o kadar muazzam bir iştir ki, benim gibi bir aciz şöyle dursun, hatta nüfuz ve sultaları [iktidarları] cihanşumul [dünya çapında] olan en büyük âlimlerin dahi birden yapacağı iş değildir. Ancak bu tetebbuatı [çalışma ve araştırmaları] dikkatle okuyan-

lar göreceklerdir ki hakikat budur. Ve bu, mahza [katıksız] hakikattir. Bunun sübut [kanıtlanması] ve taammümü [yaygınlaşması] ve ilim halinde teessüsü [bilim olarak kurumsallaşması] yalnız zaman meselesidir.

Türk Tarih Kurumu'nun ilk kurucu üyeleri arasında bulunan Yusuf Ziya, mensup olduğu ulusunun varlığını derinliklerde araştırmak için hep uğraşıyor ve tarih kongrelerinde bu çalışmalarını açıklıyordu.

Bu arada biri Almanca ve diğeri Türkçe olan iki eser de yayınladı. Belki benzetmek yolu ile filolojik incelemeler yapıyordu. Bu husus için, yöntem bakımından, ancak uzmanlar söz söyleyebilirler. Fakat tarih bakımından, "Bu suretle tarih öncesi devirlerin üzerine çökmüş olan karanlıkların perdesi kalkacak ve ilim âlemi için yeni yeni ufuklar açılacaktır" sözünü yazan yazar, muhakkak ki yeni eserleri okuyan bir insandı.

1937 Tarih Kurultayı'ndan sonra Afet Hanım'ın katılımcılara Beylerbeyi Sarayı'nda verdiği çay ziyafetinde Atatürk, Türk Tarih Kurumu Başkanı Hasan Cemil Çambel ve Milli Eğitim Bakanı Saffet Arıkan.

Yusuf Ziya Özer'in bu konular üzerindeki yazıları bir gün ele alındığı zaman, bazı esasların mevcut olduğu anlaşılacaktır sanırım. Çünkü daima görülmüştür ki, tarihte böylece kökleşmiş genel kanıları sarsacak yeni düşünceler, derhal kabul edilemez.

Yusuf Ziya Özer'i, bu yazılarımla anarken, özellikle şu karakterini belirtmek isterim: Atatürk'ün yanında türlü konular üzerinde konuşulurken o, kendi kanaatlerini ısrarla savunur ve kabul edemeyeceği düşünceleri benimsemiş dahi görünmezdi. Esasen Atatürk de onun bu meziyetini beğenirdi.

Yusuf Ziya Özer, ulusal varlığımıza ilmiyle hizmet etmek istemiş ve düşüncelerini heyecanla savunmuştur. Türk Tarih Kurumu onun kişiliğinde değerli bir üyesini kaybetmiştir. Allah rahmet eylesin!

25. Yıldönümünde TDK'nın Kuruluşu Üzerine [100]

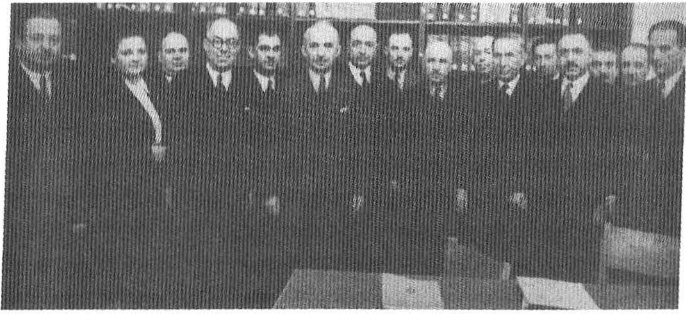
Temmuz 1932'de Ankara'da "Türk Dili Tetkik Cemiyeti" kuruldu. Aynı yıl Eylül ayında İstanbul'da bu derneğinin ilk kurultayı toplanmıştı.

Değerli yazarımız, Atatürk'ün yakın arkadaşı ve Türk Dil Kurumu'nun ilk genel sekreteri Ruşen Eşref Ünaydın, hatıralarında Dil Kurumu'nun kuruluş tarihçesini bütün incelikleri ile saptamış ve güzel betimlemeleri ile birer tarihi belge olarak bize vermiş bulunuyor.[101]

Kendisinin kaydettiği gibi 11 Temmuz 1932 günü Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin ilk kongresinin bittiği gündü. Sayın yazarımız Ruşen Eşref Ünaydın işte bu günden sonra "Dil Meseleleri" üzerindeki hatıralarını açık ve güzel bir surette anlatmakta ve o günleri bize yeniden yaşatmaktadır.

Türk Dil Kurumu'nun ilk kuruluş gününden itibaren Atatürk'le olan çalışmalarımın çeşitli evrelerinde kuruma bir üye olarak da katıldığım için, birçok anılarım var. Ancak bu yazımda, Temmuz 1932'den önceki hazırlık devresi hakkında bildiklerimin bir kısmını kaydetmek istiyorum.

100 *Türk Dili*, c. VI, no: 69, Haziran 1957.
101 Ruşen Eşref Ünaydın, *Türk Dili Tetkik Cemiyeti: Kurulduğundan İlk Kurultaya Kadar*, Ankara:1938.

1941'de Türk Tarih Kurumu üyeleri İsmet İnönü ile.

Atatürk tarih çalışmalarının yanında, Türk dilinin bilimsel bir inceleme konusu olmasını istemiştir. Tarihte uygarlığı incelenen Türk kavimlerinin dil hazinesi ihmal edilemezdi. Onun için tarih konularını aydınlatacak belgelerde, dil konuları önde geliyordu. 1932 yılının Temmuz ayında toplanacak olan Türk Tarih Kongresi hazırlıkları esnasında okunan tezlerin tartışmaları Atatürk'ün huzurunda yapılıyordu. İşte bu tarih çalışmaları ilerlerken Atatürk, dil konusunu da ele almak gereğini hissetmişti. Çünkü tarihi konuların işlenmesi esnasında filolojik, etimolojik araştırmaların zorunlu olduğu ortaya çıkıyordu. Atatürk dil teorilerini açıklayan kitaplar okuyor ve her tarihi konu içinde, dil belgeleriyle çözülecek konular olduğuna inanıyordu. İşte özellikle bu Birinci Türk Tarih Kongresi'nin hazırlıkları esnasında, kendisini bu konuların çok meşgul ettiğini gözlemlemiştim. Tarihe yardımcı olarak dil incelemelerini, aynı dernek içinde bir kol olarak ayırmayı, konuşmaları esnasında bizlere telkin ediyordu.

Fakat yine bu tarih tezleri okunurken dikkati çeken bir durum olmuştu. Tezleri hazırlayanların yetişme devirleri bakımından yazış tarzları değişik görülüyor, or-

ta ve yeni nesiller tamlamaları kullanmadıkları gibi, daha sade kelimelerle düşüncelerini anlatabiliyorlardı.

Atatürk'ün bu duruma fazlasıyla dikkat etmiş olduğunu, bildiriler okunduktan sonra bana söylediklerinden anlıyordum.

Tarih Kongresi'nin bitmek üzere olduğu günlerde, dil incelemeleri için ayrı bir kuruluşun gereği üzerine bana sorular sormaya başlamıştı. Tarihi konular üzerinde çalışmayı hedef tuttuğum için, dil konuları üzerinde sadece Tarih Kurumu içindeki yaşlı üyelerin bu konudaki teorilerini ve örneğin Samih Rifat'ın bana açıklamaya çalıştığı kısımları ancak hayranlıkla dinliyordum. Fakat bunlar tarihten ayrı yöntemi olan çetin konulardı.

Bu konuda Atatürk'e yanıtım şu olmuştu: "*Dil, tarihten ayrı bir metot ile incelenmesi gereken bir konudur.*"

Dil Kurumu'nun kurulması için Atatürk Ruşen Eşref Ünaydın'a direktif verirken Türk Tarih Kurumu üyelerinden birkaçı ile beraber ben de yanlarında bulunmuştum. Çünkü Birinci Tarih Kongresi'nin kapandığı ve kongrenin sonucu üzerine konuşulduğu gündü.

Atatürk'ün Türk Dil Kurumu için hedefi iki cepheli olmuştu.

1) Türk dilinin sadeleştirilmesi, halkın konuşma dili ile yazı dili arasında bir birlik ve ahenk kurulması. Konuşma, edebiyat ve ilim dilimizin kesin kurallarla saptayarak tarihi metinlerden ve yaşayan halk lehçelerinden taramalar, derlemeler yaparak bir kelime ve terim hazinesi vücuda getirilmesi. Bunların başarılması zamana ve bir kurulun sürekli çalışmalarına ihtiyaç gösteriyordu.

2) Dil incelemeleri için, tarihi araştırmalarda belge değeri olan ölü veya eski dillerin yöntemli bir şekilde incelenmesi ve karşılaştırmalar yapılması idi. Bu suret-

Atatürk'ün dil üzerine bir derse dönüştürdüğü bir yemeğin anısına Afet İnan'a imzalayarak verdiği fotoğraf.

le Türk ve Türkiye tarihine kaynaklık edecek bütün eski dillerin üzerinde, yetki ile çalışma ve araştırmalar yapılmalı idi.

Bu esas hedeflerle Türk Dil Kurumu, kardeş Türk Tarih Kurumu'ndan daha farklı bir durumda, sadece Ankara ve İstanbul'dan değil yurdun her tarafından katılan kalabalık bir üyeler topluluğu ile çalışmalara başlamıştı.

1935 yılında Ankara Üniversitesi'nin ilk Fakülte Kanunu tasarısı TBMM'ye verildiği zaman, adı sadece "Tarih-Coğrafya Fakültesi" idi. Fakat kanun çıkmadan önce Atatürk'ün yeni bir direktifi ile "Dil" kelimesi eklenmiştir.

Bütün bunlar tarihi birer anı... 25. yıldönümünü Temmuz 1957'de idrak eden TDK'nın verimli çalışmalarını görmek Türk ulusu için bir zevktir. Çünkü dernek yaşamında çeşitli konular için, resmi kurullar yanında özel kurulların kökleşmesi ve konuların ulus

tarafından benimsenmesi çok gereklidir. Böylelikle halk kitlelerine mal olan kurumlar, ulus bütünlüğü sağlamak için faydalı olurlar.

Atatürk "dil" konumuz için bir özel kurum (TDK), bir de resmi fakülte kurdu. Her ikisinin çalışmaları birbirini tamamlarsa, ulusal kültürümüzün kazançlı olacağına inanıyorum.

Üçüncü (1936), Beşinci (1945) ve Altıncı (1949) Dil Kurultaylarında TTK Adına Söylediğim Nutuklar

Üçüncü Dil Kurultayı, İstanbul 1936

Atatürk, Baylar, Bayanlar,

Yüksek huzurunuzda söyleyeceklerim iki noktaya ait olacaktır: Birisi, beni ve arkadaşlarımı Dil Kurultayı Başkanlık Kurulu'na seçmiş olduğuz içindir. Bundan dolayı kendim ve arkadaşlarım namına teşekkür ederim. Hakkımızdaki takdirinizi hürmetle karşılarız. Verdiğiniz vazifeleri, yardımınıza güvenerek başarmaya çalışacağız.

Bu seçim, Türk inkılabını ve Atatürk rejiminin kurduğu erkek-kadın birliğini gösteren bir işaret de olmuştur. Asbaşkanlık ve sekreterlik makamları, bayanlarla baylar arasında bölünmüş oldu.

Türk inkılabının her cephesinde olduğu gibi, dil hareketlerinde de, Türk kadınına yer verilmesindeki ince dikkat, Türk kadınlığının Kurultay'a saygısını bir kat daha yükseltmiştir.

İkinci noktaya ait sözlerim, Asbaşkanı bulunduğum Türk Tarih Kurumu adına olacaktır. Sayın Kurultay hatırlar... Bundan dört yıl önce ilk Dil Kurultayı'nda Türk Tarih Kurumu demişti ki, "Zamanımızda yaşamak isteyen milletler, tarihlerine ve tarihlerini her şeyde yaşatan dillerine sağlam sarılırlar. Dil bilgisi, tarihin en uzak, en karanlık köşelerini aydınlatır."

1936'daki III. Türk Dil Kurultayı'nda Atatürk, katılımcılar ve Afet İnan'la sohbet ederken.

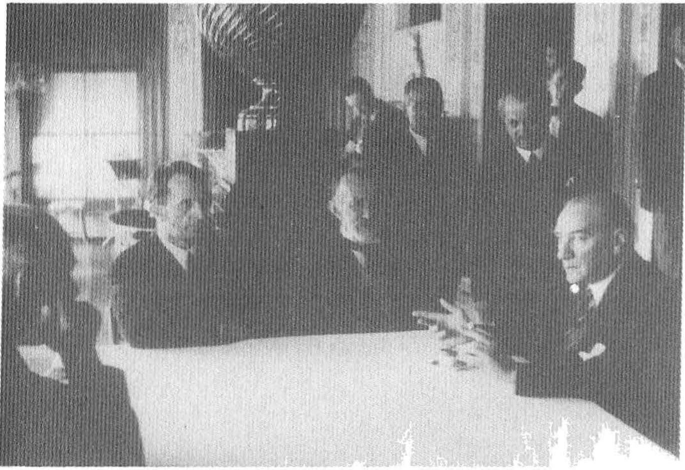
Türk Tarih Kurumu ikinci Dil Kurultayı'nda da şunu demişti: "Bu kürsü, önünde ateş yakılan bir mihraptır."

Arkadaşlar;

Asırlık işleri yıllara sığdıran Türk inkılabı, kendi mihrabının, bizzat Güneş olduğunu bulmuştur. Tarih yolculuğunda Güneş'in ilham izlerine, en çok biz Türkler tesadüf ediyoruz. Türk ırkı kültürünü öyle bir yerde buldu ki, orada Güneş ona en verimli oldu. İlk yurttan ayrılmaya mecbur olan Türkler, başlıca göç yolları için yine Güneş'in kılavuzluğundan istifade ettiler.

Doğu ve Batı ellerine yayıldılar; o geniş ülkelerde, yüksek varlıklarının ebedi vesikalarını bıraktılar.

Öz yurdumuz Anadolu'nun ilk kültürünü kuran cetlerimiz [atalarımız], Güneş'i sembolize ettiler. Onu sanatlarının inceliklerinde mevzu aldılar. Türk Tarih Kurumu'nun Alacahöyük'te yaptığı hafriyatta bulun-

Atatürk 1936'daki Türk Dil Kurultayı'nda şair Abdülhak Hamit ile birlikte.

muş olan muhtelif Güneş kursları bu hakikatin inkâr kabul etmez vesikalarıdır. Elinizde resimleri bulunan tunçtan yapılmış bu Güneş sembolü kurslar, Anadolu tarihinin en eski devirlerine aittir. Türlü türlü hendesi [geometrik] şekillerle süslü olan bu güneş kursları, Türk fikir ve sanat sembolü olarak tarihimizde önemli yer alacaktır.

Türk tarihi, Türk ırkını ancak müsbet ilim belgeleriyle bulur. Türk Dili bunlardan en önemlisidir.

Bugünkü ilim dünyası içinde dili, ırk için esas kabul etmeyen âlimler de yok değildir. Bu esas belki bazı camialar için doğru olabilir. Fakat Türk için, asla!

Türk'ün tarihi varlığını ve bu varlığın dünyadaki yaygınlığını, Türk dili orijinalliği bilhassa çok açık bir kesinlikle göstermektedir. Bu itibarla Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu'nun kendinden ayrılmaz eşidir. Bu iki kurum, birlikte yükselmesi, birbirini tamamlaması icap eden iki abidedir. Türk Tarih Kuru-

mu, işte bu inanladır ki, Türk Dil Kurumu'nun Kurultayı'nı büyük saygı ile selamlar ve onun dil bakımından olduğu kadar, tarih bakımından da ilmi verimler almasını diler.

Bize, Güneş aydınlığı veren Türklüğün karşısında tazimle eğilirim.[102]

Beşinci Türk Dil Kurultayı, Ankara 1945

Türk Tarih Kurumu adına, Türk Dil Kurumu'nun Beşinci Kurultay üyelerini saygı ile selamlarım...

Bildiğiniz gibi Türk Dil Kurumu'nun doğuşu Birinci Türk Tarih Kongresi'nin bittiği gün olan 12 Temmuz 1932'ye rastlar.

Atatürk tarih üzerinde çalışanları bir araya toplarken, dil işlerini de bütün milletin ilgileneceği bir konu olarak ortaya atmıştı. Dil Kurumu bu işe merkezlik edecekti. Gaye, milletin dilini millileştirmekti.

Türk milletini, tarihteki medeniyetinin temelleri üzerinde yükseltirken millet birliğinin esası olan dile en çok önem vermek gerekiyordu.

Konuşan, okuyan ve yazan insanların sosyal kurulu olan dil, işlenmeye ve ilmi metotlara göre düzenlemeye muhtaçtır. Türk Dil Kurumu bize bu çalışmaların ürünlerini yayınları ile vermiştir. Fakat asıl önemli olan başarı, her yazan insanda dili "Türkçeleştirmek" zihniyetini doğurmuş olmasıdır.

Bugün Türk yazarı, bundan çeyrek asır önceki Türk yazarından çok daha benlik sahibidir ve milletinin daha içindedir. Bu yazıların herhangi birini okumakla, bu durum daha iyi anlaşılır.

Atatürk, devlet başkanı olarak bu kurumlara ihtiyaç hissetti ve onları adlandırarak kurdu...

102 Bu nutuktaki üslup ve fikirler doğrudan doğruya Atatürk'e aittir.

İsmet İnönü o vakit hükümet başkanı ve bugün devlet başkanı olarak bu kurumları aynı gayeler için çalıştırıyor...

Kanun dilimiz de, edebiyatta ve ilimde olduğu gibi, Türkçeleşiyor. Millet birbirini bu dille daha iyi anlayabiliyor. Yeni yetişen Türk nesli ve halk kitlesi ileri adımlarla bu yolda yürümektedirler.

Sayın dinleyiciler,

Türk tarihinde kurultaylara ne kadar önem verildiğini bilirsiniz. Onlar yalnız siyasi mahiyette idi. Fakat bugün bu sosyal işlerimiz de kurultaylarda konuşuluyor.

Tarih ve Dil Kurumları, kuruluşlarında buna önem verdiler, bugün de bu yolda yürüyorlar. Bu Kurultay'da da, hepimizi ilgilendiren dil konuları üzerinde hep beraber konuşmak ve fikir karşılaştırmak için toplanmış bulunuyoruz.

Türk Dil Kurumu'nun Beşinci Kurultayına kardeş Türk Tarih Kurumu adına başarılar dilerim.

Altıncı Dil Kurultayı, Ankara 1949

Kurultay toplamak eski bir Türk geleneğidir. Bu adet, bizim Cumhuriyet devri tarihimizde esaslı olarak yerleşmiştir. Çünkü milli varlığımıza dayanan ve kavmimizin ismini taşıyacak olan, Türkiye Cumhuriyeti devletinin siyasi temelleri, Erzurum ve Sivas kongrelerinde atılmıştır. TBMM'nin manevi kuvveti milli birliğimizin bir ifadesi değil midir? Fert fert [birey birey], irademizi biz devlet olarak yöneteceklere bıraktığımız zaman, huzur içinde işlerimize sarılırız.

Diğer taraftan, toplum yaşamımızın çeşitli kurullarını geliştirmek mecburiyetindeyiz. İşte tarih ve dil, bugünkü müsbet ilim [pozitif bilim] metodu ile kolektif ve düzenli bir şekilde incelemeler yapılması gereken iki esaslı konumuzdur.

Devlet reisi Atatürk, bu iki konuyu birer kurum halinde görmek istedi ve onlardaki çalışmaların devamlı olmasını vasiyeti ile bize bildirdi.

TTK'nin devamlı çalışmaları, bir yandan yurt tarihimizi, diğer taraftan Türk varlığının dünya tarihi içindeki durumunu ortaya çıkarmak içindir. Kardeş Dil Kurumu ise, daha şumüllü [kapsamlı] konusu ile tarih kaynaklarındaki dil hazinemizi ve yaşayan lehçelerdeki dil köklerimizi, bize sistemli bir surette tanıtmaktadır. Dilimizin sadeleşme ve zenginleşme yolundaki tabi seyr ve inkişafında [doğal ilerleme ve gelişmesinde], bu toplanan hazineden hepimiz ayrı ayrı istifade edeceğiz. Gayemiz sadece dilimizi Türk kökleriyle zenginleştirmek değil, aynı zamanda ona ilim ve edebiyat için gerekli olan malzemeyi vermektir. Unutulmuş kelimelerin yeniden canlandırılmasının, ancak milletçe bugünkü zevkimizi okşadığı zaman benimsendiğini görmüyor muyuz?

Atatürk yeni kelimeler için şöyle derdi: "Onları ortaya atmak lazımdır. Milli zevkimiz hangisinden hoş-

lanır ve onu kullanırsa, o zaman lügatimize koyalım."

Bunun tecrübelerini [denemelerini] senelerden beri yapıyoruz. İşte Dil Kurumu ilmi [bilimsel] ve metotlu çalışmalarıyla bize yardım etmek durumundadır. Büyük edebiyatçı ve âlimlerimiz ise yazılarıyla güzel Türk dilimizi ebedileştirsinler. Dilimizi sadeleştirme, zenginleştirme ve ilmi bir surette düzenleme yolunda ilerlerken, Dil Kurumu esaslı dayanak noktamız olmalıdır. Atatürk, Tarih ve Dil Kurumlarının geleceğini akademi olmakta görürdü. Bu hedefe doğru ilerlerken toplanan kurultaylar yeni birer düşünce hareketi getirmelidir.

Bu Altıncı Dil Kurultayı'nın da milli varlığımız için verimli ve müsbet fikirler üzerinde çalışmasını, Türk Tarih Kurumu adına temenni eder ve Kurultay'ı selamlarım.[103]

103 1945 ve 1949 Türk Dil Kurultaylarında, Türk Tarih Kurumu adına söylediğim nutukları, her iki kurum ile ilgili olduğu için buraya koydum.

Cumhuriyet Devri Türkiyesi'nde Üniversiteler [104]

Türk genci rejimin ve inkılapların
sahibi ve bekçisidir.
K. Atatürk

Ankara Üniversitemiz 1946'da çıkan kanuna göre kurulmuştur. Bizim nesil, bu üniversitenin oluşuna, kuruluşuna ve gelişmesine tanık oldu. Bu tarihçenin kısa bilgileri arasında, bir nokta üzerinde özellikle durmak istiyorum.

Ankara'nın hükümet merkezi oluşunun başlangıcı bir okul binasında tarihe geçer. 27 Aralık 1919'da ilk Heyeti Temsiliyle bugün Meteoroloji Genel Müdürlüğü olarak kullanılan eski Ziraat Mektebi binasında yerleşmiştir. Mustafa Kemal, burada bütün askeri rütbelerini terk etmiş, bir vatandaş olarak işe başlamış ve ilk Büyük Millet Meclisi'ni toplamak için burada karar vermiştir.

Bunun tarihi evreleri bilinmektedir. Ancak, o zamanki Ankara vilayetinin bir Ziraat Mektebi binasında, bütün bir yurdu kurtarmaya ve devleti kurmaya yöneltilmiş düşüncelerin gelişmesi hazırlanmıştır. İşte bu tarihi binada bugün, Meteoroloji Genel Müdürlüğü, bir bilim ve teknik kurulu olarak iş görmektedir. Buraya yerleşen kadirşinas idare amirleri, M. Ke-

104 *Açılış*, II. Türk Milli Talebe Federasyonu, 3 Kasım 1954.

Atatürk'ün Ankara'ya ilk geldiğinde kaldığı Ziraat Mektebi.

mal'in Ankara'da, bu ilk durağındaki çalıştığı odayı, tarihi anılarla yaşatmak istemişlerdir. Bu odada, Türkiye Cumhuriyeti devletinin kuruluşunu hazırlayan, ilk çalışma masasını yerinde görmek, bütün bir tarihi devreyi hatırlamak için en iyi bir vesiledir. Bu tarihi anıları değerlendirenlere teşekkürler...

İşte böylece, Ankara devlet merkezi olurken, ilk yerleşilen yer, bir okul binasıdır. Düşünceler, bu yerlerde ortaya atılmış, düşünceler buralarda oluş haline gelmiş ve nihayet bu odaktan Türkiye'ye ve bütün dünyaya yayılmaya doğru yol almıştır. Ankara Üniversitemiz de böyle değil midir?

Hukuk okulu, 5 Kasım 1925 gününde, Büyük Millet Meclisi binasında, Atatürk'ün açılış törenindeki nutku ile öğretime başlamıştır. Bu nutuk devrim konumuz için önemle üzerinde durulmaya değer.[105] Yıllar boyunca, bu hukuk okulunun üniversite fakültesine doğru gelişmiş olması bilime verilen değerin bir anlatımıdır.

Türkiye Cumhuriyeti devleti, ülkede üniversiteler kurmak planına daima önem vermiştir. Ankara ve İstanbul'un birer kültür merkezi olarak, iki üniversitesinin gelişme evrelerini, Cumhuriyet devrinde daha verimli ve olumlu alanda izlemek olasıdır.

105 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II (1906—1938)*, Ankara:1952, s. 240.

Türkiye'deki üniversiteler için, bu iki merkezden gayrı, bir 'Doğu Üniversitesi'nin kuruluş düşüncesi, ilk olarak Cumhurbaşkanımız Atatürk tarafından ortaya atılmıştır.

Atatürk'ün aydınlar çevresindeki konuşmalarda, üniversitelerin Türkiye'deki durumu ve gelişmesi için öne sürülen düşünceler belli başlı konular arasında idi. O'nun bilim konularına değer veren, bir devlet başkanı olduğu göz önünde bulundurulursa, bu durumu anlamak daha kolaydır.

Atatürk, bir üniversite için lüzumlu bütün fakültelerin Ankara'da kurulmasını bir gereksinim olarak görürken, 1937 yılında doğu bölgelerimiz için de bir üniversite kurulması düşüncesini ortaya atmıştır.

Bu yılların siyasi olayları içinde, bir taraftan Balkan Paktı, diğer taraftan doğu komşularımızla dostluk antlaşmaları imza edilmekte idi. Atatürk'ün Doğu Üniversitesi hakkındaki esas düşünceleri kendisinden işittiklerime göre, iki noktada özetlenebilir:

1) Türkiye'nin doğu bölgelerine de, batı ve orta bölgelerdeki kültürel olanakları sağlamak. O bölgelerdeki gençliğimizin yaşadığı çevreye kültür kurumlarını götürmek. Böylece dil, kültür ve ülkü birliğini, bir üniversite çevresinde geliştirerek kendi yakın etrafına bilim ışınlarını yayma fırsatını vermek.

Atatürk ülkedeki her çeşit birliğe, Türk ulusal varlığı için en başta önem vermiştir.

O, Türkiye topraklarını, Türk ulusunun bilinçli ve kültürlü bireylerinin oturduğu bir ülke olarak görmek istemiştir. İşte bu bakımdan, en başta gelen dil birliğinin, bu kurulacak üniversitenin odağı etrafında meydana geleceğini düşünmüştür.

2) Doğu Üniversitesi için ikinci bir düşünce ise, bu bölgelerimize komşu kavimlerin, kolaylıkla rağbet edebilecekleri bir Türk bilim kurumunu kurmaktır.

Kendisi, "*Bölge yakınlığının ve esaslı bir ilim müessesesinin, hariçten celb edebileceği elemanlar elbette olacaktır*" demiştir. Komşularımızla ve onların komşularıyla yapılan siyasi antlaşmalar geçici olabilirse de, kültürel yakınlığın ve birleşmelerin daha esaslı olduğunda şüphe edilmemelidir. Asıl olan, ulusların birbirleriyle anlaşabilmeleridir. Bunun da ancak, kültür yakınlığı ile temin edilebileceği, Atatürk'ün düşüncelerinde saklı idi.

O, bu konular için Büyük Millet Meclisi 1937 yılı açış nutkunda aynen şöyle der:

> Büyük davamız en medeni ve en müreffeh [gönençli] millet olarak varlığımızı yükseltmektir. Bu, yalnız kurumlarının değil, düşüncelerinde temelli bir inkılap yapmış olan, büyük Türk milletinin dinamik idealidir.
>
> Bu ideali en kısa bir zamanda başarmak için, fikir ve hareketi, beraber yürütmek mecburiyetindeyiz. Bu teşebbüste başarı, ancak tecrübeli bir planla ve en rasyonel tarzda çalışmakla mümkün olabilir. Bu sebeple okuyup yazma bilmeyen tek vatandaş bırakmamak; memleketin büyük kalkınma savaşının ve yeni çatısının istediği teknik elemanları yetiştirmek; memleket davalarının ideolojisini anlayacak, anlatacak, nesilden nesile yaşatacak fert ve kurumları yaratmak... İşte bu önemli umdeleri [ilkeleri] en kısa zamanda temin etmek, Kültür Vekâleti'nin üzerine aldığı büyük ve ağır mecburiyetlerdir. İşaret ettiğim umdeleri, Türk gençliğinin dimağında ve Türk milletinin şuurunda daima canlı bir halde tutmak, üniversitelerimize ve yüksek okullarımıza düşen başlıca vazifedir.
>
> Bunun için, memleketi şimdilik üç büyük kültür bölgesi halinde mütalaa ederek; Garp [batı] bölgesi için, İstanbul Üniversitesi'nde başlanmış olan ıslahat programını daha radikal bir tarzda tatbik ederek, Cumhuriyet'e cidden modern bir üniversite kazandırmak; Merkez bölgesi için, Ankara Üniversitesi'ni az zamanda kurmak lazımdır. Ve Doğu bölgesi için, Van Gölü sahillerinin en güzel bir yerinde, her şubeden ilk okulla-

rıyla ve nihayet üniversitesi ile modern bir kültür şehri yaratmak yolunda, şimdiden fiiliyata geçilmelidir. Bu hayırlı teşebbüsün, Doğu vilayetlerimiz gençliğine bahşedeceği feyiz (kültürel gelişme), Cumhuriyet Hükümeti için ne mutlu bir eser olacaktır. Tavsiye ettiğim bu yeni teşebbüslerin, eğitmen ve öğretmen ihtiyacını ziyadeleştireceği şüphesizdir. Fakat bu cihet, hiçbir vakit, işe başlama cesaretini kırmamalıdır. Vekâletin, geçen yıl içinde, bu yönden yaptığı tecrübeler, çok ümit verici mahiyettedir.

Atatürk'ün bu sözlerini okumakla, bu ülke davalarını kendi ifadesiyle tekrarlamış oluyoruz. Ankara Üniversitesi'nin 1954-55 ders yılı için açılışında ve Doğu Üniversitesi'nin [Erzurum'da] Atatürk adı altında kuruluşu esnasında, bu düşünceleri anımsamakla, büyük bir mutluluk duymaktayım. Çünkü bizler, otuz yıllık Cumhuriyet tarihimizde, hiçbir nesle nasip olmayan bir tarzda düşüncelerin uygulanışına tanık olduk.

Üniversiteler her ülkede daima birer kültür merkezi olmuş ve bu çevrenin yetiştirdiği aydın topluluk, devlet yönetiminde büyük bir mevki kazanmıştır. Aynı zamanda üniversiteler bir ülkenin kültür seviyesini göstermesi bakımından da önemlidir. Çünkü bir ülkenin bilim ve teknik değerleri bunlarla ölçülür. Türkiye'de üniversitelerimizin her yönden başarılı olmasını dileyelim.

DTCF'nin Kuruluş Hazırlıkları Üzerine[106]

Cumhuriyet devrimizin Ankara Üniversitesi bugün sekiz fakülte halinde çalışmaktadır.[107] Bunlardan Hukuk Fakültesi, Ankara'da 5 Eylül 1925 tarihinde ilk kurulan yüksek öğretim kurumu olmakla beraber, asıl fakülte ünvanını 1940 yılında almıştır.

Bu itibarla fakülteleri kanun numaralarına göre bir sıralamaya koyarsak, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin Ankara Üniversitesi bünyesindeki ilk fakülte olduğu görülür.

Büyük Millet Meclisi'nde, kurulması kararlaştırılan Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, 14 Haziran 1935'te 2795 numaralı kanun ile resmi kimliğini almıştır.

106 *Tarih Araştırmaları*, no: 1, 1957.
107 Yüksek öğrenim kurumlarının Ankara'da kuruluş ve fakülte oluş tarihleri:

Fakülte	Kuruluş	Kanun T.	Kanun No.
Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi	14.06.1935	1935	2795
Hukuk (Mektebi) Fakültesi	05.09.1925	1940	3848
Fen Fakültesi	11.09.1943	1943	4292
Tıp Fakültesi	09.06.1937	1945	4761
Ziraat Fakültesi	23.05.1933	1948	5234
Veteriner Fakültesi	23.05.1933	1948	5234
İlahiyat Fakültesi	04.06.1949	1949	5424
SBF (İstanbul Mülkiye)	20.06.1949	1950	5627
Üniversiteler Kanununun kabulü	13.06.1946	1936	

Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne verilen kanunun mucip sebepleri, Maarif ve Bütçe encümenlerinin tezkereleri ile önerilen değişiklikler ve kanun metni fakültemizin kuruluş tarihinin ilk belgeleridir.

14 Haziran 1935 Cuma günü TBMM'de bu kanun görüşülürken Milli Eğitim Bakanı Saffet Arıkan diyor ki: "*Atatürk'ün yüksek dehasından doğan ve kendi kutlu eliyle yaratılan tarih ve dil hareketi; bunlara bağlı olan arkeoloji ve coğrafya bilgileri için Ankara'da bir fakülte açılacaktır.*"

Kanundaki I. Madde ise şudur:

> Ankara'da bir Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi açmak için Kültür Bakanlığı'na yetki verilmiştir.

Gerek bu kanun maddesinde, gerekse Milli Eğitim Bakanı'nın sözlerinde, Fakülte'nin ismi saptanmakta ve Atatürk'ün bu işle yakından ilgisi TBMM üyelerine bildirilmektedir. Gerçekten, Cumhurbaşkanı Atatürk, bu fakültenin ismini bizzat koymuş ve kuruluşu ile yakından ilgilenmiştir.

Bunun, hazırlık evresi bildiğime ve tanık olduğuma göre şöyledir: Bundan önceki yazılarda okunduğu gibi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin esasını Türk Tarih ve Dil Kurumlarının kuruluşunda aramak lazımdır. Özellikle Türk Tarih Kurumu'nun çalışmaları Fakülte'ye yol açmıştır.

Türk Tarih Kurumu Genel Sekreteri ve Milli Eğitim Bakanı olan Dr. Reşit Galip (20 Eylül 1932-13 Ağustos 1933) zamanında fakülteye esas olacak konular üzerinde hassasiyetle durulmuştur. Hikmet Bayur'un (Türk Tarih Kurumu üyesi) Milli Eğitim Bakanlığı zamanında da (28 Ekim 1933-9 Temmuz 1934) Tarih ve Dil Kurumlarının çalışmaları gayet yoğun olarak devam etmiştir.

1935 yılının 11 Martının karlı gecesinde, Çankaya'da Atatürk'ün sofrasından erken saatlerde kalkılmış, yandaki aynalı salonda bir grup halinde konuşuluyordu. Milli Eğitim Bakanı Abidin Özmen'e Atatürk birdenbire şu emri vermişti: "*Not defterinizi çıkartınız ve söyleyeceklerimi lütfen yazınız.*"[108]

Bu yazılar Ankara'da bir "Tarih-Coğrafya Fakültesi"nin kurulması için Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yapılacak hazırlıklara ait idi. Bu konu epey zamandır Atatürk'ün çevresinde konuşuluyordu.

Fakat görülüyordu ki, Atatürk kararını bu gece vermiş ve Milli Eğitim Bakanı'na bu notları yazdırmıştı. Eğer daha önceki fikri hazırlık evresi izlenmemiş olsa, Atatürk'ün o gece birdenbire bu emri verdiği sanılırdı. Halbuki yıllardan beri bu konuları olgunlaştırmış ve herkesin düşüncesini bu işe hazırlamış bulunuyordu. O gün, gündüz saatlerinde Tarih Kurumu çalışmalarından söz ederken, bu özel kurumdan başka, resmi bir kuruluşun zarureti üzerinde durmuş olduğunu hatırladığım için, o geceki emir bana hiç ani bir karar gibi gelmemişti. Hatta gündüz, "*Tarih ve Dil Kurumlarını akademi yapabilmek için, bir fakülte mi kurmak, yoksa Avrupa ve Amerika'ya öğrenci mi göndermek daha yararlı olacaktır?*" diye bana soru sorduğu zaman, fakülte açmanın Ankara Üniversitesi'nin kurulmasına önderlik edeceğini, fakat öğrencilerin Batı ülkelerinde yetişmesinin de paralel yürütülmesi düşüncesini savunmuştum. "*Cumhuriyet başkentinin her çeşit müesseseleri Ankara'da kurulmalı*" idi; Atatürk bunu istiyordu, "*bu ise tarih-coğrafya tedrisatı* [öğrenimi] *ile başlamalı*" dediği zaman, ben bir edebiyat fakültesinin kurulmasından söz ettim. Fakat Atatürk ta-

108 Bu notları Sayın Abidin Özmen'den istedimse de, kendisi defterini bulamadığını bana yazı ile bildirmiştir.

rih ve coğrafyanın fakülte ismi olarak alınmasının, dikkati çekme bakımından yararlı bulduğunu ve bu konuların özellikle önemini belirtmenin de işe yarayacağını ifade ediyordu. Çünkü Birinci Türk Tarih Kongresi'nde bu her iki bilim kolu belli başlı konular arasında yer almıştı.

Atatürk tarih için şu noktaları önemli addediyordu:

Türk tarihinin ana kaynaklarını araştırmak,

Arkeoloji yolu ile yeni bilgiler sağlamak,

Tarihte ve bugün ırki karakterleri, antropoloji metotlarıyla tespit ettirmek.

Tarihe yardımcı ilimlerden olan arkeoloji, antropoloji-etnoloji sahasında ise, Türk tarihi bakımından yepyeni bir çalışma konusu vardı. Bütün bunlar yabancı uzmanlar tarafından incelenmekte ve yurdumuzun arkeolojik zenginlikleri bize ve dünyaya bu vasıta ile tanıtılmakta idi. Çünkü tarihte unutulmuş olan bu bilgilerle, bizler meşgul olmuyorduk. Onları ancak yabancı uzmanlar inceliyor, yazılı metinleri okuyup yorumluyorlar ve yayın yolu ile bilim dünyasına tanıtılıyordu. Fakat asıl bu yurda sahip olan biz Türkler, bu işte seyirci ve başkalarından öğrenici durumda idik. Türk Tarih Kurumu'nun ilk tüzük tertibinde, bizim de arkeolojik kazı yapmamızı önerdiğim zaman, Müzeler Müdürü merhum Halil Ethem Bey (Eldem), "*Bu iş için mütehassıs ekipler ister, bizde ise henüz bu sahada yetişmiş kimseler olmadığı için arkeolojik hafriyat yapmak mümkün değildir*" demişti.

Israrım üzerine ilk tüzüğe, "İcap eden yerlere araştırma ve keşif heyetleri göndermek" ibaresi yazılmıştı. İşte bunlardan sonra hükümet, Atatürk'ün direktifi ile Avrupa ve Amerika'ya bu alanlarda yetişecek öğrenciler göndermiş ve onların yaz aylarında yurdumuzda incelemeler yapmalarını sağlamıştı.

Türk Tarih Kurumu, Ahlatlıbel ve Alacahöyük'te arkeolojik kazılara girişmiş ve başarılı olmuştu. Atatürk bu işlerle çok yakından ilgili idi. Ancak arkeoloji, antropoloji-etnoloji alanlarında gençlerin kendi ülkemizde ve bir fakülte çevresinde yetişmeleri şarttı. İşte bu gaye ile Antropoloji-Etnoloji Enstitüsü (Prof. Dr. Şevket. Aziz Kansu'nun yönetiminde) İstanbul Üniversitesi'nden daha geniş bir programla Ankara'da yeni açılacak fakültede yer almalı idi. Arkeoloji ise yine tarihe yardımcı olmakla beraber, yurdumuzun en çok arkeolojik zenginliklerini metotlu bir şekilde ortaya çıkaracak ve gençleri bu bakımdan yetiştirecek bir merkez olacaktı.

Atatürk'ün tarih çalışmaları yanında, o sıralarda daha çok meşgul olduğu konu dilimizin sadeleştirilmesi ve genellikle dil teorileriyle, Türk dilinin tarih içinde ve bugün taranıp incelenmesi idi. Bu ilk önceleri tarih içinde yapılabilir diye düşünülüyordu.

Fakülte'nin ismi için de ilk olarak Tarih-Coğrafya yazdırmasının sebebi şudur: Atatürk, coğrafya ile tarihin sıkı işbirliğine daima işaret eder, özellikle iki bilginin paralel gitmesini ve coğrafi koşulların açıklaması yapılmadan, harita rehberliğinden yoksun bir tarihin hiç bir işe yaramayacağını kabul ederdi.

Türk Tarih Kurumu, ilk kurulduğu yıl, derhal bir Tarihi Atlas bastırmış (Harita Umum Müdürlüğü) ve coğrafi incelemelerin tarihe temel oluşturması lüzumlu saymıştır. Örneğin, Türklerin anayurdu Orta Asya'nın, kuraklık olayını anlamanın, ancak coğrafi ve hatta jeolojik incelemelerle mümkün olacağı kabul ediliyordu. Fakat bir de ayrıca yurdumuzun coğrafyası, bizler tarafından incelenip yazılmalı idi. Bu münasebetle şunu hatırlıyorum: Fakülte kurulurken programları üzerinde konuşulduğu esnada, Atatürk, Prof.

Muzaffer Göker'e (fakültenin ilk dekanı) coğrafya öğrenimi ve incelemeleri için uzun bir not yazdırmıştı. Orada saptadığı düşüncelere, "Coğrafya eğitiminde, dershaneden ziyade, arazi üzerinde hoca ve talebenin çalışmaları ve gözlemlerinin esas alınması lazım geldiği ve yeni metotlara göre incelenecek bir Türkiye coğrafyasının yazılması gereği"nin altı çiziliyordu. Hatta Tarih gibi, bir 'Coğrafya Kurumu' kurulmasını düşünen Atatürk, bu uzun notların sonunda, fakülte açıldıktan sonra

"*İhtiyaca göre, böyle bir teşekkülün lüzumu belli olacaktır*" demiştir. Bu notun bulunup yayınlanması çok ilgi çeken tarihi bir belge olacaktır sanırım.

Fakültenin adına "Dil" kelimesinin eklenmesi ise, yine bu hazırlık evrelerinin ikinci aşamasındadır. Dil konusunda Atatürk'ün amacı iki cepheli idi:

1) Evvela, Türk ve Türkiye tarihine kaynaklık edecek bütün eski dillerin öğrenim ve araştırma merkezleri fakültede kurulmalı ve bu maksatla yabancı uzmanlar kendi ülkemizde Türk öğrencilerini bu çeşitli kollarda yetiştirmeli idi. Bunun için Orta Asya Türk tarihi ile ilgili Çinceden başlayarak, Sinoloji, Hindoloji, Sümeroloji, Hititoloji, Hungarolojiden gayrı klasik dillerden Latince, Yunanca, Arapça ve Farsça kürsüleri, fakülte kuruluş programında yer almış bulunuyordu. En eski dillerden Sümercenin Türkçe ile akrabalığı genellikle bu dili bilenler tarafından kabul edildiğine göre, bizde de bu alanda incelemeler yapılması gerekiyordu.

Aynı zamanda, bu eski dillerin incelenmesi ile Türk tarihi kaynaklarından, bizzat Türklerin yararlanması sağlanacak ve bu dillerin eski ve yeni Türkçe ile kıyaslamaları bilimsel metotlarla saptanması mümkün olacaktı. Bu esaslara göre kurulacak kürsülerde, bir taraftan filolojik öğretim yapılırken, diğer taraftan da

asıl tarihimizin ana kaynaklarını bugünkü dilimize yetki ile çevirebilecek gençlerin yetişmesi lazımdı. Tarihin araştırma metotlarını incelerken sentez yapılabilmesi için, filolojik belgelerin asıl uzmanları tarafından hazırlanması lazımdı. Çünkü bu binlerce yılın ötesinde evvela yazıları tamamen unutulmuş ve yeniden okunabilmiş (çivi yazısı) ve bazıları da henüz okunamamış (Eti hiyeroglifleri) yazı sistemlerinin öğrenilmesi ve sonra da yine tamamen ölü diller olan Sümer, Akat, Hitit metinlerini, tarihe yardımcı malzeme olarak, Türk filologların araştırması ve ortaya koymaları gerekiyordu.

Atatürk, bu konulara özellikle çok önem verdiği için, fakülte kuruluş programında bütün bu dillerin ayrı ayrı yeri olmuştur. Böylelikle bütün bu kolların enstitüleri, profesöründen öğrencisine kadar kurulmalı kütüphaneleri olmalı ve Ankara Fakültesi bu bakımdan '*humanitaire*' bir zihniyetin egemen olacağı bir bilim merkezi haline gelmeli idi. Çünkü XX. asrın hümanizma cereyanının ana kaynaklarının bunlardan çıkacağı muhakkaktı. Bu, bir taraftan dünya uygarlığına hizmet, diğer taraftan, Türk tarihinin karanlıklarına ışık vermek olacaktı.

2) Dil bakımından, Atatürk'ün ikinci hedefi, bütün lehçeleriyle Türk dilinin bugünkü ve dünkü durumunun bilimsel yollarla saptanabilmesidir. Dil Kurumu çalışmaları arasında bu esas olmakla beraber, asıl fakültede bu konuların yer alması gerekiyordu. Aynı zamanda dil teorilerinin incelenmesi ve Türkçenin bu teorilerdeki yerinin tayin edilmesi gerekiyordu.

Atatürk son yıllarında, bu nevi yabancı dil kitaplarını okumakta idi. İşte Güneş Dil Teorisi, bunun bir sonucudur. Fakat son hastalık günlerinde, "*Dil işimizde henüz bir istikrara* [kararlılığa] *varamadık, daha çok ve pek çok çalışmak lazımdır*" demişti.

Bütün bu dil konuları yanında, Atatürk'ün önemle üzerinde durduğu konu, yabancı dillerin öğretilmesi idi. Çünkü bugünkü uygar ve uluslararası dillerin esas yardımlarına her bakımdan ihtiyaç olduğu kabul edilerek, bu fakültede yüksek öğretim konusu olması hedef tutulmuştur. Çünkü yüzyılımızın uluslararası kültür dillerini sadece bir dil bilme olarak değil, o dilin üniversite çapında ilmi esaslarını, edebiyatını, hatta filolojisini bilmenin zorunluluğuna inanarak, bütün bunların ilk programda yer alması düşünülmüştür.

Abidin Özmen'den sonra, 11 Haziran 1935'te Maarif Vekili (Kültür Bakanı) olan Saffet Arıkan kurulacak bu fakülte için, Atatürk'ten, hemen her zaman yeni direktifler alıyordu. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin kuruluş kanunu teklifi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görüşülürken, başta da işaret ettiğim gibi, Saffet Arıkan, Atatürk'ün bu işe yakın ilgisini resmen açıklamıştır.

Aynı zamanda fakülte binasının planları üzerinde meşgul olan Atatürk, özellikle binanın dış görünüşü ile ilgilenmiş ve iç bölümlerinde yer alacak enstitüler ve kütüphaneler için düşüncelerini söylemiştir. Fakülte binasının yan taraftaki bağımsız bir kapıdan girilen kısmında, Türk Tarih Kurumu'na vakfedilmiş bir bölüm olmasını ve buranın, kütüphane, toplantı salonu ve bürolar şeklinde planlanmasını önemle istemiş ve emir vermiştir. Diğer taraftan, fakültenin tüzük ve programlarının saptanması konularında ise, bütün dünya üniversitelerinin program ve tüzükleri incelenmek üzere, Atatürk'ün emriyle getirilmiştir. Bugün fakültemizin dekanlık odasında bulunan bu belgeler, 1934-1935 yıllarına ait dünya üniversitelerinin programları ve tüzükleridir. Atatürk bu fakültenin yönetimini üzerlerine alacak kimselere, bu örneklerin göz önünde bulundurularak, kendi ülkemize ve tarihimize

uygun şekilde planlaştırılmasını, uygar ulusların deneyimlerinden yararlanılmasını istemiştir. Bununla beraber ismini "Dil ve Tarih-Coğrafya" koyduğu bu kuruluşun konularının esas hedefi, yukarıda da belirttiğimiz gibi, Türk dili ve tarihi ile Türkiye coğrafyasının bilimsel araştırmalarının yapılması ve bu işler için Türk gençlerinin yetiştirilmeleridir.

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin açılışı

Bütün bu hazırlıklar 1936 yılı başında kısmen tamamlanmıştı. Yeni bina yapılıncaya kadar, Evkaf Apartmanı, fakültenin ilk yerleşeceği bina olarak seçilmişti.

Fakültenin öğretim kadrosunda, Tarih ve Dil Kurumlarında çalışan üyelere görev verilirken, benim de ders vermem önerilmişti. O sıralarda Ankara Kız Lisesi'nde tarih ve yurt bilgisi okutuyordum. Bir üniversite fakültesinde görev alabilmek için, evvela bu bakımdan incelemeler yapmayı istedim ve 1935 yılının ilkbaharında Yugoslavya, İtalya, İsviçre, Fransa, İngiltere, Belçika, Hollanda, Almanya, Avusturya ve Romanya'da üniversite ve müze çevreleriyle temaslarda bulundum ve incelemeler yaptım. Yurda dönüşümde, Atatürk'e anlattığım gözlem ve incelemelerimin sonuçları, yeni fakültemizde görev alabilmek için, bizzat kendi formasyonumu bir Batı üniversitesinde tamamlamak üzere, hükümetimizden İsviçre'ye gitmek iznini aldım. 1935 yaz aylarında bir taraftan Avrupa üniversitelerinin programlarını incelerken, bir yandan da Atatürk'e bu konuda öğrendiklerimi anlatıyordum.

Öte tarafta, Türk Tarih Kurumu'nda Alacahöyük kazısına başlanabilmesi için, yönetim kurulunda uğraşıyorduk. Oradaki kazı neticesi birdenbire parlak olmuş ve bizlere cesaret vermişti. Bu itibarla Türk Tarih Kurumu'nun inceleme gezisi olarak Ege'nin arkeolojik

Afet İnan Ege yöresine düzenlenen Türk Tarih Kurumu inceleme gezisinde, yerel kıyafetlerle, katılımcılar ve yöre halkı arasında.

tarihi değerlerini, kalabalık bir heyetle beraber giderek araştırdık. Bu arkeolojik seyahat adeta Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin bir hazırlık evresi gibi olmuştu. Fakültenin öğretim kadrosunda, Avrupa'da bu alanda ihtisaslarını tamamlayanlar, fakülte dersleri için görevlendirilmişti. Çeşitli filoloji, arkeoloji enstitüleri için yabancı ve şöhretli bilginler, profesörler sözleşme ile getirtilmişti.

Böylelikle öğretim üyeleri atandıktan sonra, fakülteyi açış töreni hazırlıkları ve öğrenci kaydı işi başlamıştı. İlk kaydedilen öğrenciler için lise mezunlarından gayrı, öğretmen okulu mezunlarının bir defaya mahsus olmak üzere alınması ricamı, Maarif Vekâleti kabul etmiş bulunuyordu. Buna uyarak, ilk öğrenciler arasında, öğretmen okulu mezunu olup bilfiil öğretmenlik edenlerden de yazılanlar olmuştu.

Yatılı talebelerin, kız ve erkek olmak üzere adedi yaklaşık olarak 120 idi (40 kız, 80 erkek). Bunlardan başka, gündüzlü öğrenciler de 280 olduğuna göre bütün mevcut 400'ü buluyordu.

1936 yılbaşında İsviçre'deki ilk yarıyılımı bitirip yurda döndüğümde, Ankara'da fakültemizin açılış programı hazırlanıyordu. Maarif Vekili Saffet Arıkan, ilk dersimi vermemi önerdiği zaman, epey kararsızlık geçirmiştim. Çünkü Cenevre Üniversitesi'nde öğrenci olarak kaydedilmiştim.[109] Yeni fakültemizde, özellikle "profesör" unvanı ile ders vermek istemiyordum. Fakat Atatürk'ün emri ile bu görevi üzerime aldım ve Türk Tarih Kurumu Asbaşkanı sıfatı ile bu ilk dersimi hazırladım. Ancak, o zaman Atatürk'ün bu ders için bana dikte ettirdiği ve üzerinde kendi el yazısı ile tashih ettiği kısımları yayınlamamıştım. Bu makalenin sonunda o yazıyı yayınlıyorum.

9 Ocak 1936 Perşembe günü, Ankara Halkevi'nin [bugün Resim ve Heykel Müzesi] büyük salonunda, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin açılış töreni yapıldı. Başta Atatürk, bütün hükümet erkânı, kordiplomatik, milletvekilleri, profesörler, öğretmenler ve öğrenciler hazır bulunmuştu. O sırada Türkiye'ye resmi bir ziyaret yapmış bulunan Afgan Dışişleri Bakanı da töreni Atatürk'ün locasından izlemişti. Böylece, başkentin bir kültür hareketine, başta Cumhurbaşkanı olduğu halde, bütün resmi makamlar katılmışlar ve bu olaya en büyük önem verilmişti.

Maarif Vekili Saffet Arıkan'ın açış nutkundan sonra, ilk dersimi "tarihe giriş" konusu üzerinde verdim. Ertesi günkü Ankara ve İstanbul gazeteleri bu her iki konuşmayı aynen yayınladılar. Sonra bazı dergiler de bunlardan alıntı yaptılar.

Gerek gazetelerde, gerek dergilerde Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin açılış töreni konusu, başmakaleler ve yazılarla kamuoyuna duyuruldu. Ankara Üniversitesi'nin ilk fakültesi böylece faaliyete geçmiş oldu.

109 Cenevre Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik İlimler Fakültesi'nin Modern ve Yakın Çağlar Bölümü'ne kaydolmuştum.

Fakültemizin arşivindeki resmi belgelere dayanan bir tarihçesini yazmak hepimize düşen bir görevdir. Çünkü ulusların tarihini öğreten bir fakültenin, evvela kendi kuruluş ve gelişme tarihini yeni nesillere bildirmesi lazımdır.

Bu arşiv belgelerini kısmen inceledim. Fakat bu makalemde, daha ziyade, kuruluş öncesi olaylarda tanığı olduğum kısımlardan bazılarını saptamak istedim. Eğer diğer tanıklar da kendi bildiklerini yazarlarsa, bunlardan bir bütün çıkarmak mümkün olur.

DTCF'nin 9 Ocak 1936'daki Açılış Töreninde TTK Asbaşkanı Sıfatıyla Verilen İlk Ders[110]

Tarihe Giriş

Tarihe Başlarken Kısaca Metot Bilgisi

Tarihte ilk dersimize başlıyoruz. Bu dersimizde söyleyeceklerim, tarih alanında bilgilerinizi genişletirken, çalışmanızda esas tutacağınız tarzın kısa bir izahı olacaktır.

Bu hususta daha geniş bilgi edinmek için şu kitaplara müracaat etmenizi tavsiye ederim:

1) Bernheim'in "Tarih İlmine Giriş" adı ile Türkçe'ye tercüme edilen ve henüz tabedilmek üzere bulunan eseri.

2) Langlois et Seignobos'un "Introduction aux etudes historiques"

3) Seignobos'un "La Methode historique"

4) Hanri See'nin "Science et Philosophie de l'historie"

5) P. Harsis'in "Comnent on ecrit l'histoire" Liege 1933

6) Türk Tarih Kongresi Zabıtları.

Bu kitapları fakültemiz kütüphanesinde bulacaksınız.

Bildiğiniz gibi, tarih geçmiş hadiselerle meşgul olur. Hal [bugün] ve istikbal [gelecek] onun etüt çerçevesi içinde değildir. Fakat hal dahi derhal mazi [geçmiş] olmaya mahkûmdur. O halde "geçmiş"in anlamı, yaşadığımız son ana kadar şamildir [kapsar].

110 Türkçe ve Fransızca, İstanbul Basımevi, 1936

Tarihin meşgul olduğu hadiseler bir iz bırakmış olan hadiselerdir. Biz bu izlere vesika, belge, "doküman" diyoruz. Kendinden sonra bir iz bırakmayan hadiseleri tanımak mümkün değildir. Onun için belgesiz hadiseler tarihi mahiyeti haiz [nitelik taşır] sayılmaz. Tarihten önceki devirler de, ancak son keşiflerle belgeleri meydana çıkarıldıktan sonra, insan cemiyetlerinin ilk kültür hayatının tarihini bize tanıtabilmiştir. Bu devir, yazılı belgelerden önceki zamanlar için tarihin temelini teşkil eder.

Tarihi belgeler yazılı olur. Mesela tarihi kitabeler, tabletler, nesep cetvelleri [soyağaçları], takvimler, salnameler, fermanlar, hal tercümeleri [biyografiler], hatıralar gibi... Bazen efsaneler, hikâyeler de tarihe yardımcı belge olabilirler.

Bundan başka her türlü abideler, sadece işlenmiş bir taş parçası dahi tarih belgesi olur.

Tarihi, belgeye istinat ettirmek [dayandırmak] zaruri olunca, tarihçinin ilk işi, üzerinde çalışmak istediği mesele ile ilgili olan bütün belgeleri aramak olur. Bu çalışmaya yabancı dilde "Öristik" denir. Kelime, bir şeyin üzerinde ışığın takarrür ettirilmesi [odaklanması], yani bir şeyin aranıp bulunması manasındadır.

Bunun karşısında şu sorular hatıra gelir: Lazım olan belgeler hangileridir? Bu belgeleri nerede bulmalıdır?

Üzerinde durduğumuz tarihi mevzua [konuya] göre başvuracağımız kaynaklar şunlardır:

1) Arkeolojik araştırmalar,

2) Müzelerdeki eşyalar,

3) Evrak mahzenleri ve kütüphaneler,

4) Tarihi bibliyografilerde istenilen mevzua ait kitaplar.

Görülüyor ki, doğru tarih yazmak hususunda mümkün olduğu kadar çok, tarihi ve arkeolojik belge-

leri memleket içinde toplamak lazımdır. Buna çalışılmakla beraber, bütün dünya dokümanlarını bir memlekette toplamak imkânı olmamıştır ve olamaz. Onun için tetkik olunacak tarih mevzuuna göre, medeni memleketlerin belge kaynaklarında da istifade aramak zaruridir.

Tarihi tetkik etmek için "Tarihe Yardımcı İlimler" denilebilecek bazı bilgilere sahip olmak lazımdır: Dil bilgisi, yazı bilgisi, vesika (diplomatik), mühür bilgisi, meskûkât [numismatik], silsilename ve hüviyet vesikaları bilgisi, arma bilgisi, kronoloji, coğrafya, vs.

Bu noktada daha açık söylemek lazım gelirse, denilebilir ki, her ilim gibi tarih de, hemen hemen bütün ilimlere bağlıdır.

Hakikat böyle olunca, bir tarihçinin ne kadar ağır ve mesuliyetli bir vazife karşısında bulunduğu kolaylıkla anlaşılır. Çünkü tarih ilmi, insan cemiyetlerini yalnız muayyen bir zamanda ve statik halde değil, onların dinamik halde olarak zaman içindeki tekâmüllerini [evrimleşmelerini] tetkik ve mütalaa etmeğe [araştırmaya ve incelemeye] mecburdur. Hususu ile insan cemiyetlerinin sosyal, siyasal ve ekonomik müesseselerindeki değişiklikleri, hakkıyla kavramak ne kadar önemlidir... Onun için, çalışılacak tarihi mevzuun mahiyet ve hususiyetine [özüne ve niteliğine] göre, çalışma vasıtası ve çalışma tarzı tayin edilmek lazımdır. Tarih, genel olarak türlü ihtisas işçilerinin, birbirlerini tamamlayarak çalışmalarını temin ettiği zamandır ki muvaffakiyetini kolaylaştırmış sayılır.

Tarih işinde müşterek çalışmanın en yakın, canlı örneği "Türk Tarih Kurumu"dur. Bu gibi kurumlar başka memleketlerde de vardır.

Türk Tarih Kurumu'nda üyeler, ihtisaslarına uygun mevzular üzerinde çalışırlar. Her birinin ayrı ayrı ça-

lışmalarla ortaya koydukları eserler, kurumun yakından alakalı heyetleri tarafından tetkik ve tenkit olunmak [eleştirilmek] sureti ile son şekillerini alırlar. Tarih kurumlarının çalışmaları yalnız kendi üyeleri arasında olmakla kalmaz, muhtelif memleketlerde bulunan tarih kurumları arasında da, münasebetler kurulur. Bu suretle birbirlerinden istifade temin olunur.

Türk Tarih Kurumu, Türk tarihini hazırlarken bugüne kadar mevcut olan tarih ve arkeoloji eserlerinin hepsinden, en çok istifadeye çalışmıştır ve çalışmaktadır.

Bu çalışmalar neticesinde ortaya çıkan hakikatler, "Türk Tarih Tezi" adı ile ifade edilmiştir. Bu tez şimdiye kadar tarih âleminde ortaya sürülmüş olan tezlerden başkadır. Bizim tezimizin esası kısaca şöyle ifade olunabilir:

"Türklerin ana yurdu Orta Asya'dır. Orada iklim müsait olduğu devirlerde cilalı-taş ve maden kültürlerini inkişaf ettirmişlerdir [geliştirmişlerdir]. Fakat iklim değişikliği neticesi, dünyanın diğer kıta ve bölgelerine çeşitli tarihlerde göç etmeye mecbur olan cetlerimiz [atalarımız], bu kültür bilgilerini başka yerlere de götürmüşlerdir."

Bizim tezimizdeki hakikati yeni tarihi keşiflerle yakından ilgilenen bitaraf âlimler incelemekte ve teyit etmektedir. Bunlardan bilhassa hocam Prof. Eugene Pittard'ın ismini söyleyebilirim.

Sümerlerin, dil grubu ve kültürleri, Hititlerin ise ırki karakterleri ve medeniyetleri bakımından doğuda inkişaf etmiş bir kökten Mezopotamya'ya, Anadolu'ya geldikleri kabul edilmektedir. Ancak doğuda, Asya'da olan bu yerlerin tam merkezleri henüz tespit edilmemiştir.

Anadolu, ecdadımız [atalarımız] Etilerden bugüne kadar türlü siyasi şekiller ve adlar almıştır. Fakat daima ülkeye sahip olan ve kültür hayatını idame ettiren-

ler doğudan çeşitli tarihlerde gelen bu kabileler olmuştur. Bugün Türkiye'de yaşayan halk bu eski kültür sahiplerinin torunlarıdır.

Memleketimizde tarihimizi zenginleştirecek daha nice el sürülmemiş belge hazineleri vardır. Bunlardan yalnız Türkiye'de ortaya çıkarılmakta olanları bile ilim dünyasına hayret verecek mahiyettedir.

Türk Tarih Kurumu'nun son aylarda Alaca-Höyük'te yaptığı hafriyatta bulunan kıymetli belgelerden bir kısmı Ankara Müzesi'nde, bir kısmı da Fakültemizin antropoloji laboratuarında tetkike arz olunmuş bulunmaktadır.

Henüz açılmamış tarih belge depolarının anahtarları, bugünden itibaren, sizlerin ellerinize veriliyor. O anahtarları kullanacak yüksek ve kıymetli uzmanlar olarak yetişmenizi dilerim.

Tarih çalışmalarınızda size kolaylık olması bakımından, bazı konuları örnek olarak vermek isterim:

1) Ankara Müzesi'nde Anadolu kazılarından toplanmış türlü yazılı ve yazısız belgeler vardır. Bunları tarih bakımdan inceleyerek tespit ediniz. Seramik eserler, taş eserler, madenlerden yapılmış malzeme, tabletler, yazılı vesikalar gibi türlü kısımlar üzerinde ayrı ayrı incelemeler yapılabilir. Bunlardan yalnız bir tanesi dahi başlı başına bir etüt mevzuudur.

2) İtalya'da Roma şehrini ve orada ilk devleti kuranlar kimlerdir?

3) Bazı tarihlerin dediği gibi Osmanlı İmparatorluğu dört yüz çadır halk ile kurulabilir miydi? Asıl imparatorluğu kuran unsur, kurulan imparatorluk hudutları içinde, hangi devirlerde nereden ne isimlerle gelmişler ve hangi kültürlerin mümessilleri [temsilcileri] olmuşlardır?

4) 1453'teki Türk-Osmanlı kültürü ile Bizans kültürünün mukayesesi.

5) Osmanlı İmparatorluğu'nda Meşrutiyet Devri nasıl açılabilmiştir?

6) Türk Osmanlı İmparatorluğu'nun dış siyasette Avrupa devletlerinden her biriyle ayrı ayrı münasebetlerini inceleyiniz. Bu münasebetlerin tarih seyri içinde Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasına kadar olan devirlerde muhtelif safhalarını birbirine bağlayınız.

7) Türkiye Cumhuriyeti devletini tetkik için esaslı olarak müracaat olunabilecek belgeler nelerdir? Bu belgeler arasında en önemli olanlar hangileridir? Tarih metodunda en önemli belge, bilmelisiniz ki hadisatı [olayları] yaşamış olan canlı belgelerdir. Bu canlı belgeler bütün bir millet olursa onun değeri ölçüsüzdür. Ancak, büyük bir kitleden hakikati anlamak yolu, metotlu çalışmaya ve ince dikkate ihtiyaç gösterir.

Çalışmalarınızda bu verdiğim örneklere bağlı kalmak mecburiyetinde değilsiniz, kendi isteğinize göre münasip mevzular da seçebilirsiniz.

Kıymetli Türk talebeleri!

Size ilk hitabım olacak bir cümle düşündüm. Onu tespit için büyük bir üniversite profesörünün sözlerini anmaktan daha güzel bir cümle bulamadım. O cümle şudur: "*Ben, hocanız ancak sizin taze, temiz dimağlarınızdan çıkacak bilgi aydınlıkları karşısında, hocalık ödevini yapabilirim.*" Onun için, beraber çalışmamızda hareket noktası benim için ve sizin için, bu olmalıdır. İlim arkadaşı olarak ilim yolunda beraber yürüyeceğiz. Sizin bu yolda yüksek amaca varmanıza, bütün varlığımla yardıma çalışacağım. Bundan emin olarak çalışmanızı beklerim.

Dersimiz bitmiştir.

Bizi dinlemek lütuf ve nezaketini gösteren yüksek dinleyicilerimize, teşekkür etmeyi ödev sayarım. Onların bu teşvik edici sabır ve durumu, gerek benim ve

gerek talebelerim için unutulmaz bir hatıra olacaktır. Cümlenizi saygı ile selamlarım.

Bu ders için Atatürk'ün yazdırdıklarından...

Tabiatta, bilirsiniz ki, hiçbir şey yok olmaz. Ne bir ses, ne bir söz, ne bir hareket... Geçtiği çağ ne kadar eski veya yeni olursa olsun, bütün bu oluşlar oldukları andaki gibi tabiat içindedir. Bu dalgalanmada, zaman ve mesafe mefhumu [kavramı] yoktur. Bugün dünyanın herhangi bir köşesinde söylenen sözü veya akis [yankı] yapan hareketleri, yine dünyanın herhangi bir köşesinde aynı anda işitmenin, dinlemenin, zapt etmenin [kaydetmenin] mümkün olduğunu görüyoruz.

Yarın bizi saran tabiat unsurları içinde, binlerce ve binlerce sene evvel söylenmiş sözleri, olduğu gibi toplayıp tespit etmek imkânına elbette varılacaktır... Tabiatın bugün için esrar dolu sinesine gireceği muhakkak görülen insan zekâsı, beklenilen hakikatleri ortaya koyacaktır.

Yine bu insan zekâsıdır ki, beklediğimiz neticeyi elde etmemiş olmakla beraber, bugünkü araştırıcı zekâları tatmin edecek ve tarihi aydınlatacak yeni metotlar ve ilimler bulmuştur.

İşte arkeoloji ve antropoloji, o ilimlerin başında gelir. Tarih bu son ilimlerin bulduğu belgelere dayandıkça temelli olur. Tarihi bu belgelere dayandırılmış olan milletlerdir ki, kendi aslını bulur ve tanır.

İşte bizim tarihimiz, Türk tarihi, bu ilim belgelerine dayanır. Yeter ki bugünün münevver [aydın] gençliği, bu belgeleri vasıtasız tanısın ve tanıtsın.

Atatürk'ün aynı mesele için yazdırdığı başka bir yazı

Tabiatın esrar dolu sinesine her gün daha çok girmekte olan insan zekâsı, realiteye kavuşmak için çalışanları tatmin edecek ve insanlık tarihini aydınlatacak ilimler bulmuş ve tespit etmiştir. Tarih bakımından, arkeoloji ve antropoloji, bu ilimlerin başında gelir. Tarih, bu ilimlerin bulup meydana çıkardığı belgelere dayandıkça temelli olur. Tarihi bu belgelere dayandırılmış olan milletlerdir ki, kendi aslını bulur ve tanır.

İşte, bizim tarihimiz, Türk tarihi, bu ilim belgelerine dayanır. Onun içindir ki bizim tarih belgelerimizin her parçası, klasik sayılan kültür eserlerinin de anasıdır.

VI

Türk Kadını

Türk Kadınının Hak ve Vazifeleri Üzerine[111]

Yirminci asrın ikinci yarısına erişen Türk kadını bugün hak ve görev eşitliği bakımından en üstün bir duruma sahiptir; dünyanın en uygar ülkelerinin kadını ile aynı seviyededir. Uygar dünyanın bilim ve kültür topluluklarının hangisinde bulunursanız bulununuz, Türk kadınına hak tanınmasının Atatürk devrinde olduğunu daima size hatırlatırlar. Bu hal bütün bir dünya kamuoyunun yargısıdır. Türk kadınının bu nesline mensup bir birey olarak, bundan ulusal bir gurur duymamaya olanak var mıdır? Fakat görev ve sorumluluk duygusu duymadan bu gururun etkisi altında kalamayız. "Eşit hak eşit sorumluluk" ilkesini benimseyen bir ulusun kadınlığını temsil etmek hepimizin görevidir sanırım.

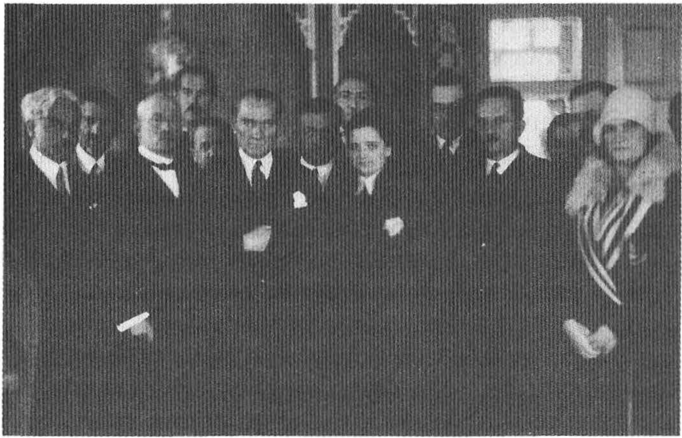
İşte hak ve görevlerin sahibi olarak doğan bugünün gençliği bu durumu doğal bir hal olarak kabul etmektedirler. Madalyonun ters tarafını, yani bu hakların olamayacağını dahi düşünmek istemezler. Biz tarihçiler bugünün durumlarını daha önceki olaylarla karşılaştırmazsak yaşadığımız devreyi anlayamayacağımıza inanırız. İşte bu düşünceye göre "kadın hakları" konusunun bir tarihçesini yaparak bugünkü durumu aydınlatmak lazımdır.

111 Ankara Radyosu, 10 Kasım 1955; *Yücel* dergisi, 8 Haziran 1956.

Siyasi haklar ve onların uygulama şekli tarihin akışı içinde çeşitli evreler göstermiştir. Çünkü siyasi hak kavramı, devlet şekli ile sıkı sıkıya ilgilidir. "Devlet bir ulusun gerçek kimliğidir" diye yapılan tanım en genel bir anlam taşımaktadır. Esasen devlet üç unsurdan, yani yurt, ulus ve egemenlikten oluştuğuna göre, toprağa yerleşmiş olan bir halkın iç ve dış egemenliğini kullanma yetkisi, devleti yönetenlere aittir. Fakat bu egemenlik genel çıkarına hizmet edecek şekilde temsil edilmelidir.

Bu duruma göre ulus bireyleri devlet gözünde kadın ve erkek olarak birbirinden ayrılamaz. Demokratik prensibin en esaslı unsuru, bütün ulusu erkek ve kadın, temsil etmektir. Bu itibarla kanun karşısında sosyal sınıf tanımayan demokratik prensip, ulus bireyleri arasında kadın ve erkek vatandaşlığını da eşit şartlar altında tanımaya mecburdur. Bugün Birleşmiş Milletler Anayasası'nda, "İnsanın ana haklarına, şahsın haysiyet ve kıymetine, erkek ve kadınlar için olduğu gibi büyük küçük milletler için de hak eşitliği" kabul edilmiştir. Bu prensip uluslar için uygulanması istenen ortak bir ideal olup, insan toplumlarının bugün anladığı ve arzuladığı hukuk kurallarıdır.

Türkiye Cumhuriyeti'nde bu haklar kuramsal olarak daha önce kanunlaşmış ve tarihi ilerleyişini tamamlamıştır. Kadının siyasi hakları konusunu bütün evreleriyle saptayabilmek için, en eski devirlerinden itibaren, Türk kavimlerini ve Türk yurdundaki durumu incelemek gerekir. En eski çağlar bize bu bakımdan istediğimiz yazılı kanun maddelerini veremiyorsa da gerek teamülleri, gerekse devlet bünyesindeki kadının mevkiini bir dereceye kadar göstermektedir. Bunlardan yurdumuzdan eski örnek olarak Eti (Hitit) hükümdarı Hattuşil ile Mısır Kralı II. Ramses arasında MÖ XIII. yüzyılda imzalanan antlaşmada Hattuşil'in

Türk Ocakları'nın Salonunda Afet İnan "kadın hakları" ile ilgili konferansından sonra davetliler ve Atatürk ile. (Afet İnan'ın üstündeki giysi Atatürk'ün çizdiği özel bir modeldir).

mührünün yanında kraliçe Pudu-Hepa'nın da mührünün bulunduğudur. Eski çağların bu hukuki belgesinde, bir antlaşmayı devleti adına imzalayan hükümdarın yanı başında eşinin de isminin bulunması, siyasi hakkın sembolik dahi olsa eşitliğini göstermektedir. Çünkü karşı tarafta sadece Mısır kralının ismi konmuştur. Bu tarihi belge Türkiye'de en eski devlet kurmuş olan Hititlerin hükümdar eşlerine tanımış olduğu siyasi hakkı belirtmektedir. Fakat bu devlette asıl iç yönetimde kadına tanınan hakkı, belgeler olmadığı için ayrıntılarıyla anlamaya olanak yoktur.

Türk kavimlerinin bilinen en eski tarihlerinde ise, *hakan*'ın yanında *hatun*'un da yer aldığı kaydedilmiş hatta yabancı elçilerin kabulünde her ikisinin devleti beraberce temsil ettikleri bildirilmiştir. Çeşitli devirlerdeki, çeşitli coğrafi bölgelerde kurulmuş olan Türk devletlerinde kadına tanınmış siyasi hakkı sadece bu temsil durumu ile anlamak mümkündür.

IX. asırdan itibaren İslam dinini kabule başlayınca, Türk kavimlerinde yeni bir sosyal sistem yer almış ve bu suretle İslam hukukuna dayanan Türk devletleri kurulmuştur. Fakat bununla beraber, örneğin XIV. asırda Asya'yı gezen Arap seyyahı İbn Battuta, Türk kavimlerinde kadınların önemli mevkileri olduğunu kaydetmiştir. Özellikle taht mevkiinde, hatunun veliaht ve prenslerden evvel yer aldığını, bir harem hayatının var olmadığını kaydeder. Diğer taraftan, bir Türk-İslam devleti olan Selçuklularda da sık sık kadın isimlerine rastlanmaktadır. Siyasi hakların uygulanmasında herhangi bir bilgi olmamakla beraber, Selçuklu hanedanına mensup kadınların sosyal konularda rolü olduğu ve onların da namlarına anıt ve türbeler yaptırdıkları bilinmektedir.

XIV. asırda kurulan Türk Osmanlı devletinin ilk zamanlarında, hakan eşlerinin olumlu rolleri olmuş ise de, yine bunların kanuni hak ve yetkilerini bilmemekteyiz. Osmanlı devletinin kanunlarında kadınların siyasi haklarına hiç bir şekilde temas edilmez. Esasen monarşik ve teokratik olan bu imparatorluk sisteminde, bireylerin genellikle siyasi hakları konu edilmez. Kadın ise; şehirlerde hareme, köylerde iş hayatına katılmıştır. Ancak İslam dininin esaslarına göre, kızlar da erkekler gibi, dini tedrisata tabidirler. Çünkü peygamberimiz kadın ve erkeğin okumasını, bilgi sahibi olmasını emretmiştir. Bu itibarla kız çocukların dini esasları öğrenebilmeleri için okumaları lazımdır.

Türk Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat Devri (XIX. Asır), düşünsel, siyasal ve toplumsal ıslahat hareketlerinin başladığı zamandır. 1839 ve 1856 tarihlerinde ilan edilen hatt-ı hümayunlar ile devlet bünyesinde yapılmak istenen ıslahat, İslamiyet'e ve diğer dinlere mensup Osmanlı tebaası hakkında hukuki

esasları içeriyordu. Bu hareket teokratik ve monarşik devlet şekli üzerinde bir etki yapmamakla beraber, Osmanlı camiasına mensup bireyler arasında düşünsel bir gelişme sağlamıştır. İşte bundan sonra yeni yeni okulların açılmasıyla kızlara verilen öğrenim olanakları kadınlar arasında aydın bir kesimin oluşmasına neden olmuştur.

Bu düşünsel gelişmeyi zamanın bazı dergi ve gazeteleri de kısmen desteklemiştir. Bu devirde, kadın ve aile konusunu işleyen yayınlar olduğu gibi, sadece kadınlar tarafından çıkarılıp, kadınların aydınlanmasını isteyen ve kapanmaya karşı isyanlarını belirten yazılar yazılmıştır. Örneğin 1869 yılında, *Terakki* mecmuasında Faika Hanım şöyle yazıyor:

> Bizim için iptida [önce] mektep lazımdır, içinde irfanlı hocalar bulunsun, aklımız genişlesin... Şükür bizim de aklımız vardır.

1868'den 1871'e kadar çıkan *Terakki* adı altındaki gazetelerde kadınların hem yazıları, hem de kadın hayatına ait yazılar bulunmaktadır.[112]

Osmanlı toplumunda Müslüman kadının dini taassuba karşı evvela aile içinde pasif bir mücadeleye giriştiği, sonraları ise okulların çoğalmasıyla düşünsel alanda geliştiği saptanır. Böylelikle esasen ekonomik yaşamda büyük emeği olan Türk köylü kadınının yanında, saray ve konak hanımları arasında lüks ve savurganlığı hoş görmeyen şehirli, aydın bir kadın kesim yer almaya başlamıştır. Örneğin 26 Ekim 1311 [7 Ka-

112 Bu gazete ve dergiler tarih sırasıyla şunlardır:
Terakki (1868), *Terakki-Kadınlara* (1869), *Terakki Mizah* (1870), *Terakki* (1870), *Terakki Küçük Mizah* (1870), *Terakki Eğlence* (1870), *Terakki* (1874), *Terakki* (1875), *Terakki-i Maarif* (1881), *Terakki* (1897).

sım 1895] tarihli *Hanımlara Mahsus Gazete*'den şu satırları okuyalım:

Âlem-i İslamiyet'te hiç bir zaman hiç bir fert için fazl-ı kemalin bîluzum olduğu fikri hasıl olmamış olup, ancak bütün dünya itibariyle kadınların umumen tahsil-i ulûm ve fünûn etmesi teslim edilmemiş idi. Bugün ise bu fikir bütün akvam-ı medeniyenin teslimgerdesidir.

Fakat Avrupa ve Amerika'da bu derece tahsil-i ilim ve marifet etmesi ve erkeklere mahsus görülen mesalike süluk eylemesi saadeti hal aile nokta-i nazarlarından iyi midir, değil midir? Asıl mesele buradadır. İlim ve marifet aleyhinde hiç bulunan olmadığı halde, bugün kadınların bu yolda tahsili aleyhinde bulunanlar pek çoktur.

Nisvanın tahsili bir emir-i mühim görülüyorsa da fakat bu tahsil anların vazife-i asliye-i nisvaniyesiyle mütenasip bulunması da labed görülüyor. Tahsili ilm-ü marifet her ne kadar küşayiş-i fikri ve tekâmül-i dimağı bâdi olursa da kadınlarda bulunmak elzem olan hiss-i şefkat ve muhabbet-i maderane ve rabıta-i aile gibi ihtisasat-ı rakikaya zarar vermeyecek surette bir tahsil olmalı ki, ailelerin saadeti mahvolmasın. Alelumum ve maarifle tezyini zat ve sıfat etmeye çalışan erkekler için, her nevi tahsil mubah olabilir. Fakat âlem-i insaniyete nazar-ı tetkik ile bakanlar kadınların tahsili gayet dikkat altına alınmazsa ve intizama konulmazsa bu tahsilin saadet-i beşeriye nazarında muzır olabileceğini söylemekten çekinmiyorlar. İşte talim ve terbiye-i nisvan bu cihetlerle bir mesele-i mühimme teşkil ediyor.

[İslam dünyasında hiçbir zaman hiçbir birey için gelişme ve olgunlaşmada fazlalığın gereksiz olduğu düşüncesi doğmamış olup, ancak bütün dünya genelinde kadınların bilim ve teknik eğitimi görmesi kabul edilmemişti. Bugün ise bütün uygar uluslar bu düşünceyi kabul etmiştir.

Fakat Avrupa ve Amerika'da, kadınların bu derece eğitim öğretim görmesi ve erkeklere özgü sayılan mesleklere girmesi aile saadeti bakımından iyi midir, değil midir? Asıl sorun bu-

radadır. Kimse bilimin ve eğitimin karşısında olmadığı halde, bugün kadınların bu yolda eğitimi karşısında bulunanlar pek çoktur.

Kadınların eğitimi önemli bir iş olarak görülüyorsa da, bu eğitimin kadınların asli görevleriyle uyum içinde bulunması da tuhaf karşılanmıyor. Eğitim ve öğretim her ne kadar açık düşünceliliğin ve zihinsel olgunlaşmanın yolunu açarsa da, kadınlarda bulunması şart olan şefkat hissi, anne sevgisi ve aileye bağlılık gibi ince duygulara zarar vermeyecek bir eğitim olmalı ki, ailelerin saadeti mahvolmasın. Genellikle, ve de eğitimle kişiliğini geliştiren erkekler için her türden eğitimde hiçbir sakınca yoktur. Fakat insanlık âlemine araştırmacı gözle bakanlar, kadınların eğitiminin gayet dikkatle ele alınmaz ve düzenlenmezse, bu eğitimin insanlığın saadeti bakımından zararlı olabileceğini söylemekten çekinmiyorlar. İşte kadının eğitim ve öğretimi bu yönleriyle önemli bir sorun oluşturuyor.]

Osmanlı devleti, *Kanunu Esasi*'yi kabul etmekle 1876'da meşruti bir şekle girmiştir. Fakat bunda da hiçbir şekilde kadınların siyasi hakları söz konusu olmamıştır. Hatta bu Kanunu Esasi'de seçimle ilgili maddeler şöyledir:

Madde 65: Heyeti Mebusanın mikdarı azası tebaa-i Osmaniye'den her elli bin nüfus zükurda bir nefer olmak itibariyle tertip olunur. [Mebuslar kurulunun üye sayısı, Osmanlı tebasında her elli bin erkek nüfusuna karşılık bir kişi olmak olarak düzenlenir.]

Madde 66: Emr-i intihap rey-i hafi kaidesi müessestir. Suret-i icrası, kanun-ı mahsus ile tayin olunacaktır. [Seçim işinde gizli oy kuralı esastır. Bunun yapılış şekli özel bir kanunla belirlenecektir.]

Madde 69: Mebusan intihab-ı umumisi dört senede bir kere icra olunur ve her mebusun müddet-i memuriyeti dört seneden ibaret olup, fakat tekrar intihap olunmak caizdir. [Mebus genel seçimleri dört yılda bir yapılır ve her mebusun görev süresi dört yıldan ibarettir, ancak yeniden seçilebilir.]

Madde 65'te görüldüğü gibi sadece erkek nüfus dikkate alınmıştır. Esasen parlamento hayatı uzun sürmeyen 1876-1878 dönemini, yeniden mutlakıyet rejimi izlemiş ve nihayet İkinci Meşrutiyet'in 1908 yılında ilanı ile Osmanlı devleti meşruti yönetimi kabul etmiştir. Fakat burada yine seçim maddeleri aynen kalmıştır. Yani değil kadınların seçime katılmaları, kadın nüfus sayılmamıştır dahi.

1876 Anayasasını tadil eden 1909 ve 1912 yıllarındaki değişiklikler ile devlet bünyesinde demokratik esaslara bir adım daha yaklaşılmış ise de, kadının siyasi hakkı konusu yine hiçbir şekilde ele alınmamıştır.

Ancak, 1908'de Meclis-i Mebusan'a dinleyici olarak girmek isteyen bir kadın grubunun hareketi basında bir akis yapmıştır. Bu arada *Demet* dergisinde şöyle yazılmıştır:

> Meramımız, Osmanlı kadınlığının terakkisinde şu suretle Osmanlı medeniyetinin tealisine [yükselmesine] hizmettir. Çünkü biz, mutekidiz [dini bütünüz] ki bir millette kadınların tarz-ı hayatı ve seviye-i efkâr [düşünce düzeyi] ve hissiyatı o milletin mir'atı terakkiyesidir [ilerlemesinin aynasıdır].

İşte bütün bu yazılar aydın bir kadın topluluğunun yetiştiğini, aynı zamanda basın aracılığıyla hemcinslerine hitap ettiğini göstermektedir. Yalnız, bu İkinci Meşrutiyet devrinde kadının düşünce yaşamının daha canlanmış ve yaygınlaşmış olduğunu saptamak olasıdır. Sırf kadınlara özgü olan yayınlar bunu desteklemekle beraber, kadın yazarların gittikçe daha bilimsel ve toplumsal yazıları göze çarpmaktadır. Özellikle Fatma Aliye Hanım'ın Türk ve İslam kadınlarının durumunu tarihi belgelerden incelemesi, erkek ve kadın biyolojisi üzerinde genel bilgileri analiz etmesi, büyük

birer adımdır. Örneğin yazılardan şu parçayı okuyalım (metnin orijinali için bkz. ekler):

Bir ilerlemeler çağında en çok şeref veren bir şey varsa, onun da o çağda,o uygarlıkta kadının yer aldığı toplumsal düzey olduğuna, zerre kadar şüphe etmemek gerekir... Tarihin baştan sona değerlendirilmesiyle açıkça ortaya çıkan su götürmez gerçeklerdendir ki kadın, insanlık camiası içinde layık olduğu düzeyi kazandığı zaman, yaşadığı çevreye o çevrenin gerektirdiği uygarlığa pek büyük hizmetlerde bulunmuş ve şu hizmetten insanlık âlemi için büyük yararlar sağlamıştır. Bugün en büyük sorun, özellikle Avrupa uygarlığının bizi yüzyıllarca geride bırakıp ilerlediği şu zamanda en önemli düşünce platformu da, bu gerçekleri gözümüzün önünde tutarak kadınların gelecekte ne gibi görevler üstleneceklerini, ne gibi hizmetlere hazır olacaklarını belirlemektir.

Bir defa toplumda kadının ilerleme için, olgunlaşma için vazgeçilemez olduğu genellikle anlaşılır. Her sınıftan halk bu yüce düşünce ile uygarlığın ilerlemesindeki bilgi hissesini bağışlamaya ve serbest bırakmaya başlarsa, hiç şüphe yok ki Osmanlı toplumu sağlam ve esaslı adımlarla ilerleme yolunda yürümeye başlar. Şimdiye kadar açıkça ifade edilen değerlendirmelerden şu sonucu çıkarmak isteriz ki, bizde kadın genel olarak kendisine bağışlanmış medeni ve şeri hukuk haklarına rağmen eğitimi ve öğretimi en çok ihmal edilmiş bir kesimdir. Bu durum da, kamuoyunda bir kadının okumaya zorunlu olup olmadığı hakkında tereddüt bulunması ile anlaşılır.

Şu durumda bizim atacağımız ilk adım, çoğunluk aileler arasında bu düşüncenin yayılmasının, eğitim ihtiyacı duygusunu uyandıracağı ortadadır. Bir defa, kadınlarımız asırlardan beri yüce dinin kendilerine muhtaç kıldığı medeni hukuktan bizzat yararlanmak için, İslam'ın şartlarının beşikten mezara kadar öğrenilmesini emrettiği ilim ve bilimin yardımcı ışığına sığınırlar. Ve buna karşı göz yumanların korkusunu gidermeye çalışırlar ise, vatana öyle büyük bir hizmette bulunurlar ki, bunun büyük ödülünü gelecekte yine kendilerinin yetiştirmeyi

başaracakları çocukları ve onların çocuklarından hakkıyla bekleyebilirler. Şimdi kadının en büyük görevi bundan ibaret olup bunun dışında kalanlara ne yazık ki "uzak hayaller" demekten kendimizi alamayız.

Bu münasebetle bu kadın dergi ve gazetelerinin listesini gözden geçirelim: *Kadın* (1908), *Kadın Bahçesi* (1912), *Kadınlar Dünyası* (1912), *Kadın Hayatı* (1912), *Kadın Duygusu* (1913), *Kadınlar Âlemi* (1913), *Kadınlık* (1913), *Kadın Hayatı* (1918), *Kadın Kalbi* (1919).

Özellikle *Kadın* adlı yayının başına konulan şu vecize çok önemlidir: "Bir milletin nisvanı derece-i terakkisinin mizanıdır" denilmektedir. Yani, "Bir ulusun kadınlarının durumu gelişmişlik düzeyinin ölçüsüdür." Bu suretle ilerlemede kadınların da mühim rolü olduğuna önem verilmektedir. Yine, bu yayınlar arasında 1908 Devrimini kutlayan bir kadın dergisinin şu başlığı dikkate değerdir: "Yaşasın Millet Meclisi!"[113]

Derginin kapağına konulan bu deyiş, o zamanki Meclis-i Mebusan deyişinden farklıdır. Osmanlı İmparatorluğu'nda 'millet meclisi' deyişini ilk defa olarak bu kadın dergisi kullanmıştır.

Bu arada 1867'den itibaren kadınların kurduğu dernekler de faaliyete geçmiştir. Bunlar savaş yaralılarına yardım (cemiyet-i imdadiye) grupları ise de, 1912'de kurulan *Teali-i Nisvan Cemiyeti* Türk Müslüman kadınlarını toplum yaşamına alıştıran ve özellikle çarşafa kapanmasına rağmen, erkeklerle beraber çalıştığı ve düşüncelerini yayma olanağı bulduğu ilk resmi kuruluştur. Bu sırada Hilal-i Ahmer'e (Kızılay) bağlı *Kadınları Çalıştırma Cemiyeti* de, şehirli Türk kadınlarını dış hayatta çalışmaya isteklendirmektedir. Bu-

113 *Nüsha-i Mefharet,* no:18, Selanik:1324/1908.

nunla paralel olarak okullardaki kız öğrenciler fazlalaşmıştır. Örneğin öğretmen okulundaki kız öğrenci adedi 1916-17'de 803 iken, 1917-18'de 1005'i bulmuştur. Bu durum Türk kızlarının öğretmenlik alanında daha kolaylıkla çalışma hayatına atıldıklarını gösterir. Bütün bu hareketler son yarım yüzyılda kadınlık hayatının yeni bir evresini belirtmektedir.

Fakat bütün bunlar siyasi hak üzerinde, herhangi bir tartışmayı gerektirecek konuyu ortaya atmamıştır. Halbuki XIX. asır Avrupa ve Amerika kadınlık dünyasında bazı kuruluşlar siyasi hakların sağlanması için uğraşmaktadırlar. Bunun karşısında Türk kadınlarının mücadelesi ise, evvela kapalı hayattan çıkabilmek, sonra öğretim ve eğitim alanında ilerlemek ve kız okullarına sahip olmaktır. Esasen tarih boyunca, özellikle son yüzyıllardaki savaşlar, genellikle toplum yaşamında büyük değişikliklere sebep olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu topluluğu içinde ise, XIX. ve XX. asır kadın yaşamı üzerinde esaslı ilerlemeler kaydetmiştir. Anadolu çiftçi kadını esasen ekonomik yaşamda daima erkekle beraber işbirliği yaptığı için, üretici durumunda idi. Kadın düşünürler ise şehirlerde ve özellikle payitaht olan İstanbul'da XIX. yüzyılın ikinci yarısında rol oynamaya başlamıştır. Bununla paralel olarak ilerleyen öğretim ve eğitimin aileden okula geçişi ile de genelleşen bu etki ile ve okuma yazma bilenlerin adedinin çoğalmasıyla Türk kadınının yaşamı yeni bir evreye girmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan (1914-1918) sonra bağımsızlık mücadelesine atılan Türk ulusunun erkek ve kadın bireyleri aynı vatansever duygu ile uğraşmışlardır.

Başkumandan Mustafa Kemal'in ulusal ve askeri mücadelelerinde, isimsiz kadın vatandaşların yardımı, isimlerine Ankara'da anıt diktirecek kadar değerli ol-

muştur. Fakat bununla beraber henüz kanunlar karşısında ayrıca vatandaş olarak düşünülmemiştir. Nitekim ilk Büyük Millet Meclisi'nde "İntihab-ı Mebusan Kanun"u değiştirilirken (Nisan 1339/1923) konan madde şöyledir:

> Madde 1: Büyük Millet Meclisi'nin azası Türkiye devleti halkından her 200 nüfusu zükurda bir nefer olmak üzere intihap olunur. [Büyük Millet Meclisi'nin üyeleri Türkiye devleti halkından her 20.000 erkek nüfusta bir kişi olmak üzere seçilir.]
>
> Madde 2: 18 yaşını ikmal eden fer fert zükur intihap etmek hakkını haizdir. [18 yaşını dolduran herk erkek birey seçme hakkına sahiptir.]

Aynı kanunun beşinci maddesinde yer alan "Bir nahiye dâhilinde nüfus-ı zükûrdan her 200 kişi için bir müntehib-i sani intihap olunur [Bir ilçe içinde erkek nüfusundan her 200 kişi için tek bir ikinci seçmen seçilir]" ifadesi 1934'te değiştirilmiş, 200 yerine 400 konmuştur. Bu suretle görülüyor ki, kanun karşısında ulusu temsil eden Büyük Millet Meclisi'ni oluşturmak için seçilen milletvekilleri, iki dereceli bir sisteme tabidir. Fakat burada asıl dikkati çekecek nokta ulus bireyleri böyle bir seçim için sayılırken, sadece erkek vatandaşlar dikkate alınmakta ve seçme için bir hak kavramına açıklı getiren bir kanun hazırlanması düşünülmediği gibi, ulus bireyi olarak da kadınların sayısı dikkate alınmamaktadır.

Bu kanunun görüşülme evrelerini Büyük Millet Meclisi zabıtlarında okumak çok ilgi çekicidir. Büyük Millet Meclisi'nde IV. toplanma yılının 17. toplantısı 3 Nisan 1923 tarihine rastlar. Askeri zafer olmuş, düşman işgali bitmiştir. Fakat henüz barış dönemine girilmemiştir, yani Lozan Antlaşması görüşülme evresinde-

dir. Büyük Millet Meclisi mebus seçimini yenilemek kararı verdiğinden kanunda değişiklik yapılacaktır.

Bu tartışmaların çok çetin ve uzun geçtiği, Meclis zabıtlarından okunduğu zaman anlaşılmaktadır. Bu konuda bizi ilgilendiren kısım şudur: Birinci madde olarak değiştirilen eski kanundaki 50.000 erkek nüfus yerine, savaşlar dolayısıyla erkek nüfus azaldığından 20.000 kişi için, bir milletvekili seçilmesidir. Burada öneriyi yapanların gerekçeleri kuvvetli görünmüyor. Bolu milletvekili Tunalı Hilmi Bey kadınların da bu nüfus sayımında yer almalarını istiyor. İşte o zaman Meclis'te büyük gürültü ve tartışmalar başlıyor. Öyle ki Tunalı Hilmi Bey'in "*Kadınlara seçilmek hakkını verin demiyorum*" açıklamasına rağmen, müthiş bir reaksiyon havası içinde sözlerinin tamamlanmasına dahi fırsat verilmiyor. İşte bizim neslimizin öğretim çağı böyle bir düşünüş biçiminin hâkim olduğu devirde idi.

1876'da Birinci Meşrutiyet'in Kanunu Esasisi'nde 65. Maddede "50.000 erkek nüfusa bir milletvekili seçilmesi" öngörülmüştür. 1923'te bu adet 20.000'e indirilmek istenirken, TBMM'nin üyelerine bu konuda yani kadınların da ulus bireyi olarak sayılması ve milletvekili adedi için vatandaş hakkına sahip olması kabul ettirilememiştir. Fakat yine aynı görüşmeler sırasında, kadın hakları üzerinde konuşanların esas düşünce şu olmuştur: "Bu hak verilmeden ziyade alınacak bir haktır."

Aynı yılın Mart ayında, Gazi M. Kemal Atatürk diyor ki:

> Memleketimizde cehil [cehalet] varsa umumidir, yalnız kadınlarımıza değil, erkeklerimize de şamildir [kapsar]. ... Binaenaleyh, kadınlarımız hatta erkeklerden daha çok münevver [aydın], daha çok feyizli daha fazla bilgili olmaya mecburdurlar. ...

Eğer kadınlarımız, ...faziletin icap ettirdiği tavr-ı hareketle içimizde bulunur, milletin ilim, sanat hareketlerine iştirak ederse bu hali emin olunuz milletin en mutaassıbı dahi takdirden men'i nefs edemez [kaçınamaz].

1925'teki nutuklarında da Atatürk, kadın konusundan söz ettiği zaman esas düşünce olarak şunu savunuyor: *"Bir milletin yalnız erkeklerinin terakki etmesiyle* [gelişmesiyle] *o millet yükselemez. Çünkü eğer kadın aynı nispette ilerleme halinde olmazsa, erkeğin yükselmesi mümkün değildir."*

Böylece Atatürk'ün ilk telkin ve istekleri kadınların da kültürlü olması yönündedir. "*Elbet sefil olursa kadın alçalır beşer*" diyen Tevfik Fikret'in düşüncesini kabul etmemek olur mu hiç?

Abdülhak Hamit'in, "*Bir milletin nisvanı* [kadınları] *derece-i terakkisinin mizanıdır* [gelişmişlik düzeyinin ölçütüdür]" cümlesi ne veciz bir deyiştir. Son yüzyılın Türk düşün adamları, kadınların ilerlemesi konusunu benimsemekle, olumlu telkinlerini yapmışlardır.

Atatürk ise bu fikirlere fikir katarak prensipleri uygulamaya geçirmiştir. Aynı zamanda son asırlardaki aydın Türk kadınları okuma ve kültürün önemini kavrayarak yayınladıkları yazılarında umumi efkârı hazırlamaya çalışmışlardır. Sözgelimi yine Atatürk, 1931'de kadın konusunda diyor ki: "*Vazife mukabili* [görev karşılığı] *olmayan hak, mevcut değildir.*"

Atatürk'ün nutukları okunduğu zaman kadınlık konusunda söyledikleri bu naklettiklerimden ibaret değildir. Fakat esas düşüncelerinin daima erdem ve kültür konularında toplanmakta olduğunu görürüz. Ancak, Atatürk'ün devrim hamlelerinde Türk kadınlığına tanıdığı yasal haklarla, en üstün toplum anlayışına uyan bir durumu bize kazandırmıştır.

Bu vesile ile Atatürk'ün bir telkininden bahsetmek isterim... 1937 yılında Londra'da çıkan *Financial Times* gazetesinin Türkiye için çıkacak özel sayısına konmak üzere, hükümetimiz benden de "Türk kadınlığı" hakkında bir yazı istemişti. Bunun için okumaya ve hazırlanmaya başlamıştım ki, Atatürk'ün bana önerisi şu oldu: "*Cemiyeti ve etrafını bu bakımdan tetkik et ve bugünkü Türk kadınlığını hakikate uygun bir şekilde anlat.*" Ben de o yazımı bu esaslar dairesinde yazmıştım.[114]

Şimdi buradaki düşünceyi analiz edersek şu sonuca varırız: Atatürk'ün başka konularda direktifi daima kitap okuma olduğu halde, burada doğrudan doğruya yaşanan hayatın içinden örnekler alınmasını uygun bulması ne demektir? Çünkü Atatürk bütün yaptığı devrimlerde ulusun esas bünyesini dikkate almayı hedef tutmuştur. O daima, "*Ben milletimden ilham aldım*" demiş ve başarılan işleri, ulusun bütününün kudretinde bulmuştu.

Tarihte şüphe yok ki büyüklüğü teslim edilen adamların önderliği ulusları ileri uygarlığa yöneltmesi bakımından çok önemli olmuştur. Bununla beraber bireysel değerlerin ulusa sağlayacağı yararların etkileri de önemli rol oynamıştır. Sosyoloji ilmi bize bu ilkenin çeşitli yönlerden örneklerini verir. Atatürk'ten işittiklerime göre, O bu duruma daima en çok değer vermiştir. Düşüncelerini evvela aydın topluma, sonra da halka telkinler yaparak kabul ettirmek istemiştir. Sosyal zemini hazırlamak devrimler için esas olmuştur.

Demokrasi, ulus bireylerinin bütününü içine almak olduğuna göre, yazımın başında söylediğim örnekte, yani TBMM'deki görüşmelerde (Nisan 1923) olduğu

114 "Important Status and Work of the Turkish Women in the Republic", *The Financial Times*, Supplement no: 149, 1937.
115 *Belleten*, c. XI, no: 42, s. 173-179.

gibi, hatta milletvekili adedi için dahi kadını saymaktan çekinme düşüncesine uymak, asla uygun olmasa gerektir. Atatürk, TBMM'ye o zaman niçin başka bir öneriyi getirtmedi? Kendisinin konuşmalarından hatırladığıma göre, O zemin ve zamanı daima iyi hesap etmiş olduğunu söylerdi. Esasen olaylar da bize bunu kanıtlamaktadır. "*Büyük Millet Meclisi'nin o günkü havası içinde bu iş hal edilemezdi*" demiştir.

Atatürk'ün kadın hakları üzerindeki düşüncelerini 1918 yılının Temmuz ayında tedavi için kaldığı Karlsbad'da (Viyana) iken yazdığı hatıralarında okumuştum. Okuduklarımdan edindiğim fikre göre, Atatürk orada kitaplar okumuş, kadın hakları konusu üzerinde, etrafında bulunanlarla tartışmalar yapmış ve bunlar hakkındaki görüşlerini ileride uygulamak istediği şekilde defterlerine yazmıştır. Yani O, askeri meslek hayatının yanı başında, entelektüel hazırlık safhasını, hiçbir zaman ihmal etmemiştir.

1923'te Cumhuriyet'in ilanı ile Türkiye yeni bir devlet rejimine girmiş ve Büyük Millet Meclisi'nde yeni yasalar hazırlanırken kadın vatandaşlar da düşünülmeye başlanmıştır. Bu hal "Medeni Kanun"un kabulü ile (1926) aile hayatına getirilen yenilik ve kadına erkekle beraber eşit hakların tanınması prensibi Türk Müslüman toplumuna yeni bir yön vermiştir. Bunun yanında kızların hemen hemen her meslekte yetişmelerini sağlayarak öğrenim sahibi olabilmeleri için, kadını iş ve düşünce yaşamına büyük bir oranda iştirak ettirmiştir. İstanbul'da kurulan *Türk Kadınlar Birliği* bu devrenin kuruluşudur. Ancak bu kuruluş siyasi hakların tanınması için geniş ve etkili oranda faal olamamıştır. Atatürk, devlet başkanı olarak kadının toplum yaşamındaki rolüne ve aydın kadın topluluğunun yetişmesine daima önem vermiştir. Memnuniyetle görülür ki devlet başkanlığı yaptığı dönemde çıkan kanun-

larda kadına hak verme düşüncesi egemen olmuştur. İşte onun içindir ki Türk kadın haklarının demokratik esaslara göre tanınması durumu, ilk Cumhurbaşkanı Atatürk zamanındadır. Şimdi bu yasal durumu analiz edelim. Burada alacağımız sadece siyasi haklar bakımından olduğundan, diğer kanunlarımızdaki kadın haklarına dair değişiklikleri analiz etmeyeceğim.

Bu kanunlar hazırlandığı zamanlarda Atatürk'ün etrafında bu konu hakkında tartışma ve görüşmeler olurdu. Bu münasebetle 1947'de yazdığım bir yazımdaki şu satırları nakletmek isterim.

> 3 Nisan 1930'da Türk Ocağı merkezinde ilk konferansımı vermiştim. Konu Türk kadınlarının seçim haklarına ait idi. Bu konu üzerinde o zaman çok heyecan ve ilgi duyuyordum. Musiki Muallim Mektebi'nde [bugünkü konservatuar] Tarih ve Yurt Bilgisi derslerini okuturken, karşımdaki öğrenciler, kanun karşısında eşit olmayan durumda idiler. Ben, erkek ve kız öğrencilere vatandaşlık hak ve görevlerinden söz ederken ve onlara ders uygulaması yaptırırken bu eşitsizliği bir öğretmen sıfatıyla ortadan kaldırıyor ve örneğin oyları cinsiyet farkı gözetmeksizin verdiriyordum. Bu, doğaldır ki bir ders uygulamasının ötesine geçmiyor ve erkek öğrencilerin bazen var olan kanunu göz önünde tutarak, itirazına maruz kalıyordum.
>
> Vatandaşlık hak ve görevlerinde kadın ve erkeğin eşit olmasını, Atatürk'e söylüyordum. O sıralarda Belediye Kanunu'nun değişmesi konusu konuşulmakta idi. Atatürk'ün etrafında toplanıp bu konu tartışıldığında, bu hakkın kadınlara verilmemesi taraftarı olanların savunması karşısında, verilmesi gereğini öne süren devlet adamlarımız da vardı. Bu konuda her gün yeni yeni kitaplar okuyor ve dünya kadınlarının bu bakımdan durumunu inceliyordum. Topladığım bu bilgileri bir konferans haline koyarak, Türk Ocağı salonunda Atatürk'ün de hazır bulunduğu bir toplantıda okumuştum.[115]

Bu yazılarımdaki amacım, Türk kadınlarına da seçme ve seçilme hakkının verilmesi idi. Atatürk bu fikri bana telkin etmekle beraber, kamuoyunda akisler yapmasını sağlamak için de, bu konuşmaların basına yansımasını sağlamıştı. 1930 yılında *İntihap* (= Seçim) namı altında çıkardığım kitap bu meseleleri açıklamakta ve yaymakta idi.[116] Bu konudaki yayınlarımın tarihi üzerinden epey yıllar geçti. 1930 yılında *İntihap* adı altında çıkardığım o kitap, beni bu konuda çalışmaya ve bu hakları, Türk büyükleri yanında savunmaya teşvik etmiş olmalarını hatırlatmak içindir.

Biz öğretmenler, öğrencilere ders vermek için hazırlıklar yapar ve onlardan da ödevler isteriz. Fakat bazen de öğrenciler öğretmenlerine sordukları sorularla onları, belirli konularda çalışmaya zorlarlar.

İşte, ilk öğretmenlik devrimde öğrencilerimin bir sorusu üzerine, "kadın hakları" konusunda çalışmama neden oldukları için kendilerine şimdi dahi teşekkür borçluyum. Böylece düşünce dünyamın bir tarafı daima bu konunun esasları ile uğraşmıştır.

Atatürk'ün bu konuyu ortaya atması ile bu düşünceyi devlet adamlarımız ve aydınlar arasında olgunlaştırmak istemesi, bazı hukukçularımız tarafından desteklenmekte ve yayınlara konu olmakta idi.[117] İşte bu arada, bir yıl önce Meclis'e verilmiş olan Belediye Kanunu görüşmeleri tamamlanmış ve kadınlara da seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır (3 Nisan 1930).

Fakat asıl bundan sonra, parlamento hayatına da katılmak ve milletvekili seçimi için hak kazanmak lazımdı... Devlet Başkanı Atatürk, bunu istiyordu ve etrafındaki hükümet adamlarına bu telkini daima yaptığına tanık oluyordum. Kendisi tartışmaların lehte ve

116 *İntihap*, İstanbul:1930.
117 Necip Ali Küçüka, *Kadın Hukuku*, Ankara:1931.

Türk kadınlarına seçme ve seçilme hakkı tanıyan yasanın TBMM'de kabulü üzerine Ankara Halkevi'nde yapılan toplantı.

aleyhte olarak yapılmasını teşvik ediyordu. O zaman "Teşkilat-ı Esasiye" kanunumuzda bu konu için olan maddeler şöyle idi:

> Madde 9: Türkiye Büyük Millet Meclisi kanunu mahsusuna tevfikan millet tarafından müntehap mebuslardan müteşekkildir. [TBMM, ilgili kanun uyarınca millet tarafından seçilen mebuslardan oluşur]
>
> Madde 10: On sekiz yaşını ikmal eden her erkek Türk mebusan intihabına iştirak etmek hakkını haizdir. [On sekiz yaşını dolduran her erkek Türk mebus seçimine katılma hakkına sahiptir.]
>
> Madde 11: Otuz yaşını ikmal eden her erkek Türk mebus intihap edilmek selahiyetini haizdir. [Otuz yaşını dolduran her erkek Türk mebus seçilme yetkisine sahiptir.]

Burada savunduğum düşünce şu idi: Kanunda sadece her erkek Türk yerine, her Türk tabirinin konulması. Nihayet, 11 Aralık 1934 tarihinde Teşkilat-ı Esasiye'nin bu konu ile ilgili maddelerinde ve 1293 tarihli "İntihab-ı Mebusan Kanunu"nun 2, 5, 11, 16, 23 ve 58. maddelerinde "erkek" kelimesi yanına "ka-

dın" da ilave edilmiştir. İki dereceli bir sistemle uygulanan bu seçim kanununda, seçmek hakkı 18 yaşından 22 yaşına çıkarılmıştır.

TBMM'nin bu onayı Ankara'da Türk kadınlarının gösteri yapmasına ve Meclis'e toplu olarak gidip teşekkür etmesine neden oldu.[118] Bu kanuna göre ilk milletvekili seçimi Şubat 1935'te yapıldı. Ankara'da 40.860 seçmenden 37.542 kadın ve erkek vatandaş, ikinci seçmenlere oy vermiştir ve 1 Mart 1935'te TBMM'ye 18 kadın milletvekili girmiştir.

Kadın milletvekillerimizin çoğunluğu milli eğitim ailesine mensup olup, okul müdür ve yöneticileriyle öğretmenlerdi. Fakat bunlar arasında doktor da bulunduğu gibi, doğrudan doğruya üretici durumda olan ve köy muhtarlığı yapmış kadınlarımız da vardı. İlk kadın milletvekillerinin parlamento yaşamına katılmaları ile Türk kadınlık dünyası ileri bir duruma sahip olmuştu. Çeyrek yüzyılda en tutucu bir düşünüş biçiminden kurtulabilen Türk kadını, hemen hemen bütün hak ve yetkilerine sahip olmakla İslam dünyasına ve dünya kadınlığına iyi bir örnek vermiştir.

Nitekim Nisan 1935'te İstanbul'da toplanan Dünya Kadınlar Kongresi'nden sonra, Türk Kadınlar Birliği, bütün kanuni haklarına sahip olmuş ve idealine

118 6 Aralık 1934'te yapılacak toplantı için gazetelere gönderilen yazı:

"Ankara Kadınlarına!

İşittiniz; dün Türkiye Büyük Millet Meclisi Türk kadınlığını tarihçe, dünyaca tanınmış faziletlerini, ulusal fedakârlıklarını takdir etti. Onların da erkek yurttaşları gibi devlet iradesinde söz sahibi olduklarını kanunla kabul etti. Türk kadınları, erdemlerini, yurt için ileri özverilerinin kanunla gerçekleştirilmiş olmasını kıvançla karşılamışlardır.

Bu isabetli karardan sonra, Türk kadınlığının yalnız Türk cemaatine değil, bütün medeni aâlem kadınlığına göstereceği örnek hakkındaki azimlerimizi. B. M. Meclisi'ne, dolayısıyla ulusumuza bildirmek üzere konuşmak için, bugün saat 13:00'te13.00'te Ankara Halkevi'nde toplanmanızı dileriz.

Ankara Kız Lisesi Muallimleri"

ulaşmış olduğuna kanaat getirerek derneği feshetti. Bu suretle Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları siyasi hak bakımından kanun karşısında eşit bir duruma girmiştir. Bunu o zamanki parlamento üyelerinin iyi anlayışlarına ve hükümet adamlarımızın başarılarına ve Atatürk'ün devrimci ve ileri görüşlü düşüncelerine borçluyuz.

Atatürk'ün ölümünden sonra siyasi hakların kullanılma şeklini kanunlarımızda inceleyecek olursak şu evreleri saptarız:

1942'de milletvekili seçimi kanunundaki esas şöyledir. 40.000 kişi için bir mebus; birinci ve ikinci seçmen olabilmek için ise, "Türk olmak ve 22 yaşını bitirmiş olmak" kayıtları vardır.

1945 Anayasamızın 10'uncu Maddesinde ise, "Milletvekili seçmek, 20 yaşını bitiren kadın ve erkek her Türk'ün hakkıdır" ifadesi yer almıştır. Madde 11'de, "30 yaşını bitiren kadın, erkek her Türk milletvekili seçilebilir" denilmektedir. Aynı zamanda bu devrede çok partili hayata da girilmiştir.

1946'daki seçim kanununda en esaslı değişiklik, tek dereceli seçim sisteminin kabulüdür. Bundan sonra 1950 seçim kanunu ile de tamamen demokratik esaslara uygun olarak tek dereceli gizli oy, açık tasnif ve çoğunluk ilkesine dayanan tarzı ile siyasi hayatımızda yenilikler olmuştur. Ancak, kadın milletvekili adedi her devrede ne yazık ki azalmıştır. Fakat bununla beraber çok partili sistemimizde kadınlar oy verme ve milletvekili seçilme durumunda oldukları için, siyasi yaşam ve devlet yönetimi ile yakından ilgilidirler. Bu itibarla bugün Türkiye Cumhuriyeti'nde kadın vatandaşlar erkeklerle eşit hakka sahiptirler. Kadınlarımız öğrenim durumuna ve yeteneklerine göre her meslekte görev yapmaktadırlar. Siyasi hakların iyi kullanılmasının ise okuma yazmanın genelleştirilmesi ve yükselme-

siyle kabil olacağına şüphe yoktur. Çünkü kazanılan hakkın devam ettirilebilmesi şarttır. Bu itibarla biz Türk kadınları, siyasi haklarımızın önemini daima anlamış olarak ulus içinde görev ve hak yerimizi tutmakla, dünya uygarlığı içinde ileri durumumuzu koruyacağımızdan emin bulunuyoruz.

Kadın Haklarına Dair Bazı Hatıralar[119]

Demokrasi ve kadın hakları

4 Haziran 1933 tarihindeyiz... Atatürk'ün etrafında devlet ve düşün adamlarımızın toplandığı bir gece idi. Gündüz Genelkurmay'da meşgul olan Atatürk, gece bazı arkadaşlarıyla çeşitli konular üzerinde konuşuyordu ve bundan büyük haz duyuyordu. Hazır bulunanlar arasında Ruşen Eşref Ünaydın, Falih Rıfkı Atay, Saffet Arıkan, Recep Peker, Necip Ali Küçüka, Fethi Okyar, Tevfik Rüştü Aras ve Şükrü Kaya beyleri hatırlıyorum. 1933 sonlarında Cumhuriyet'in onuncu yılı tamam olacaktı. O gece on yılın tarihçesi üzerinde duruldu. Atatürk'ün sorduğu sorular üzerinde veyahut herkes kendi düşüncesine göre bir konu üzerinde konuşmuştu.

Fakat en çok devrimler üzerinde duruluyordu. Uzun ve yararlı konuşmalar arasında Atatürk, bazen dinliyor bazen kendisi uzun uzun konuşuyordu. Fakat her zaman olduğu gibi kavramların tanımları üzerinde formüller aramıştı ve ısrarla "inkılap" kelimesinin lügat anlamından başka, Türk devrimleri yönünden tanımı, açıklaması istenmişti. İnkılap kelimesinin diğer Batı dillerindeki karşılığı aranmıştı.

119 *Kadın Gazetesi*, 10 Kasım 1951.

İşte, o gecenin tarihini taşıyan kurşun kalemiyle yazdığım bir not elimde... Bir sayfasına sadece soru işareti ile yazdığım kelime şu: "İstihale mi?" [başkalaşma mı?] Fakat iyice hatırlıyorum ki Atatürk "istihale" veya "inkişaf"ı [gelişme] devrimler için kabul etmiyordu. "Revolution" [devrim] ve "Evolution" [evrim] kelimelerinin sözlük anlamının yanında bizim devrimimizin açıklamalı bir tanımı olmalı idi.

Bu kanaat belirdiği vakit, Atatürk'ün aynen söylediklerini üç paragrafta şöylece tespit etmiştim:

> 1) İnkılap mevcut müesseseleri [kurumları] zorla değiştirmek demektir.
>
> 2) Türk milletini son asırlarda geri bırakmış olan müesseseleri yıkarak yerlerine, milletin en yüksek medeni icaplara göre ilerlemesini temin edecek yeni müesseseleri koymuş olmaktır.

Bir çizgiden sonra not ettiğim kısımlar da şudur:

Devlet hayatında inkılaba, içtimai vaziyetimiz dedahildir.

Laiklik, Kanun-ı Medeni, Demokrasi.

Kısa notlarım o gecenin konuşmaları üzerindeki düşünceleri belirtmesi bakımından çok önemlidir. Öyle anlaşılıyor ki Atatürk bu iki tanımı yaptıktan sonra, özellikle devlet yaşamındaki kurumlar üzerinde fazla durduğu için, bu son kelimeleri not halinde yazmayı ihmal etmemiştim. Atatürk için din kutsaldır ve bireysel imana bağlıdır.

Atatürk Devlet hayatının "*En yüksek medeni icaplara göre ilerlemesini temin edecek yeni müesseselerden*" söz ederken devletin din işleri ile meşgul olmamasını ve dini hislerin siyasi amaçlar için istismar edilmemesini daima söylemiş ve bu prensibi yeni Türkiye devletinin başlıca prensibi saymıştır.

İnkılap : 4 Haziran 1933

ve yeni

1- (Mevcut) müesseseleri zorla değiştirmek demektir

2- Türk milletini son asırlarda geri bırakmış olan müesseseleri yıkarak yerlerine, milletin en yüksek medeni icaplarına göre ilerlemesini temin edecek yeni müesseseleri koymuş olmaktır

Devlet hayatında inkılap içtimai [illegible] ile [illegible] dahildir ([illegible] medeni) (Kanun medeni) Demokrasi, liberal

Atatürk'ün 4 Haziran 1933'te inkılap kelimesini tanımlaması üzerine Afet İnan'ın tuttuğu not.

Devlet yaşamı için, yazıların sonunda kaydettiğim kelime "Demokrasi"dir. Yine hatırladığıma göre bunun üzerinde özellikle durulmuş ve ulusun olgunluğu konusu, konuşanların endişesine neden olmuştu. Bu konuda şu düşüncenin savunmasını yapmıştım: "*Milleti bu sahada yetiştirmek için böyle bir müessesenin yani demokratik idare sisteminin varlığını tanıtmak gerekir. Mesela kadınlara seçim ve seçilme hakkının kanunlarla tanınması sonunda, bu vazifenin ifası beklenebilir.*"

"*Nazari* [teorik] *ve ameli* [uygulamalı] *bilgiler paralel yürütülmeli*" diyordum. Bu konudaki bilgi ve düşüncelerim Yurt Bilgisi derslerimin konularındandı. Demokratik ülkelerde kadınların seçim hakkı konusunu bu neden ile tekrar Türk devlet ve düşün adamlarına anımsatmak istiyordum. Demokrasi kurumunun kurulması ve gelişmesi için kadın vatandaşların hak ve görevlerindeki eşitlik konusu elbette ki önemli bir yer işgal edecekti.

Atatürk "demokratik" yönetim sistemi için ideal kabul edilen prensiplerin devrimlerimiz içinde yer almasına taraftar olduğunu ifade etmişti. Kadın haklarını savunan ve kanıtlar göstererek konuşan Necip Ali Küçüka, demokratik yönetim için gerekli kurumların bir hukukçu gözü ile açıklamasını yapmıştı. Kadın hakları için itirazda bulunan ve kadın haklarının aleyhinde bulunan kimse, o akşamki toplulukta bulunmamıştı. Çünkü bazen bu gibi konular açıldığı zaman, Atatürk olumlu ve olumsuz tarafı tutanları karşılıklı konuşturmayı daima yeğlerdi. Ama 4 Haziran 1933 akşamı konuşmalarda demokrasi yönetimi için kadınlara seçim hakkının tanınması düşüncesinde herkes birleşmişti.

Bundan başka "Demokrasi" üzerinde daha pek çok konuşuldu. Atatürk, o akşam, genel kanısını şöy-

le açıkladı: "*Cumhuriyet rejimi demek demokrasi sistemi ile devlet şekli demektir. Biz Cumhuriyet'i kurduk, o on yaşını doldururken demokrasinin bütün icaplarını sırası geldikçe tatbikata koymalıdır. Kadın haklarını tanımak da bunun bir icabı olacaktır. Müsterih olunuz.*"

İlk köylü kadın milletvekili

1934 yılında, Türk kadınının seçme ve seçilme hakkının kanunlaşması esasları devlet adamları tarafından kabul edilmekte idi. Sevinç içinde idim. Çünkü Türk kadınlığı için istediğim gerçekleşme evresine girmekte idi.

Sıcak yaz mevsiminde, otomobille Kızılcahamam yolundayız... O zamanki şose, Zir Ovası'ndan giderdi. Yol boyunca bütün köylüler, Atatürk geçecek diye çıkmışlar, kısım kısım yerlerde toplanarak, ağaç dallarından çardaklar ve taklar yapmışlardı.

Kazan köyüne yakın bir yerde durduk. Okul öğrencileri, öğretmenleriyle sıralanmıştı. Nahiye müdürü, köy muhtarı ve kadınlı erkekli köylüler hep bir arada idiler.

Atatürk, üstü kapalı, yanları açık bir otomobilde... Yanımızda Nuri Conker ve başyaveri bulunuyordu. Otomobil durdu. Fakat o topluluktan hemen cesaret edip yaklaşan olmamıştı. Adeta emir bekliyorlar gibi bir durum vardı. Onların içinden birdenbire sırma işlemeli en güzel köylü elbiselerini giymiş, yağız çehreli bir kadın otomobile yaklaştı, "*Paşam hoş geldiniz, senin için yer hazırladık, ayran yaptık, insene*" dedi.

Atatürk nezaketle yolumuzun uzun olduğunu ve her yerde durmak mümkün olmayacağını anlattı. Fakat aynı zamanda da bana, "*Bu kadın kimmiş, sorsana*" dedi. Ben onunla konuşurken diğer erkekler de

cesaret alarak Atatürk'e yaklaşmışlar ve O'nun çeşitli sorularına yanıtlar veriyorlardı.

Satı Kadın'dan öğrendiğim şu idi: Kendisi Kazan köyünün muhtarı imiş ve seçimle köy yönetiminin başına yeni geçmiş. Muhtar Satı Kadın, oraların hâkimi edası ile ayranı otomobile getirtti. İçtik ve kendisinden köyü hakkında bilgi edinerek tekrar yola koyulduk. Atatürk, "*İşte mebus olacak kadın*" dedi.

Satı Kadın, Türk köylü kadınının cesur bir sembolü olarak karşımıza çıkmıştı. Yol boyunca onun hakkında gözlemlerimizi söylüyorduk. Nuri Conker, Büyük Millet Meclisi'ne üye olarak girebilecek bu yeni aday arkadaşı hakkında şakalı sözler sarf etmekle beraber, Atatürk bu muhtarın ismini ve köyünü kaydetmemi emir vermişti.

Satı Kadın'ın kişiliğinde Türk köylü kadınının milletvekili adaylığını görmekle gururlu idim. Satı Kadın, 1935 yılında, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne, ilk kadın milletvekili olarak seçilmiş ve o devre müddetince görev yapmıştır. Bu durum, ulusun demokratik bir fikrinin ilk uygulaması olmuştur.

Kadın Haklarımız Üzerine [120]

Toplum yaşamında şüphe yok ki toplumsal gelişim, o kavmin iç bünyesinde, tarihi bir seyir izler. Fakat kavimler arasındaki temaslarla dış etkiler de, zamanla kendisini hissettirir nitelik alırlar.

Ancak, yine tarih boyunca görülmüştür ki, sosyal devrimler çoğunlukla ulus gözünde büyük sevgi ve prestij kazanmış insanlar tarafından başarılabilir. Türk devrimi ulus tarafından çoğunluğun iyi niyeti ve hoşgörüsü ile karşılanmıştır. Atatürk diyor ki:

"Mühim bir vazifenin ifasında [görevin yerine getirilmesinde], *benden evvel müteşebbis* [girişimde bulunan], *millet olmuştur. Benim için şu veya bu vesile ile tehir ettiğim* [ertelediğim] *mühim vazifeyi, millet bana ihtar etmiş* [hatırlatmış] *ve yaptırmıştır. Bunu milletin ruh-i müşterekindeki* [ortak ruhundaki] *ulviyet* [yücelik] *ve rüşte* [olgunluğa] *parlak bir misal olarak zikredeceğim."*

Atatürk'ün, ulusunun yüksek yeteneklerine inancı çok büyüktü... O, kadın için devrimi doğrudan doğruya kanun ve yasak yolunu hükümetin icra organlarıyla çözmek istemedi. Fakat kendi devlet başkanlığı zamanında, uygar ve siyasi haklarımızın tanınmasını sağladı ve ileri toplum düşüncelerini ulusuna telkin etti. Afgan kralı Emanullah Han, Türkiye'yi ziyaretin-

120 Ankara Radyosu, 10 Kasım 1955.

den sonra, ülkesinde burada gördüklerini derhal uygulamak istediği zaman, isyan ile karşılaşmıştı. Atatürk'ün sabık Kral ile yaptığı sonraki görüşmesinde yanlarında bulunmuştum. Ona söylediği şu olmuştur: "*Milleti ve içtimai* [toplumsal] *zemini hazırlamadan inkılâplar yapılamaz.*"

Ancak Atatürk, kadın vatandaşa, kültür seviyesinin yükselmesini esas görmüş ve her meslekte çalışma yeteneğinin gelişmesine olanak sağlatmıştır. Bugün, ulus yaşamımız içinde, kadının düşünsel ve bedenen çalışması ile Türk toplumu uygar dünyada gerçek yerini almaktadır.

Ulusal, tarihi gelişmemizi cumhuriyet devrimiz kadın devrimi ile tamamladı. Bizim neslimiz bu değişmeleri yaşadı. Geleceğin kadın nesli ise, bu anıyı kutsi bir emanet olarak bilecek ve nesilden nesle daima ilerlemeye tabi tutacaktır. Çünkü kadının hak ve görevlerde paralel yürümediği toplumlar, özellikle yüzyılımızda "uygar" vasfını tam olarak kazanmazlar.

Biz Türk kadınları, uygar dünyada ideal kabul edilen ilkeye kavuşmuş bir nesil olarak yer almış bulunuyoruz.

Esasen daima Türk köylü ve ev kadını, üreten bir uzuv olarak vatan savunmasına bilfiil katılmış, özverili bir ulus bireyi olmuştur. Bunun için Atatürk şöyle der: *"Sırtı ile, kağnısı ile, kucağındaki yavrusu ile yağmur demeyip, kış demeyip, sıcak demeyip cephenin mühimmatını taşıyan hep onlar, hep o ulvi ve fedakâr, o ilahî Anadolu kadınları olmuştur. Dünyanın hiçbir yerinde, hiçbir yabancı milletinde Anadolu köylü kadınının fevkinde* [üstünde] *kadın mesaisi zikretmek imkânı yoktur.*"

Atatürk'ün bu sözü bir teşvik, bir övünme midir? Bu soruyu, elbette ki, "Hayır" diye cevaplandırabiliriz. Çünkü Atatürk realist bir devlet adamı ve ulusun yeteneklerini iyi bilen bir insandır.

Bu münasebetle Dumlupınar'ın Çal köyünde o devreleri yaşamış olan kadınlarımızdan işittiğim bir sözü aktaracağım... Nisan 1955'te Başkumandanlık Meydan Muharebesi Zafer Anıtı'nın yeniden yaptırılması ve hatıralarının toplanması dolayısıyla bir heyet halinde incelemelerde bulunurken bu yerlerdeki canlı tanıklarla da görüştük. Bir ihtiyar nine yanıma yaklaşmış diyordu ki, "*Hani, Ankara'da Gazi Paşa'nın heykelinin yanında mermi taşıyan kadın var ya, işte o benim.*"

Bu cümleyi yanımdaki diğer bir kadın da aynen tekrar etti. Bu sözler bir gerçeğin ifadesi idi. Çünkü Ankara'daki Ulus Meydanı anıtındaki Türk köylü kadını, bir dönem tarihimizin isimsiz kahramanıdır. Bu anıtta Başkumandan Mareşal Gazi M. Kemal'in at üzerindeki heykelini, Türk erleri ve mermi taşıyan Türk kadınının heykelleri çevreler. İstiklal Savaşı'ndaki her Türk kadını bu anıttaki heykelde sembolleşmiştir.

Ulusal varlığımız, kadın ve erkek vatandaşların topluluğu ile vücut bulur. Ancak bu topluluğun evrimi ve gelişmesi kadın ve erkeğin ortaklaşa çalışması ile mümkün olacaktır. Kadın vatandaş da, erkek vatandaş gibi, bu ülkenin evladı olarak görevlidir ve hak sahibidir.

İşte, biz Türk kadınları, mesleklerimizde görev yaparken, evlatlarımızı yetiştirirken, haklarımıza sahip olduğumuzu bilerek sorumluluğumuzu anlamış vatandaşlar olmaya çalışıyoruz.

VII

Atatürk'ün Çeşitli Konular Üzerindeki Düşünceleri

Kitabın son kısmını oluşturan bu bölümde, Atatürk'ün düşünce dünyasından bazı konuları okumak mümkün olacaktır... Atatürk dönemini tarih içinde ve bugünkü hayatımıza etkisi bakımından incelediğimiz zaman, bunu çeşitli yönleriyle bilmenin yararına inanıyorum.

Atatürk ve Milli Eğitim[121]

"*Milletleri kurtaranlar yalnız ve ancak öğretmenlerdir*" diyen Atatürk, eğitim konusuna çok önem verirdi. O bizzat düzenli ve sıkı bir öğrenim yapmış olmasından daima memnunluk ifade eder ve şunu tekrarlardı: "*Bir çocuğun, normal tahsil devrelerinden geçerek yetişmiş olması şarttır.*"

O, öğretmenlerini saygı ve minnetle anar ve yaşamda olanlara rastladıkça onlara en büyük saygıyı gösterirdi. Özellikle, kendisine Askeri Akademi'de kurmay sınıflarında iken arkadaş muamelesi yapmış olan iyi hocalarının anılarını ve o zamanlar kendi üzerinde bıraktığı olumlu etkileri, daima şükranla anardı.

Öğretmenlik mesleğimde bana ilk önerisi şu olmuştur: "*Talebe, her ne yaşta ve sınıfta olursa olsun, onlara geleceğin büyükleri nazarıyla bakacak ve öyle muamele edeceksin.*"

121 *Devrim Gençliği Dergisi*, c. III, no: 17, Kasım 1953.

Atatürk çalışma yaşamında, genellikle, yorulmaz bir kudrete sahipti. Okumak onun için en büyük bir ihtiyaçtı. Yabancı dillerden Almancayı da anlamakla beraber, iyi bildiği Fransızcada yazılmış eserleri okumayı yeğlerdi. O'nun dikkatle okuduğu kitapları, siz okuyacak olsanız, işaretlemiş olduğu şekilleri incelediğinizde, kitabın bütün ilginç taraflarının belirtilmiş olduğunu görürsünüz. Tarihi kitapları, daima harita ile izleyerek okur ve savaşlar için ayrıca krokiler çizerdi. En çok okumayı sevdiği konular: Tarih, coğrafya, filoloji, hukuk, sosyoloji, iktisat ve sanat konuları idi. Roman az okurdu, fakat şiirden hoşlanır ve onları asıl şairlerinden ve güzel okuyan edip arkadaşlarından dinlemesini severdi.

Onun en çok uğraştığı konulardan biri, milli eğitim ve kültür işlerine ait idi. Hatta bazı zamanlar, "*Eğer Cumhurreisi olmasam, Maarif Vekilliğini almak isterdim*" derdi.

Okul programlarıyla bizzat meşgul olur, okutulan kitapları gözden geçirir ve özellikle tarih derslerinin ulusun bilincini yükselteceğine inanır ve Türklük dünyasının tarihini bir bütün olarak, uygarlık unsurlarına daha çok önem verilerek incelenmesini ve okutulmasını isterdi.

O, Türk büyüklerinden Alparslanlar, Fatihler, Yavuz ve Kanunilerin hayranı olmakla beraber, bizzat uygarlık eserleri vücuda getirmiş olan Mimar Sinanlar ve Piri Reislere de ayrı değer verirdi. Çünkü devlet başında, ordular yönetmiş kişiler tarihte Türk şanını ne kadar yükseltmişlerse, diğerleri de Türk dünyasına ölmez eserler vermişlerdir.

Atatürk, her devirde Türkün uygarlık yapısına hizmet eden her bireyin değerini takdir etmenin zorunlu olduğunu prensip olarak kabul etmişti. O, 1935 yılın-

da Türk Tarih Kurumu'na hitaben diyor ki, "*Sinan'ın heykelini yapınız.*"

Evet, bir gün Türk yurdunun güzel şehirleri, her sahada ün salmış Türk büyüklerinin anıtlarını, heykellerini, ulusun bir değerbilirliği olarak dikmelidir. Bu büyükleri örnek alacak ve daha üstün eserler meydana getirecek gençlerin gelecek nesillerimizin değerleri arasında yer alacaklarına şüphe var mıdır?

Atatürk, bu ideallerin gerçekleşmesini daima ulus eğitime ve kültür alanındaki ilerlemeye bağlamıştır. 1 Kasım 1937'de Büyük Millet Meclis'ini açış nutkunda, bu düşünceyi doğrulayarak diyor ki:

"*Büyük davamız, en medeni ve en müreffeh millet olarak varlığımızı yükseltmektir. Bu, yalnız kurumlarında değil, düşüncelerinde de temelli bir inkılap yapmış olan büyük Türk milletinin dinamik idealidir. Bu ideali en kısa bir zamanda başarmak bir fikir ve hareketi beraber yürütmek mecburiyetindeyiz. Bu teşebbüste başarı, ancak türeli* [adaletli] *bir planla ve en rasyonel tarzda çalışmakla mümkün olabilir. Bu sebeple, okuyup yazma bilmeyen tek vatandaş bırakmamak, memleketin büyük kalkınma savaşının ve yeni çatısının istediği teknik elemanları yetiştirmek, memleket davalarının ideolojisini anlayacak, anlatacak, nesilden nesle yaşatacak, fert ve kurumları yaratmak ve işte bu önemli umdeleri en kısa zamanda temin etmek, Kültür Vekaleti'nin üzerine aldığı büyük ve ağır mecburiyetlerdir.*

İşaret ettiğim umdeleri [ilkeleri] *Türk gençliğinin dimağında ve Türk milletinin şuurunda daima canlı bir halde tutmak, üniversitelerimize ve yüksek okullarımıza düşen başlıca vazifedir.*"

Atatürk'ün Düşünce Yaşamından: Yeni Harfler[122]

Atatürk, bir insan ömrüne sığamayacak kadar çeşitli iş ve konular üzerinde durmuştur. Bu bakımdan her konu üzerinde, ayrı ayrı incelenerek açıklamalar yapılabilir.

Onun düşünce yaşamı yönü, çok verimli ve ilgi çekicidir. Çevresinde ve toplantılarında bulunanların pek iyi bildikleri gibi, belli konular üzerinde tartışma konuları açmayı daima zevkle yapmıştır.

Örneğin, harf değişikliğini yapmadan yıllarca önce hemen herkesle bu konu etrafında konuşmuş ve ilgilileri konuşturmuştur. O ilk önce, eski harflerin sakıncaları hakkında, aydın kesim içinde bir düşünce birliği oluşturmayı hedef edindiğinden, bu konular etrafında her vesile ile konu açmıştır. Bu hazırlık devri yıllarca devam etmiştir. Atatürk, etrafındaki aydın topluluğunu bu işin yapılması zorunluluğuna ikna ettikten sonradır ki, kendi düşüncesinin uygulanmasına geçmiştir. İşte o zaman O, artık hiçbir engel tanımamaktadır ve bu işi derhal yasalaştırmak lazım geldiğine kuvvetle inanmıştır. Bu maksatla, 1 Kasım 1928'de Büyük Millet Meclisi'ni açış nutkunda yeni harflerin kabulü için gerekçelerini açıklayarak, önerisini şu şekilde yapmıştır:

122 *Son Havadis*, 10 Kasım 1953.

Her şeyden evvel, her inkişafın [gelişimin] ilk yapıtaşı olan meseleye temas etmek isterim. Her vasıtadan evvel büyük Türk milletine, onun bütün emellerini kısır yapan çorak yol haricinde kolay bir okuma yazma anahtarı vermek lazımdır. Büyük Türk milleti cehaletten az emekle kısa yoldan, ancak kendi güzel ve asil diline kolay uyan, böyle bir vasıta ile sıyrılabilir. Basit bir tecrübe, Latin esasından Türk harflerinin, Türk diline ne kadar uygun olduğunu, şehirde ve köyde yaşı ilerlemiş, Türk evlatlarının ne kadar kolay okuyup yazdıklarını güneş gibi meydana çıkarmıştır.

Büyük Millet Meclisi'nin kararıyla Türk harflerinin kat'iyet [kesinlik] ve kanuniyet kazanması, bu memleketin yükselme mücadelesinde başlı başına bir geçit olacaktır.

Milletler ailesine, münevver [aydın], yetişmiş büyük bir milletin dili olarak elbette girecek olan Türkçeye bu yeni canlılığı kazandıracak olan Üçüncü Büyük Millet Meclisi, yalnız edebi Türk Tarihi'nde değil, bütün insanlık tarihinde mümtaz bir sima kalacaktır.

Meclisimiz, Türk harflerinin kabulü ile hepimize, bu memleketin bütün vatanını seven yetişkin evlatlarına mühim bir vazife teveccüh ediyor [görev yüklüyor]: Bu vazife, milletimizin kâmilen [tümüyle] okuyup yazmak için gösterdiği şevk ve aşka bilfiil hizmet ve yardım etmektir. Hepimiz hususi ve umumi hayatımızda rast geldiğimiz, okuyup yazma bilmeyen erkek kadın her vatandaşımıza öğretmek için tehalük göstermeliyiz [can atmalıyız]. Bu milletin asırlardan beri hallolunmayan [çözülmeyen] bir ihtiyacı, birkaç sene içinde tamamen temin edilmek, yakın ufukta gözlerimizi kamaştıran bir muvaffakiyet [başarı] güneşidir. Hiçbir muzafferiyetin [zafer kazanmışlığın] hatlarıyla kıyas kabul etmeyen bu muvaffakiyetin [başarının] heyecanı içindeyiz. Vatandaşlarımızı cehaletten kurtaracak bir sahada muallimliğin [öğretmenliğin] vicdani hazzı, mevcudiyetimizi işba etmiştir [bütünlemiştir].

Aziz Arkadaşlarım; yüksek ve ebedi yadigârınızla, büyük Türk milleti yeni bir nur âlemine girecektir.[123]

123 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I*, 1945, s. 345, 346.

2 Kasım 1928 tarihinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Harf Değişikliği Kanunu'nu kabul etmiştir. Ulus çoğunluğu okuma seferberliğine, işte bu hamle ile kolaylıkla girer.

Atatürk, gazetelerin bir geçiş devresi olarak, yarı yarıya eski ve yeni harflerle çıkması önerisini reddetmiştir. Atatürk için düşünsel hazırlık devri bitmiş, işin uygulama safhasına girilmiştir. Onun için büyük heyecan ve kapsam ile işe başlamak lazımdır.

İşte harf devriminin bu kısa hikâyesi... Bunun tarihi evrelerini, sonuçlarını ve kapsamını incelemek, ayrıca bir kitap konusudur. Bu devrim, ulusun kültür alanında gelişmesi için başarılan en büyük işlerdendir.

Atatürk ve Kültür Konuları [124]

Bir yabancı yazar, bir gün bana dedi ki, "*Atatürk hakkında, onu yakından tanıyanların hatıraları yazılıyor, siz bunlar için ne düşünüyorsunuz?*" Ona şöyle cevap vermiştim:

"*Atatürk'ü birçok kimseler tanımış, yanında, çevresinde bulunmuştur, fakat herkes kendi görüşüne göre hatıralarını tespit etmektedir ve bunlar ayrı ayrı değer taşırlar. Onun için, aynı olaylar üzerinde birçok görüşleri bir araya toplamak ve bir tarih metodu süzgecinden geçirmek gerektir. Bunu ise, geleceğin tarihçisi yapacaktır.*"

Her vesile ile üzerinde durmak istediğim nokta, Atatürk'ün düşün ve kültür yaşamından bildiklerimi, işittiklerimi ve kendisinden aynen not ettiğim yazıları yayınlamaktır. Bu kısmın en az işlenmiş olduğunu sanıyorum. Ancak, bu konulara ne için önem verdiğimi anlatmak için, okuyucularımın sabrına güvenerek biraz bizim neslin özelliklerinden söz edeceğim.

Bizim nesil, "M. Kemal Paşa" adını bir kurtuluş sembolü olarak tanıdı. Çocukluğumuzun en masum ve heyecanlı devirlerinde, Anadolu'nun İstiklal Savaşı içinde, o çetin günlerin sona ermesine dua ederek, ilkokul sıralarında bir şeyler öğrenmeye çalıştık. Büyük

124 *Belleten*, c. XX, no: 80, Ekim 1956.

anne ve babalarımızın kutsal tanıdığı bir padişaha karşı, babamızın isyan duygularına tanık olduk ve onu Kuva-yı Milliye hareketine katılmış bulduk. Asırların yaşattığı Türk-Osmanlı devletinin çöküntüsünün sarsıntıları içinde büyüdük. Öyle bir nesle mensup olduk ki, ulusal heyecanımızı aile, şehir ve vatan çevresinde en derinden hissettik. Bunu askeri bir zafer ve Cumhuriyet devri izledi.

Bursa Kız Öğretmen Okulu'nda iken, Lozan Barış Antlaşması'nı, okul sıralarından izledik ve Cumhuriyet'in ilanını yine bir öğrenci olarak şenlikle kutladık. 1925 yılının sonbaharında henüz üç haftalık bir öğretmen iken, şapka giyerek, İzmir'de Cumhurbaşkanı Gazi M. Kemal'i karşıladığımız zaman, bir vatan kurtarıcısını yakından görmek ve sözlerini işitmekle mutluluk duyan bir aydınlar topluluğu içinde idim. Bu tarihten sonra yine bir öğrenci olarak İsviçre'de ve İstanbul'da Fransız okulunda okurken, Türk okullarında edindiğim bilgilerime yabancı kitaplardan öğrendiklerimi ekledim.

Düşüncelerim, ulusal tarihim ve ulusal kültürümüz hakkında birçok soruyla doluyordu. Bunların çözülmesi o kültür çevrelerinde mümkün olmadı. Fırsat buldukça Atatürk'e bu kararsızlıklarımın çözümünü sorardım. Asıl düğüm noktaları şu idi: Mensup olduğumuz Türk ulusunun Osmanlı devrinden önceki tarihi ve uygarlık alanındaki eserleri nelerdir? Sadece askeri zaferleri veya yenilgileri olan, siyasi oluşumlardan başka medeni eserlerden yoksun bir millet mi idik? Buna içten inanmıyordum, fakat kitap olarak da, o zamanlar okuyacak, belleyecek pek az şey vardı veyahut ben tanımıyordum. M. Kemal bu sorularıma çok ilgi göstermiştir. Türk Tarih Kurumu kuruluş günleri, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin hazırlık ve açılış safhaları esnasında, Türk tarih ve medeniyeti üzerin-

deki çalışmalar ve tartışmalar, bir devlet başkanı olan Atatürk'ü meşgul eden başlıca konulardan idi. Devamlı okuyan ve bu konu için okuyanları, bilginleri etrafına toplayan Atatürk'ün çevresinde, daima düşüncelerin ortaya atılması ve bunların formüllere bağlanması şart gibi idi. Etrafındakileri konuşturur, fakat kendisi de mutlaka bir konuşma ile konuları açar ve düşünceleri toplardı.

İşte, bu durumlara tanık olmuş bir insan sıfatı ile çeşitli konuları yakından not etmiş veyahut da not ettirmişimdir. Bunlar Atatürk'ün kendi hayatına ait anılar olduğu gibi çeşitli konular üzerindeki düşünceleridir. Genellikle konu, Türklerin uygarlık tarihindeki yerine gelince, konuşmalar çokça uzayıp giderdi.

1936 yılının sonbaharındayız... Türk Tarih Kurumu meşhur Alacahöyük kazılarını en verimli bir şekilde ilerletiyor. Diğer tarih ve dil çalışmaları devam ediyor. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin açılış yılıdır. Atatürk Maarif Vekâleti'nin resmi unvanının "Kültür Bakanlığı" olarak kullanılmasını istemiştir. İşte bu tarihlerde, 1936 sonbaharında Cenevre Üniversitesi'ndeki öğrenimime devam için gideceğim gece, konuşmalar kültür konusu üzerinde cereyan ediyordu. Sorular şunlardı: Kültür ne demektir? Kültürün vazifesi, rolü hedefi ne olmalıdır? Türk kültür adamları bu rolü nasıl yapmaktadırlar?

Bunlar üzerinde konuşulacak ve bir kişi de not tutacaktı. İşte o notlardan bir kısmını aynen veriyorum. Yukarıdaki sorulara şöyle cevap verdiğim tespit edilmiş:

> Kültür, bir milletin bütün tarihi seyrini gösteren bir harekettir. Bugün yaşayan milletler varlıklarını ispat ve idame için çalışırlar, fakat onların dayanacağı bir esas, kökünü kendisinden alacağı bir kültürleri bulunmazsa, temel sağlam olmaz.

Onun içindir ki tarihlerinde kültür izi bırakmayan milletlerin en nihayet yalnız adları kalmıştır. Türk milleti beş-altı yüz sene önce kültürlerinin bir safhasına dayanarak, bütün cihanı istilâ fırsatını bulmuştu. Ancak bu istilâ yalnız askerlik kudretiyle değil, milletin yüksek kabiliyeti ve maddi delilleri elimizde bulunan kültürü ile olmuştur. Halbuki sonraları bunun ihmali yüzünden o devlet maziye karıştı, yok olmak derecesine vardı. Türkiye Cumhuriyeti, kültürünü bugünkü şartlar içinde inkişaf ettirmektedir. Burası muhakkak olmakla beraber, Türk kültürcüleri eskiye de ehemmiyet vermekte, eskinin ve tarihin derinliklerini araştırmaktadır.

Bu konu üzerinde başka konuşmalar da olmuşsa da aynen not edilmediği için burada bildiremeyeceğim. Atatürk'ün bu konu ile ilgili sözleri şudur:

Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli kültürdür. Bu sözü burada ayrıca izaha lüzum görmüyorum. Çünkü bu, Türkiye Cumhuriyeti'nin okullarında birçok vesilelerle eser halinde tespit edilmiştir.

Kültür, okumak, anlamak, görebilmek, görebildiğinden mana çıkarmak, intibah almak, düşünmek, zekâyı terbiye etmektir. Yine insan, enerjisiyle ve fakat tabiatın ona iltifat edildikçe tükenmez yardımıyla, yükselen, genişleyen insan zekâsı, hudutsuz kavrayış anlamında 'insanım' diyen bir vasf-ı mahsusu [özel niteliği] olur.

İnsan, hareket ve faaliyetin, yani dinamizmin ifadesidir. Bu böyle olunca kültür, yukarıda işaret ettiğimiz, insanlık vasfında insan olabilmenin esasi bir unsurudur.

Bunu kısaca izah edelim: Kültür, tabiatın yüksek feyizleriyle mesut olmaktır. Bu ifade içinde çok şey mündemiçtir [içkindir]. Temizlik, saflık, yükseklik, insanlık vs. Bunların hepsi insanlık vasıflarındandır. İşte kültür kelimesini mastar şekline soktuğumuz zaman, tabiatın insanlara verdiği yüksek vasıfları, kendi çocuklarına, hafidlerine [torunlarına] ve atisine [geleceğine] vermesi demektir.

Buraya kadar anlatmak istediğimiz, bugünkü Türkiye Cumhuriyeti çocukları, kültürel insanlardır. Yani hem kendileri kültür sahibidirler, hem de bu hassayı muhitlerine ve bütün Türk milletine yaymakta olduklarına kanidirler.

Atatürk böyle yazdırdıktan sonra, Avrupa kültür ve metotlarından yararlanmanın şart olduğuna ve bunun için Türk aydınlarının bu uygar âlem ile temas etmelerinin ve kültür alış verişi yapmalarının zaruretine işaret etmişti.

1930 yılında yine bu konulara ait bir konuşmada, O, şu cümleyi söylemişti: "*İnsanların hayatına, faaliyetine hakim olan kuvvet ibda* [yaratıcılık] *ve icat kabiliyetidir. İcadı ve yaratıcılığı yapabilen insanların ise, mutlaka kültürlü olmalarının şart olduğu tebarüz etmiştir.*"

Böylece, Atatürk'ün ne gibi şartlar içinde ve hangi tarihte bu düşüncelerini söylemiş olduğunu tespit etmiş oluyorum.

O'nun cumhurbaşkanı olarak, resmi nutuklarında kültür işlerimize ne kadar önem verdiği meydandadır. Diğer taraftan özel konuşma ve sohbetlerde bu konularda daima fikrini yormuş ve tarifler yapmıştır.

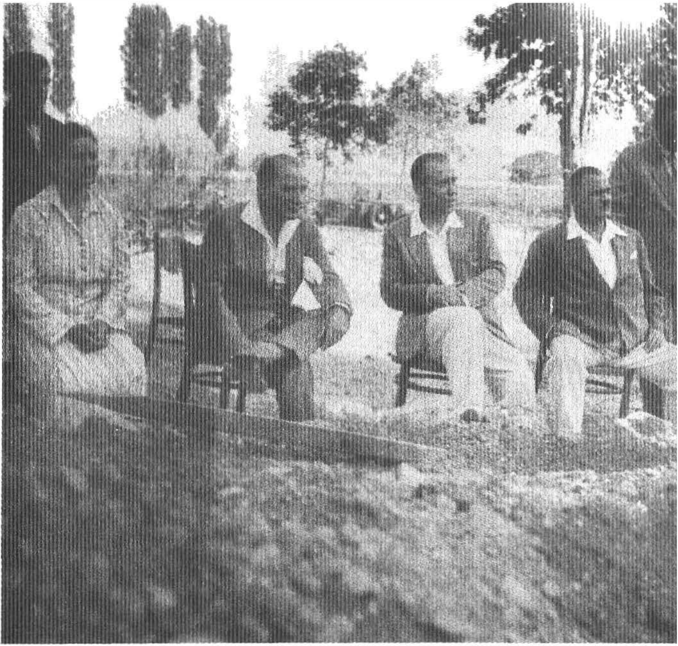
Atatürk'ün asıl "kültür" kelimesinin sözlük anlamı yanında medeniyet ve hars kelimelerinin de kapsamlı anlamı ve karşılığı üzerinde durmuş ve her üç kavram ile aynı konuların açıklamasını düşünmüştür.

Atatürk'ün Tarih Sorularına Verdiği Cevaplardan Örnekler[125]

Atatürk 1930 yılının yaz aylarını Yalova'da geçirmekte idi. Yalova Kaplıcaları'ndaki çalışma odasına tarihe ait birçok kitap götürülmüştü. Geceleri etrafında toplanan siyasi kişilerden başka tarihçilerin ve ediplerin katılımıyla çeşitli konular konuşuluyor, yazılar okunuyor ve tartışmalar yapılıyordu. Bu sırada Paris büyükelçimiz olan Atatürk'ün eski ve samimi arkadaşı Fethi Bey (Okyar), izinli olarak Türkiye'ye gelmiş, Yalova'da Atatürk'ün misafiri bulunuyordu. Gündüz yemeklerinde veya gezintilerde Fethi Bey İngiltere Parlamentosu'ndan bahseder ve oradaki siyasi partilerden söz açarak o zamanki hükümetimizin özellikle ekonomik politikasından ve demiryollarının bir nesle fazla külfet verdiğinden bahsederdi. Cumhurbaşkanı Gazi M. Kemal, bu eleştirileri sükûnetle dinler, bazılarına cevap verirse de daha çok Fethi Bey'i konuşturma yolunu tercih ederdi. Bir gün, Yalova Köşkü'nün birinci kat balkonunda Fethi Bey bu işleri yeniden konuşmaya başlayınca, Atatürk derhal şu öneride bulundu, "*Fethi Bey, siz bu dediklerinizi yapabilmek için, bir siyasi parti kurunuz. Ben size bu işte müzahir* [yardımcı] *olacağım.*"

1930 yılının Ağustos ayında "Serbest Cumhuriyet Fırkası", cumhuriyetçi, milliyetçi, laik ve ekonomik

125 *Tarih Vesikaları Dergisi*, yeni seri c. I, no: 2, 17 Ocak 1958.

1930 yazında Atatürk Yalova'da, Afet İnan ile Fethi Okyar ve Kılıç Ali'nin arasında, yeri değiştirilen bir köşkün inşaatını izlerken.

sistem olarak liberallik prensibi dahilinde kurulmuştu. Böylece Yalova'da siyasi faaliyet en heyecanlı devrelerini geçiriyordu. Fakat bu arada da, Atatürk tarih çalışmalarını boşlamıyordu. Bir gece toplantısında herkesi konuşturmak için, bana bazı sorular yazdırdı. Sorulardan bir kısmı, üzerinde çalıştığım konulardı. Cevaplar verildi. Fakat kendi dikte ettiği sualleri yeniden düzelterek, cevaplar üzerinde açıklamaya başlayınca ben söylediklerini yazmak istedim ve elimdeki kâğıtlara not tutmaya başladım. Hatta bazen anlama-

dığım kelime olunca durakladığımı gören Atatürk bunun yerine bir başka kelime kullanmıştır. Örneğin bir cümlede "...itimada layık zâmândır " diye söylediği sırada ben bu kelimenin buradaki anlamını anlamadığımı söylemem üzerine O, "zâmândır" yerine "teminattır" diye değiştirmiştir. Söz konusu sorular şunlardır:

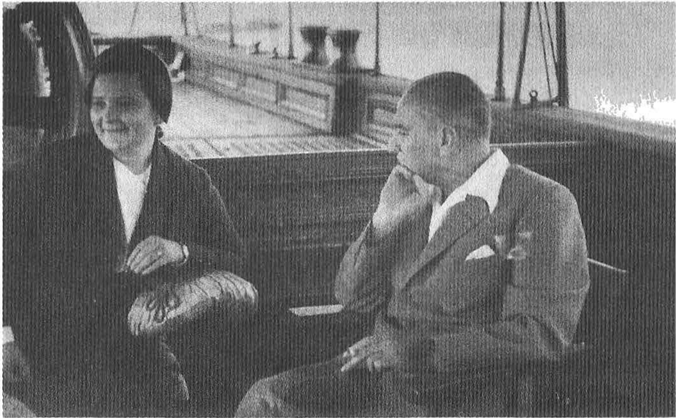
İnsanların tarihten alabilecekleri mühim dikkat ve intibah [uyanış] dersleri neler olmalıdır? Bugünün hadiselerinden birini izaha [açıklamaya] medar [yardımcı] olacak tarihi bir nokta i nazar [bakış açısı] söyleyebilir misiniz?

Tarihi hadiselerin amilleri [etkenleri] nelerdir? Bu amillerden sizce en ehemmiyetlisi hangisidir?

İnsanların nereden ve nasıl geldikleri hakkında, beşeriyetin [insanlığın] bugünkü umumi telakkisine [genel anlayışına] yaraşabilecek esas ne olabilir?

Medeniyet ne demektir?

Bu işleri bütün dünya ve beşeriyette ilk yapmış ve yaymış olan insanlar hangi ırktandır? Bu ırkın ilk yurdu neresidir?

Atatürk 1930'larda bir yat gezisinde Afet İnan'la.

Şimdi bunların cevaplarına geçiyorum:

1. Soru: İnsanların tarihten alabilecekleri mühim dikkat ve intibah (uyanış) dersleri neler olmalıdır? Bugünün hadiselerinden birini izaha medar olacak tarihi bir nokta-i nazar söyleyebilir misiniz?

Cevap:

İnsanların tarihten alabilecekleri mühim dikkat ve intibah dersleri; bence devletlerin umumiyetle siyasi müesseselerin [kurumlarının] teşekküllerinde, bu müesseselerin mahiyetlerini tebdilde [niteliklerini değiştirmekte] ve bunların inhilâl [bölünme] ve inkırazlarında [çöküşlerinde] müessir [etkili] olmuş olan sebepler ve amillerin [etkenlerin] tetkikinden çıkan neticeler olmalıdır. Mesela, Osmanlı İmparatorluğu'nun doğmasını mucip olan [gerektiren] sebep ve amillerin tetkikinden çıkan netice mühim olduğu gibi, bu imparatorluğun batması sebep ve amillerinin tetkikinden çıkacak netice de o kadar mühimdir. Bu tetkiklerde, şüphesiz siyasi müesseseyi kuran milletlerin her nokta-i nazardan [bakımdan] harsları [kültürleri] derecesi mütalâa olunur [üzerinde düşünülür]; şahısların müspet veya menfi tesirleri nazar-ı dikkate alınır.

Siyasi müesseselerin değişmesine misal olarak bu günün bir hadisesini de tahlil edebiliriz. Malum olan sebepler ve amillerin tesiri altında, Türkiye Cumhuriyeti teşekkül etti [kuruldu]. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti esas olmak üzere siyasi bir fırka [parti] vücuda geldi (Cumhuriyet Halk Fırkası). Bu fırkanın karşısında teşkil edilmek istenilen bazı siyasi zümreler, cumhuriyetçilik ruhuna malik olmadıklarından yaşamak hakkı bulamadılar. CHF memlekette tek kaldı. Büyük Millet Meclisi'nin umumi heyeti [genel kurulu], bu fırka mensuplarından ibaret oldu. Reisicumhur ve hükümet ricali bu fırka erkânından ve bu fırka Mebuslar Heyeti'nin intihap [seçtiği] ve itimat ettiği [güvendiği] zatlar oldu. Reisicumhur Gazi'nin ve O'nun fırkası olan CHF'nin esas prensipleri ve bu prensipler icabını tatbik eden bugünkü hükümet, cumhuriyet temelini sağlamlaştıracak vasıflarda ve mahiyettedir. Bunun böyle olduğu se-

nelerden beri görülen tavr-ı hareket ve eserlerden kolaylıkla anlaşılabilir. Hususiyle [özellikle] Gazi'nin tebellür eden ideali ve değişmez olduğu anlaşılan karakteri bu hususta itimada layık (zamândır) teminattır. Fakat bu vaziyetin devamından hatıra gelen ve görülen mühim mahsurlar [sakıncalar] vardır. İlk söylenebilecek mahsur, Meclis yalnız bir fırka [parti] mensuplarından olunca, o fırkanın iktidar mevkiinde tuttuğu hükümetin icraatının kâfi derecede münakaşa ve tenkit edilmemiş olmasıdır. Bu noksan iki sebepten neşet edebilir [kaynaklanabilir].

Birincisi, Meclis'in kendi fırkasından olan Reisicumhur ve onun intihap ettiği Başvekil ve arkadaşlarına çok itimadı olabilir. Bu sebeple Meclis'ten geçen ve geçmeyen işleri uzun uzadıya tetkike lüzum görmeyebilirler. İkincisi, aynı fırka arkadaşı olmak, arkadaşlıkta lüzumsuz ve zararlı bir hassasiyet uyandırabilir.

Tenkit ve muaheze [eleştiri] ile birbirini gücendirmemek gibi bir vahime uyanabilir. Bunlardan başka sebepler de inzimam eder [bunlara eklenir]; yavaş yavaş hükümet ve onu intihap eden [seçen] Reisicumhur, Meclis'ten aldıkları ve bazı mühim ve heyecan verici hadiseler münasebetiyle alabilecekleri salahiyetleri [yetkileri] tenkitsiz tatbike alışırlar. Bu hal âdet derecesinde kökleşebilir.

Bizde Gazi zamanında böyle bir ihtimal asla hatıra gelmez. Fakat Gazi'den sonra, onun yerine gelecek herhangi bir devlet reisi, aynı tarzı takibe devam edebilir. Hatta devam etmek isteyebilir. Çünkü az tenkitli veya tenkitsiz iş görmek, her hareketi tenkit göreceğini düşünerek hareket etmekten daha kolaydır; zamanla bu vaziyetin nasıl bir şekil alacağını kestirmek güçtür.

Devlet riyasetine [başkanlığına] gelen zat, bilhassa muktedir, faal olur, devlet ve millete kendi şahsına muhabbet [sevgi] ve takdir kazandıracak büyük hizmetler yaparsa, zahiren [görünürde] Meclis vaziyetine ve cumhuriyet şekline gayet hürmetkâr ve itaatkâr görünürse, tehlike büyür. İstenmediği halde devletin hakikatte mahiyeti [niteliği] değişebilir. Bu yeni

mahiyetin yeni ismini takınması zaman meselesi olur. İşte, bu esaslı mütalâaya mebni olmalıdır [irdelemeden dolayıdır] ki, Reisicumhur Gazi'nin tensip ve teşvikiyle olduğu anlaşılan yeni bir fırka, Serbest Cumhuriyet Fırkası teşekkül etmiş bulunuyor. Temiz fikirler etrafında teşekkül eden ve tabii bir surette cumhuriyet temeli üstünde yükselecek olan bu fırkanın mevcudiyeti, hatıra gelen mahzurların vücut bulmaması için, esaslı bir tedbirdir. Memlekette Cumhuriyet Halk Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası birbirini kontrol edecek, birbirinin fikirleri, niyetleri hareketleri hakkında efkâr-ı umumiyeyi [kamuoyunu] tenvir edecektir [aydınlatacaktır]. Bu sayede şahsi salahiyetlere dayanarak, şahsi hareketler milletin gözü önünde bulundurulacaktır. Milletin şahıslara, kendini unutacak ve kendini kaptıracak kadar meclup [tutkun] olması, iyi netice vermez. Bunun tarihte misalleri çoktur.

Mesela Roma tarihinde imparator Ogüst [Augustus] diye şöhret alan Oktav'ın [Octavianus'un] elinde 500 seneden beri devam eden Roma Cumhuriyeti, sessiz sedasız, yavaş yavaş, hemen mutlak bir hükümdarlığa döndü. Oktav daima Senato'ya dikkat ve hürmet ederdi. Zevahiri [görüntüyü] kurtarmaya çalışırdı. Hürriyet taraftarlarını hoşnutsuzluğa sevk etmezdi.

Oktav, hayat kayd ü şartıyla [hayat boyu] konsüllüğü reddetti; diktatörlüğü asla kabul etmedi. Ogüst herkesin iyiliğine çalışırdı. Efkâr-ı umumiye [kamuoyu] kendisiyle beraberdi. Senato'ya kendisini çok sevdirdi, her ne vakit iktidardan çekilmek istediyse, Senato rica ile kendisine iktidarı muhafaza ettiriyordu. Senato Oktav'a Ogüst unvanını verdi. Bu unvan o zamana kadar yalnız mabutlara [tanrılara] verilirdi. Oktav bu yeni unvanla bir nevi kutsiyet iktisap etti [kutsallık kazandı]. İşte bütün bu tevcihler [terfiler] Oktav'ı askeri ve sivil bütün iktidar ve salahiyetleri, yavaş yavaş nefsinde toplamaya sevk etti. 44 sene devam eden bir Ogüst devri, Cumhuriyet'in unutulmasına kâfi geldi. Ogüst'ten sonra, içlerinde Neron dahi bulunan imparatorlar Roma Devleti'ni yıkıncaya kadar Roma'da taht sahibi oldular.

2. Soru: Tarihi hadiselerin amilleri nelerdir? Bu amillerden sizce en ehemmiyetlisi hangisidir?

Cevap:

Tarihi hadiselerin amilleri [etkenleri] başlıca siyasi, askeri, içtimai [toplumsal] ve iktisadi olabilir. Ekseriya [çoğunlukla] bu amiller karışık olarak tesirlerini gösterir. Şüphe yok bütün bu amiller çok mühimdir. Fakat bence bir milletin doğrudan doğruya hayatı ile yükselmesiyle, düşkünlüğü ile alakadar olan en mühim amil, milletin 'iktisadiyatıdır'. Bu, tarihin ve tecrübenin tespit ettiği bir hakikattir. Bu hakikat bizim milli hayatımızda ve milli tarihimizde de tamamen görülmektedir.

Türk tarihi tetkik olunursa [incelenirse] birçok sebeplerin başında bütün itila [yükseliş] ve inhitat [çöküş] sebebinin iktisat meselesinden başka bir şey olmadığı anlaşılır. Bu münasebetle diyebiliriz ki, Türkiye Cumhuriyeti'ni layık olduğu mertebeye çıkarabilmek için, iktisadiyatımıza birinci derecede ehemmiyet vermek lazımdır. Zamanımızın bir iktisat devri olduğu düşünülürse, bu ehemmiyetin derecesi kolaylıkla meydana çıkar.

İktisadiyatın inkişafında başlıca lüzumlu olan, yollar, demiryolları, limanlar, kara ve deniz nakliye vasıtaları milli mevcudiyetin maddi ve siyasi kan damarlarıdır. Refah ve kuvvet vasıtasıdır.

3. Soru: İnsanların nereden ve nasıl geldikleri hakkında, beşeriyetin bugünkü umumi telakkisine yaraşabilecek esas ne olabilir?

Cevap:

Malumdur ki umumiyetle hayat hakkında bugün kabule şayan [layık] görülen nazariye [kuram] şudur: Hayat, herhangi bir tabiat harici amilin [doğa dışı etkenin] müdahalesi olmaksızın dünya üzerinde tabii ve zaruri, bir kimya ve fizik seyri neticesidir. Hayat sıcak, güneşli, sığ, bataklıkta başladı. Oradan sahillere ve denizlere yayıldı; denizlerden tekrar karalara geç-

ti. İlk hayvan denizlerde balık ve karalarda muhtelif kemikli mahlûklar oldu; bunlar muhtelif uzun devirlerde şekilden şekle tekâmül ettiler [evrimleştiler]. Şimdi insanların nereden ve nasıl geldiği hakkındaki nokta-i nazarı tespit edelim: İnsanlar sularda kaynaşıp çırpınan bir mevcuttan bugünkü şekline geldi. İnsanın bugünkü yüksek zekâ, idrak ve kudreti milyonlarca ve milyonlarca nesilden geçerek hazırlandı.

Artık insan, bugün, tabiatın nihayetsiz [sonsuz] büyüklüğüne ve tabiat içinde kendi nevinin [türünün] mukadderatına [kaderine] gittikçe büyüyen bir irade ve şuur ile bakıyor.

4. Soru: Medeniyet ne demektir?
Cevap:

Medeniyetin ne olduğunu başka başka tarif edenler vardır. Bence medeniyeti harstan [kültürden] ayırmak güçtür ve lüzumsuzdur. Bu nokta-i nazarımı [bakış açımı] izah için hars ne demektir tarif edeyim:

Bir insan cemiyetinin devlet hayatında,

Fikir hayatında, yani ilimde, içtimaiyatta [toplum bilimlerinde] ve güzel sanatlarda;

İktisadi hayatta yani ziraatta, sanatta, ticarette, kara, deniz ve hava münakalatçılığında [taşımacılığında] yapabildiği şeylerin muhassalasıdır [toplamıdır].

Bir milletin medeniyeti dendiği zaman hars namı altında saydığımız üç nevi faaliyet muhassalasından hariç ve başka bir şey olamayacağını zannederim. Şüphesiz her insan cemiyetinin hars, yani medeniyet derecesi bir olamaz. Bu farklar devlet, fikir, iktisadi hayatların her birinde ayrı ayrı göze çarptığı gibi, bu fark üçünün muhassalası üzerinde de görülür. Mühim olan muhassalalar üzerindeki farktır. Yüksek bir hars, onun sahibi olan millette kalmaz diğer milletlerde de tesirini gösterir. Büyük kıtalara şamil olur [yayılır]. Belki bu itibarla olacak, bazı milletler yüksek ve şamil harsa [yaygın kültüre], "medeniyet" diyorlar. Avrupa medeniyeti, asr-ı hazır medeniyeti [çağdaş uygarlık] gibi.

Hars mefhumunda [kavramında] milletlerin güç ve geç değişen bazı ırki, fıtri hasletlerine [ırksal ve yaradılıştan gelen niteliklerine], karakterlerine hasrederler [bağlarlar] ve buna çok kıymet ve ehemmiyet verirler. Mesela İstanbul'un zaptı hadisesini mütalâa ederken, diyenler vardır ki, "Bizanslılar Türklerden daha medeni idiler, fakat Türklerin harsı kuvvetli olduğu için galip ve muvaffak [başarılı] oldular." Bu telakki [anlayış] ve izah doğru değildir. Hakikatte Türkler Bizanslılardan hem daha medeni idiler, hem de ırki karakterleri onlardan yüksekti. Medeniyet dediğimiz harsın, üç mühim unsurunu göz önünde tutarak hadiseyi mütalaa edersek, fikrimiz kolaylıkla izah edilmiş olur.

İstanbul'u zapt eden Türkler devlet hayatında elbette Bizans İmparatorluğu'ndan çok yüksekti. Türklerin İstanbul fethinde inşa ve icat ettikleri gemiler, toplar ve her nevi vasıtalar, gösterdikleri yüksek fen iktidarı, bilhassa koca bir donanmayı Dolmabahçe'den, Haliç'e kadar karadan nakletmek dehası, daha evvel Boğaziçi'nde inşa ettikleri kaleler, aldıkları tedbirler Bizans'ı zapt eden Türklerin fikir ve fen aleminde ne kadar ileri olduklarının yüksek şahitleridir. Bizans prenslerinin Türk ordugâhlarında staj yaptıklarını, her hususta ders aldıklarını da hatırlatmak isterim. Daha Attila zamanında Şarki [Doğu] Roma İmparatorluğu'nun Türklerin haraçgüzarı [haraç ödeyeni] olacak kadar siyasette ve askerlikte dun mertebede [aşağı düzeyde] bulunduğu malumdur. Bizans'ı zapt eden Türklerin iktisadi hayatta Bizanslıların çok ilerisinde olduğunu izaha ise hacet [gerek] görülmez. Hülasa [kısacası], medeniyet harstan başka bir şey değildir. Hars medlulünü [anlamını] seciye diyebileceğimiz karakter mefhumuna indirmemelidir. Bu arz ettiğim telakki [anlayış], birbirinden ayırt edilmesi güç olan medeniyet ve harsın tarif, izah ve anlaşılmasından kolaylığı da mucip olur [gerektirir].

5. Soru: Bu işleri bütün dünya ve beşeriyette ilk yapmış ve yaymış olan insanlar hangi ırktandır? Bu ırkın ilk yurdu neresidir?

Cevap:

Beşeriyetin taş devirlerini bir tarafa bırakalım. Maden devirlerinden, muhtelif madenlerden, kemiklerden yapılan eserler her nevi aletler ve süs eşyası idi. Çamurdan tuğla, çanak, çömlek ilk insanların yaptığı eserlerdendir. Hayvanları ehlileştirmek, onlardan muhtelif suretlerle istifade etmek, hayvanları sürüler halinde bulundurmak, insanların ilk yaptıkları işlerdendir. Ziraat da böyledir. Bundan başka insanlar bulundukları mıntıkaya göre kerpiçten, tuğladan veya taştan binalar da yaptılar. Kanallar açarak bataklıkları kurutmak, muhtelif tarzda sulama usulleri de insanların ilk buldukları şeylerdendir. Güneşi ve yıldızları müşahede [gözlem] sayesinde takvimin esasını koyan, tabiatın en büyük kuvvet olduğunu keşfeden binlerce sene evvel yaşamış eski insanlardır. Gemi inşa eden ve denizlerde dolaşmak kabiliyetini de gösteren, ticaret etmesini öğrenen bu insanlardır. İlk demokrasi esasına müstenit [dayanan] cemiyet ve devlet müesseseleri [kurumlarını] vücuda getiren de onlardır. Bütün bu saydıklarımız dünyada ve bütün beşeriyette [insanlıkta] ilk medeni eserlerdir. Bu medeni eserleri, bütün dünya ve beşeriyette ilk yapmış ve yaymış olan insanlar Türk ırkındandır. Türklerin ana yurdu Orta Asya yaylasıdır.

Bu notlar benim el yazımla olmakla beraber, Atatürk'ün söylediklerinin aynıdır. Bunun için tarihi değeri olan birer belge niteliğindedir. Türk Tarih Kurumu'nun ilk kuruluş devrelerinde, bir devlet reisinin siyasi faaliyeti yanında, tarih çalışmalarına ne kadar önem verdiğinin bir kanıtı olarak, burada göstermek istedim.

Atatürk, Türkiye için bir tarih devri açan şahsiyettir. O, tarih incelemeleri için de, bizzat kendi devrinin tarihini belgelere dayanarak bir kısmını yazmış bir tarihçidir (*Büyük Nutuk*, 1927). Aynı zamanda mensup olduğu ulusun tarihini yazdırmak için, yeni araştırma-

lar ışığı altında, yeni metotlarla çalışacak tarihçileri bir kurum içinde, planlı bir çalışma programı etrafında toplamıştır. Aynı zamanda devlet kurumu olarak Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ni kurmuştur. Bu konularda ilmi zihniyetle, çeşitli sahalarda yetişecek Türk gençlerine de imkânlar hazırlatmıştır.

Atatürk, tarihi bir hafıza bilgisi olmaktan çıkarmıştı, O'nda tahliller, eleştiriler, kuramlar ve yargılarla yürütülen bir tarih görüşü vardı. Soyut ve kuru bir tarihin yararına inanmıyordu. Bundan dolayı, diyor ki, *"Tarih yazmak, tarih yapmak kadar mühimdir, yazan yapana sadık kalmazsa, değişmeyen hakikat insanı şaşırtacak bir mahiyet alır."*

İşte, Atatürk çok sevdiği ve bağrından çıktığı Türk ulusunun tarihine böylece en büyük önemi verdi. O'nun uygar niteliklerinden, büyük askeri hareketlerinden gurur duydu. Fakat aynı zamanda da hatalı taraflarını bir ders olarak kabul etti. Atatürk ulusunu şimdisinde ve geçmişinde gerçek çehresi ile tanımak ve tanıtmak istemiştir. Hiçbir zaman diğer kavim ve ulusları küçümsemek durumuna girmemiştir.

Atatürk'ün Bilim Üzerine Düşünceleri [126]

Atatürk, "*Akıl ve mantığın halletmeyeceği mesele yoktur*" derdi. Ancak, O, aklın rehberinin bilgi, bilim olduğunu da yine kabul etmişti.

Tarihte uygar bir varlık olarak kalabilen kavimler, şüphe yok ki bilim hayatından nasibini almış bireylerden oluşan topluluklardır.

İnsan toplumlarının uzak ve yakın tarihlerinde, uygarlık eserleri, ancak kuramsal ve uygulamalı bilimlerin bilinmesi ve uygulanması ile mümkün olur. Bu gerçeği kabul etmiş uluslar, tarihlerinde fikir hareketlerini besleyen bireylerinin topluluğu ile birer varlık haline gelirler. Uygar uluslarda, halkın kültürlü, okumuş yazmış olması esas olmakla beraber, asıl aydın kesimin o toplum içinde önemli ve sorumlu bir yeri vardır.

İşte Atatürk dönemini tarih içinde ve bugünkü hayatımıza etkisi bakımından incelediğimiz zaman, çeşitli cepheleri ile ele almak gerekmektedir. Çünkü uygarlık eserlerini vücuda getirenin, ulusun bütünü olduğunu kabul etmekle beraber, uluslara yol gösteren ve yöneten, tarih kamuoyu karşısında, büyüklükleri teslim edilmiş olan kişilerin önderlikleri, kolektif hisler ve başarılar üzerinde çok mühim rol oynamıştır.

126 *Kültür Dünyası* (UNESCO Dergisi), no: 24-25, Mayıs-Haziran 1956.

Atatürk, Cumhurbaşkanı sıfatı ile "*Hayatta en hakiki mürşit ilimdir*" düsturunu söylemiştir. Bilimin yol göstericiliğini, hayatı aydınlatacağını mürşit kelimesi ile ifade eden M. Kemal, acaba niçin bununla yetinmeyerek "en hakiki" sıfatını eklemek lüzumunu hissetmiştir?

Atatürk, herhangi bir konu ve fikir için, kesin hükümler çıkarırken lüzumlu olduğuna inandığı ve dikkati çekmeyi faydalı bulduğu yerlerde, böyle kuvvetlendirici ifadeleri daima kullanmıştır. İnsan bu cümleyi okur ve üzerinde düşünürken, mutlaka "en hakiki" kelimeleri üzerinde duraklamadan geçemeyecektir. "Mürşit"in en hakiki olanını arayacaktır.

M. Kemal'in eğitim yaşamının kendisinde bıraktığı izler, pek derin olmuştur. O'nun ifadesine göre kuramsal olarak okuduğu derslerin daima uygulamasını göz önünde bulundurmuş ve onlardan bir yarar, bir sonuç bulmaya çalışmıştır. Fakat O, bütün hayatı boyunca bilginleri en büyük hazla dinlemiştir. Kendi okuduğu eserlerdeki fikirleri benimsemeden önce, onları kendi bilgi süzgecinden geçirir ve asıl özünü maharetle muhafaza etmesini bilirdi.

Atatürk, kendi yetiştiği devrin pozitif bilimlerini mesleki uzmanlığı bakımından bellediği zaman, berrak ve müspet bir görüşe sahip olabildiğini ve herhangi bir meseleyi matematiksel bir kesinlikle çözmeyi hedef tuttuğunu söylerdi. Ulusun, modern teknik bilgilerle donanmış bireylere ihtiyacı olduğunda şüphesi olmayan Atatürk, uzmanlaşmanın önemini takdir ederek, hükümetinin yapıcı unsurlarına en çok değer vermiştir. Sosyal bilimler, güzel sanatların her şubesi, Atatürk'ün devlet başkanlığı zamanında, imkân nispetinde, teşvik görmüştür. Fakat özellikle siyasi ve toplum bilimler, kendisinin bizzat meşgul olduğu konulardır. İşte bunun içindir ki, daima her yeni teoriyi izlemiş, eskileri ile kıyaslamalar yapmıştır.

Atatürk'ün öngörülerine somut bir örnek

Şimdi, bu münasebetle, bu kitabımın sayfalarında yer alan ve Atatürk'ün Ocak 1936'da bana dikte ettirdiği düşüncelerin, zamanımızda nasıl bir yön aldığını şu örnekle belirtmek isterim:

1 Ocak 1966... Gece 22.45. TRT haber bülteninde şu ifade okunuyor:

> France Presse Ajansı'nın bir haberine göre Venedik'in Saint Georges adasındaki Benedictus Manastırı laboratuvarlarında manastır rahiplerinden Pellegrino'nun yönetiminde, seslerin ayırımı esasına dayanan çok dikkate değer araştırmalar yapılmaktadır.
>
> İtalya İçişleri Bakanlığı 1962'de başlanan bu çalışmaları kontrol etmektedir, fakat elde edilen sonuçlar henüz açıklanmamıştır.
>
> Bununla beraber Saint Georges adasındaki bilim kurulunun geçmişe ait sesleri toplayacak elektronik araçlar meydana getirmeye çalıştığı sanılmaktadır. Bilginler özellikle Demostenes, Pythagoras ve Jül Sezar'ın söylevlerinden kendi sesleri ile parçalar elde etmeye çalışmaktadırlar.
>
> Rahip Pellegrino, France Presse Ajansı'nın bir muhabirinin sorularına karşılık İçişleri Bakanlığı'nın yasakladığı gerekçesi ile bilgi vermekten ve çalışmaların hangi noktaya geldiğini açıklamaktan kaçınmıştır.

Radyo haber bülteni burada bitiyordu. Venedik'te St. Georges adasındaki rahip Pellegrino'nun yönetimindeki bilim kurulu, geçmişe ait sesleri toplayacak! Şimdiden Demostenes'in, Jül Sezar'ın ve Pythagoras'ın kendi seslerini toplamaya çalışıyorlar... Bu haberi duyunca şaşırmıştım. Çünkü aynı günlerde, tam otuz yıl önce –1936 yılının yine ilk günlerinde idi– Atatürk'ün bana Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nin açılış dersine ilave

olarak yazdırdığı ve üzerinde el yazısı ile düzeltmeler yaptığı metinde aynı fikirler ifade edilmekte idi.

> Tabiatta bilirsiniz ki hiçbir şey yok olmaz, ne bir ses, ne bir söz, ne bir hareket... Olduğu çağ ne kadar eski olursa olsun bütün bu oluşlar oldukları andaki gibi tabiat içindedir. Bu dalgalanmada zaman ve mesafe mefhumu yoktur. Yarın bizi saran tabiat unsurları içinde binlerce ve binlerce sene evvel söylenmiş sözleri olduğu gibi toplayıp tespit etmek imkânına elbette varılacaktır. Tabiatın bugün için esrar dolu sinesine gireceği muhakkak görülen insan zekâsı, beklenilen hakikatleri ortaya koyacaktır.[127]

Ve ilave etmişti Atatürk, "*Bunu fakültenin açılış dersinde okuyacaksın. Çünkü tarih belgelerinin ilerideki keşifleri buna dayanacaktır. Her tarihi şahsın söylediği sözler toplanabilecek ve böylece biz onları kendi seslerinden ve sözlerinden dinleyeceğiz*" diyordu.

Bu çok uzak bir gelecekte belki olabilecek keşfin benim ifadem olarak verilmesine cesaret edemeyeceğimi kendisine söylediğim zaman canı sıkılarak, "*Bunlar bir gün olacaktır, görürsünüz, işitirsiniz*" dedi.

Onun için, 1 Ocak 1966 akşamı Ankara Radyosu'ndan işittiğim bu Bilim Kurulu'nun haberi bana bu sözleri hatırlattı. Aynı zamanda Atatürk'ün sözleri kulaklarımda akisler yapıyordu. Onun yazdırdığı aynı metni hemen tekrar okudum. 9 Ocak 1936 Perşembe günü DTCF'nin açılış dersinde ben bunu okumaya kendimde cesaret bulamamıştım. Çünkü bunlar benim düşüncelerim değildi. O zaman okusaydım bilmem beni dinleyenler ne düşünürdü, ama herhalde bir hayalden bahseder gibi olacaktım. Gerçi Atatürk'ün çev-

127 Bu metin ve fotokopi, *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*'nin 1. sayısında (1957) ve bu kitabın 327. sayfasında yayınlanmıştır.

resinde çok çeşitli konular konuşulurken bu geçmiş zamandaki söylenen sözlerin de bir gün toplanabileceği, fakat bunların şimdilik birbiri içinde girift (confuse) olduğu söylenirdi. Ancak Atatürk bana bu konudaki düşüncelerini yazdırdığı zaman, bu keşfin, ilim ve tekniğin ilerlemesi ile tahakkuk edeceğine kendisi inanmıştı. Bu otuz yıl içinde dünyada çok şeyler keşfedildi ve edilmekte, yalnız bu olayın aynı ayın ilk günlerine tesadüf etmesi beni hayli şaşırttı ve hatıralarımı tazeledi.

Edebiyat Nedir?
Edebiyatın Gayesi Ne Olmalıdır? [128]

Atatürk'ün, aydın bir insan ve devlet adamı olarak, en çok üzerinde durduğu iki konu vardır: İyi hitabet ve güzel ve edebi yazı yazmak.

Bir akşam toplantısında söz "edebiyat"tan açılmıştı... Yıl 1937 ve konuşma şu sorularla başladı: Edebiyat nedir? Osmanlı devrinde ve bugüne kadar Cumhuriyet rejiminde edebiyat kavramı neye karşılık geliyor? Okullarda edebiyat nasıl okutuluyor? Cumhuriyet çocuklarına edebiyat ne yolda hangi gaye ile öğretilmelidir?

Hazır bulunanlardan biri, bugünkü edebiyat öğretim sistemine karşıydı. Bugünün programını edebiyattan beklenen hizmete uygun bulmuyordu; ona göre bugünkü edebiyat eğitimi, düşünceye ve ruha hitap etmeyen bir şekilde yapılmaktadır; halbuki edebiyatın rolü bu değildir; onun daha geniş ve kapsamlı bir hizmet alanı vardır.

Atatürk, bunun üzerine o arkadaşına, edebiyatın nasıl okutulması ve ne şekilde programlaştırılmasının uygun olacağını sordu. Bu arkadaşının cevabı, karatahta üstüne, şu suretle tespit edilmiştir:

1) Ona tahlil [analiz] ve terkip [sentez] kabiliyeti vermek;
2) Ona, dünyayı, insanlığı anlatmak;

128 *Dünya*, 10 Kasım 1953.

3) Onu, bir üsluba malik [sahip] kılmak;

4) Onu, başlı başına ve yardımcısız çalışabilir hale koymak;

5) Onu, bütün bu vasıf ve kıymetleriyle, mensup olduğu sosyeteyi [toplumu] yükseltebilecek surette yetiştirmek.

Bütün bu mesaide [çalışmada], özel ve genel tarih ve bu tarihten en ileri gitmişlerin, yani devletçilikte, askerlikte, bütün ilim ve fen teknik branşlarında, ekonominin bütün sahalarında tetkik ve imtisala [örnek alınmaya] en çok değer eserleri ve müessirleri [etkenleri] tanıtmak öğretim sisteminin temel taşları olmalıdır.

Bundan sonra Atatürk, edebiyatla ilgi ve iştigalini bildiği, diğer bir arkadaşına şu suali sordu: "*Osmanlı devrinde ve Cumhuriyet rejimine kadar olan zamanlarda, edebiyattan ne anlaşılırdı? O devrin mekteplerinde edebiyat nasıl okutulurdu? Nihayet bugün, edebiyat tedrisatı ne suretle yapılmaktadır?*"

Atatürk'ün bu sualine cevap veren o arkadaşı, öğretim hayatından çekileli çok yıllar olduğu ve bugünkü edebiyat öğretim programlarını bilmediği için, şimdiki öğretim sistemine dair bir şey söyleyemeyeceğini, Osmanlı devrinde Tanzimat'tan evvel ve onu izleyen zamanlardaki edebiyat anlayışları ve öğretimi hakkındaki bilgisini ve edebiyatın söz ve anlam sanatlarından bahseden bir ilim olarak okutturulmakta olduğunu ve herhalde karatahtaya yazılan gayelere göre bir edebiyat dersi okumadığını bildirdi.

Bunun üzerine, Atatürk, şunları dikte ettirdi:

Osmanlı devrinde ve bugüne kadar geçen Cumhuriyet çağında ve bundan evvelki Türk kültürel çağlarında ve hatta bütün kültürlü medeni cemiyetlerde edebiyat denildiği zaman şu anlaşılır: Söz ve manayı, yani insan dimağında yer eden, her türlü bilgileri ve insan karakterinin en büyük duygularını,

bunları dinleyenleri veya okuyanları, çok alakalı kılacak surette söylemek ve yazmak sanatı. Bunun içindir ki, edebiyat, ister nesir halinde olsun, ister nazım şeklinde olsun, tıpkı resim gibi, heykeltıraşlık gibi, bilhassa musiki gibi, güzel sanatlardan sayılagelmektedir.

Beşeriyette en müspet ilim ve en ince teknik esaslarına dayanan hayatla ve kanla karşılaşmak kendileri için mukadder [kaçınılmaz] olan askerlik gibi yüksek bir idealist meslekte dahi, kendini içinde bulunduğu içtimai heyete anlatabilmek ve bu büyük insanlık ve kahramanlık yolculuğunu hazırlayabilmek için, uyandırıcı, hedeflendirici, yürütücü ve nihayet fedakâr ve kahraman yapıcı vasıtayı edebiyatta bulur.

Bu itibarla, edebiyatın her insan cemiyeti ve bu cemiyetin hal ve istikbalini koruyan ve koruyacak olan her teşekkül [oluşum] için, en esaslı terbiye vasıtalarından [eğitim araçlarından] biri olduğu kolaylıkla anlaşılır.

Bunun içindir ki, Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı,[129] edebiyat tedrisinde şu noktalara, bilhassa ehemmiyet ve kıymet vermelidir:

a) Türk çocuğun kafasını, fıtri yaradılışındaki [yaradılışından gelen] dikkat ve itinaya göre tekevvün ettirmek [oluşturmak]. Bu, Cumhuriyet'in sıhhi düzeni [sağlık sistemi] ile alakadar olan vekâlete de teveccüh eden [bakanlığa da düşen] bir vazifedir.

b) Güzel muhafaza edilen Türk kafa ve zekâlarını açmak, yaymak, genişletmek. Bu, bilhassa Kültür Bakanlığı'nın vazifesidir. Bununla birlikte olarak, müstait [yetenekli] Türk çocuk, kafalarına müspet ilim ve maddi teknik mefhumlarını [kavramlarını], yalnız nazari [kuramsal] olarak değil, aynı zamanda pratik vasıtalar [uygulamalı araçları] ile de yerleştirmek.

c) Bir taraftan da, Türk kafalarındaki kabiliyetleri, Türk karakterindeki sağlamlıkları, Türk duygularındaki yükseklik ve genişlikleri, kendilerini hiç zorlamadan, natürel bir tarzda ve olduğu gibi ifadeye onları alıştırmak.

129 Milli Eğitim Bakanlığı için o zaman kullanılan isim.

Bunlar yapılınca, netice şu olacaktır: Türk çocuğu konuşurken, onun beyan ve anlatış tarzı, Türk çocuğu yazarken, onun ifade üslubu, kendisini dinleyenleri onun yürüdüğü yola götürebilecek. Bu kabiliyeti sayesinde, Türk çocuğu kendisini dinleyen veya yazısını okuyanları peşine takarak yüksek Türk ülküsüne iletebilecek, ulaştırabilecektir.

Bu edebiyat telakkisi [anlayışı], böyle bir edebiyat tedrisi [eğitimi] sayesindedir ki, edebiyat medlulünden [kavramından] anlaşılan gayeye varmak mümkün olabilir.

İşte, Atatürk bu naklettiğim sözleriyle edebiyatı tanımlamış ve edebiyatın öğretim amacını açıklamıştır.

Atatürk ve Yahya Kemal Beyatlı [130]

Her milletin manevi değerleri vardır. Bunlar, ömürleri boyunca fikir dünyalarının yaratıcı kudreti ile eser verirler. Hayatta iken sevilirler, yakın ve uzak çevreleri vardır, sohbetleri aranır, kendilerini herkes tanımak ister. Onlar eğer bu dar çevreleri aşıp da milletin tanıdığı, sevdiği, takdir ettiği, eserlerine değer verdiği kimseler olursa, milletin temsilcisi sayılırlar. Her ulusta çeşitli alanlar için böyle kimselere ne kadar ihtiyaç vardır! Çünkü sosyal yaşamda her eser veren, o topluluğa fikri hayat aşılar ve uygarlığın bütünü içinde yer aldığı oranda değerli olur.

İnsanların manevi hayatını dolduran bunca fikir hareketleri içinde "şiir" en yüksek edebi bir türdür. Halk şairlerinden tutunuz da en kültürlü şairlere kadar eser verenler, bütünü ile bir devrin temsilcisidirler.

İşte, 1 Kasım 1958'de ölen şair Yahya Kemal de bir devrin temsilcisidir. Atatürk'ün kendi kitaplığında güzel ciltlenmiş türlü edebi eserler vardı. Bunları zaman zaman özel toplantılarında getirtir ve iyi okuyanlardan dinlerdi. Atatürk, bunları Yahya Kemal'in kendisine satın aldırdığını söylerdi. Ben Yahya Kemal'i 1933 yılından sonra tanıdım. O, kendi şiirlerini ne güzel bir ahenkle okurdu! Hele, Fransız şairlerinden Vic-

130 Ankara Koleji'nde Konuşma ve *Türk Dili*, c. VII, no: 97, 1 Aralık 1958.

tor Hugo'nun eserlerini okuduğu vakit, içten duygularını ne güzel belirtirdi. Atatürk, onun sesinden gerek Fransız şiirlerini, gerekse şairin kendi şiirlerini dinlemekten pek çok zevk duyardı.

Yahya Kemal Beyatlı, geniş kültür sahibi, duygulu, şiirde üstün kudretli idi. Onun "Sessiz Gemi"si son durağına Rumelihisarı'nda demir attı. Arkasından onu anan, öven yazılar çıktı, daha da çıkacaktır.

Bence, Yahya Kemal asıl şimdi, bundan sonra manevi âlemimizde daha çok yaşama devresine girmiştir. Sağ iken, acaba bize daha neler yazacak diye beklerdik. Gerçi o ömrü boyunca az yazdı, ama öz yazdı. Şiirleri hafızalarımızın süsü, manevi benliğimizin coşturucusu, milli heyecanımızın ifadesidir. İnsan onun şiirlerini okurken haz duyar, coşar, hayalini alabildiğine, onun bin atlıları gibi koşturur, koşturur. Bu doludizgin gidişte yorgunluk yoktur. İnsan tarihin derinliklerine iner, fakat orada bunalmadan Tuna boylarının serin kıyılarında geniş nefesler alarak hayat bulur.

Yahya Kemal'in resmi hayatında, Darüşşafaka'dan sonra İstanbul Üniversitesi'nde tarih okutma devri vardır. Bu görevi sırasında neler okuttu, neler yazdı, kimleri yetiştirdi? Bu ayrı bir konudur ve hiç şüphe yok ki Yahya Kemal bu resmi görevlerin çerçevesi içinde iyi tarih bilen bir aydındı. Onun şiirinde Türk Osmanlı tarihi, sanki bir rönesans devri yaşamıştır. Çünkü Yahya Kemal'in gençliği Osmanlı İmparatorluğu'nun tam yıkılma devrinde geçer. O bu tarihe karışan imparatorluğun yüzyıllar önceki fetih devirlerinin destanını terennüm etmiştir.

Daima o ileri atılışların özlemini içten duymuş ve bizlere duyurmuştur. Büyük şairimiz, tarih bilgisinin ışığı ile öyle ahenkli bir şiir havası yaratmıştır ki, herkes kendini o bin atlıların kafilesi içinde doludizgin uçuyor sanır. Yahya Kemal'in şiirlerinde tarih ve biz

yan yana yürürüz. O, ülkelerini kaybeden bir imparatorluğun içinde değil de, adeta Türk atlılarının Tuna'yı geçtiği günlerin tarihinde yaşar gibidir.

O sanki İstiklal Savaşı günlerinde ve Cumhuriyet devrinde yaşamamıştır. Ne yazık ki bize bu devreleri mısralarında yaşatacak yazılar vermemiştir.

Kısacası, Yahya Kemal tarih kültürü içinde yoğrulmuş bir şairdir. Örneğin "Açık Deniz" şiirinde:

Her yaz şimale doğru asırlarca bir koşu
Bağrında bir akis gibi kalmış uğultusu
Mağlupken ordu, yaslı dururken bütün vatan
Rüyama girdi her gece bir fatihane zan.

Yahya Kemal, Mohaç Türküsü'nde, Akıncılar'ında ve daha başka şiirlerinde Osmanlı tarihinin büyük fetih devirlerindedir:

Bin atlı akınlarda çocuklar gibi şendik,
Bin atlı o gün dev gibi bir orduyu yendik.
Ak tolgalı Beylerbeyi haykırdı: İlerle!
Bir yaz günü geçtik Tuna'dan kafilelerle...
Şimşek gibi bir semte atıldık yedi koldan;
Şimşek gibi Türk atlarının geçtiği yoldan.

Bu mısralar, zengin tarih sayfalarını içine almaktadır. Hangi tarih öğreticisi, bu bilgileri bu kadar zevkle ezberlenen birkaç satır içine sığdırabilir?

Şairler, Tanrı'ya en yakın insanlardır denir. Çünkü onların ilhamı ilahi bir kaynaktan gelir gibidir. Onların söyledikleri güzel ahenkli mısralar dilden dile dolaşır, milletin malı olur. Hangi söz bir şairin mısraı kadar uzun ömürlü olabilir? Yahya Kemal tarih biliyordu; yalnız kendi milletinin tarihini değil, dünya tarihinin ummanı içinde yüzerdi. Konuşmalarında bunları

ne güzel anlatırdı! Fakat ben onun bu konuşmalarından daha çok şiir okumasını ister, kendisinden bunu rica ederdim. Atatürk'ün toplantılarında bulunduğu vakitler, şiir ve edebiyat gecesi olurdu. Bana öyle gelirdi ki, Yahya Kemal, büyük Türk imparatorluğunun büyük cüssesini temsil ediyordu. O'nun, eski devirden aldığı nefesle, tarih içinden seslenen bir edası vardı. Okuduğum tarihlerin sayfaları onun mısralarında çevrilir, çevrilir ve ben bir anda koca tarihin yükü altından sıyrılarak hafiflerdim.

Atatürk bir gün, onun için demişti ki:

"*Yahya Kemal geniş tarih kültürünün eseridir*" ve ilave etmişti: "*Şairlerimiz esaslı kültür sahibi olmalı ve tarihi iyi bilmelidirler.*"

Yahya Kemal, Doğu ve Batı kültürlerinin esasını kavramış bahtiyar kullardan biri idi. Onun ilhamı, gördüğü, sevdiği şeylerdi. Bunun yanında tarihi de, görmüş gibi, bize gösterdi, sevdiği gibi sevdirdi. Onun fani ömrü ardından mısralar dolaşacak. O, nesiller boyunca hep yaşayacak. Ne mutlu bu ölümsüz varlıklara ki, yazıları kendilerinden daha uzun ömürlüdür.

Yahya Kemal Beyatlı, bize tarihten sesler getirdi. Onun tarih olan varlığında biz Türkler, milli duygularımızın en yükseğine kavuşmakla övünebiliriz.

Atatürk'ün Basın Üzerine Fikirleri[131]

Atatürk, M. Kemal adı ile istibdat devrinin askeri okulunda gazete çıkarmaya heves eden ve buna daha o zamanlarda büyük önem veren bir öğrenci olduğunu söylerdi. O, devrin gereği olarak hür fikirlerini, gizli de olsa, teksir ederek yazılan gazetelerde arkadaşlarına okutmaktan büyük fayda ümit etmiştir.

Hayata atıldığı zaman da, İstanbul'da *Minber* gazetesini çıkarmaya teşebbüs ettiğini anlatırdı. Asker, kumandan ve cumhurbaşkanı iken ise, gazeteci arkadaşlarına verdiği değerin çok fazla olduğunu yakınında bulunanlar bilirler.

1930 yılında, yurt bilgisi konusunda öğretim görevimi yaparken, genellikle "hürriyet" kavramı üzerinde kitaplar okumakta idim. Atatürk için bu konular en cazip bir konuşma sahası idi. Bu husustaki kuramsal bilgileri ve o zamanki Basın Kanunu'ndan aldığım maddeleri, bir araya getirmiş ve dersimi vermek üzere hazırlamıştım. Atatürk, bu derlemeyi öğrenci için yararlı bulmakla beraber, bana "gazeteler" konusunda şöyle bir not yazdırdı:

> Bu hususta bizce söylenecek sözler, şöyle hülasa edilebilir [özetlenebilir]: Matbuatın [basının], umumi hayatta ve Cumhuriyet'in terakkiyat [gelişmesi] ve tekamülatında [olgunlaş-

131 *Yeni İstanbul* gazetesi, 10 Kasım 1953

masında] haiz olduğu vazifeler yüksektir. Matbuatın, tam ve vasi [yaygın] hürriyeti [özgürlüğü], hüsnü istimal etmesi [iyiye kullanması] hususu nazik olduğu kayda şayandır [değer]. Her türlü kanuni kayıtlardan [yasal sınırlamalardan] evvel, bir sahip-i kalem, ilme, ihtiyaca ve kendi siyasi telakkilerine [anlayışına] olduğu kadar, vatandaşların haklarına ve memleketin her türlü hususi telakkilerin fevkinde [üzerinde] olan yüksek menfaatlerine [çıkarlarına] de dikkat ve hürmet etmek manevi mecburiyetindedir. Bu mecburiyettir ki, umumi intizamı [genel düzeni] temin edebilir. Maahaza, matbuat serbestisinden [basın özgürlüğünden] meydana gelecek fenalıkları ortadan kaldıracak müessir vasıta [etkili araç], asla mazide [geçmişte] olduğu gibi, matbuat hürriyetini bağlayan bağlar değildir. Bilakis [tam tersine], matbuat hürriyetinden tevellüt edecek [doğacak] mahzurların izale vasıtası [sakıncaları giderecek araç], yine binefsihi [bizzat] matbuat hürriyetidir.

Bu esas fikirler üzerinde Atatürk, daha pek çok açıklamalarda bulunup örnekler vermişti. O, gazetelerin kamuoyu üzerinde etkili olduğunu her vesile ile tekrar etmiştir. Kendisinin hastalık zamanında, okuyup yorulmasının doğru olmadığının doktorlar tarafından tavsiyesine zorlukla uyduğuna daima tanık oluyordum. Bundan dolayı gazeteleri hiç olmazsa görmek ve bazılarının özetlerini dinlemekten vazgeçmemişti. Atatürk Türkiye'de gazetelerin, demokratik bünyemizde vazife göreceğine inanmış bulunuyordu.

Atatürk ve Hürriyet Kavramı [132]

1930 yılında okutmakta olduğum Medeni Bilgiler (Yurt Bilgisi) derslerim için, bireysel ve toplumsal hürriyet konusu üzerinde kitaplar okuyup notlar alıyordum. Bu konuda Atatürk'ün fikirlerini bilmek en enteresan bir mevzu idi. Atatürk, zaman zaman belirli konular üzerinde kendisi de daima yeni kitaplar okuduğundan, çevresinde bulunan arkadaşlarıyla bu konularda tartışmayı çok severdi.

Atatürk'ün hürriyet kavramı üzerindeki fikirlerini, o zaman bir kitabımda şöyle tespit etmiştim:

> Asri [çağdaş] demokraside, ferdi [bireysel] hürriyetler, hususi bir kıymet ve ehemmiyet almıştır; artık ferdi hürriyetlere devletin ve hiç kimsenin müdahalesi mevzubahis [sözkonusu] değildir. Ancak, bu kadar yüksek ve kıymetli olan ferdi hürriyetin medeni ve demokrat bir millette neyi ifade ettiği, 'hürriyet' kelimesinin mutlak surette düşünülebilen manasıyla anlaşılmaz. Mevzubahis olan hürriyet, 'içtimai [toplumsal] ve medeni insan hürriyeti'dir. Bu sebeple, ferdi hürriyeti düşünürken, her ferdin ve nihayet bütün milletin müşterek menfaati [ortak çıkarları] ve devlet mevcudiyetini göz önünde bulundurmak lazımdır. Diğerinin hak ve hürriyeti ve milletin müşterek menfaati ferdi hürriyeti tahdit eder [sınırlar].
>
> Ferdi hürriyeti tahdit [bireysel özgürlüğün sınırlanması], devletin de adeta esası ve vazifesidir. Çünkü devlet ferdi hür-

132 *Hürriyet*, 10 Kasım 1953.

riyeti temin eden bir teşkilat olmakla beraber, aynı zamanda, bütün hususi faaliyetleri, umumi ve milli maksatlar için birleştirmekle mükelleftir. 'Hürriyet başkasına muzır [zararlı] olmayacak her türlü tasarrufta bulunmaktır' denildiği zaman, vatandaş hürriyetinin yegâne gaye olduğu, devletin bu gayeyi temin için bir vasıta telakki edildiği [olarak anlaşıldığı] ifade edilmiş olur. Fakat bu vasıtadır ki milletin, umumi menfaat ve gayesini muhafaza edecektir.

Atatürk'ün Ekonomi Meseleleri ile Toplumsal ve Düşünsel Devrimler Üzerindeki Düşünceleri [133]

Atatürk diyor ki:

> Bir içtimai heyet [toplum], aynı gayeye bütün kadınları ve erkekleriyle beraber yürümezse terakki [ilerlemesine], temeddün etmesine [medenileşmesine] fenni imkân ve ilmi ihtimal yoktur.

Bu cümlede aydınlık bir fikrin ifadesi içinde, geniş bir medeniyet programını bulmak mümkündür.

M. Kemal gerek askeri, gerek siyasi hayatında toplum problemlerini daima göz önünde tutmuştur. Türkiye Cumhuriyeti devletinin siyasi tarihi içinde, bir devrimler serisi mevcuttur. İşte bu bakımdan dünya kamuoyu en geniş anlamıyla bu problemlerin analiz ve incelenmesi ile daima meşgul olmuş ve olmaktadır. Atatürk, çok ender faniye nasip bir devrimci olarak, herkeste ilgi uyandırmaktadır. Bu durum, özellikle ölümünden sonra onun hakkında ve eserleri üzerinde, gerek Türkiye'de, gerekse yabancı basında görülen yayınların çokluğu ile ölçülebilir. Bu geniş ilginin sebebini yukarıda naklettiğim cümle içinde bulmak mümkündür. O, ulusu için bugünkü dünya uygarlık yollarını seçmiştir. Bunun için bilimsel ve teknik olanakları düşünürken, toplumu meydana getiren kadın ve erke-

133 *Ulus,* 10 Kasım 1953.

ğin uygarlık yolunda beraber çalışmalarını esas telakki etmektedir.

Atatürk'ün on beş yıllık devlet başkanlığı zamanında pek çok siyasi olaylar yer almış ve kendisini bu konular üzerinde her bakımdan kesin kararlar almaya sevk etmiştir. Ancak, bütün bu işler yanında toplumsal, düşünsel ve ekonomik gelişmelere çok önem vermiş olduğunu o devrin olaylarını incelerken görmekteyiz.

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'nde Atatürk devrini kısaca üç evrede incelemek yerinde olur.

Milli birliğin teşekkülü ile düşman istilasına karşı Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin askeri kuvvetle zafer temin etmesi ve memleketin sınırlarının Misak-ı Milli'ye göre, tespit edilerek bu fiili durumun Lozan Antlaşması ile bütün devletlere tanıtılması (19 Mayıs 1919-24 Temmuz 1923).

Devlet şekli olarak Cumhuriyet'in ilanı (29 Ekim 1923) ve düşmandan kurtarılmış vatanda iktisadi gelişmenin sağlanması.

Türk milletinin toplumsal, düşünsel ve ekonomik durumunun, uygar dünyanın kabul ettiği düzeye çıkarılmasıdır (1923-1938).

Bu üç evrenin birincisi resmi belgeler ve görgü tanıklarının anıları ile tarihe geçecektir. Ancak Atatürk'ü, Doğu ve Batı âleminde uluslararası şöhrete ulaştıran ve bugün dahi, ilim adamlarını bu eserleri incelemeye götüren sebepler, yukarıda belirtilen özellikle son iki evresidir. Bunların incelenmesi ciltlerle kitap dolduracak mahiyettedir. Şimdi bu meselelerden özellikle ekonomik konular üzerinde biraz duralım.

Cumhurbaşkanı Atatürk, hükümetin 1934 yılında, beş yıllık ekonomi planlarını incelemekte iken, elime eski harflerle yayınlanmış *İktisat Esaslarımız* adlı bir broşür geçmişti. Bunun kabında şu cümle yazılı idi:

"*Milletimiz mazisinden değil, artık istikbalinden mesuldür.*"

Henüz Cumhuriyet ilan edilmeden evvel ve Lozan Konferansı'nın, ekonomik sebepler yüzünden anlaşma olmadığı için dağıldığı zamanda, Şubat 1923'te İzmir'de çiftçi, tüccar sanayici ve işçi gruplarından toplam 1130 kişinin katılımıyla toplanan "Türkiye İktisat Kongresi"nin kabul ettiği esasları ve söylenen nutukları içine alan bu kitapta dikkate değer pek çok bilgi bulmuştum. Atatürk o zaman bu broşürü eline alarak, o tarihten on bir yıl önce söylemiş olduğu nutuktan bazı cümlelerinin altını çizmişti. İşte onlardan bir kısmını buraya naklediyorum:

> Tarih, milletimizin itila [yükseliş] ve inhitatı [çöküş] sebeplerini ararken birçok siyasi, askeri, içtimai [toplumsal] sebepler bulmakta ve saymaktadır. Şüphe yok ki bütün bu sebepler içtimai hadiselerde müessirdirler [toplumsal olayların etkenleridir]. Bir milletin doğrudan doğruya hayatı ile alakadar olan, o milletin 'iktisadiyatıdır.' Tarihin ve tecrübenin teksif ettiği [odaklandığı] bu hakikat, bizim milli hayatımızda ve milli tarihimizde tamamen mütecellidir [göz önündedir]. Hakikaten, Türk tarihi tetkik olunursa itila, inhitat sebeplerinin iktisadi meselelerden başka bir şey olmadığı derhal anlaşılır. (s. 53)
>
> Yeni Türkiye'mizi layık olduğu mertebe-i resanete isal edebilmek [düzeye ulaştırabilmek] için, behemehal iktisadiyatımıza birinci derecede ve en çok ehemmiyet vermek mecburiyetindeyiz. Zamanımız tamamen bir iktisat devrinden başka bir şey değildir. (s. 54)

Atatürk bu münasebetle birçok tarihi izahlar vererek şöyle devam etmektedir:

> Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükümetinin milletten aldığı veçhe [yön] istiklal-i tam [tam bağımsızlık], hâkimiyet-i

milliye [ulusal egemenlik] umdelerine [ilkelerine] istinaden [dayanarak] milleti zengin, memleketi mamur etmekten ibarettir. İstiklâl-i tam için düstur şudur: Hâkimiyet-i milliye, hâkimiyet-i iktisadiye ile tarsin edilmelidir [sağlamlaştırılmalıdır]. (s. 60)

Gazi M. Kemal nutkun sonlarında şunları belirtiyor:

Bence yeni devletimizin, yeni hükümetimizin bütün esasları, bütün programları, iktisat programından çıkmalıdır. (...) Evlatlarımızı o suretle talim ve terbiye etmeliyiz, onlara o suretle ilim ve irfan vermeliyiz ki, âlem-i ticaret, ziraat ve sanatta bütün bunların faaliyet sahalarında müsmir [verimli] olsunlar, faal olsunlar, ameli [iş yapan] bir uzuv olsunlar. Binaenaleyh maarif programımız, gerek iptidai tahsilde [ilk öğretimde], gerek orta tahsilde verilecek bütün şeyler bu nokta-i nazara [bakış açısına] göre olmalıdır. Maarif programlarımız gibi şuebat-ı devlet [devlet organları] için tasavvur olunacak programlar dahi iktisat programına istinat etmekten kendini kurtaramazlar. Esaslı bir program tespit etmek, program üzerine bütün milleti hemahenk olarak [uyum içinde] çalıştırmak lazımdır. (s. 65)

Bu nutuktaki telkinlerinden biri de her bireyin kendi üzerine düşen görevde çalışkan olmasıdır. Örneğin, "*Bu yeni Türkiye'nin adına çalışkanlar diyarı denir*" diyerek ulusumuzu her bakımdan yüreklendirmektedir.

Siyasi, askeri muzafferiyetler [zaferler] ne kadar büyük olursa olsunlar, iktisadi muzafferiyetler ile tetviç edilmezlerse [taçlandırılmazlarsa], husule gelen zaferler payidar [kalıcı] olamaz, az zamanda söner. Bu itibarla, en kuvvetli ve parlak zaferimizin dahi, edebildiği ve daha edebileceği semerat-ı nafiayı [bayındırlık yararlarını] tespit için iktisadiyatımızın, hâki-

miyet-i iktisadiyemizin [ekonomik egemenlğimizin] temin, tarsin [sağlamlaştırması] ve tevsii [genişletilmesi] lazımdır.

Bu sözlerin büyük değeri, henüz kurulma devrinde olan ve askeri zaferin üzerinden beş ay geçmiş olmakla beraber, barış antlaşmasının özellikle kapitülasyonlar hakkındaki karşı önerilerin, Türkiye tarafından kabul edilmemesi zamanına rastlamasıdır.

Atatürk'ün Türkiye Cumhuriyeti'ni kuruculuk niteliği, evre evre incelendiği zaman, ulus ve ülke işlerinin çeşitli yönleriyle uğraştığını ve her biri üzerinde esas prensiplere sahip olduğunu daima gözlemlemek olasıdır.

Yine aynı İktisat Kongresi'nde diyor ki:

Kılıç kullanan kol yorulur, nihayet kılıcı kınına koyar... Lakin sapan kullanan kol, gün geçtikçe daha ziyade kuvvetlenir ve daha çok kuvvetlendikçe, daha çok toprağa malik ve sahip olur.

Atatürk'ün, Cumhuriyet ilan edilmeden önce, bu kongre vesilesiyle verdiği nutukta, ekonomik konulara ne kadar önem verdiğini anlamak mümkündür. O, devlet yönetiminde, ekonomik işlere önem verilmesi lüzumuna en baş konu olarak işaret etmiştir.

Barış antlaşmasından sonra ise, Cumhurbaşkanı olarak Atatürk, daima ülke ekonomisiyle yakından ilgilenmiştir. Maddi imkânların, her zaman müsait olmadığını ve ülkenin refahı için, her istenilen işin hükümetçe yapılamadığını görmekten, daima üzüntü duymuştur.

O, özellikle yaşamının son yıllarında Beş Yıllık İktisadi Hükümet Programı'nın bütün ayrıntısı üzerinde günlerce meşgul olmuş ve hükümetin tertip ettiği plan

ve yazılar hakkında direktifler vererek, fikirlerini bildirmiştir.

Devletlerin, İkinci Dünya Savaşı'na hazırlandığı 1938 yılının buhranlı günlerinde, O'nun hastalık ıstırabını hafifleten haber, Beş Yıllık İktisadi Hükümet Planı'nın üç yılda tamamlanması müjdesi olmuştur. En son söylediği fikirlerden biri şudur: *"Milletçe iktisaden kuvvetli olarak, geleceğin tehlikeli günlerine hazırlanmalıyız."*

Atatürk, bu hareketleri devlet başkanı sıfatıyla desteklemekle beraber, ekonominin bilgileriyle de daima meşgul olmuştur. Hatta bu ekonomik doktrinlerin tartışmalarını, çevresinde bulunan devlet ve düşün adamlarıyla yapmasını zorunlu ve önemli addetmiştir.

Medeni Bilgiler derslerim dolayısıyla incelemeler yaptığım sırada, bu konulardaki tartışmalara katılır ve "Vatandaşa karşı devletin vazifeleri" bahsinde, Atatürk'ün görüş ve prensiplerini öğrenmek isterdim. O, şu kelimelerle esas prensibini bana açıklamıştı: "*Herhalde devletin, siyasi ve fikri hususlarda olduğu gibi iktisadi işlerde de nazımlığını, prensip olarak kabul etmek caiz görülmelidir.*"

Bu konuda bireyin girişim sınırının ne olacağı ve nasıl tayin edilebileceğini ise, devleti yönetenlerin sorumluluğu içinde olabileceğini ve zamanın koşullarına da uygun olmasını münasip gördüğünü ifade etmiştir.

"*Ferdiyet inkişafının* [bireysel gelişimin], *mani* [engel] *karşısında kalmaya başladığı nokta, devlet faaliyetinin hududunu* [sınır] *teşkil eder*" izahı, Atatürk'ün iktisadi devletçilik prensibinin ifadelerinden biridir.

1931 yılında "Medeni Bilgiler" adı altında neşrettiğim kitabımda ise, tamamen Atatürk'ün onayından geçmiş, devletçilik tanımı aynen şöyledir:

> Bizim takip ettiğimiz devletçilik, ferdi mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber, mümkün olduğu kadar az zaman içinde, milleti refaha ve memleketi mamuriyete [bayındırlığa] eriştirmek için, milletin umumi ve yüksek menfaatlerinin icap ettirdiği işlerle -bilhassa iktisadi sahada- devletin fiilen alakadar olmasıdır.

Ancak O, bu prensibin uygulanmasında demokratik esaslardan ayrılmamayı ve ulusun genel çıkarlarının, bireysel çıkarların üzerinde tutulması gerektiğini tekrarlamıştır.

Atatürk devrinin ekonomik konuları üzerindeki prensip ve görüşlerinin uygulaması, bir kitaba konu olacak derecede geniş ve kapsamlıdır.

Bir toplumun genel yaşamında ekonomi konularını, tarih incelemeleri için de araştırma planı olarak kabul ederken, yaşayan nesillerin uygarlıkta ilerleme hedefini de ona göre çizmek lazımdır. Atatürk Türk ulusunun uygar varlığına inanmış, onu üstün bir seviyeye yükseltmek için bütün ulus bireylerinin çalışkan ve üzerlerine aldıkları görevlerde sorumluluklarına sahip olmalarını daima telkin etmiştir.

Onun ömrü, Cumhuriyet devrimizin ilk yıllarının tarihi içinde sona ermiştir, fakat fikir ve telkinleri ile idealleri, ilerleyen dünya uygarlığında bizlere daima geçmişten ışık vererek parlamaktadır.

Atatürk'ü son günlerinde en çok meşgul eden üç olay vardı: Hatay konusu, hükümetin yeni ekonomi programı ve dünyanın bir savaşa doğru gidişinde Türkiye'nin genel durumu.

Ekonomik işler bakımından Atatürk devrinde şüphe yok ki istenen bütün işlerin yapılması için zaman yeterli değildi ve imkânlar daima uygun olmamıştı. Ancak, İkinci Dünya Savaşı'nın öncesinde ölen Atatürk, kadın ve erkek vatandaşların çalışmaları ile ikti-

saden kuvvetli ve müreffeh bir Türkiye'nin özlemi içinde ideallerinin hayata geçmesini dilemiştir.

Atatürk devrinin üçüncü safhası toplumsal ve fikri devrimlerdir. Bizzat Atatürk'ün uğraştığı ve kendi sorumluluğu altında tahakkuk ettirmek istediği devrimler, onunla bağlantılandırılarak "Kemalizm" tabiriyle tarihte yer almış bulunuyor.

Bu devrimler üzerinde pek çok yazılar yazılmış ve konuşulmuştur. Ancak yine hepimiz biliyoruz ki, dünya uygar âleminin ilgisini en çok çeken bu devrimlerdir. İslam âlemi içinse, Türk devrimi, uygarlıkta bir ilerleme örneği kabul edilmiştir. Atatürk'ün Türk ulusu için ideali, her sahada uygar bir varlık olarak dünyada yerini almasıdır.

***

Bu kitapta çeşitli vesilelerle bu konuya değinildiği için, Kemalizm'in sadece esas amacına değinmiş oldum.

Atatürk'ün Askerlik Üzerine Yayınladığı Kitaplar (1908 – 1918)

Mustafa Kemal, öğretim devresinin her kısmında yazı yazmaya ve hatta Manastır'daki okulda iken edebiyat ve şiire merak sarmış ve hitabet denemeleri için hiçbir fırsatı kaçırmamıştır. Harp Akademisinde iken devlet merkezindeki gözlemleri, onda derin izler bırakacak kadar kuvvetli olmuştur. Bu öğrenim çağından sonra 1905'ten 1908'e kadar M. Kemal Suriye'de ve Makedonya'da görev yapmıştır.

Bu yıllarda M. Kemal bir taraftan mesleki bilgilerini uygulama alanında ilerletirken, bir taraftan da ülke yönetimi için İkinci Meşrutiyet'in ilanından önceki siyasi faaliyetlere katılmıştı.

İkinci Meşrutiyet'ten önce Makedonya ve özellikle Selanik her bakımdan Osmanlı İmparatorluğu'nun en faal merkezlerinden biridir. Siyasi fikirler orada teşkilatlanmış ve olgunlaşmış, askeri birliklerin önemli kısımları orada toplanmıştır. Askeri ve sivil aydınlar kesiminin büyük faaliyeti bu bölgede merkezileşmiştir.

İkinci Meşrutiyet'ten sonra M. Kemal ordunun ıslahını istediği gibi, talim ve terbiye için gerekli çalışmaların yapılmasına da çok önem vermekte idi.

Meşrutiyet'in ilanından sonra M. Kemal bütün dikkat ve ilgisini askeri çalışmalar üzerinde toplamıştır. O, subayların yeni esaslara göre mesleki bilgilerini arttırmak için yayın yapılmasını lüzumlu addediyordu.

Selanik'te Üçüncü Ordu Subay Talimgâhı Komutanlığı'nda iken (1909) bu işlere daha çok vakit ayırmıştır. Osmanlı Ordusu'nun Alman usulüne göre ıslahat hareketini zaruri bulmakla beraber, yine de kendi askeri hayatımızdan alınmış deneyimlerin bu işte rol oynamasını istemektedir.

Atatürk'ün askerliğe dair eserlerini[134] üç kısma ayırmak lazımdır. Birincisi iki kitap halinde olan General Litzman'dan tercümelerdir. Diğer ikisi askeri tatbikat esnasında tutulan notların krokiler ilavesiyle kitap haline getirilmesidir.

Zabit ve Kumandan ile Hasbıhal ise, arkadaşı M. Nuri (Conker) Bey'in *Zabit ve Kumandan* adlı eserini okuduktan sonra ona, "hasbıhal" (söyleşi) şeklinde verdiği cevabıdır.

M. Kemal'in bu alandaki ilk çalışması, General Litzman'ın *Seferber Mevcudunda Takım, Bölük ve Taburun Muharebe Talimleri* adındaki eserini tercüme etmek olmuştur. Kendisinin önsözünde de belirttiği gibi, bu eserin dilimize çevrilmesini lüzumlu görür, fakat başkalarının da aynı fikirle hareket edeceklerini düşünerek kendi tercümesini derhal yayınlamaz. Daha sonra, "*Fakat zannettiğim henüz olmadı*" diyerek eserin "tekmil münderecatının" tercümesini tamamlamayı beklemeden, her konunun bir kitapçık halinde çıkmasını uygun görür. Ayrıca da "*Eser tertibi cihetiyle* [kurgusu bakımından] *buna müsaittir*" diye kaydeder.

Bu tercümede harflerle gösterilen kişiler yerine Türk isimleri kullanılmış ve haritadaki yer adları da tamamen Türkçe olarak yazılmıştır. Örneğin, Yeşiltepe, Pınarlıtepe, Göztepe gibi... Bunların, Türk okurlarına konuyu okumalarında ve izlemelerinde daha kolaylık sağlayacağını düşünmüştür.

134 Bu broşürlerin listesi bu kitabın 8-9. sayfasındaki 3. dipnotta verilmiştir. Buradaki izahlar ve sayfa numaraları kitapların ilk basımlarına göredir.

M. Kemal'in imzasını taşıyan bu tercümelerden biri *Takımın Muharebe Talimi* (10 Şubat 1324/23 Şubat 1909), ikincisi ise *Bölüğün Muharebe Talimi*'dir (1328/1912-13). Birincisinde bir harita, ikinci kitapta ise kroki vardır. İkinci kitap doğrudan doğruya askeri bir meseleye dair verilen "Misal" ile başlar ve daima krokideki isimlere atıf yapılarak açıklamalarda bulunulur. Yeni strateji ve seferiye külliyatının beşinci numarasını alan bu kitabın, isimlerin değiştirilmesinden başka, General Litzman'dan tamamen tercüme olduğu anlaşılıyor. Daha önce Selanik'te basılmış birinci kitabın doğrudan doğruya tercümesinden evvel, M. Kemal'in yazdığı önsöz özellikle dikkate değer.

M. Kemal elde bulunan eserleri yeterli görmemektedir. İşte bu itibarla lüzumuna inandığı yabancı eserlerden tercümelere başlamış ve bunlardan ikisini birer küçük broşür olarak yayınlamıştır.

Bu broşürlerden ikinci grup daha başka mahiyettedir. Atatürk bir kurmay subay olarak kuramsal bilgilere önem verirken askeri tatbikat ve manevraların, sadece katılanların yararlanmasına gönlü razı olmamaktadır. Bu itibarla O, bu tatbikat esnasında tuttuğu gözlem notlarını ve kumandanların yaptıkları eleştirileri yazmış ve bunlardan ikisini bol krokilerle yine küçük birer broşür halinde yayınlamıştır. Listede 2 ve 3 numaralı olanlar bunlardır.

Bunlar öyle örneklerdir ki M. Kemal'in mesleki gelişmesini hazırlamış ve onda gözlem ve eleştiri tabiatını olgunlaştırmıştır. Bu kitapların metni okunduğunda, zamanın tarihini de düşünerek bir hüküm vermek yerinde olur sanırım. Bu broşürlerden sonuncusu *Zabit ve Kumandan ile Hasbıhal*'dir. Sofya'da ataşemiliter iken, Mayıs 1330'da [1914] yazdığı bu kitap, diğerlerinden tamamen farklı bir karakterdedir.

Arkadaşı Binbaşı M. Nuri (Conker) Bey'in *Zabit ve Kumandan*[135] adlı kitabını okuduktan sonra kaleme aldığı bu yazılarda M. Kemal, hakikaten, başlığında da belirttiği gibi, bu eserini bir dertleşme, bir hasbıhal havasında kaleme almıştır.

Kitabın tanıtılmasına geçmeden önce bu yazıları yazmaya kendisini teşvik eden M. Nuri Conker'den biraz bilgi vereyim. Esasen bence, Atatürk'ün *Hasbıhal*'ini okumadan evvel *Zabit ve Kumandan* kitabını okumak lazımdır. Bu kitabın baş kısmında M. Nuri Conker'in özgeçmişi vardır. Ancak burada Nuri Conker'in Atatürk'le olan arkadaşlık derecesine işaret etmek isterim.

16 Ocak 1937'de vefat eden Nuri Conker için Atatürk, bana hitaben Cenevre'ye yazdığı mektupta aynen şöyle demektedir:

> Hatay üzüntüsüne, Conker'in ölümü acısı karıştı; bu acının açtığı yaranın derinliğini tahmin edersin.

Atatürk Nuri Conker'i gerçekten çok severdi. Onunla şakalaşmaları, konuşmaları en samimi bir hava içinde geçer ve birbirlerine senli benli hitap ederlerdi. Bunun sebeplerini şöylece sıralamak mümkündür. Bir kere M. Kemal, Selanik'te kendisi ile mahalle arkadaşıdır. Sonra Askeri Rüştiye'de, Manastır İdadisi'nde, İstanbul Harbiye Mektebi'nde, Harp Akademisi'nde okul arkadaşlığı etmiş olduğu Nuri Conker ile meslek yaşamında da hemen daima aynı yerlerde görev yapmışlardır.

135 M. Nuri (Conker) ile Mustafa Kemal Atatürk'ün birbirini bütünleyen bu iki kitabı tek bir cilt halinde, özgün metinleri ve bugünkü dildeki karşılıkları bir arada olmak üzere, *Zabit ve Kumandan ile Hasbihal* adıyla 2006'da Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları tarafından yayımlanmıştır (e.n.).

Bunlar sırasıyla şöyledir: Selanik'te III. Ordu'da, Hareket Ordusu'nda, Arnavutluk Harekâtı'nda, Afrika'da Trablusgarp ve Bingazi muharebelerinde, Çanakkale Anafartalar ve Conkbayırı muharebelerinde, doğuda Muş Cephesi'nde, İstiklal Savaşı'nda ve devrimler döneminde. 1937'de Nuri Conker ölünceye kadar çoğu zamanlar beraber bulunmuşlardır. Atatürk onun arkadaşlığını daima aramış ve birbirlerine karşılıklı vefalı dost olmuşlardır. Hatta Ankara'ya kısa bir müddet vali ve kumandan oluşunu Atatürk, Selanik'te hep beraber konuştukları zamanki görev bölümü ile ilgili olduğunu kendisine daima hatırlatırdı.

İşte Nuri Conker'le Atatürk'ün mahalle, okul ve meslek arkadaşlıklarının kısa açıklaması budur. Şimdi asıl bu iki kitap üzerinde biraz durmak isterim.

Binbaşı Mehmet Nuri imzasıyla çıkan kitap "*Zabit ve Kumandan*" adını taşır ve "1329 [1913] senesi kış devresinde birinci fırka ümera ve zabitanına verilmiş konferansların" toplanması ve genişletilmesi ile meydana getirilmiştir. İstanbul'da Nisan 1330'da [1914] basılmıştır. 101 sayfadır. Harita, kroki ve resim içermez.

Yazar, çeşitli derecelerdeki "kumanda ve salahiyet erbabının" zafer ve galibiyet temin edebilecek surette görev yapmaları için lüzumlu olan ilmi hasletlerden ve meziyetlerden başka, askeri karakterden de bahsedeceğini ifade etmektedir.

Nuri Conker kitabın önsözünde şöyle yazıyor:

> Önümüzde, acılıklarını gözümüzle gördüğümüz ve kalbimizle hissettiğimiz, felâketle neticelenmiş bir harp vardır.

Asıl fikir olarak da, barış zamanında savaşta imiş gibi hazırlanmak gerektiğine işaret etmektedir. Kitap, "Maksada Başlamazdan Evvel" ve "Mukaddime"den sonra şu fasılları içine alıyor.

1) İstihkârı nefs ve hiss-i fedakâri, s.17-51 [2006 baskısında 36-56].

2) Zabitanın, neferleri celp-i klub ve itimadına mazhariyetleri ve kuvve-i maneviyelerini takviye, s. 52-67 [57-66].

3) Fikr-i taarruz, s. 67-78 [67-73]

4) Kendiliğinden iş görmek (bidat-ı zatiye) ve mesuliyeti deruhte etmek, s. 78-101 [74-87].

Nuri Conker bu fasıllarda askeri kanunnamelerin çeşitli maddelerini alarak üzerlerinde durmuş ve onlara dayanarak açıklamalar yapmıştır. Bu broşür Nuri Conker'in hayatında yazdığı tek eser olmakla beraber, Atatürk'e bir kitap yazdırmaya sebep olduğu için değerlidir. Kitap açık ifadelerle yazılmış ve her mesele üzerinde hassasiyetle durulmuştur.

M. Kemal'in *Zabit ve Kumandan ile Hasbıhal* kitabı, Sofya'da 1330 [1914] yılında yazıldığı halde "*...bazı takyidattan* [bağlayıcı sebeplerden] *dolayı tabı* [basılması] *bugüne kadar teehhür etmiştir* [gecikmiştir] " diye kaydedilmiştir. 1334'te [1918] İstanbul'da Minber Matbaası'nda basılan bu kitabın ilk sayfalarında sağ köşede M. Kemal'in madalyon içinde bir asker resmi vardır ve imzası da "Sofya Ataşemiliteri Erkan-ı Harbiye Kaymakamı M. Kemal" diye yazılmıştır. Diğer köşede "Erkan-ı Harbiye Binbaşısı Mehmet Nuri Bey'e" ibaresi konmuştur.

Broşür 32 sayfadır, altı bölüme ayrılmıştır. İçinde altı tane resim vardır. İlkinde, M. Kemal, sakallı olarak, Nuri Conker'le ve Afrika'da Trablusgarp muharebesindeki kıyafetleri iledir. Diğer resimler ise şunlardır: M. Kemal Derne Kuvvetleri Kumandanı; M. Nuri Umumi Bingazi ve Havalisi Kuvvetleri Erkân-ı Harbiye Reisi; diğer beş resim Derne'de çekilmiş grup halindekilerdir. M. Kemal yazılarına şu cümle ile başlıyor:

> 329 senesi kışında birinci fırka zabit ve arkadaşlarına verdiğin konferansların tevhidinden [birleştirilmesinden] vücut bulan Zabit ve Kumandan'ı bu senenin Mayısında okuyabildim.

Nuri Bey'in eseri kabında da kaydedildiği gibi Nisan ayında basılmıştır. Bu güzel ve kıymetli eserini okumakta birkaç gün geç kaldığını esefle kaydeden Atatürk, arkadaşının kitabından çok duygulanmış ve onu beğenmiştir. Sıra ile satır satır, hatta aynen cümleler alarak izah ediyor ve kendi fikirlerini ekliyor. Fakat bazen de tamamen kitabın içeriğini bırakarak, Nuri Conker'le beraber izledikleri manevralardaki kumandan ve subayların durumlarını ve bilgisizliklerini acıklı bir surette tasvir ediyor. Atatürk'te Balkan Savaşı'nın acıları çok derin ve büyüktür. Doğduğu, büyüdüğü vatanı Selanik'in düşmana hibe edildiğini Afrika'da iken haber aldığı vakit ne kadar elemli günler geçirdiğini burada hatırlıyor. Sonra yine Nuri Conker'in kitabına dönerek söyleşisinde diyor ki:

> Ne garip halet-i ruhiyedir... Dertli insanlar muhatabının derdini dinlemekten ziyade, kendi cerihalarını [yaralarını] açmaktan zevk alıyor. Ben de, Nuri, adeta seni dinlemekte olduğumu unutarak ne derin yaraları karıştırmaya başladım. Fakat merak etme, işte, kitabını bıraktığım noktadan takibe devam ediyorum." (s. 11 [2006 baskısında s.8])

Atatürk, Nuri Conker'in kitabının her bölümü üzerinde ayrı ayrı dururken kendi düşüncelerini, verdiği örnekle de zenginleştirerek o kadar önemli fikirlere temas ediyor ki, adeta bu cümleler geleceğin müjdelerini içinde barındırmaktadır. Bazı cümlelerin altları da çizilmiştir. Örneğin şöyle yazmış: *"İnsanlar, ancak emelleri, fikirleri teşhis ettirilerek sevk ve idare olunabilir."*

Mustafa Kemal, bu cümleyi ismini vermediği bir filozofa atfetmektedir. (S. 17 [13]). Bu ifadelere ve kendisinin sonraları anlattığına göre, şu anlaşılıyor ki, Atatürk Sofya'da yeni yeni kitaplar okumakta ve onların üzerinde durmaktadır. Örneğin geleceğin devlet kurucusu ve devrimcisi, şu suali yazdığı zaman acaba ne düşünüyordu:

> Şimdi bizim sevk ve idare edeceğimiz insanların emelleri, fikirleri, ruhlarında meknuz [saklı] hassaları [özellikleri] nedir? Biz, kumanda edeceğimiz insanların hangi emellerini şahıslarımızda tecelli ve tecessüm ettirerek onların kalplerini, onların itimatlarını kazanacak ve onlara manevi kuvvetler ilham vesaitini tayin edeceğiz?"

Dördüncü başlık "Ruh-ı taarruz"dur. Bu kısımda Japonlardan örnek getirerek bu fasla cevap vermektedir. M. Kemal'in en çok üzerinde durduğu bölüm "İnisiyatif" başlığı altındaki yazılarıdır. Bu kelimenin izahı, "Kendiliğinden hareket ve iş görme"dir. Bölüm başlı başına bir fikir sonucudur. Kitabın son faslında ise Sirenayik Savaşı ile ilgili olarak, "*Bizim Sirenayik'te kumanda ettiğimiz kuvvetlerin eczasında, kuvve-i maneviye, fikri taarruz ve inisiyatif evsafının mevcut olduğundan bahsedilmiştir*" diyor.

Fakat buna derhal ekliyor, "*Afrikalılarda bu sayılan vasıfları fiil halinde gösterilebilmesi Türkiye'den gidenlerin orada başa geçmeleriyle meydana çıkabilmiştir.*"

İşte Atatürk, bu küçük çaptaki kitabında pek çok konulara değinmiş oluyor. Burada sadece yeni harflerle okuyacak olanlara eski harflerle basılmış kitabın bir tasvirini yapmış oluyorum.

Bu kitapların hepsini, bir bütün halinde okuyacaklar Atatürk'ün o tarihlerdeki (1908-1918) mesleki endişelerini ve okumaya verdiği değeri anlayacaklardır. Niha-

yet, O'nun kendi bilgilerinden ve düşüncelerinden başkalarının da yararlanmasını istemiş olduğu görülecektir.

İnsan kudretine büyük değer veren Atatürk'ün, bu kitabındaki şu cümlesi ne kadar çok şey ifade etmektedir: *"İnsanları istediği gibi kullanan kuvvet, fikirler ve bu fikirleri teşhis ve tatbik eden kimselerdir."*

Bu küçük kitaplar Atatürk'ün hayatının belirli bir devresinde fikri meşguliyetlerini aksettirmesi bakımından çok önemlidir. Atatürk'ün nutuklarından vücuda gelmiş diğer yazıları şunlardır:

Nutuk[136] *(1919-1927)* ve *Belgeler,* 2 cilt, eski harflerle ilk basım: 1927.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I (TBMM ve CHP Kurultaylarında), İstanbul:1945.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II (Devlet merkezinde ve memleket içinde söylediği sözler, 1906-1938), Toplayan: Nimet Unan, Ankara: 1952.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III (Türk ve yabancı gazete muhabirlerine söylediği demeçlerin tam metinleri, 1918-1937), Toplayan: Nimet Unan, Ankara:1954.

Atatürk'ten Düşünceler, Toplayan: Prof. E. Ziya Karal, Ankara: 1956.

Bunlardan başka Atatürk'ün kendi anlattıklarından yazılmış hatıralar, çeşitli kimseler tarafından yazılmıştır.

136 Nutuk İngilizce, Fransızca, Almanca ve Rusçaya da tercüme edilmiştir.

Atatürk'ün Özel Kütüphanesi, Atatürk ve Kitap[137]

Özel kütüphaneler, şahısların ilgi duydukları ve değer verdikleri kitaplar koleksiyonudur. Bunlara hediye edilenlerin muhafazası da eklenebilir. Atatürk'ün kütüphanesi Çankaya'daki eski köşkünde kahverengi ve bir kısmı camlı dolaplı köşe odada idi. Güzel ciltli bu kitaplar askerlik, hukuk, tarih ve edebiyat konularına ait idi. 1929-1930 yılından sonra büyük miktarda ve özellikle Fransızca yayınlanmış, tarihe ait kitapların getirtilmesi ile bu odadaki yerler kafi gelmemiş ve ona bitişik, Kule Odası denilen yere siyah beyaz çizgili meşeden ikinci bir kütüphane ve çalışma masası ilave edilmişti. Yeni Pembe Köşk yapılacağı zaman Atatürk'ün, mimardan istediği özellikle şu olmuştur: Çok geniş bir kütüphane ve üzerinde haritaların açılıp inceleme yapabilmeyi mümkün kılan masanın bulunacağı ferah bir yer ve çok miktarda kitap koyma yerleri. Bugünkü Çankaya'daki Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nün üst katında, Ankara'ya doğru bakıldığı zaman Köşk'ün sağ ucunu oluşturan "L" biçimindeki kütüphanedir. Burası Atatürk'ün zevkine ve isteğine uygun olarak yapılmış ve tavana kadar rafları olan kitaplık kısmı çalışma yerinden kadife perdelerle ayrılmıştı.

137 Bu kitapların mühim bir kısmı Anıtkabir'de toplanmış ve 1967 senesinin Haziran ayında ziyarete açılmıştır.

Atatürk, buraya Eski Köşk'ten daha çok yeni kitapları naklettirmişti. Kütüphaneye girilen sofadaki kısma ise, albümlerin ve geniş dergi koleksiyonlarının konulacağı raflar yapılmıştı. Diğer eski kitapların bir kısmı Eski Köşk'te bırakılmıştı. Atatürk'ün bu kitaplığında, hediye edilen çeşitli yayınlardan başka, kendi satın aldırdığı tarih, sosyoloji, ekonomi ve bilhassa filoloji konuları ile ilgili olanlar çoğunluğu oluşturuyordu.

Bu açıkladıklarım dış görünüşe göre Atatürk'ün son on yılındaki kişisel kütüphanesinin durumudur. Bunu ayrıca kütüphane kayıt defterinden incelemek ve ona göre bir sonuç çıkarmak mümkündür.

Burada özel kütüphaneden söz açmakla üzerinde durmak istediğim konu, "Atatürk ve Kitap"tır. Örneğin yukarda açıkladıklarıma göre sadece Atatürk'ün özel kütüphanesinde bulunan kitapların kataloguna göre bir inceleme yeterli değildir. Çünkü zaman zaman, Atatürk diğer resmi ve özel kütüphanelerden kitaplar getirtmiş ve onları okuduktan sonra iade etmiştir. Bildiğime göre, Atatürk'ün bir entelektüel hayatı daima var olmuştur. Zevk için okumuş, bilgi edinmek için okumuş ve nihayet siyasi nutuklarına ve yazılarına kaynak olması için okumuştur. Örneğin bazen gece toplantılarında eski şiirlerden okuttuğu gibi, şairlerimizin eserlerini kendi seslerinden dinlemiş, güzel yazılmış nesirleri okutmaktan haz duymuştur. Bizzat kendisi de bazı şiirleri ezber okumasını pek severdi.

Hukuk konularını, Atatürk bir konuyu incelemek ve Batı ülkelerindeki yeni teorileri izlemek için okumuştur. Örneğin, demokratik ülkelerin hukuki konuları daima kendisini ilgilendirmiş, bu konuda pek çok kitap okumuştur. Bu konular için Atatürk'ün çalışma tarzını el yazısı ile notlarını ve çeşitli kuramlar için edindiği kanaatlerini ayrıntılı bir kitap halinde hazırlamak istiyorum.

Atatürk asıl tarih üzerinde çok ve çeşitli kitaplar okumuştur. Kendi zamanında çıkan yabancı dillerdeki yeni kitapları, etrafındaki düşün adamlarına tercüme ettirmiş, özetlerini çıkarttırmıştır ve bunlar üzerinde tartışmalı konuşmalar yapmıştır. Bu arada özellikle İslam tarihi ile pek çok meşgul olmuş, İslam uygarlığında Türklerin hizmet ve değerlerinin bilinmesini, esaslı incelemelerle meydana çıkarılmasını istemiştir.

Atatürk ayrıca sosyoloji ve ekonomi konularına da ilgi göstermiş ve kitaplar okumuştur. Son yıllarında Atatürk'ün üzerinde fazlaca durduğu, herkesin bildiği gibi, dil konuları idi. Bundaki gayesi "dil"in Türkçeleştirilmesi ve zenginleştirilmesiyle beraber akademik bir kimlik kazanması idi. Her ulusta olduğu gibi Atatürk ilmi kimliği olan bir "Türk Dili Akademisi" istiyordu. Bu amaçla "Türk Dil Kurumu"nu kurmuştu.

Diğer taraftan Atatürk bunların yanında günlük yayın ile pek tabii olarak ilgilenmiş ve onları her gün okumuş veya okuyanları dinlemiştir.

Atatürk kitapları mutlaka masa başında okumuş, elinde kırmızı mavi uçlu kalemle, bazen kitap üzerine çizgi ve işaretler yapmış, bazen de kurşun kalemle kâğıtlara notlar almıştır. Yeni Köşk'te kütüphanesindeki yazı masasında oturduğu pek nadirdir. Daha ziyade orta yerdeki uzun ve geniş masanın üzerine çeşitli kitap ve lügatleri dizdirir, karşısında saat, yanında sigara kutusu bulundururdu. Sık sık içtiği kahve, uzun çalışmalarına biraz ara verdirebilirdi. Çalıştığı yerdeki kitaplarının yeri değişmemeli idi.

Bu çalışmalar yanında, örneğin hükümetin ekonomik konular üzerindeki ayrıntılı plan yazıları üzerinde titizlikle durduğu, onları okuyarak ilgililerden açıklamalar aldığı ve yazılar üzerinde işaretler yaparak görüşünü söylediği olmuştur.

Kitap, lügat ve broşürlerin hemen her gece taşındığı bir yer daha vardır: Köşk'ün yemek salonu. Yemek salonunun demirbaş eşyalarından biri, özellikle 1935'ten sonra, elektrikle dönen geniş bir kara tahtadır.[138] Bu gece toplantılarında, konuşulan konunun içeriğine göre, kütüphaneden kitaplar gelir, pasajlar okunurdu.

Velhasıl kitap hangi konuda olursa olsun Atatürk'ün düşünce yaşamı için, değerli bir varlık niteliğinde idi. Atatürk'ün yaşamında iyi ve öğretici kitabın yeri daima büyük olmuştur.

Bu münasebetle bir noktaya değinmek istiyorum. Atatürk'ün özel kütüphanesindeki kitap, dergi, albüm ve notları bir arada toplamak konusu... Bunları toplu bir yerde, tasnif etmek pek yerinde bir iş olacaktır. Böylece Atatürk'ün başkumandan ve devlet başkanı kişiliğinin yanında, düşünce yaşamının maddi belgeleri de görülecektir. Aynı zamanda onun okuduğu kitaplar üzerindeki işaret ve notları ile kitabın hangi kısımlarına ne şekilde önem verdiği anlaşılacaktır. Atatürk'ü yakından bu cephesiyle tanıyanlar bilirler ki, O, kitap seven bir düşün adamı idi.

138 Bu tahta daha sonra, Türk Tarih Kurumu'nun toplantı salonuna götürülmüştür.

Atatürk'te vatan kavramı ve ulus sevgisi

Atatürk'ü büyük yapan ve onu başarılı kılan iki unsur mevcuttur: Vatan kavramı ve ulus sevgisi.

Vatan kavramı

Mustafa Kemal, 1919'a kadar asker kumandan bir kişi olarak, o zamanın vatan toprakları addedilen sınırlarında çarpıştı ve ordular yönetti.

Trablusgarp'a giderken, gençliğinin en heyecanlı bir devri içinde; bir vatan parçasını kurtarmaya koşmuştu. Birinci Dünya Savaşı'nda bir an önce savaş meydanlarında görev yapmaya başlamak için, bulunduğu ataşemiliterlikten kurtulmaya çalıştı.

M. Kemal için vatan toprakları korunurken hayat feda etmenin fiili örnekleri gözleri önünde cereyan etmişti. Nice vatan evlatlarının savaş alanlarındaki ölüm iniltilerini O, kulaklarıyla işitmiş, gözleriyle görmüştü. Devlet sınırlarını terk etmenin acısını büyük hüzünle hissetmişti.

Balkan Savaşı esnasında Trablusgarp'tan dönüşünde Mısır'a geldiği zaman, Makedonya'nın düşman eline düştüğü haberini almıştı. Bu haberden en büyük acıyı hissettiğini daima söylerdi. Doğduğu, büyüdüğü ve devrim fikirlerinin beslendiği şehir (Selanik) için, hayatının sonuna kadar hasret çekmişti.

En canlı anıları, çocukluğunun masum olayları, gençliğinin en ateşli anları o çevrede geçmişti. Atatürk, duygularıyla, anılarıyla daima bu şehrin bir çocuğu idi. En çok anlatmasını sevdiği anıları hep o çevre içinde geçenlere ait olurdu. Hatta ölümünden hemen önceki günlerde heyecanlı bir rüya gördüğünü anlatırken, Selanik'te bir komitecilik vakasının cereyanı esnasında Salih Bozok ile beraber bulunduklarını söylemişti.

Bu olayları anlatmaktaki amacım şudur: M. Kemal, birçok Türk ailelerinin yerleşmiş olduğu Osmanlı İmparatorluğu'nun bu bölgesine, derin duyguları ve gençliğin canlı anıları ile bağlı idi. Başkumandan Mareşal Gazi Mustafa Kemal İzmir'e muzaffer ordusu ile girdiği zaman, önünde kaçan düşman ordusunu kovalamak, Makedonya'ya el uzatmak isteyebilirdi. Nitekim o sırada böyle bir hareketin yapılması için bazı sözler de geçmemiş değildi. Fakat Mustafa Kemal yekpare ve kuvvetli olabilecek bir Türk vatanının sınırlarını aşmamak azmi ile bu işe başlamıştı. Zafer neşesi, Başkumandan'ı istila hırsı ve hisleriyle hareket ettirmemişti.

O "*Milli hudut dahilinde vatan bir külldür* (bütündür)" cümlesini 23 Temmuz 1919 günü Erzurum Kongresi'nde tespit etmiş bulunuyordu. Misak-ı Milli ile tayin edilmiş olan bu Türk vatanını düşman istilâsından kurtarmak gayesiyle vatan evlatlarının kanı dökülmüştü.

İşte Atatürk'te vatan fikri böyle şekillenmiş ve bugünkü vatanımızın her bir sınırında savaşmış bir insanın görgüsü ve kuvvetiyle, Türk için bir vatan bütünlüğü tespit ve kabul eylemişti. İlk Cumhurbaşkanı Atatürk bu vatanın, "*Hiçbir kayıt ve şart altında ayrılık kabul etmez bir küll*" olduğunu devletlere kabul ettirmiştir.

Atatürk, kendi zamanında yaşayan ve uluslar için imparatorluklar peşinde koşan, devlet ve hükümet başkanlarının ideallerini asla benimsemedi. Hayaller kurmadı ve böyle hayal olabilecek fikirleri hiçbir zaman bizlere telkin etmedi. Sınırlarını, en son Türk nesillerinin kanlarıyla yoğurup çizdiği bu Türk vatanında, o vatan kavramını anlamlandırdı.

O, 1930 senesindeki bir ölüm haberi karşısında, yurt toprağı için bana şu cümleleri yazdırmıştı:

> Yurt toprağı! Sana her şey feda olsun. Kutlu olan sensin. Hepimiz senin için fedaiyiz. Fakat sen Türk milletini ebedi hayatta yaşatmak için feyizli kalacaksın. Türk toprağı! Sen, seni seven Türk milletinin mezarı değilsin. Türk milleti için yaratıcılığını göster.

Atatürk bu hitaplarıyla, yurt toprağına kutsi hüviyetini verirken, onun yaratıcılık ve yaşam kavramları üzerinde duruyor.

İşte Türk gençliği! Atatürk'ün sınırlandırdığı bu vatan toprakları mukaddestir, onun üzerinde dost elleri sıkılır, fakat düşman ayaklarını bastırmamaya azimli olduğumuzu, bütün dünya bilir.

Ulus sevgisi

Atatürk, mukaddes vatan topraklarının üzerinde yaşayan, ulusunun sevgisiyle iş başarma yolunu tutmuştur. O, bu sevgiyi şu sözleriyle açıklıyor:

> Millet sevgisi kadar büyük sevgi yoktur. İstiklâl Harbinde benim de milletime ettiğim birtakım hizmetler olmuştur zannederim. Fakat bunlardan, hiçbirini kendime mal etmedim. 'Yapılanın hepsi milletin eseridir' dedim. Aranacak olursa doğrusu da budur. Mazide sayısız medeniyet kurmuş bir ırkın ve

> milletin çocukları olduğumuzu ispat etmek için, yapmamız lazım gelen şeylerin hepsini yaptığımızı ileri süremeyiz. Bugüne ve yarına bırakılmış daha birçok büyük işlerimiz vardır. İlmi araştırmalar da bunlar arasındadır. Benim arkadaşlarıma tavsiyem şudur: Şahsımız için değil, fakat mensup olduğumuz millet için elbirliği ile çalışalım. Çalışmaların en büyüğü budur.

Atatürk'ün bu sözlerinde hepimiz için bütün bir program mevcuttur. Ulus sevgisi kaynağından ilhamını alan her birey, o büyük varlık için, birçok hizmetler yapmak kudretini kendinde bulur. Kişisel çıkarların üstünde elbirliği ile çalışarak vücuda getirilen işler, ulusun bütünü için yararlı sonuçlar verir. Türk gençliği! Atatürk'ün bu sözlerindeki kuvveti benimseyerek kendimize rehber yaparsak ulusumuz için değer sayılacak işlerin yapıcıları oluruz.

Atatürk fikirleri ve prensipleri tatbik mevkiinde gördüğü zaman huzura kavuşurdu. O, ulus sevgisinden ilhamını aldığı için, büyük işler başarabilmişti. Kişiliğini, bu varlığın büyüklüğünde bulmuştu. O aynen şöyle diyor:

> Bizim yolumuzu çizen, içinde yaşadığımız yurt, bağrından çıktığımız Türk milleti ve bir milletler tarihinin bin bir facia ve ıstırap kaydeden yapraklarından çıkardığımız neticeleridir.

Atatürk'ün bu kısa cümlesinde neler ifade edilmek istenmemiştir ki?

Tarihte Türk

İçinde yaşadığımız yurdu kurtaran Atatürk, bağrından çıktığı Türk ulusunu daima üç haliyle gözünün önünden ayırmadı: 1. Geçmişteki Türk varlığı, 2. Yaşayan Türk ulusu, ve 3. Gelecekte Türk.

Geçmişte Türk varlığını araştırdığı zamanların yakın tanığı ve beraber çalışanı oldum. Çünkü tarihte Türk uygarlığını bilmek, yaşayan Türk ulusu için bir temel üzerinde bina kurmak demektir. Atatürk işte bu temelin derinliklerine nüfuz etmek istemiştir. Çünkü kendisinde bir soru düğümü olan, altı yüz yıllık tarih, Türk varlığı için kâfi bir temel sayılamazdı. Özellikle eski çağlara kadar gidebilen yeni tarih ufuklarının bizim kavmimiz için de açılmış olması lazımdır. Tarihi devirlerde çeşitli coğrafi bölgelerde bir varlık göstermiş olan Türk kavimlerinin, daha eski devirlere giden kökleri olmaması imkânsız görünüyordu.

Bugün ulus kavramı altında teşekkül etmiş bir Türk varlığının, kavim olarak yaşadığı devirler elbette ki olmuştu. İşte Atatürk, bu devirlerdeki Türk kavminin, tarihi çağlarda olduğu gibi, Anayurt'tan akınlarla yayılma izlerini belgelerine dayanarak meydana çıkarmak istedi. Bu çeşit belgeler araştıranlarca bilinir ki, bugünkü en son çıkan eserlerde dahi ele alınarak açıklanmaktadır. Bunları yakından inceleme fırsatını elde edemeyen bazı vatandaşlarımız bu gerçeği yanlış anlama yoluna gitmişlerdir. Örneğin, Anayurt'tan vuku bulan bu akınları göz önünde bulundurarak "*Dünyayı Türk yapıyorsunuz*" demişlerdir. Bu görüş, yakinen biliyorum ki, Atatürk'ün esas fikri değildir.

Bunu şöyle açıklamak isterim: Tarihi devirlerin Türk varlığını, nasıl ki bazen devlet kurmuş olarak, bazen kabile akını halinde başka devletlerin içine girmiş bir halde tespit edebiliyorsak, ondan önceki devirlerde de durum böyledir.

Tarihi devrin akınlarıyla dünya Türk olmadığına göre, ondan önceki devirlerde de Türk varlığının izlerini bulmak mümkündür. İşte Atatürk'ün kafasında düğümlenen soruların cevabı bu idi. Türk'ün bugünden geriye giden tarih halkalarında boşlukları tamam-

lamak ve mümkün olduğu kadar derin temellerinde bu varlığı bulmak istemiştir.

Türk uygarlığı

"*Büyük devletler kuran ecdadımız büyük ve şümullü* [yaygın] *medeniyetlere de sahip olmuştur. Bunu aramak, tetkik etmek Türklüğe ve cihana bildirmek bizler için bir borçtur*" diyen Atatürk, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ni onun için kurdu. Çünkü özellikle tarihi statik olmaktan kurtarmak istemiş, daima dinamik bir karakterle yeni nesillerin yurt ve ulus tarihinin üzerinde çalışmasını istemiştir. O demiştir ki: *"Türk çocuğu ecdadını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır."*

Bu hali herkes nefsinde deneyebilir. Atalarımıza ait uygar bir eser karşısında duyduğumuz milli heyecan üzerine düşüncelerimizi yoğunlaştıralım. Burada şunu belirtmek isterim ki, dünyanın en güzel uygarlık eserleri karşısında duyduğum hayranlık yanında, ulusuma ait eserlerden büsbütün başka bir heyecan duymuşumdur. Birincilerini, güzel gören bir insanın zevkiyle seyrederim. Halbuki ikincisini, benimseyerek ve onda ulusumun ortak niteliklerini bulan ulusal bir gururun çerçevesinden heyecanlı hislerle karşılarım. İşte böylece, tarihimizin dününde ve daha eski çağlarda ulusal benliğimizi aramak, bilmek ve onu yaşatmakla, bugünü idrak etmiş oluyoruz.

Tarihten ders

Yalnız, bir de bu vesile ile şunu işaret etmek isterim ki, tarihte hatalı gördüğümüz şeylerden bizi uyandıracak bir ders almalıyız. Örneğin, Atatürk, son Osmanlı Devleti'nin çökme nedenlerini bilmekle, iyi dersler al-

mıştır. Fakat yine Osmanlı Devleti'nin yükseliş devri için, hayranlık ve sevgi beslemiştir. O'nun için, Fatih sadece bir Türk büyüğü değil, dünya tarihinde de en büyük adamdır. Devleti kuran Osman ve Orhan'da bulduğu karakterler üzerinde özellikle hassasiyetle durmuştur.

Atatürk ırkçı olmamıştır

O, 'Rasizm'i (ırkçılık) asla benimsemedi. Üstün ırk teorisini Atatürk telkin etmekten daima çekinmiştir, Türk ulusunun ırki niteliklerini, bugünkü ilmi metotlarla tespit edilmesini isterken, sadece gerçek durumun meydana çıkmasını istemiştir. Yoksa kendi zamanındaki politika cereyanlarında güdülmüş olan ırkçılık fikri bizde asla yer almamıştır. O, her ulusa ciddi değer vermiş ve onları hürmete layık addetmiştir.

Ancak, kendi mensup olduğu ulusun da gerçek değeriyle tanınmasını hedef tutmuştur. Atatürk, ulusal siyaseti devlet başkanı olarak şöyle açıklamıştır:

> Milli hudutlarımız içinde, her şeyden evvel kendi kuvvetlerimize dayanarak mevcudiyetimizi muhafaza etmek, millet ve memleketin hakiki saadet ve ümranına [refahına] çalışmak, alelıtlak tul-i emeller [hırs ve tamah olduğu kesin olan amaçlar] peşinde milleti işgal [boşa uğraştırıp] ve iğfal etmemek [gaflete sürüklememek], medeni cihandan medeni ve insani muameleye ve mukabil [karşılıklı] dostluğa intizar etmek [beklemek].

Müşküller karşısında soğukkanlılık

Atatürk felâketler ve güçlükler karşısında en büyük soğukkanlılığı gösterir ve çevresinde bulunanlara güven ve cesaret aşılardı. Bununla ilgili bir anımı anlatacağım...

Malatya demiryolu inşasının bittiği sene idi; henüz resmen açılış yapılmamıştı. Atatürk, Güney vilayetlerimizde seyahatte iken, Mersin'den Malatya'ya gitmek istedi ve trenle hareket ettik. Akşamüzeri bir rampayı çıkmakta iken, Atatürk ve ben, salon vagonda birer kitap okumakla meşgul idik. Birdenbire tren geri geri gitmeye başladı ve tam bu sırada ön vagonda bulunanlardan üç kişi, telaşla içeri girdiler ve Atatürk'e derhal yere atlamasının lüzumundan söz ettiler. Atatürk hiç yerinden kımıldamadan ve telaş eseri göstermeden, "*Niçin?*" diye sordu. Derhal, bu gerilemenin nedeninin öğrenilmesini ve lüzumlu önlemlerin alınmasını emretti. Bu sırada tren daha hızla geriye gitmekte idi. Fakat sorumlu müfettiş geriye dönüp gittikten biraz sonra tren yavaşladı ve olayın nedeni şu şekilde anlaşıldı: İki lokomotifin çektiği trenin kondüktörleri, bu yola ilk defa gittikleri için önlerindeki tünele yaklaşmakta iken, bir ihtiyatsızlık eseri olarak, kömür atmışlar. Birdenbire lokomotiflerden çıkan gazlı dumanlar, tünel içinde kesif bir hal almış ve idare edenler bayılmış. Yönetimsiz kalan tren bu esnada geriye giderken, tünelden çıkan ilk lokomotifin kondüktörü açık havaya çıkınca ayılmış ve duruma hâkim olmaya çalışmıştır. Bu esnada el frenleriyle önlem alınırken, tren de önemli bir felaketten kurtulmuş.

Şimdi bu olayı analiz edelim: Eğer Atatürk telaş gösterip derhal atlasa idi, vücudunun bir yerinin kırılma ihtimali olabilirdi. Sonra bütün trende bulunanlar aynı hareketi yapmayacaklar mıydı acaba? Atatürk'ün burada kişiliğinin ve Şef hasletinin meziyeti şudur: Telaş göstermeden soğukkanlılıkla durumu düşünmüş ve zihni bir yargılama sonucunda kararını vermek. Atatürk'e belki birtakım tesadüfler de yardım etmiştir. Fakat O, bunları bazen kendi iradesine boyun eğdirmiş, bazen de talihi ona yardım etmiştir.

Atatürk ve neşeli olmak

Atatürk'ü uzaktan veya bütün fotoğraflarını görenler, O'nun hâkim çehresinin ifadesinde daima bir sertlik, gür kaşlarının örttüğü gözlerinde derin bir bakış ile alnı düşünceli çizgilerle örtülü bir ifade bulurlar. Gülen resmini görmek ender bir olaydır. Halbuki Atatürk'ü yakından tanıyanlar bilirler ki, Atatürk'ün sert ifadesi yanında, neşeli bir karakteri vardır. O, bizzat

"*Neşeli olmayan insanlardan iki türlü şüphe edilir,*" derdi, "*ya hastadır veyahut o insanın başkalarına bildirmek istemediği bir kuruntusu, bir derdi vardır.*"

Atatürk, özellikle seyahatlerinde çok neşeli bir insan olurdu. Bir seferinde İçel'de vilayet merkezindeki resmi ziyaretlerden sonra çiftliğe gitmek üzere, büyük bir kafile halinde yola çıkılmıştı. Beraber bulunanlar Vasıf Çınar, Recep Peker ve daha birçok arkadaşları... Asıl çiftlik yolu onarılmakta olduğundan bataklıklar içinde otomobille ilerlemek imkânı yoktu. Bu durum karşısında herkesin doğal olarak düşündüğü şey geri dönmek idi. Halbuki Atatürk için hedef belirtildikten sonra, o yoldan dönülmezdi. Ani bir kararla otomobilden indik, taş çeken arabaları durdurdu ve birisine bindik. O arabacı ile neşeli bir konuşmaya koyuldu... Suları geçmiştik. Arkada kalanlar da aynı şekilde suyu geçtiler.

Çiftlik, küçük iki katlı bir evden ibaretti; yanında da bir fırın ve amelenin yemek yediği yer... Vakit akşamüstü idi, deniz tarafından görünen kara bulutlar fırtına çıkacağına alametti.

Dönülecek yol çetin, aydınlıkta yağmur altında olmadan dahi zor geçilmişti. Çiftlikte herkesi barındıracak yer yoktu. Bu hal karşısında tabii bütün düşünceler, derhal dönmek, fırtınaya yağmura yakalanmamaktı. Halbuki Atatürk çiftlik işleriyle meşguldü. Bir aralık bu düşünceleri konuşan bizlerin yanına

büyük bir neşe ile geldi. Herkese tercüman olmak için endişeleri ifade etmek istedim. O ise, "*Tetkikatımız* [incelemelerimiz] *bitmeden dönemeyiz, sizler de buraları tanıyın*" diyerek çevresine neşe ve güven havası verdi.

Böylece herkes O'nun etrafında, onu izliyordu. Amelelerin yemek odasına girilmişti, yumurta ve peynirle yenen çiftlik ekmeği herkese pek lezzetli geldi. Artık yağmuru, dönmeyi düşünen yok gibiydi. Atatürk, fırıncı ile o kadar neşeli konuşuyordu ki, bütün düşünceler orada toplanmıştı.

Nihayet yağmur başlamadan yola çıkıldı, sulardan geçildi, bir müddet de yol üzerinde arazi, tarlalar ve hayvanlar görüldükten sonra, gece yarısı İçel vilayet merkezine dönüldü.

Benim bu seyahatten edindiğim fikir şunlar oldu: Bu mıntıkalardaki buğday kalitesi düşüktür. Orta Anadolu'nun dolgun nişastalı daneleri, bu sulak mıntıkada pek olmuyor, kuvvet daha ziyade sapa, samana gidiyor. Binaenaleyh bunun yerine başka hububat yetiştirilmelidir.

Edindiğim ikinci fikir, Atatürk'ün neşeli ve hâkim karakterinin çevresindeki etkileri idi. Her seyahat dönüşü devlet ve hükümet başkanlarının yurt hakkındaki görüş ve düşüncelerini birbirlerine anlatırken dinlemek, insana büyük bir ferahlık verirdi.

O yaptığı işlerle övünmektense daima yeni yapacağı işleri düşünmüştür. Bir anket münasebetiyle, Vasıf Çınar Atatürk'ün başardığı işlerden söz açmıştı, kendisine sordu, "*Sizin en büyük eseriniz hangisidir?*" Atatürk'ün kısa cevabı şu olmuştu: "*Benim yaptığım işler, biri diğerine bağlı ve lüzumlu olan şeylerdir. Fakat bana yaptıklarımdan değil, yapacaklarımdan bahsedin.*"

Başarılı olmak

Atatürk başarılı olmayı ilke edinmişti. Fakat başarıların kaynağını daima iki esasta bulurdu: Bilgi ve bilim ile vatan ve ulus sevgisi.

O, manevi kuvvetin bu esaslardan beslendiğine inanıyordu. Bilgili ve yargılama kudreti sağlam olan insanlara çok değer verirdi. Zekânın sadece bir insanı geçici başarılara sürükleyebildiğini, halbuki akıl ve bilginin kudretiyle elde edilen başarıların, devamlı olacağını söylerdi. Atatürk'ün başarılı olmak için düşüncesi şu idi: *"Bir insan, hayatında büyük bir muvaffakiyet* [başarı] *kazanabilir, fakat yalnız onunla övünerek kalmak isterse, o muvaffakiyet de unutulmaya mahkûmdur. Onun için çalışmak ve daima muvaffakiyet aramak, herkes için esas olmalıdır."*

Bugün, aydın Türk Gençliği, Atatürk'ten neler almalıdır? O'nun başarılarının sırları nelerdir? O, Türk ulusu ve dünya ulusları tarafından neden büyük adam olarak tanınmıştır?

Yüzyılımızda Atatürk'ün tanınması ve onun devri üzerinde incelemeler yapmanın lüzumu, ulusal sınırlarımızın dışına taşmış bulunmaktadır. Türk devriminin bütünü veya herhangi bir kısmı ilim âlemini her bakımdan ilgilendirmektedir.

Milli ve medeni his

Mustafa Kemal, kurtuluş hareketine en büyük ulusal his kuvvetiyle girişmiştir. Bunu sonraları zaman zaman anımsadıkça O, ilk duygularının hiç eksilmeyen heyecanını duyar ve gözyaşlarını ulusal varlıklar için akıtırdı. Atatürk için, daima millet varlığı esas olmuştur. Çünkü her maddi yokluğu var eden büyük Tan-

rı'nın insana verdiği kuvvet ve kudretle ulusal duyguların yüceliğine dayanılarak, bütün işlerin başarılabileceğine iman etmek lazımdır. Atatürk bu konuda şu şekilde telkinlerde bulunmuştur:

> Milletin içtimai nizam [toplumsal düzen] ve sükûnu hal [bugün] ve istikbalde [gelecekte] refahı, saadeti, selameti ve masuniyeti [eminliği], medeniyette terakki [ilerlemesi] ve tealisi [yükselmesi] için insanlardan, her hususta alâka, gayret, nefsin feragatini [feda edilmesini] ve icap ettiği zaman seve seve nefsinin fedasını talep eden milli ahlaktır. Mükemmel bir millette, milli ahlakiyat icapları, o millet efradı tarafından adeta muhakeme edilmeksizin vicdani, hissi bir şevkle yapılır. En büyük milli heyecan işte budur.

Bu düşüncelerin uygulaması olarak ve bu yüksek ulusal duygular ile hareket etmiş olan Atatürk, başarılı olmuş bir insandır. Çünkü onun her giriştiği iş için güttüğü prensip, ulusal varlığımızın her alanda yükselmesidir.

O, 1923 yılında Afyonkarahisar'da gençlere hitap ederken, aynen şöyle diyordu: "*Bende fazla teşebbüs görüldüyse bu benden değil, milletin muhassalasından* [birleşmesinden] *çıkan bir teşebbüstür. Sizler olmasaydınız, sizlerin vicdani temayülatınız* [yönelimleriniz] *bana nokta-i istinat* [dayanak noktası] *teşkil etmemiş olsaydı, bendeki teşebbüsatın* [girişimlerin] *hiçbiri olmazdı.*"

Atatürk'ün her vesile ile söylediği bütün sözleri incelendiği zaman, ulusal duyguları daima esas telakki ettiği görülmektedir. "*İlham ve kuvvet membaı* [kaynağı] *milletin kendisidir*" fikrini daima tekrar eden Atatürk, en başta ulusal duyguları kuvvetli olan vatandaşların varlığına önem vermiştir. Fakat, aynı zamanda O uygar ve insani duygulara da büyük değer verilmesini telkin etmekten vazgeçmemiştir.

Ulusal duygunun yanında, insani duygunun şeref payı da çok büyüktür. Çünkü Atatürk için, dünya ulusları içinde Türk ulusu, uygarlık alanında paralel yürüdüğü zaman, büyük ulusal bir kudrettir.

Uluslar, bireylerinin ayrı ayrı çalışmalarıyla vücuda getirdikleri eserlerle ve büyük adamlarının hangi alanda olursa olsun başardığı başarılarla tarihe geçerler ve yaşayan varlıklarını sürdürebilirler. Bu esaslara göre tarihte büyük olarak tanınmış kişilerin fikir hazinesinden daima yararlanmak lazımdır.

Bizim İstiklâl Savaşımız başarısından sonra, Doğu ulusları, Atatürk'ü, hür ve bağımsız bir varlık olmanın öncüsü, sembolü addetmişlerdir. Hatta zor koşullar içinde yaşayan Avrupa uluslarının birçoğu, "Bize de bir Atatürk lazımdır" dememişler midir?

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Atatürk, yaşamında karşılaştığı bütün güçlüklere rağmen, daima başarılı olmuş bir insandır.

Evvela muntazam, normal bir öğrenim devresinde, mesleki bilgilerini tamamlamış, hayatı boyunca okumuş ve ülkenin düşün adamlarıyla konuşmuş, tartışmalar yapmıştır. O, zamanının bilgileri ile daima donanmış olmak istemiştir.

Yaradılışındaki zekâ kudretinde açıklık ve yargılama yeteneği, üstün bir haslet olarak kendisinde mevcuttur.

Cesaret

Cesaretlidir, çünkü yapacağı işlerde başarılı olmak için, bütün şartların hazırlığını tamamlayarak ve karşısındakinin neler yapabileceğini hesap ederek, onlara karşı tedbirli hareket etmeyi önceden kararlaştırmıştır.

Örneğin: Büyük Taarruz'a karar verdiği zaman planlarını tespit ettirirken, düşman kuvvetlerinin ne

gibi karşı hareketler yapabileceğini hesap ettiği ve en kötü ihtimallere göre dahi önlemler almayı önceden düşündüğünü söylerdi.

Sorumluluk

O, daima sorumluluğu üzerine almıştır. Çünkü herhangi bir işte, sorumluluğu anlamış kimselerin başarılarına inanmıştır. Atatürk'ün sorumluluk bahsinde telkin ettiği fikir şudur:

> Mesuliyeti [sorumluluğu] üzerine almak cesaret ve hevesi her işte en çok lazım olan bir haslettir. Birçok insanlar, mesuliyetin başkalarında olduğunu bildikleri zaman, en cesur ve cüretkâr olurlar, fakat eğer mesuliyet kendilerinde olursa, bu cesaret ve cüretin azaldığı ve çekingen oldukları görülür. Halbuki mesuliyeti bilerek, hesaplayarak üzerine alan insanlar, küçük ve büyük, aldıkları işlerde başarı gösterirler.

İşte bu düşüncelere göre özellikle demokratik düzende, sorumluluğu anlamış olmak, ne kadar lüzumlu bir haslettir. Aile, toplum ve iş yaşamımızda, her birey bu sorumluluk duygusu ile müspet ve başarılı olabilir ve uygarlık dünyasında alacağımız yeri, ancak bu şekilde elde edebiliriz.

Atatürk, en çetin koşullar içinde sorumluluğu üzerine aldığı zaman, daima ulusun genel çıkarlarına hizmet etmek için uğraştığından başarılı işler yapmıştır. Atatürk, Türk ulusuna en büyük nasihatini şu üç kelimede özetlemiştir: *"Türk! Övün, Çalış, Güven!"*

Bu sözleri Ankara'daki Güvenlik Anıtı için yazdırırken yanında bulunmuş ve açıklamalarını dinlemiştim. O, diyordu ki:

> Türklük esastır. Bu mevcudiyeti, tarih içinde araştırmak, müselsel [birbirine bağlı olarak gelen] bir tarih içinde, tespit

> edilecek Türk medeniyeti ile övünmek, yerinde olur. Fakat bu övünmeye layık olmak için bugün çalışmak lazımdır. Her sahada, bilhassa medeniyet âlemine eser vermek için çalışkan olmayı hedef tutmalıdır.

26 Mart 1937'de ise O, gençlere hitap ederken şöyle diyor:

> Yorulmadan beni takip edeceğinizi söylüyorsunuz. Fakat arkadaşlar, yorulmadan ne demek? Yorulmamak olur mu? Elbette yorulacaksınız. Benim sizden istediğim şey yorulmamak değil, yorulduğunuz zaman dahi, durmadan yürümek, yorulduğunuz dakikada da dinlenmeden beni takip etmektir. Yorgunluk her insan, her mahlûk için tabii bir haldir. Fakat insanda yorgunluğu yenebilecek manevi bir kuvvet vardır ki, işte bu kuvvet yorulanları dinlendirmeden yürütür.
>
> Sizler, yani yeni Türkiye'nin genç evlatları! Yorulsanız dahi beni takip edeceksiniz! Dinlenmemek üzere yürümeye karar verenler, asla ve asla yorulmazlar. Türk gençliği gayeye bizim yüksek idealimize durmadan yorulmadan yürüyecektir.

Atatürk, çalışkan bireylerin oluşturduğu bir ulusun geleceğe güvenebileceğini düşünmüştür. Tarihiyle övünebilen, çalışmaya dayanabilen uluslar geleceğine güvenle bakmakta elbette haklı olacaklardır.

Büyük Nutuk'ta Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi [139]

Atatürk'ün el yazısı ile olan iki sayfa belgeyi ilk olarak yayınlarken, bunun üzerindeki anımı da bildirmek istiyorum.

1927 yılının yaz ayları... Gazi Mustafa Kemal'in kurtuluştan sonra İstanbul'a ilk gelişidir. Dolmabahçe Sarayı'na misafir edilmiştir. O saray ki, 1919 yılının bir bahar mevsiminde General M. Kemal'in Osmanlı padişahını son görüşünde düşman donanmasının toplarının tehdidi altında idi. Atatürk ile gözlerini kapayarak konuşan son Osmanlı padişahı kendi kişisel çıkarlarının esiri, bütün zihni yeteneklerinin karanlıkları içinde gömülü, ulusal endişelerden tamamen uzak ve sorumluluk duygusu da gözleri gibi kapalıdır.

1919'dan 1927'ye kadar geçen tarihi olayların belgelerini Gazi M. Kemal Ankara'da toplamış, yazmış ve Cumhuriyet Halk Partisi Kongresi'nde okumaya hazırlanmaktadır. Dolmabahçe Sarayı'nın geniş salonlarından birinde her gece toplanan kalabalık arkadaşları arasında bu büyük *Nutuk*'tan parçalar okumakta ve üzerinde tartışmalı konuşmalar yapılmaktadır. Atatürk, kendisi okuyor, okutuyor ve yazdığı konular üzerinde açıklamalar yaparak çok hararetli konuşmaları idare ediyordu.

139 *Belleten*, c. XXX, no: 120, Ekim 1966.

Ben Lozan'daki öğrenimimden yeni dönmüştüm. Bu toplantılarda bulunduğum zamanlarda, tarihi, tarih yapanlardan dinliyordum. Atatürk yazdıklarını okurken o günleri yeniden yaşıyormuş gibi heyecanlı idi ve daima yüksek sesle hitaplarda bulunuyordu.

Bu tarih havası içinde, İstiklal Savaşımız ve onun tarihiyle o kadar zihnim doluyordu ki, çocukluğumun Anadolu'da geçen o ıstıraplı günlerini yeniden yaşar gibi oluyordum.

Şimdi bu nutkun müsveddelerini incelediğimiz zaman, hemen her sayfasında birçok düzeltmeler, ilaveler görüyoruz... Yazı bazen Atatürk'ündür, bazı sayfalarda ise kendisi tarafından dikte ettirilmiştir. Bütün bunların en önemli kısımları belgelerde kullanılarak Ankara'da yazılmış, İstanbul'da ise hem düzeltmeler yapılmakta, hem de son bölümler yazılmaktadır. *Nutuk* müsveddeleri bu bakımdan çok önemlidir. Benim tanık olduğum, işte bu parça parça okunmalar esnasında, Atatürk'ün yazıları hakkındaki açıklamalarıdır. Müsveddeler üzerindeki düzeltmeler, ilaveler, çıkartmalar ise ya kendisi tarafından daha önce yapılmıştır veyahut da konuşma esnasında yapılmaktadır. Şimdi bu 506 sayfalık müsveddelerden yalnız son iki yaprağı üzerinde duracağım.

Yaz aylarının sıcak bir gününün gecesi, Atatürk'ün etrafında daha kalabalık bir aydınlar topluluğu vardı. O, arkadaşlarına adeta bir sürpriz hazırlamanın sevinci içinde, *"Oturunuz ve dinleyiniz"* dedi. Sonra da, Nutuk'un sonuna koyacağı satırları yüksek sesle okumaya başladı. Dinleyicilerin nefes dahi almadıklarını sanıyorum. Çünkü ben kendimi öyle hissediyor ve ulusal bir heyecanın etkisi içinde yaşıyordum. Bütün Milli Mücadele'nin tarihi olan *Nutuk* bu satırlarla son bulacaktı. Atatürk bu metni okuyup bitirdiği zaman, derin bir nefes almış, fakat iki damla gözyaşını da bizlerden saklamamıştı.

Bu *Gençliğe Hitabe* okunduğu akşam, artık tarih olmuş olaylar konuşma konusu değildi. Atatürk coşmuş konuşuyor ve başkalarına diğer akşamlar olduğu gibi konuşma fırsatı vermiyordu. O, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği üzerinde duruyordu. "*Tarihi yaşadığımız gibi yazdık, fakat geleceği Cumhuriyet'e inananlarla onu koruyanlara ve yaşatacaklara emanet etmek lazımdır*" diyordu.

Gençliğe Hitabe yazısını ilk dinleyenlere övmek fırsatını dahi verdiğini anımsamıyorum. Sadece onun sözleri hâlâ bugün dahi kulaklarımda akisler yapmaktadır: "*Gençliği yetiştiriniz. Onlara ilim ve irfanın müspet fikirlerini veriniz. İstikbalin aydınlığına onlarla kavuşacaksınız. Hür fikirler tatbik mevkiine geçtiği vakit Türk milleti yükselecektir*" diye telkinlerde bulundu. O, Türk Gençliği'nin sağduyusuna, milliyetçiliğine vatan sevgisine inandığını ve onlara güvendiğini söylüyordu.

505-506 sayfa numarasını taşıyan bu son yapraklarda görüldüğü gibi hemen hiçbir düzeltme yoktur. Yazı Atatürk'ündür. Üç yerdeki düzeltme ise yazarken yapılmıştır. Evvela "Ey Türk Genci" demiş, fakat hemen "Genci" kelimesini silerek "Gençliği" olarak düzeltmiştir.

İkinci düzeltme şudur: "Galipler cebren ve hile ile" diye başlayan cümlesinin başındaki "Galipler" kelimesini silmiştir.

Sonuncu düzeltme ise "İşte bu ahval ve şerait içinde dahi Türk istiklal ve cumhuriyetini kurtarmaktır" cümlesinde yapılmıştır.

Devam ettiği en son cümle de yarım kalmış ve onu tamamen silmiştir. O da aynen şöyledir: "Efendiler, son kuvvetini kendi mefkûresinde ve damarlarında bulan Türk evlâdının elinde İstiklâl ve Cumhuriyetin ilanihaye [sonsuza dek] mahfuz ve masun [korunaca-

ğına ve dokunulmaz] olacağına Cumhuriyet sancağının itibarı daima yüksek bulunacağına."

Büyük Nutuk'un yayınlanmasından yıllar sonra yine Atatürk'ün etrafında toplananlar, bu "Gençliğe Hitabe"nin metni üzerinde durmuşlar ve özellikle eğitimsel değerini analiz etmek istemişlerdi. Bu konuda fikirler söylenirken Atatürk şu sualleri yazdırarak hepimizden cevaplar istemişti:

> 1) Türk milleti muhtaç olduğu terbiyeyi [eğitimi] kadından mı alır, erkekten mi alır? Bu terbiyeyi izah ederken kadının, erkeğin verdiği terbiye arasındaki farkı gösteriniz.
>
> 2) Büyük milli, vatani fedakârlık hislerini Türk gencinin vicdanına sokan kadın mıdır, erkek midir?
>
> 3) Kadınsa neden dolayı, erkekse neden dolayı?
>
> 4) En nihayet, genç Türk kahramanının kulağında kalan öz seda, kadından mı gelir erkekten mi?

O zaman bunlara verilen cevapları not etmemiştim. Fakat bu sorulara her zaman hepimiz cevaplar verebilir ve kendimize düşen görevi göz önünde tutarız. Atatürk bu konuda diyor ki:

> Bir içtimai heyet aynı gayeye bütün kadınları ve erkekleri ile beraber yürümezse, terakki [ilerlemesine], temeddün etmesine [uygarlaşmasına] fenni imkân ve ilmi ihtimal yoktur. O halde Türk milleti olarak hepimiz, kadın ve erkek medeniyet yolunda ilerlemek için azimli olduğumuzu hep beraber tekrar edebiliriz. Medeniyet alanında muvaffak olmak için ise, evvela dürüst, emniyetli ve Cumhuriyet'imizi yaşatan demokratik bir idare içinde yaşamanız gerekiyor.

1927 yılının İstanbul havasında ilk akisleri yapan Atatürk'ün *Gençliğe Hitabe*'si yıllardır büyük düşün hareketlerinin kaynağı olmaktadır. Şimdi bu iki sayfadaki yazıları okuyalım:

Binaenaleyh biz her vasıtadan yalnız ve ancak bir nokta-i nazardan [bakımdan] istifade ederiz. O nokta-i nazar şudur: Türk milletini medeni cihanda layık olduğu mevkie isâl etmek [taşımak] ve Türk Cumhuriyeti'ni sarsılmaz temelleri üzerinde her gün daha ziyade takviye etmek ve bunun için de istibdat fikrini öldürmek.

Muhterem efendiler,

Sizi günlerce işgal eden uzun ve teferruatlı beyanatım, en nihayet mazi [geçmiş] olmuş bir devrin hikâyesidir. Bunda milletim için ve müstakbel evlatlarımız için dikkat ve teyakkuzu davet edebilecek bazı noktalar teberrüz ettirebilmiş isem kendimi bahtiyar addedeceğim.

Efendiler,

Bu beyanatımla milli hayatı hitam bulmuş farz edilen büyük bir milletin istikbalini nasıl kazandığını ve ilim ve fennin en son esaslarına müstenit [dayanan] milli ve asri [çağdaş] bir devleti nasıl kurduğunu ifadeye çalıştım. Bugün vasıl olduğumuz netice asırlardan beri çekilen milli musibetlerin intibahı [uyanışı] ve bu aziz vatanın her köşesini sulayan kanların bedelidir.

Bu neticeyi Türk gençliğine emanet ediyorum.

Ey Türk gençliği!

Birinci vazifen Türk istiklalini, Türk Cumhuriyetini ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir. Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin, en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni, bu hazineden, mahrum etmek isteyecek dahili ve harici bedhahların olacaktır. Bir gün, istiklal ve Cumhuriyet'i müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmeyeceksin. Bu imkân ve şerait çok namüsait bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklal ve Cumhuriyet'ine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilir. Cebren ve hile ile aziz vatanının bütün kaleleri zapt edilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elim ve daha vahim olmak üzere, memleketin dahilinde, iktidara sahip olanlar gaflet ve dalâlet ve

hatta hıyanet içinde bulunabilirler. Hatta bu iktidar sahipleri şahsi menfaatlerini, müstevlilerin siyasi emelleriyle tevhit edebilirler. Millet, fakr u zaruret içinde harap ve bitap düşmüş olabilir.

Ey Türk istikbalinin evlâdı!

İşte; bu ahval ve şerait içinde dahi vazifen, Türk istiklâl ve Cumhuriyetini kurtarmaktır. Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda, mevcuttur!"

Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi'nin müsveddesi. ▷

◁*Silinmiş son cümle şöyledir: Efendiler, son kuvvetini kendi mefkûresinden ve damarlarında bulan Türk evlatlarının elinde istiklal ve Cumhuriyet'in ilânihaye mahfuz ve masun olacağına, Cumhuriyet sancağının itibarı daima yüksek bulunacağına...*

Atatürk'ün *Gençliğe Hitabı* ile bitirdiği *Nutuk*, Cumhuriyet Halk Partisi'nin İkinci büyük Kongresi'nde TBMM kürsüsünde altı gün boyunca, toplam 36 saat ve 33 dakikada kendisi tarafından okunmuştur (Cumartesi 15 Ekim-Perşembe 20 Ekim 1927).

Kongreyi açarken şu açıklamayı yapmıştır:

> Cumhuriyet Halk Fırkamız geçen ıstırap seneleri içinde milletimizin hayatı ve şerefi için gösterdiği yüksek azim ve iradenin mümessili [temsilcisi] olarak bundan dokuz sene evvel meydana çıkmıştı. Bütün Anadolu ve Rumeli'ye şamil olmak üzere ilk umumi kongremiz Sivas'ta akdedilmişti.

Sivas umumi kongresine takaddüm eden [öncesinde yapılan] Şark'ta ve Garp'ta mıntıkavi [bölgesel] kongrelerde akdedilmişti. Bunlardan benim iştirak ve riyaset [başkanlık] ettiğim Erzurum Kongresi'dir. Erzurum Kongresi tespit ettiği esaslar itibariyle şayanı kayıt ve tezkardır [kaydedilmeye ve hatırlanmaya değer]. Sivas Umumi Kongresi'nde müzakere mevzuu [konusu] olan aynı esaslar olmuştur. Bu esaslar tavzihan [açıklanarak] ve bütün memlekete teşmilen [ülkeyi kapsayacak biçimde] kabul olunmuştur.

Gerçi o zaman kullandığımız unvan ile bugünkü unvan arasında fark vardır. Fakat teşkilat, esas itibariyle mahfuz kalmıştır. Ve bugün siyasi fırka [partli] halinde tecelli eden mevcudiyetine mebde [başlangıç] teşkil etmiştir. Bilhassa memleket ve millete ait umumi gaye -ki selamet refah-ı umumiyi teminden ibarettir- mahiyet-i asliyesi [asıl niteliği] değişmeksizin takip olunmuştur. Binaenaleyh, diyebiliriz ki, bugün küşadıyla [açılışıyla] müftehir olduğum [övünç duyduğum] Büyük Kongremiz, Sivas Kongresi'nden sonra teşkilatımızın ikinci büyük kongresi oluyor. İstikbale ait tedabir [önlemler] hakkında müdavele-i efkâra [konusu üzerinde konuşmaya] başlamadan evvel maziye ait vekayi ve hadisat hakkında maruzatta bulunmak ve senelerden beri devam eden ef'al ve icraatımızın milletimize hesabını vermek vazifem olduğu kanaatindeyim. Hadisat [olaylar] ile dolu olan dokuz senelik bir devrenin tarihine temas edecek maruzat ve beyanatım uzun sürecektir. Fakat mesele ifası zaruri bir vazife [yapılması gerekli bir görev] olduğuna göre, beni mazur göreceğinizi ümit ederim.[140]

Bu duruma göre Birinci Büyük Kongre 4-12 Eylül 1919 tarihlerinde, Sivas'tadır... Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin birleşik fikir etrafında vatanı bir bütün olarak kurtarma kararlarını almış ve Heyet-i Temsiliye'yi seçmiştir. Atatürk'ün do-

140 *Hâkimiyeti Milliye*, 16 Ekim 1927.

kuz yıllık olayları belgeleriyle yazmış olması bu devrimiz için tarihi bir kaynaktır. Ancak ben bu yazımda sadece *Gençliğe Hitabe* üzerinde durduğum için, kongre üyelerini ve o zamanki gençlik ile kamuoyunun duygularını kaydetmek isterim. Evvela kongre üyeleri bu son sözlerden çok duygulanmışlar ve söz alanlar arasında Necip Asım Bey'in teklifi ile bir takrir verilmiştir: "Tarihi beyanattan dolayı Gazi Hazretleri'ne beyanı teşekkür edilmesi ve bu beyanatın Kongrece aynen mazharı tasvip olduğunun takdirat ile tespit ve ilanı." Bu takrir bir deftere yazılarak üyeler tarafından imza edilmiştir.

Bu hitabenin söylendiği günün ertesinde rastlayan 21 Ekim 1927 gününde, Ankara Hukuk Mektebi öğrencileri saat 13.00'da toplanarak "Gençliğe Hitabe"yi okumuşlar ve basına şu bildiriyi vermişlerdir.

> Ey Türklüğün büyük teşahhusu, ey bizim aziz babamız!
>
> Ruhlarına heyecan, dimağlarına nur saldığın gençlik sana diyor ki: Senin sevgini gönlünde, irşatlarını şuurlu adımlarının istikametinde bulan gençlik, şüphesiz ki senin dehan ve senin azminle Türklüğe hediye edilen Cumhuriyet'i hayatından daha aziz ve mukaddes tanımıştır. Onun müdafaası için hiç bir fedakârlıktan çekinmeyecek, onu gözlerken çok kıskanç davranacaktır. Bugünü, bugünde seni görmekle bahtiyar olan gençlik, tarihte masum ve asil kalmış milletimize köşe köşe dahili ve harici tuzaklar hazırlayan bu tarihi nasıl değiştirdiğinden ve bunların acı neticelerinden habersiz ve hissiz kalamaz ve kalamayacaktır. Dedelerinin gafletiyle yuvarlandıkları çukurlara bir daha düşmemek için bugünün dersini pek kara ve karanlık olan dünden ve halâs ve intibahının hassasiyetini ise senin mevcudiyetinden ve iradenin ateşinden alacaktır. Milletinin hissiyatı ve sevgisini ondan aldığı saf ve mert kanla damarlarında dolaştıran gençlik, Türk istikbalinin evlatları, milletin var-

lığına ve onun kalbi olan aziz Cumhuriyet'ine en ufak yan bakışların bile tahayyül ve tasavvuruna uyuşuk ve hareketsiz kalamaz. Adı Türk, kanı Türk, bütün mevcudiyeti Türk olan millet ve onun gençleri kendisini yokluktan varlığa, ölümden hayata, karanlıktan ışığa is'al edenlerin açtıkları kurtarış çığırında her vakit istiklal ve istikbalinin koruyucusu, kan ve candan çizilmiş hudutlarının bekçisi olacak ve ebediyete kadar da öyle kalacaktır.

Ankara Hukuk Mektebi Talebesi

22 Ekim 1927 günü ise İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde toplanılmış ve Fakülte Kâtip-i Umumisi Ethem Akif Bey'in açtığı toplantıdaki öğrencilerin heyecanlı konuşmalarından sonra Prof. Muslihiddin Adil Bey şöyle demiştir: "*Çok mesut bir nesilsiniz. Gazi'nin Nutku bir tarihtir. Baştanbaşa Türk siyasetini vecizeler şeklinde gösteren bir mecmuadır. Gazi'nin Nutku yaşayan ve yaşayacak nesiller için takip edilecek esasları gösteriyor. Gazi'nin Nutku yarın hayatta gideceğiniz yolu gösteriyor. Milletimiz için, Cumhuriyet, hem gaye, hem vasıtadır.*"

Bu toplantıda *Gençliğe Hitabe*'nin levha halinde hazırlanarak sınıflara asılması ve ertesi günü bütün fakülte ve yüksek okulların Üniversite'de toplanarak Atatürk'e yazılacak cevap metninin şeklini tespite karar verilmiştir.

23 Ekim 1927'de toplantıyı Talebe Cemiyeti Başkanı Tahsin Bekir (Balta) açmış, öğrencilerden ve her fakülteden gençlerin Cumhuriyet'in muhafazası uğrunda hiçbir fedakârlıktan çekinmeyecekleri ifade edilmiştir.

Her fakülteden birer ve Hukuk Mektebi'nden üç kişi konuşmuştur. Profesörlerden Muslihiddin Adil ve Zühtü beylerin konuşmasından sonra Atatürk'e çekilecek telgrafın metni şöyle tespit edilmiştir:

23 Ekim 1927
Bayezit, İstanbul

Türk gençliğine hitap eden ulvi beyanatınız münasebetiyle bir Darülfünun ve Âli Mektepler talebeleri ve hocalarımız salonda toplandık. Memleketin istiklaline bütün dünyada misli görülmemiş, bir galibiyetin mümessilleri kastetmiş, cebren ve hile ile aziz vatanın bütün kaleleri zapt edilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış, memleketin her köşesi işgal edilmiş olduğu, bütün bu şeraitten daha elim ve daha vahim olmak üzere memleketin dahilinde iktidara sahip olanlar gaflet, delalet ve hıyanet içinde bulunduğu ve milletin fakrü zaruret içinde harap ve bitap düşmüş olduğu bir sırada, içinde bulunduğumuz imkân ve şeraitin nihayetsiz derece-i vahametine rağmen misilsiz dehanızla ve hudutsuz azminizle mücadeleye atıldınız. Tarihte misli görülmemiş zaferler ibda ederek milleti bulunduğu uçurumdan hâkimiyet ve istiklalin şahikalarına yükselttiniz. Zulüm ve cehli batıl akideleri yıkarak asri bir devlet kurdunuz. Memlekete medeni hayat, faaliyet ve saadet getirdiniz. Misilsiz bir cidal ve zafer, büyük bir inkılab-ı siyasi ve içtimai... İşte yüksek eseriniz.

Büyük Gazi;

Önünde beşeriyet tarihinin hayret, hürmet ve takdirle eğileceği büyük eserinizi bize emanet ediyorsunuz. Biz Mustafa Kemal asrının gençleri, bu büyük eseri yaşatacak, kuvvetlendirecek, nesilden nesle eriştirecek, açtığınız reha ve saadet yolunda metanetle ilerleyeceğiz. İcap ederse vücudumuzdaki son hayat zerresini feda edecek, damarlarımızdaki asil kanın son katresini de akıtacak, fakat Türk istiklal ve Cumhuriyeti'ne asla halel getirtmeyeceğiz. Ulvi hitabınız benliğimizde menkuştur (işlenmiştir). Umdemiz Türk İstiklal ve Cumhuriyeti'dir; hedefimiz muasır medeniyettir, ey Büyük Gazi!

Milli Türk Talebe Reisi
TAHSİN BEKİR (BALTA)

Aynı tarihte Türk Ocakları Merkez Heyeti tarafından gönderilen yazı da şudur:

> Türk Gençliğine, Türk lisanının en beliğ ve en ulvi ifadesiyle tevcih ettiğiniz hitabeye mukabil, Türk Ocakları Merkez Heyeti ve Ankara Türk Ocağı, vatan üstünde vatan kadar aziz bir varlık bildiği sevgilisi Gazisine Cumhuriyet'i ve onun istiklalini Büyük Reis'inin kutsi bir vediası olarak tanıdığını ve muhafazasını bir iman ve namus borcu addettiğini en derin minnettarlık hisleriyle arz eder.
>
> Türk Ocakları Merkez Heyeti ve
> Ankara Türk Ocağı Reisi
> HAMDULLAH SUPHİ (TANRIÖVER)

O günkü gazeteler ve Cumhurbaşkanlığı arşivi incelendiği zaman, görülür ki bu münasebetle ülkenin her tarafından yüzlerce telgraf gönderilmiştir. Özellikle *Gençliğe Hitabe*'nin büyük heyecan uyandırdığı, bu yayınlanan telgrafların üslubundan anlaşılmaktadır. Atatürk tarafından yazıldığından ve okunduğundan bu yana, Nutkun *Gençliğe Hitabe* kısmı pek çok yayınlanmış ve üzerinde her vesile ile durulmuştur. Ben bu yazımla hem Atatürk'ün el yazısını vermek, hem de ilk yazıldığı yeri belirtmek istedim.

İşte böylece 1927 yılının bu tarihi olayı, her devir Türk gençliğini bağımsızlık ve Cumhuriyet'i korumak fikri üzerinde birleştirmiş ve vazifeli kılmıştır.

Ekler

Mustafa Kemal'in
Takımın Muharebe Talimi
Kitabının Önsözü *

Dağınık nizamda kumanda ve
idare-i ateş cüz-i tam kaideten takımdır.
Yeni Talimname, N: 166

Bir ordunun, senelerce say ve tatbik sayesinde ahkâmına vukuf hasıl ettiği talimnamesinin tebdili, heyet-i umumiyye-i askeriyeyi şaşırtır. Bahusus yeni kabul edilen talimatname, kendi talimatnamelerinin tedricen kendi tarafından ıslah edilmiş bir sureti olmazsa bu şaşkınlık büsbütün zulmet ve müphemiyet içinde olur. Çünkü hayat-ı umumiye-i askeriyede yeni açılan bu safha, dahil olanların kendi mesai ve tekemmülat-ı tedriciyyelerinin makes-i tecelliyatı değildir; orada herkesin hatvesi mütereddit, nazarı mütehayyir, fikri müşevveştir.

İşte bugün Osmanlı Ordusu Heyet-i Askeriyesi bu haldedir. Lakin ne çare ki bu şaşkınlıktan bugün ihtiraz etmek istersek yarın derecesi büyüyeceği için ihtiraz imkânı azalacak ve yahut bir meydan-ı muharebenin ateşli seması altında, esbap-ı izalesi mevcudiyetimize tesir-i elim icra edebilecek azim bir şaşkınlıkla nihayet bulacaktır. Çünkü elimizdeki talimname terakkiyat-ı zamaniyyi takip edebilecek mahiyeti haiz değildir. Onun hayide ve fersude yapraklarını koparıp atmak, yerine, bize, zaman-ı hazır harbinin talep eylediği evsaf ve şeraiti bahş edecek yeni bir kitab-ı mübin koymak mecburidir.

Nitekim hayat-ı askeriyemizde ilk hatve-i terakki bu lüzum ve mecburiyete inkiyad etmek olmuştur. Kabul ettiğimiz talimatname mazmunu o kadar şümullü ve mütealîdir ki onu bi-

* Metnin günümüz dilindeki karşılığı s. 108-111'dedir.

hakkın ihataya ahkâm-ı mündericesinin tatbikat-ı mütemadiye ve mütevaliyesiyle perverde olmuş bulunan Alman Ordusunun bile seviye-i terekkiyatı henüz tamamen yetişmemiştir. O halde, bizim gibi rehber-i hayat ve sanat olan talimnameyi elinde yıpratmak değil, evrak-ı battaliye arasında küfletmekle me'luf olmuş bir heyetin ne derece hidar ve say-u gayret ve himmet-i mütemadiyede bi-emsal olması lazım geleceği düşünülmek icabeder.

Yeni talimnamemizin, kıtaat tarafından tatbik-i ahkamına başlamadan evvel; bu güne kadar bizi, talimgâhlara paslı zincirlerle bağlayan sakim adetleri -ki kıtaatı talimgahın tesviyesiyle yormaktan ve zabitanı atıl bırakmaktan ve efkar-ı umumiyyeyi [mukteziyyat-ı harbiyyeye tevafuk etmeyen vesaitle talimlerin kusursuz ve pürüzsüz cereyanını taht-ı temine almak meyl ve arzusuna (Talimname-204)] sevketmekten başka hiçbir netice hasıl etmemiştir- eski talimnamemizle bir mezara gömmek lazımdır. Bu muvaffakiyetin temin-i tecellisi pek o kadar kolay değildir; çünkü bir kıtayı talimgahtan arazi meydanına atmak kadar kolay bir şey olmamakla beraber, orada da bi-faide yorulmaktan onu halas edebilmek iktiza eder.

Biz bu hususta, mümkün olan hüsn-i delalet ve müşareketi de pek mübhem ve gayr-i kafi görüyoruz. Zira, delalet her kıta'nın kendi amiri tarafından vuku bulmak imkanından baid ve ancak mahdut kimselere müftekar bulunursa korkarım ki dalalet olur. Çünkü mesela Serez'de bir delil-i münevvere malik olanlar mahzarı hidayet olabilirse de, Seniçe'dekilerin dalalette kalacaklarından hiç şüphe edilemez.

Demek istiyorum ki, ordu ve fırka erkanıharbiyelerinin -ki ilk vazife-i vicdaniyyeleri zabitan ve efradın harbe hazırlıklarının daimi nigahbanı ve her hususta onların pişvası olmaktır-bizzat delalette bulunmak suretiyle müstefid edebilecekleri kıtaat ekalliyette kalır ve binaenaleyh kendileri vazifelerini ifade edemezler veyahut netice-i muvaffakiyete pek geç varırlar. Bu sebeple bilvasıta dahi tevsi-i gayrete lüzum görürler. Bu hususta en iyi vasıta talimlerin harp nokta-i nazarından suret ve muvaffakiyet-i icraiyyesini tasvir eder asardan istifade etmektir.

Vakıa, gayretperver arkadaşlarımız bunda da kusur etmiyorlar; lakin bugün dest-i tevkirde dolaşan bu yoldaki asarın çoğu -bana öyle geliyor ki- birer usul ve kavaid-i harbiye mecmuası veya muhtırası veya en büyüğü, tefsiridir. Bunlara da ihtiyacımız derkar ise de nereden başlamak lazım geleceğinde mütereddit duran, bize, bir mebde ve bilhassa muharebe talimlerinden ilk dersi göstererek bir esere ihtiyacımız ondan daha ziyade bariz ve katidir.

İşte; Berlin Darülfünun-ı Askerisi kadim müdürlerinden General Litzman'ın 'Seferber mevcudunda takım, bölük ve taburun muhabere talimleri' namındaki eserin en son Alman talimnamesine göre -ki bizim de kabul ettiğimiz talimname odur- tadil ve ıslah edilmiş dördüncü tab'ı bize o mebdeyi gösteriyor, ilk dersi veriyor.

Dağınık Nizamda Kumanda ve İdare-i Ateş Cüz-i Tamı Kaideten Takımdır

(Talimname, N: 166)

Filhakika eser-i mezkur mündericatının bu maksadın teminine pek ziyade medar olabileceğini gördüm. Ve bu eserin behemehal bizim lisanımıza naklolunması lüzumuna hüküm verdim ve fakat bunu benden evvel görmüş, okumuşların mevcudiyetini ve bunların dahi tabiaten benim gibi bir hükümde bulunmuş olduklarını kabul ederek, emel-i müştereke vusul için sarf olunan kuvvetlerin israfından ise diğer cihete sarfına karar verdim, fakat zannettiğim henüz olmadı; yalnız ben biraz gecikmiş oldum.

Bu teehhürü tazmin için kitabın tekmil münderecatının hitam-ı tercümesine intizardan sarf-ı nazar ederek her meselenin bir kitapçık halinde çıkmasını münasip gördüm. Zaten eser, tertibi cihetiyle buna pek müsaittir.

Bu isticale bahis olan diğer sebep de ordunun, takip etmekte olduğu edvar-ı talimiyye programıdır. Çünkü tabur talimine geçildiği zaman takımın esaslı bir surette talim ve terbi-

yesine medar olan birinci misal layık olduğu ehemmiyetle mütalaa edilmeyebilir.

Eserde ilk harfleriyle gösterilen zabitan isimleri yerine, bizim isimlerimizi koyduğum gibi ait olduğu harita -hakiki bir araziyi gösterdiği halde- ondaki isimleri de, bir ihtar-ı vakıfane üzerine bizim isimlerimizle tebdil ettim.

Filhakika böyle oluşu bizim için, meselenin mütalaa ve takibini teshil eder; şüphesiz ki müellifinin de maksadına mugayyir düşmez. Satırlar içinde parantez arasına alınan rakamlar Almanya Piyade Talimnamesi tercümesinin maddelerini gösterir.

Müellifin, eserin dördüncü tab'ı hakkındaki mütalaasıyla bütün muhteviyatına şamil olan mukaddimesinde müftekar olduğumuz fikir ve mütalaaların mevcut bulunması itibariyle onları da olduğu gibi bu ilk misalin baş tarafında bulundurdum.

Silah arkadaşımın hüsnü niyetinden emin olduğum için bu kitaba ait, her nevi cüstucuya elbette sarf-ı zaman etmezler zannındayım. Çünkü bilirler ki bu nevi iştigalat-ı hasiseye masruf olacak zaman, bunun gibi birçok meselelerin, ordumuza neşrine vakfetmekle daha pek çok kıymetli olur.

Selanik, Fi. 10 Şubat 1324
Erkânharbiye Kolağası
M. Kemal

Kadın ve Toplum Konusunda Osmanlı Döneminde Yayınlanmış Bir Yazı *

Bir devr-i teceddütte en ziyade şeref veren bir şey varsa o da o devirde, o medeniyette kadının işgal ettiği mertebe-i içtimaiye olduğuna zerre kadar şüphe etmemek icabeder. ... Tarihin baştan aşağı mütalaasından müsteban olan hakayik-i müsbitedendir ki, kadın, cemiyet-i beşeriye içinde layık olduğu mevki-i mertebeyi ihraz eylediği zaman, yaşadığı muhite, o muhitin icabettirdiği medeniyete pek büyük hizmetler ibraz etmiş, ve şu hizmetten âlem-i insaniyet büyük istifadeler eylemiştir. Bugün en büyük mesele, hususiyle Avrupa medeniyetinin bizi asırlarla geride bırakıp ilerlediği şu zamanda, en mühim zemin-i tefekkür dahi bu hakayiki gözümüzün önünde tutarak kadınların istikmalde ne gibi vezaif ile muvazzaf olduğunu, ne gibi hidemata amade bulunduklarını tayin edebilmektir.

Bir defa heyet-i içtimaiye arasında kadının terakki için, tekâmül için bir lazıme-i gayrı murafık olduğu umumiyetle anlaşılır. Her sınıf halk bu fikr-i ulvi ile terakkiyat-ı medeniyeye olan hisse-i irfanını terk ve teberrua başlarsa, hiç şüphe yok ki Heyet-i Osmaniye metin ve esaslı hatvelerle tarik-i terakkide yürümeye başlar. Şimdiye kadar serdedilen mütalaattan şu neticeyi istihsal etmek isteriz ki, bizde alelumum kadın, kendisine bahşedilen hukuk-u diniye ve medeniyyeye rağmen terbiye ve tahsili en ziyade ihmal edilmiş bir kısımdır. Şu halde efkar-ı umumiyede bir kadının okumaya mecburiyeti olup olmaması hakkında tereddüt bulunması ile sabittir.

* Metnin günümüz dilindeki karşılığı s. 339-340'tadır.

Şu halde bizim ilk atacağımız hatve külliyeti teşkil eden aile arasında fikr-i tahsili, taallum hissi ihtiyacını uyandıracak olacağı derkârdır. Bir defa kadınlarımız asırlardan beri bir din-i ulvinin kendilerine muhtaç kıldığı hukuk-u medeniyyeden bizzat istifade etmek için şeriat-i İslamiye'nin ta beşikten lahde kadar tahsilini emreylediği ilim ve marifet saye-i nuranuruna iltica ederler. Ve buna karşı göz yumanların havl ve herasını izaleye çalışıyorlar ise, vatana öyle büyük bir hizmet ifa ederler ki, bunun büyük olan mükafaatı istikbalde yine kendilerinin yetiştirmeye muvaffak olacakları evlad ve ahfadından bihakkın bekliyebilirler. Şimdi kadının en büyük vazifesi bundan ibaret olup bunun haricinde kalanlara maatteessüf 'Hayal-i baid'dir demekten kendimizi alamayız.

M. Kemal Atatürk'ün Biyografisi ile İlgili Olayların Kronolojisi

1881 — Mayıs Mustafa Kemal Atatürk'ün doğumu
1893 — Selanik Askeri Rüştiyesi'ne yazılması ve öğretmeni Mustafa Efendi'nin "Kemal" adını vermesi.
1895 — Manastır Askeri İdadisi'ne girmesi.
1899, 13 Mart — İstanbul Harp Okulu'na girişi.
1902 — Harp Akademisi, "Erkânıharp Sınıfı"na girişi.
1905, 11 Ocak — Yüzbaşı olarak Akademi'den mezun olması ve merkezi Şam'da bulunan V. Ordu emrine verilmesi.
1906 Ekim — Arkadaşlarıyla Şam'da "Vatan ve Hürriyet Cemiyeti"ni kurması.
1907, 20 Haziran — Rütbesinin kolağalığına (kıdemli yüzbaşı) yükselmesi.
Eylül — Selanik'te III. Ordu'ya tayin edilmesi.
1909, 13 Nisan — Hareket Ordusu Kurmay Başkanı olarak İstanbul'a gitmesi.
6 Eylül — Selanik'te III. Ordu Piyade Subay Talimgâhı kumandanlığına tayini.
1910 — Arnavutluk harekâtına, Mahmut Şevket Paşa'nın Kurmay Başkanı olarak katılması.
Fransa'da Picardie askeri manevralarına gitmesi.
1911, 13 Eylül — İstanbul'a Genelkurmay'a nakledilmesi.
27 Kasım — Binbaşı rütbesini alması.
1912, 9 Ocak — Trablusgarp'ta Tobruk taarruzunu başarı ile idare etmesi.

1912, 25 Kasım — Bahrisefit (Çanakkale) Boğazı mürettep kuvvetlerin Harekât Şubesi Müdürlüğü.
1913, 27 Ekim — Sofya Ataşemiliterliğine tayini.
1914, 1 Mart — Yarbaylığa terfii.
1915, 2 Şubat — Tekirdağ'da 19. Tümen'e tayini.
25 Şubat — 19. Tümen'in kuruluşunu tamamlayarak, Maydos'a hareket etmesi.
18 Mart — Çanakkale Zaferi.
25 Nisan — İtilaf devletlerinin Arıburnu'na asker çıkarmaları üzerine 19. Tümen Kumandanı olarak düşmanı durdurması.
1 Haziran — Albaylığa yükselmesi.
8-9 Ağustos — Anafartalar Grubu Kumandanlığı'na tayini.
10 Ağustos — Anafartalar cephesinde taarruz ederek düşmanı geri püskürtmesi.
1916, 14 Ocak — Edirne, XVI. Kolordu Kumandanlığı'na tayini.
1 Nisan — Tuğgeneral (mirliva) rütbesini alışı.
6-7 Ağustos — Bitlis ve Muş'u düşman elinden geri alması.
1917, 5 Mart — II. Ordu Kumandan Vekilliğine tayini.
18 Mart — Aynı orduya asaleten tayini.
5 Temmuz — VII. Ordu Kumandanlığı'na tayini.
20 Eylül — Ordu Kumandanı sıfatıyla memleketin ve ordunun durumunu açıklayan tarihi raporunu yazması.
Ekim VII. — Ordu Kumandanlığı'ndan ayrılarak İstanbul'a gelmesi.
15 Aralık — Osmanlı Veliahtı Vahdettin'le Almanya'ya gitmesi.
1918, 5 Ocak — Almanya'dan dönüşü.
Temmuz — Viyana, Karlsbad'da tedavi için bir ay kalması.
7 Ağustos — VII. Ordu'ya (Filistin) ikinci defa tayini.

26 Ekim — Düşmanın umumi taarruzu karşısında VII. Ordu birliklerinin Halep'in kuzeyine çekilmesi.

30 Ekim — Mondros Mütarekesi.

31 Ekim — Yıldırım Orduları Grubu Kumandanlığı'na tayini.

3 Kasım — İngilizlerin Musul'u işgali.

13 Kasım — İtilaf donanmalarının İstanbul'a girmesi.

13 Kasım — Yıldırım Orduları Grubunun lağvı üzerine İstanbul'a gelmesi.

21 Aralık — Meclis'i Mebusan'ın Padişah Vahdettin tarafından feshedilmesi.

1919, 30 Nisan — Merkezi Erzurum'da bulunan IX. Ordu Müfettişliğine geniş yetkilerle tayin edilmesi. (15 Haziran'dan sonra III. Ordu Müfettişliği).

15 Mayıs — Padişah Vahdettin ile görüşmesi.
Yunanlıların İzmir'i işgali.

16 Mayıs — İstanbul'dan Bandırma vapuru ile Samsun'a gitmek üzere hareket etmesi.

19 Mayıs — Samsun'a çıkması.

28 Mayıs — Havza'dan bütün memlekete, kumandanlara, mülki amirlere milli teşkilat kurmaları, köylere kadar her yerde miting tertip etmeleri ve düşman işgalini protesto etmeleri için tamim göndermesi.

22 Haziran — Amasya'dan, bir alarm işareti olan tamimde milli kuvvetleri bir gaye ve bir teşkilat çevresinde toplamak için Sivas Umumi Kongresi'ne çağırması.

23 Haziran — İstanbul Hükümeti'nin M. Kemal'i azli.

28 Haziran — Balıkesir Kongresi.

3 Temmuz — Erzurum'a gitmesi.

8-9 Temmuz — Ordu Müfettişliğinden ve askerlikten istifası

23 Temmuz — Erzurum Kongresi ve M. Kemal'in Başkan seçilmesi.

7-16 Ağustos — Alaşehir Kongresi.

4-12 Eylül — Sivas Kongresi ve M. Kemal'in Başkan seçilmesi.

7 Eylül — Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Kuruluşu.

11 Eylül — Heyet-i Temsiliye Başkanı seçilmesi.

12 Eylül — Padişah'ın İngiltere ile manda anlaşması imzalaması.

20-22 Ekim — Osmanlı Nazırları ile Amasya mülakatı ve protokolü.

7 Kasım — Erzurum'dan İstanbul Meclisi'ne mebus seçilmesi.

27 Aralık — Heyet-i Temsiliye ile Ankara'ya gelmesi.

1920, 12 Ocak — İstanbul'un İtilaf devletleri tarafından resmen işgali

17 Şubat — İstanbul'da Meclis-i Mebusan'ın toplanması.

16 Mart — Meclis-i Mebusan'ın Misak-ı Milli'yi kabul etmesi üzerine M. Kemal'in bütün devletlere ve parlamentolara protesto yazısı göndermesi ve Ankara'da yeni bir Millet Meclisi toplama teşebbüsüne geçmesi.

23 Nisan — Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin açılması.

24 Nisan — B. Millet Meclisi'ne Başkan seçilmesi.

11 Mayıs — İstanbul Hükümeti'nce idamına hüküm çıkarılması.

24 Mayıs — İdam cezasının Padişah Vahdettin tarafından onaylanması.

13 Eylül — Halkçılık programının Büyük Millet Meclisi'ne verilmesi.

Nisan-Ekim — İç isyanlar ve Yunanlıların ilerlemesi.

10 Ağustos — Memleketi parçalayan Sevr Muahedesi'nin Osmanlı Hükümeti tarafından imzalanması.

30 Ekim — Türk Ordusu'nun Kars'ı geri alması.

3 Aralık — Gümrü Muahedesi.

1921, 9-10 Ocak — Birinci İnönü Savaşı.

20 Ocak — Teşkilat-ı Esasiye (Anayasa) Kanunu'nun esas maddelerinin kabulü.

21 Şubat — Ankara Hükümeti'nin Londra Konferansı'na davet edilmesi.
12 Mart — İstiklal Marşı'nın kabulü ve Londra Konferansı'nın dağılması.
16 Mart — Moskova Muahedesi.
31 Mart / 1 Nisan — İkinci İnönü Zaferi.
23 Nisan — 23 Nisan'ın milli bayram olarak kabulü.
10 Mayıs — TBMM'de Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu kurulması ve kendisinin Grup Başkanı seçilmesi.
16 Temmuz — Ankara'da Maarif Kongresi'nin açılması.
5 Ağustos — Büyük Millet Meclisi tarafından Başkumandanlık görevinin ve yetkilerinin verilmesi.
23 Ağustos-13 Eylül — Sakarya Meydan Savaşı.
19 Eylül — Büyük Millet Meclisi'nce kendisine Mareşal rütbesi ile Gazi unvanının verilmesi.
13 Ekim — Kars Antlaşması.
20 Ekim — Fransa ile Ankara İtilafnamesinin imzası.
1922, 26 Ağustos — Kocatepe'den Büyük Taarruz'u idareye başlaması.
30 Ağustos — Başkumandanlık Meydan Savaşı'nı idare etmesi.
1 Eylül — Dumlupınar'dan "Ordular İlk Hedefiniz Akdeniz'dir. İleri!" emrini vermesi.
10 Eylül — İzmir'e girmesi.
3-11 Ekim — Mudanya Mütarekesi.
1 Kasım — Büyük Millet Meclisi tarafından Saltanatın kaldırılması.
17 Kasım — Vahdettin'in İstanbul'da İngiliz kumandanına mektupla müracaat ederek (16. XI. 1922) onlara iltica etmesi ve düşman zırhlısına binerek firarı.
18 Kasım — Büyük Millet Meclisi tarafından Abdülmecit Efendinin Halife seçilmesi.
22 Kasım — Lozan Konferansı'nın açılması.

1923, 4 Şubat — Lozan Konferansı müzakerelerinin kesilmesi.

17 Şubat - İzmir'de İktisat Kongresi'nin toplanması.

1 Nisan — TBMM'nin yeni seçimler için karar alması.

24 Temmuz — Lozan Muahedesi'nin imzalanması.

9 Ağustos — Cumhuriyet Halk Fırkası'nın kurulması.

11 Ağustos — İkinci Büyük Millet Meclisi'ne Başkan seçilmesi.

23 Ağustos — Lozan Muahedesi'nin T.B.M. Meclisi'nde tasdiki.

6 Ekim — Türk ordusunun İstanbul'a girmesi.

13 Ekim — Ankara'nın başkent oluşu.

29 Ekim — Cumhuriyet'in ilanı, ilk Cumhurbaşkanı seçilmesi.

1924, 3 Mart — Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Hilafetin ilgası.

1925, 28 Kasım — Şapka Kanunu'nun yürürlüğe girmesi.

26 Aralık — Milletlerarası takvim ve saatlerin kabulü.

1926, 17 Şubat — Medeni Kanun'un kabulü.

5 Haziran — İngiltere ile Irak hududu anlaşması.

1927, 15-20 Ekim — Büyük Nutku, C. H. P. İkinci Kurultayı'nda okuması.

1 Kasım - İkinci defa Cumhurbaşkanı seçilmesi.

1928, 20 Mayıs — Afgan Kralı'nın Türkiye'yi ziyareti.

9 Ağustos — İstanbul Sarayburnu'nda yeni harfler için nutuk.

1930, 3 Nisan — Kadınlara belediye seçimlerinde oy hakkı tanınması.

Ağustos — Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması.

23 Aralık — Kubilay'ın şehit edilmesi, Menemen olayı.

1931, 15 Nisan — Türk Tarih Kurumu'nun kurulması.

4 Mayıs — III. defa Cumhurbaşkanı seçilmesi.

1932, 12 Haziran — Irak Kralı'nın Ankara'yı ziyareti.

12 Temmuz — Türk Dil Kurumu'nun kurulması.

1933, 4 Ekim — Yugoslavya kralının İstanbul'da Gazi'yi ziyareti.

29 Ekim — Cumhuriyetin X. yılı.
1934, 9 Şubat — Balkan Antantı.
4 Mart — Fakülte ve yüksek okullara İnkılap Tarihi derslerinin konulması.
16 Haziran — İran Şahı'nın Ankara'yı ziyareti.
21 Haziran — Soyadı Kanunu.
24 Kasım — Gazi M. Kemal'e TBMM'nin (Atatürk) soyadını kanunla vermesi.
5 Aralık - Türk kadınlarına mebus seçme ve seçilme hakkı tanınması.
1935, 1 Mart — Dördüncü defa Cumhurbaşkanı seçilmesi.
1936, 9 Ocak — Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin açılışı.
31 Mayıs — Ürdün Kralı'nın Ankara'da Atatürk tarafından kabulü.
20 Temmuz — Montrö Anlaşması. (Boğazlar)
4 Eylül — İngiltere Kralı'nın İstanbul'da Atatürk'ü ziyareti.
7 Kasım — Türkiye- Sovyetler arası Bitaraflık Anlaşması'nın on yıl süre ile uzatılması.
22 Kasım — Fevzipaşa-Diyarbakır demiryolunun açılması.
1937, 9 Temmuz — Sadabat Paktı.
9 Ekim — Nazilli Bez Fabrikası'nın işletmeye açılması.
18 Ekim — Yunan Başbakanı'nın Ankara'da kabulü.
28 Ekim — Romanya Başbakanı'nın kabulü.
1938, 2 Eylül — Hatay Türk Devletinin kuruluşu.
15 Eylül — Atatürk'ün vasiyetnamesini yazması (açılışı 25 Kasım 1938).
10 Kasım — Atatürk'ün İstanbul'da ölümü.
21 Kasım — Ankara'da Etnografya Müzesi'nde geçici kabre törenle konulması.
1953, 10 Kasım — Anıtkabir'e törenle nakli.

1959–1968 Yılları Arasındaki Konferans ve Makalelerim

1) "Cumhuriyet Devrinde Kadın Haklarımız", Amerikan Kız Koleji'nde Konferans, İstanbul, Şubat 1959.

2) "Türk Kadınlarının Siyasi Haklarını Kazanması", 16 Nisan 1959, Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu Konferansları, No 9, Ankara 1967.

3) "Türk Gençliği Atatürk'e Cevap Verdi", *Ulus*, 10 Haziran 1960.

4) "Atatürk ve Cumhuriyet İdaresi", *Cumhuriyet*, 20 Haziran 1960.

5) "19 Mayıs Yıldönümü Vesilesiyle Atatürk'ün Fikir Cephesi", BBC Radyosu, Londra:19 Mayıs 1962; ve *Taymis'ten Üsküdar'a*, Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu Yayınları, No 8, 1964.

6) "Atatürk'ün Kumandanlık Vasıfları Üzerindeki Düşünceleri", Arge'de Konferans, 1 Kasım 1963.

7) "Atatürk'ün Milli Eğitim Üzerindeki Düşünceleri", *Cumhuriyet*, 1963.

8) "Atatürk'ün Plan Fikrine Verdiği Değer", *Sümerbank Mecmuası*, c. III, no:29, Kasım 1963.

9) *Atatürk ve İlim*, Arge, broşür, 6 Mart 1963.

10) "Atatürk'ün Vatandaşlık Hak ve Vazifeleri Üzerindeki Düşünceleri", Türk Tarih Kurumu'nda Konferans; ve *Belleten*, c.XXVII, no:108, 4 Ocak 1963.

11) "Ta Van'a Trenle Gidiyoruz", *Sümerbank Mecmuası*, c.IV, no:41, özel sayı, 1964 Kasım ve *Ulus*, 10 Kasım 1964.

12) "Eşit Hak Eşit Görev", *Sümerbank Mecmuası*, c.IV, no:41, özel sayı, Kasım 1964.

13) "Ayasofya'nın Atatürk'ün Emriyle Müze Olması Hakkında", 10 Mayıs 1964.

14) "Bursa'da 23 Nisan", 4 Mayıs 1964.

15) "Basının Halk Efkârı Üzerindeki Önemli Tesirleri", *Bolu Kültür ve Yardımlaşma Derneği aylık yayın organı Çele*, no:11, Ocak 1964.

16) "Türk İnkılapları", UNESCO Haftası, Erzurum, Kars, Trabzon, Temmuz 1964.

17) "Seçim Haklarımız", *Sümerbank Mecmuası*, c.IV, no:43, Ocak 1965.

18) "M. Kemal Çanakkale Savaşlarında", *Sümerbank Mecmuası*, c.V, no:53, özel sayı, 9 Kasım 1965.

19) "Orman ve Ağaç", *Orman ve Av Mecmuası*, no:12, Aralık 1965.

20) "Atatürk ve Dil Bayramı", *Türk Dili*, no:170, Kasım 1965.

21) "Cumhuriyet Devrinde Kadın Haklarımız", Ankara Radyosu'nda, 20 Aralık 1965.

22) "Kadın Haklarımızın Tanınması Devrinden Birkaç Anı", konuşma, Türk-Amerikan Derneği, 20 Ocak 1965, Ankara.

23) "Yeni Tarih Anlayışı ve Medeniyet Tarihi", UNESCO Haftası, Balıkesir-Aydın, 11 Haziran 1965.

24) "Büyük Nutuk'ta Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi", *Belleten*, c.XXX, no:120, Ekim 1966.

25) "Erzurum Kongresi", *Türk Ansiklopedisi*, 24 Aralık 1966.

26) "Halkevlerinin İlk Kuruluşu", *Halkevleri Dergisi*, Özel Sayı 1, 29 Kasım 1966.

27) Kanuni'nin 400. Ölüm Yılı Semineri'nde Konuşma, İstanbul, 9 Eylül 1966.

28) "Türkiye Tarihi Üzerine", Eylül 1966.

29) "Milliyetin Temeli Olan Dil Birliği", *Türk Dili*, no:182, Kasım 1966.

30) "Türk İnkılaplarından Devlet Sisteminin Değişmesi ve Tarih Anlayışının Mahiyeti", 1966.

31) "Atatürk Kızılcahamam'da", *Kızılcahamam Öğretmenler Derneği Özel Yayını*, no:1, 16 Temmuz 1966.

32) "Kurtuluş Savaşı", Uşak UNESCO Haftası, Uşak Lise Salonu, 13 Şubat 1966.

33) "Ağaca Sevgi", *Halkevleri Dergisi*, no:5, 1 Mart 1967.

34) "Atatürk'ün Hükümet Otoritesine Verdiği Değer", Polis Koleji'nde Konferans, 10 Mayıs 1967.

35) "Türk Tarih Anlayışı ve Medeniyet Tarihinin Esas Meseleleri", Konferans, *Bayındırlık Bakanlığı Ankara Yapı İşleri Haber Bülteni*, no:36, 7 Mart 1967 ve Türk-Amerikan Üniversiteliler Derneği, İstanbul, 17 Mart 1967.

36) "Atatürk Devrinde Arkeoloji Çalışmaları", Ankara Hitit Müzesi'nde Konferans, 17 Mayıs 1967.

37) "Atatürk'ün Önderliğinde Kültür Devrimi", RCD Semineri, Kasım 1967 ve *Halkevleri Dergisi*, no:14, 1967.

38) "Türk Kadın Haklarının Tanınmasının Kültür Devrimindeki Yeri", RCD Semineri, Kasım 1967 ve *Halkevleri Dergisi*, no:16–17, 1968.

39) "Atatürk'ün Güzel Sanatlara Verdiği Önem", Büyük Tiyatro'da Konferans 10 Kasım 1967 ve *Tiyatro Dergisi*, no:39, 1968.

40) "Ankara Belediye Binası (İkinci Büyük Millet Meclisi)", 10.1.1968, Ankara Belediyesi.

41) "Yeni Harflerin Kabulü ve Millet Mekteplerinin Açılışı Esnasında Milli Eğitim Bakanı M. Necati'nin Ölümü", *Belleten*, c.XXXII, no:25, Ocak 1968.

42) "Türkiye'nin Birliğini Temin Eden Belgeler", Ankara Televizyonunda İlk Türk İnkılap Tarihi Dersi, 31 Ocak 1968.

43) "23 Nisan'ın Yıldönümü", Ankara Televizyonu, 23 Nisan 1968.

44) "Balkan Antantı, 1934", *Belleten*, c.XXXIII, no:126, 1968.

45) "Atatürk'ün Prensipleri", Atatürk'ü Anma ve Anılarını Koruma Derneği adına Samsun Gazi Kütüphanesi"nde konferans, 7 Temmuz 1968.

46) "M. Kemal Tevfik Fikret'in Aşiyanında", *Belleten*, 10 Kasım 1968.

47) "Kurtuluş Savaşı'nın Bazı Belgeleri ve Atatürk'ün İnkılap Prensipleri", *Belleten*, 10 Kasım 1968.

Bu listeye, 1937–1983 tarihleri arasında makale ve konferanslarımdan ilaveler yapılabilir. Cumhuriyet devrini bütün ayrıntılarıyla konu alan ve araştırmacılar için büyük yarar sağlayacak olan bir kitabı da okuyucularımıza tavsiye etmek isterim:

Prof. Dr. Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi (1918–1938)*, Türk Tarih Kurumu, Cumhuriyet'in 60. Yıldönümü Yayını, Dizi XVI, no:49, Ankara:1983.

1930–1983 Yılları Arasında Kitap Olarak Çıkan Yayınlarımın Listesi

1) *İntihab (Seçim)*, 71 sayfa, Devlet Matbaası, İstanbul:1930.
2- *Askerlik Vazifesi*, 77 sayfa, Devlet Matbaası, İstanbul:1930.
3- *Vergi Bilgisi*, 93 sayfa, Devlet Matbaası, İstanbul:1930.
4- *Şirketler ve Bankalar*, 172 sayfa, Milliyet Matbaası, İstanbul:1930.
5- *Vatandaş İçin Medeni Bilgiler*, 141 sayfa, Milliyet Matbaası, İstanbul:1930.

Bu kitaplardaki yazıların bir kısmı doğrudan doğruya Atatürk'ün notları veya O'nun tavsiyesiyle çeşitli mütehassıslar ve kuruluşlardan topladığım bilgilerden meydana gelmiştir. Bunların hepsinin satış geliri Çocuk Esirgeme Kurumu'na verilmiştir.

Askerlik Vazifesi, Bursa Işıklar Lisesi'ndeki asker yetimlerine, diğerleri ise çeşitli maksatlara yardım için tahsis edilmiştir.

5 Numaradaki kitap, Maarif Vekâleti, Milli Talim ve Terbiye Dairesinin 7 Eylül 1930 tarih ve 2197 numaralı emirleriyle ortaokullarda ders kitabı olarak kabul edilmiş ve 1935 yılına kadar ihtiyaç oldukça yeniden bastırılmıştır.

Tarih Kitapları

1- *Türk Tarihinin Ana Hatları*, 605 sayfa, (Kolektif eser, Türk Tarihi Tetkik Heyeti). Maarif Vekâleti Yayınları, İstanbul:1930.

Türk Tarihinin Ana Hatları, Medhal kısmı, 87 sayfa, (Kolektif eser, Türk Tarihi Tetkik Heyeti) Maarif Vekaleti Yayınları, İstanbul:1931.

2- *Türk Tarihi Hakkında Mütalaalar*, Afet İnan, Prof. Sadri Maksudi ve Dr. Reşit Galip, 26 sayfa. Türk Ocakları Neşriyatı, 1930.

3- *Recherches sur les caracteres anthropologiques des populations de la Turquie, (Enquete sur 64.000 individus)*, 175 sayfa, These presentee a la Faculte des Sciences Economiques et Sociales de L'Universite de Geneve, pour l'obtention du grade de docteur en sociologie. La Faculte des Sciences Economiques et Sociales, sur le preavis d'une commission composee de M. le Dr. L. Mayet Prof. a la Faculte des Sciences de L'Universite de Lyon et de M. M. les Professeurs A. Babel, P. E. Martin et E. Pittard, ont avise l'impression de la presente these, sans entendre par la emettre d'opinion sur les propositions qui y sont enoncees. Geneve:14 Juillet 1939

Le Doyen de la Faculte: Antony Babel. No:61, Imperimerie Albert Kunding. Geneve. 1939. - *L'Anatolie le pays de la 'Race' Turquie. Recherches Sur Les Caracteres Anthropologiques des Populations de la Turquie (Enquete sur 64.000 individus).*

Publication de la faculte des Sciences Economiques et Sociales de L'Universite de Geneve 175 sayfa. Vol. II, Perface de M. Le Prof. Eugene Pittard, Recteur de L'Universite, Imp. Albert Kunding, Geneve:1941.

- *Türkiye Halkının Antropolojik Karakterleri ve Türkiye Tarihi*, 198 sayfa, Türk Tarih Kurumu Yayınları VII, Seri No 15, grafik ve resimli, Tarih kısmına ilavelerle, TTK Basımevi, Ankara:1947.

4- *Aperçu General sur L'Historie Economique de L'Empire Turc-Ottoman*, Preface de M. le Prof. Antony Babel, 114 sayfa, resimli, Türk Tarih Kurumu Yayınları VIII, Seri No 6, Maarif Matbaası, İstanbul:1941.

- İkinci baskı, Dizi VIII, Sayı 6, TTK Basımevi, Ankara, 1976.

5- *Atatürk Hakkında Konferanslar. Türk Devrim Konferansları*, Prof. Enver Ziya Karal ile beraber, 78 sayfa, DTCF Yayınları, No:56, TTK Basımevi, Ankara, 1946.

6- *Atatürk'ten Hatıralar*, 200 sayfa, 25 makale, TTK Basımevi, Ankara:1950.

7- *Atatürk'ü Anarken*, 180 sayfa, TTK Basımevi, Ankara:1955. (Geliri Afyon, Zafertepe anıt ve tesislerine verilmiştir.)

- İkinci baskı, 206 sayfa, Ankara:1956.

8- *Türk Amirali Piri Reis'in Hayatı ve Eserleri. Piri Reis'in Amerika Haritası (1513–1528)*, Resimli ve haritalı, 69 sayfa, küçük boy, Harita Um. Md. ve TTK, Ankara:1954.

- *The oldest Map of America, Drawn by Piri Reis*, 64 sayfa, İngilizceye çeviren: Leman Yolaç, Harita Um. Md. ve TTK, Ankara:1954.

- *Piri Reis'in Hayatı ve Eserleri, Amerika'nın En Eski Haritaları*, 89 sayfa, 4 renkli resim, haritalar, TTK, VII. Dizi, Sayı 69, Ankara:1974.

Aynı kitap, ilavelerle 117 sayfa, TTK, Dizi VII, Sayı 692, 1983.

- *Life and Works of Piri Reis, The Oldest Map of America*, Translated by. Dr. Leman Yolaç- Prof. Dr. Engin Uzmen, 88 sayfa, resimli ve haritalı, TTK yayınları, Dizi VIII, Sayı 69, TTK Basımevi, Ankara:1975.

9- *Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti*, resimli ve haritalı, 393 sayfa, TTK Yayınları, Dizi XIII, Sayı 6, TTK Basımevi, Ankara:1956.

10- *Mimar Koca Sinan*, resim ve haritalı, 64 sayfa, küçük boy, Türkiye Emlak ve Kredi Bankası, Ankara:1956.

- İkinci baskı, ilavelerle büyük boy, 88 sayfa, resimli, Türkiye Emlak Kredi Bankası Yayını, No 3, Ankara:9 Nisan 1968.

11- *Herkesin Bir Dünyası Var* (makaleler), 191 sayfa, küçük boy, TTK Basımevi, Ankara:1958.

12- *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, 304 sayfa, 49 belge ve resim, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, No:9, Ankara:1959.

- İkinci baskı, 351 sayfa, 50 resim ve belge, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ajans Türk Matbaacılık Sanayi, Ankara:1968.

- Üçüncü baskı, 354 sayfa, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara:1981.

- Dördüncü baskı, Ankara:1984.

13- *Atatürk'ün Askerliğe Dair Eserleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, No 8, Ankara:1959.

14- *Tarih Üzerine İnceleme ve Makaleler*, 444 sayfa, Ankara:1960.

15- *L'emencipation de la femme Turque*, 70 sayfa, UNESCO Yayınları, Liege (Belgique):1962.

- *The Emancipation of the Turkish Women*, 63 sayfa, UNESCO Yayınları, Amsterdam:1962.

- "Atatürk et lemancipation de la Femme", *Le Courrier d'UNESCO*, XVI. Annee, (Fransızca, İngilizce, İspanyolca, Rusça, Almanca, Arapça, Japonca, İtalyanca), Aralık 1963.

16- "Taymis'ten Üsküdar'a - From the Thames to Scutari", İngilizceye çeviren Prof. Dr. Engin Uzmen, Londra BBC, Türkçe yayınlarda konuşmalar, 88 sayfa, Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu Yayınları, No 8, Ankara:1964.

17- *Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması - Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, 169

sayfa, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Atatürk Serisi, No 10, İstanbul:1964.

- İkinci baskı, ilavelerle 185 sayfa, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul:1968.

- Üçüncü baskı, ilavelerle 280 sayfa, belgeler ve resimler, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul:1975.

- Dördüncü baskı, ilavelerle 293 sayfa, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul:1982.

18- *Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, 557 sayfa, TTK Yayınları, Dizi XVI, Sayı 9, TTK Basımevi, Ankara, 1969.

19- *Atatürk'ten Yazdıklarım*, 60 sayfa metin, 26 sayfa el yazısı, 7 resim, küçük boy, Ankara:1969.

20- "Kayseri Gevher Nesibe Şifaiyesi", 28 sayfa, 24 resim ve plan, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, No 8, Ankara:1969 (1954–1968 yılları arasında bu konuda yazdıklarımdan özetlenmiştir. 20 Nisan 1969, Hacettepe Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Fakültesi Temel Tıp Bilimler Enstitüsü'nün Kayseri'de temel atma töreni münasebetiyle).

21- *Tarih'ten Bugün'e, 23 Nisan 1920 Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılışının Ellinci Yıldönümü İçin Konferans ve Makaleler*, 240 sayfa, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara:1970.

22- *"Mesud'um Çünkü Muvaffak Oldum" Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları (1000) Temel Eser, No 55, İstanbul:1971.

23- *"Devletçilik" İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı* 1933, TTK Yayınları, Dizi XVI, Sayı 14, Ankara:1972.

24- *İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı 1936 Raporları* - Önsöz, TTK, Dizi XVI, Sayı 21, Ankara:1973.

25- *Ellinci Yılda Tarih'ten Geleceğe*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 130 sayfa, Ankara:1973.

26- *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, 180 sayfa, resimli, haritalı, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, Cumhuriyet'in 50. Yıldönümü Yayını, No:10, Ankara:1973.

- İkinci baskı, 222 sayfa, resimli ve haritalı, Dizi XVI, No:34, TTK, Ankara:1977.

- A History of the Turkish Revolution and Turkish Republic, Basın Yayın Genel Müdürlüğü tarafından Prof. Dr. Ahmed Uysal'a İngilizceye çevirisi yaptırılmış ve 1981'de Pars Matbaası'nda basılmıştır.

27- *Cumhuriyetin 50. Yılı İçin Köylerimiz*, 118 sayfa, TTK, Dizi XVI, Sayı 36, Ankara:1978.

28- *Atatürk'ten Mektuplar*, 103 sayfa, Dizi XVI, Sayı 42, TTK, Ankara:1981.

29- *İzmir İktisat Kongresi (17 Şubat- 21 Mart)*, 104 sayfa, Dizi XVI, No:46, TTK, Ankara:1982.

30- *Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları*, 71 sayfa, el yazıları, TTK, Dizi XXIII, No:7, Ankara:1983.

Not: Yazılarımda soyadımı bitişik olarak kullanıyorum. Sebebi şudur: 1940'tan önceki yayınlarım Afet adıyla çıktığı için, bibliyografik tasnifte bu isme göre yer almıştır. Diğer taraftan A. İnan adları ile yayınlarım karıştırılmaktadır. Bunun için yayınlarımı A. AFETİNAN olarak yazıyorum.

Afet İnan'ın Albümünden

Atatürk Çankaya Köşkü'nün balkonunda.

Mustafa Kemal 1921 yılında Yunanlılara karşı saldırı hazırlıklarının sürdüğü bir dönemde çıktığı gezide, o dönemde Anadolu'da taşımacılık işinde önemli payları olan ve cepheye yiyecek taşıyan devecileri de ziyaret etmişti.

Mustafa Kemal yurt gezilerinden birinde, savaşta tahrip görmüş bir köprüyü yürüyerek geçerken (üstte).
Bir Anadolu şehrinde ağırlanırken (altta).

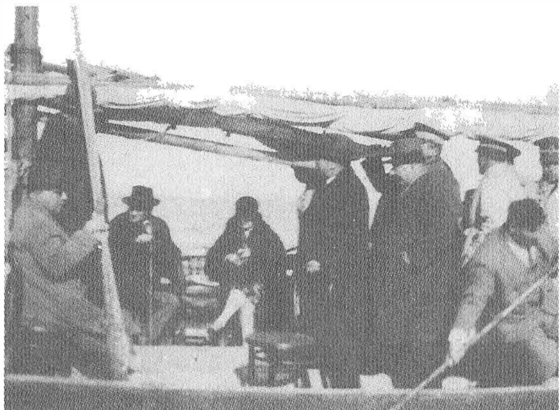
Mustafa Kemal 1930 yazında Yalova'da Millet Çiftliği'nde kaldığı sıı
o sırada Paris büyükelçisi olan yakın dostu Fethi Okyar'ı ağırlamış
Atatürk solunda Tahsin Uzer, Fethi ve Galibe Okyar,
sağında Afet İnan ile inşaat başında (üstte).
Galibe Okyar, Mustafa Kemal, Afet İnan aynı yerde (altta).

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın temelleri Yalova'da atılmıştır. Resimlerde görülen inşaat, yıkılmadan yeri değiştirilecek bir köşk için yapılan hazırlıklara aittir. Tahsin Uzer, Kılıç Ali, Galibe-Fethi Okyar, Mustafa Kemal ve Afet İnan kalabalık bir grupla temel çukurunun başında bilgi alırken (üstte). Afet İnan, Atatürk ve Fethi Okyar yeri değiştirilen köşkü izlerken (altta).

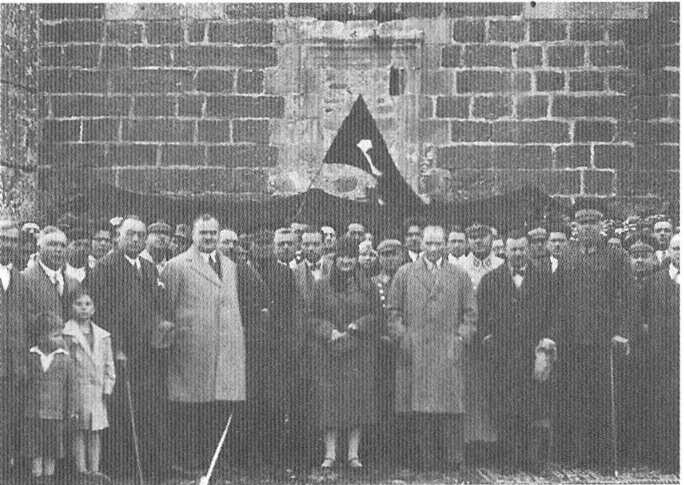

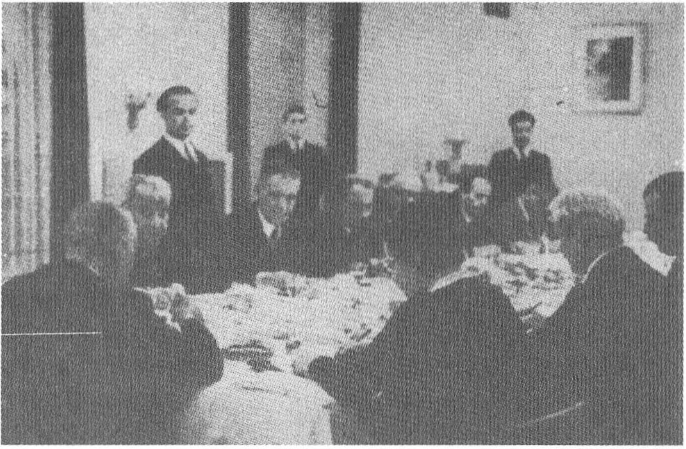
Mustafa Kemal 6-12 Mart 1930 tarihlerindeki Antalya gezisinde Afet İnan ile.

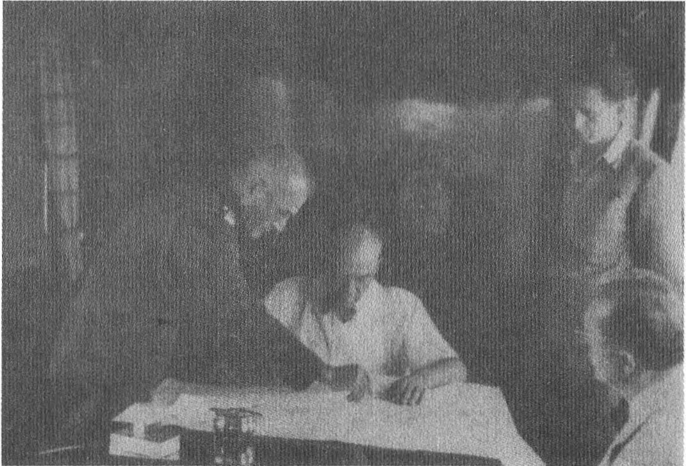

Mustafa Kemal Mart 1930'daki Antalya gezisinde Belkıs Harabeleri'ni ve buradaki Aspendos tiyatrosunu da ziyaret etmişti.

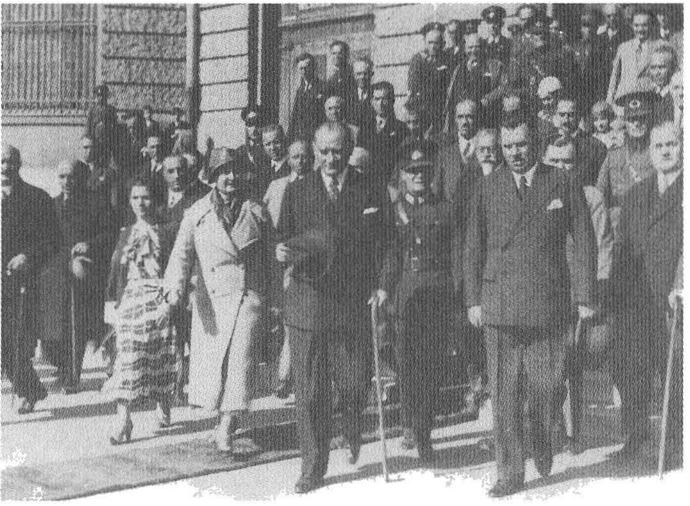
Atatürk sofrada yazı yazdırırken: Yunus Nadi (Abalıoğlu), Yusuf Ziya Özer, N. Hazım Onat, İbrahim Nemci Dilmen, İsmail Müştak Mayakon, Ruşen Eşref Ünaydın, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Afet İnan (üstte). Atatürk tren vagonunda yaverden harita üzerinde bilgi alırken (altta).

Mustafa Kemal, Çankaya'da şimdi müze olan Eski Köşk'te tarih çalışmaları sırasında Afet İnan ve Tevfik Bıyıklıoğlu ile (üstte). Atatürk Adalet Bakanı Şükrü Saracoğlu ile otururken Afet İnan'ın tarih konulu bir metni okumasını dinliyor (altta).

Atatürk 1919'da ayrıldığı İstanbul'a 1927'ye dek gelmemişti. Bu tarihten sonra ise sık sık İstanbul'a ziyaretlerde bulundu. Fotoğraflar 1933'teki ziyaretine aittir.

Atatürk 1935 yazında Florya'da inşaatı başlayan ve beş hafta içinde tamamlanan Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nün inşaatını denetlerken. Üstteki fotoğrafta solunda Hasan Rıza Soyak, sağında Afet İnan ve Kılıç Ali ile. Alttaki resimde köşkün inşa edileceği platformdan Kılıç Ali ve Afet İnan'la sahili seyrederken.

Atatürk 1937'de düzenlenen Trakya Askeri Manevraları'nda. Üstteki resimde (soldan) Fahrettin Altay, Cevat Abbas Gürer, Cevdet Kerim İncedayı ve Afet İnan'la beraber. Alttaki resimde Behçet Kemal Çağlar, Afet İnan, Fahrettin Altay ve Salih Bozok ile.

1937'deki Trakya Manevraları'nda.

Atatürk Celal Bayar ve Afet İnan'ın da bulunduğu bir tekne gezintisinde.

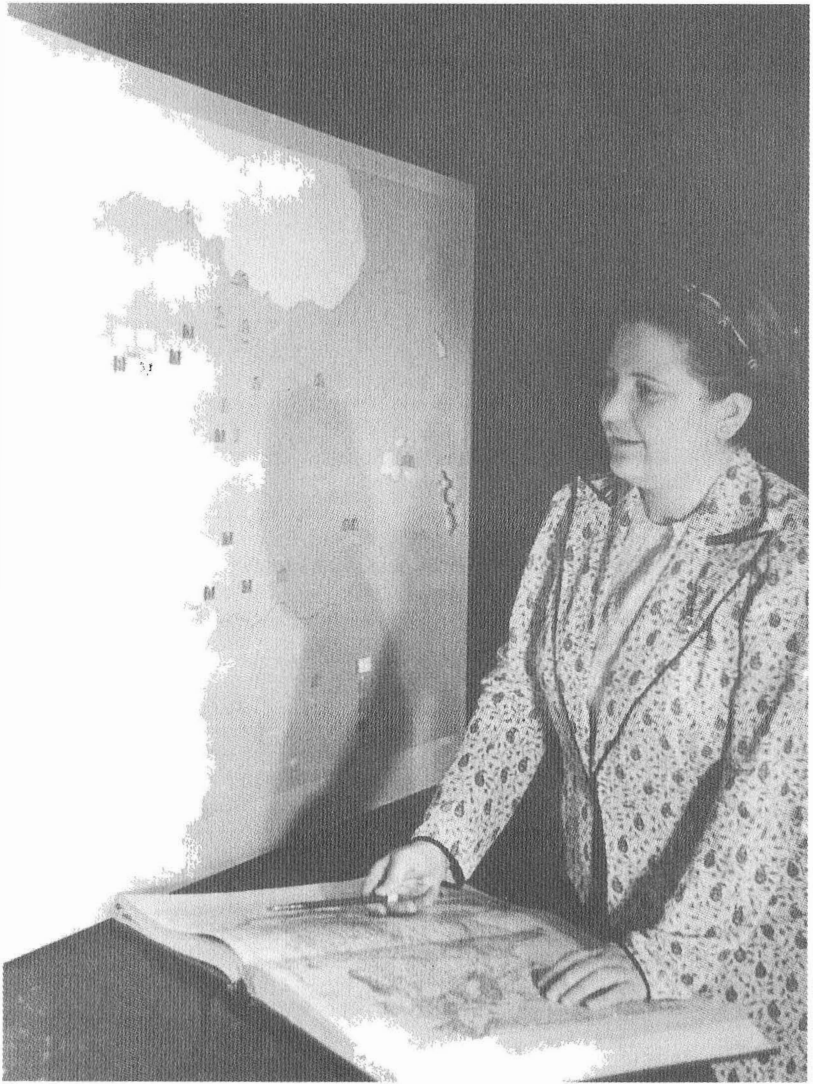

Atatürk ve Afet İnan bir çalışma sırasında (üstte).
Bir yatta Atatürk ve Afet İnan halka oynarken (altta).

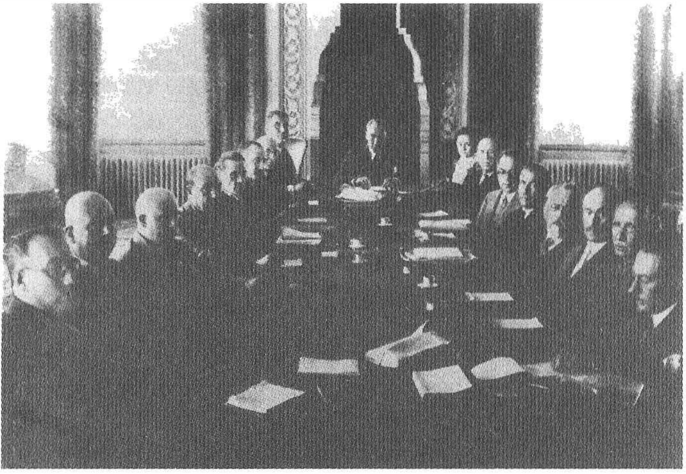

Afet İnan, tarih öğretmenliği yaptığı Ankara Kız Lisesi'nin önünde Atatürk ve İsmet İnönü ile beraber (üstte). 1937'de katıldığı Bükreş Uluslararası Tarih Kongresi'nde tebliğini okurken (altta).

Afet İnan 1937'deki II. Tarih Kongresi için Dolmabahçe Sarayı'nda açılacak serginin hazırlıklarını yürütürken.

Atatürk Türk Tarih Kurumu'nun 19 Temmuz 1931'de Ankara'daki toplantısında başkanlık koltuğunda (üstte). II. Türk Dil Kurultayı'nda Türk ve yabancı katılımcılarla beraber (altta).

Atatürk Cenevre Üniversitesi profesörlerniden Eugene Pittard ve eşi ile bir çalışma sırasında (üstte). II. Tarih Kongresi için Dolmabahçe Sarayı'nda açılan sergide bir maketin başında Atatürk Afet İnan'dan bilgi alırken (altta).

15 1934

Balkan milletlerinin birliğine
çalışan, kıymetli murahhas-
ların huzurunda bulunmak-
tan ve onları muhabbetle
selamlamaktan duyduğum
bahtiyarlık çok büyüktür.

Balkan milletleri bugün,
Yunanistan, Arnavutluk,
Yugoslavya, Bulgaristan,
Romanya ve Türkiye gibi
müstakil
bir takım siyasi mevcu-
diyetler halinde bulunuyor-
lar. Bütün bu devletlerin
sahipleri olan milletler
asırlarca
[illegible] yapa-
[illegible]
mışlardır. Denilebilir ki
bugünkü Balkan Devletleri
Osmanlı İmparatorlu-

Atatürk'ün Balkan Antantı'nın ilk çalışmalarında Fransızca olarak söylediği, kendi el yazılarıyla hazırladığı, nutkun orijinalinin fotokopisi.

2)

günün yavaş yavaş
yıpranması ve nihayet
tarihe gömülmesinin ~~netice-~~
o ~~[illegible]~~ tarihî netice-
ridir. Bu itibarla
~~bugünkü~~ Balkan millet-
lerinin asırlara şâmil
müşterek bir tarihi
vardır. Bu tarihin elemli
hatıraları varsa, onlara
sahip olmakta bütün
balkanlılar müşterektir.
türklerin hissesi ~~ne~~ ise en ağır
ve acı olmuştur.

İşte, siz, muhterem
Balkan milletleri mümes-
silleri; mazinin karışık
his ve hesaplarının üstüne
çıkarak daha derin

3)

esasları kuracak
kardeşlik ve daha
geniş birlik ufukları
açacaksınız; unutul-
muş büyük hakikat-
leri ortaya koyacak-
sınız!

Muhterem milletler
murahhasları;

Balkan milletleri,
bugün içtimai ve siya-
si ne çehre arz ederlerse
etsinler, onların Asya-
nın ortasından gelen
aynı kandan, yakın
soylardan müşterek
ceddleri olduğunu
unutmamak lazımdır.

4)

Karadenizin şima-
linden ve cenubun-
dan, binlerce seneler
deniz dalgaları gibi
birbiri ardınca gelip
insan kütleleri, başka
başka atlar taşımış
olmalarına rağmen
aynı
bir tek beşikten
çıkan aynı kandan
kardeş kavimlerden
başka bir şey
değillerdir. Görüyorsunuz ki Balkan [illegible]
yakın [illegible]den
ziyade, derin mazi-
nin kırılmaz çelik

5)

Halkalarile, birbirleri-
ne pek ala baglana bi-
lir. Bir bu türlü beşeri
ve siyasi ~~#~~ ihtiraslarla,
bazı
dinî ayrılıklarla, tarihi
hadiselerin ~~[illegible]~~ bıraktığı
dargın izlerle, geçmiş
zamanlarda, gevşetil-
miş, hatta unutturul-
muş olan, Hakiki bağla-
rın ihya olunması
lazım ve faydalı olduğu
zamanı
devre girdik.

Bir an için bütün
bu, maziye gömülü
olan, Hatıralardan
sarfı nazar etsek
bile. Bu günün

6)

Hakiki icapları balkan
milletlerinin, Devrin
Hürmet ve riayete mecbur
kıldığı yepyeni şartlar
ve kayıtlar altında
birleş~~[illegible]~~melerinde
ki faydanın büyük
olduğunu göstermek-
tedir. Balkan birliği-
esasi
nin) hedefi, karşılıklı
siyasi müstakil mevc-
udiyete saygı ile dikkat
ederek iktisadi sahada,
medeni ve insani kültür
Vadisinde teşrik mesai
eylemek olunca; böyle

7) medeni beşeriyet
tarafından takdirle
karşılanacağına
şüphe edilemez.

Asırlardan ve asırlardan beri, zavallı beşeriyeti mesut etmek için tutulan yolların, kullanılan vasıtaların verdikleri neticelerin ne derece emniyetbahş oldukları tetkike şayan değil midir?

Artık, insanlık mefhumunu vicdanlarımızı, hislerimizi tasfiyeye yardım edecek kadar

8) yükselmiştir. Yaşayışları ve onların ...
Medeni insan gözüyle ve yüksek vicdani hislerle müşahede ve mütalaa edersek şu neticeye vasıl oluruz:

İnsanları mesut edeceğim diye insanları birbirine boğazlatmak gayri insani ve teessüfe şayan bir yoldur.

İnsanları mesut edecek yegâne vasıta onları birbirlerine yaklaştırarak, birbirlerini sevdirerek

karşılıklı maddi
ve manevi ihtiyac-
larını temine yara-
yan hareket ve faali-
yettir.

Cihanın sulhu
içinde beşeriyetin hakiki
saadeti ancak
bir yüksek ideal
yolcularının çoğal-
ması ve muvaffak
olmasile mümkün
olacaktır.

Size, tuttuğunuz
şerefli insanlık yolun-
da, intisal [illegible]

Ciddi ve devamlı
muvaffakiyetler
[illegible]
ve temsil eylediğiniz
Balkan milletlerine
geniş refah ve saadet-
ler dilerim.

Teşebbüsünüzün,
[illegible] cihan sulhüne
hizmet edici, insani
bir amil [illegible]
meydana getireceği
emniyesile, sizleri tekrar
hürmetle selamlarım.

BEŞER TARİHİNE

~~[illegible]~~

Giriş

~~Uzak mazinin bugünkü hayatlarımızda, müesseselerimizde hâlâ yaşamakta olduğu görülüyor. Bunun sebebi ve insanların birleşip müştemek bir cemiyet halinde yaşayışlarının ilk safhaları az çok anlaşılmadıkça, bugünün geniş siyasî, içtimaî, iktısadî meselelerini anlamak güçtür. Bu müşkülü yenmek için insanın nereden ve nasıl geldiği hakkında ilmî idrak sahibi olmak lâzımdır.~~

~~[illegible]~~ insan, bugünü anlamak için dünü bilmeğe; dünkü işleri kavramak için, daha evvel geçmiş günlerin, nihayet uzak zamanların vakalarını hatırlamağa mecbur oluyor. Bu suretle, insan, içinde bulunduğu vaziyetin, işlerin, hakikî başlangıcını anlamak istedikçe geriye doğru çekildiğini duyar. ~~[illegible]~~ yaylâlarına ve oralarda eski zamanlarda yaşamış insanlara kadar gider. Fakat bu da kâfi gelmez; daha geriye, ilk insanlara ve nihayet ilk hayata ve bunun ilk belirdiği yere kadar iner.

~~Geriye doğru olan bu fikrî seyahat, muhtelif şubeden birçok âlimlerin, [illegible] son 100 sene zarfında keşfedebildikleri, şeniyet sahasında vuku bulur. Bu kaşifler, mazi hakkındaki bilgilerimizin hududunu teşkil ederler.~~

~~Bundan 100 sene sonra, 2000 de [illegible] ihtimal ki bugünkü [illegible]~~, akla hayret

— 5 —

not

Atatürk'ün, Türk Tarih Kurumu'nun çıkardığı kitapları üzerinde kendi el yazısı ile düzeltme ve ek notları vardır. Beşer Tarihine Giriş'*te görüldüğü gibi o, eski harfleri sadece not olarak kullanmaktadır.*

– I –

Büyük Millet Meclisinin [redacted] Sayın
üyeleri [redacted]

Büyük Millet Meclisinin dördüncü devresinin dördüncü toplanma yılını açarken , Ulusun değerli Vekillerine saygılarımı sunarım .

Geçen yıl içinde , yurtta çok gerekli işler görülmüştür . Dış işlerindeki arasız çalışmalarımız,da , genel sıyasamıza ; ulusal ülkümüze uygun olarak başarılmıştır . Bundan ötürü, Büyük Meclisin Ulus işlerindeki özeni , Ulusumuzun canlılığı , gerçekten öğünç ile anılmaya değer .

Atatürk'ün Büyük Millet Meclisi'nin dördüncü toplanma yılını açış konuşması (Kasım 1934). Atatürk, bu metninde de kendi el yazısıyla düzeltmeler yapmıştır.

Arkadaşlar ,

Ülkenin ökonomik kurumunu berkiterek genişletmek , en önde tuttuğumuz işlerdendir . Onun için , sanayi programımızı , durmadan , yürütmekteyiz .

Tasarlanan fabrikalardan çoğunun temelleri atılmıştır ; hepsinin kurulup işletilmesi için,fence , maliyece gerekenler de bulunmuştur .

Ülkenin , en belli eksiklerini giderecek olan bu fabrikaları , çok geçmeden,kurup işletmek , Hükûmetin en önde göreceği işlerden olacaktır .

+x+

Ticaret bağlılıklarımız , karşılıklı, denk anlaşmalar çevresi içindedir .

Ökonomik sıkıntının ortaya çıkardığı yeni gidişler içinde , yeni ticaret yöndemlerinin eyilikleri ~~[illegible]~~ görülmüştür . Ancak , bir yandan da , dış ticaretimizi , yardımcı kurumlarla , doğru bilgilerle kolaylaştırmak yolları araştırılmalıdır .

Arkadaşlar ,

Bilirsiniz ki, dışarıya sattıklarımızın başlıcası , ekim ürünlerimizdir . Bu yıl, ürünlerimizden birnicesinin değeri geçen yıllara göre daha elverişli olmuştur . Yapılan siloların da , yurdumuzun üstün güzellikte olan ürünlerini , piyasalara

tanıtmakta çok yardımı olacaktır .Bununla birlikte , ekim içine ürünlerimizin arıtılmasına [redacted] bütün özeninizi vermeniz çok yerinde olur .

Arkadaşlar ,

Yurdun bayındırlığı programı büyük durumdan emekle yürütülmektedir .

Bugün , yapılmakta bulunan yeni demiryolları beş yüz kilometroyu geçmektedir . Satın alınanlarla birlikte Devlet elindeki [redacted], demiryollarımız beş bin kilometroyu geçer .

Arkadaşlar ,

Geçen yıl , bütçede alınan / tutulan mlardan, ölçülerde ayrılmıyarak yürümeye özenle çalışılmakta dır . Devlet gelirinin , oranlandığı gibi

gerçekleştirileceği çok umulur . Türk parası sağlam değerini tutmaktadır . Hükûmet bu sıyasaya çok değer vermektedir; bundan böyle de bu sıyasadan ayrılmıya - caktır .

Ergani ödüncünün , üçüncü bölümü de, bu yıl , beklenildiği gibi kapanmıştır . Ulusumuzun , böylelikle , hem devletin maliyece olan gücüne güvenini , hem de bayındırlık sıyasamıza verdiği değeri , bir daha göstermiş olması , övünülecek bir erginliktir .

Devlet işlerini maliyece sağlam bir temel üzerine kurmak için Millet Meclisinin gösterdiği uyanıklığı övgülerle anarım .

Ulusun , ulus gençlerinin , çocuklarının sağlıkları , sağlamlıkları , gürbüzlükleri üzerine düştüğümüz çok gerekli bir dirlik iştir. (Sağlık-Soysal yardım Bakanlığının) bu yönden bize kıvanç verecek yolda çalışmakta olduğunu görmekteyiz .

Kültür işlerimiz üzerine, ulusça gönüllerimizin titrediğini bilirsiniz . Bu işlerin başında da, Türk tarihini , doğru temelleri üstüne kurmak [redacted] ; öz Türk diline , değeri olan genişliği vermek için candan çalışılmakta olduğunu söylemeliyim . Bu çalışmaların göz kamaştırıcı verimlere ereceğine şimdiden inanabilirsiniz .

Arkadaşlar

Güzel sanatların hepsinde, ulus gençliğinin ne türlü ilerletilmesini istediğinizi bilirim . Bu , yapılmaktadır. Ancak , [redacted], bunda en çabuk , en önde götürülmesi gerekli olan , Türk musikisidir . Bir ulusun yeni değişikliğinde ölçü , musikide değişikliği alabilmesi , kavrayabilmesidir .

Bugün [redacted] dinletmeye yeltenilen musiki [redacted] yüz ağartacak değerde olmaktan [redacted] uzaktır . Bunu açıkça bilmeliyiz . Ulusal ; ince duyguları , düşünceleri anlatan; yüksek deyişleri , söyleyişleri toplamak , onları, bir gün önce, genel son musiki kurallarına göre işlemek gerektir.

Ancak bu güzeyde, Türk ulusal musikisi yükselebilir, evrensel musikide yerini alabilir.

Kültür işleri Bakanlığının buna değerince özen vermesini, kamunun da bunda ona yardımcı olmasını dilerim.

Arkadaşlar,

Uluslar arası siyasa acunu, geçen yıl içinde korunma kaygusuna düştü; bu yüzden bütün ülkelerde silâhlanmaya hız verildi.

Cümuriyet Hükûmeti de, bundan dolayı, bir yandan, ulusal korunma gücünü pekiştirmeye çalışırken, bir yandan da barışın sarsılmaması için, ulusların birlikte çalışmasına umut veren yoldan ayrılmamak uğrunda elinden geleni esirgememiştir.

Cümuriyet Türkiyesinin, dostluklarını çözülmez bağlılığı, geçmiş yıllarda, türlü işlerde denenmiştir. Ulusumuzun acunca tanınmış özlüğünün gereği de karşılıklı verilmiş sözü tutmaktır. Buna ne türlü özenildiğini, bundan böyle de özenileceği bellidir.

Balkan antlaşması, Balkan devletlerinin, birbirinin varlıklarına özel saygı beslemesini göz önünde tutan mutlu bir belgedir.

Bunun, sınırların korunmasında, gerçek bir değeri olduğu besbellidir.

Ankarada toplanmış olan " Balkan antlaşma divanının " verimli , yerinde , çalışmasını ulusumuz sevgi ile karşıla~~şmıştır~~ olü .

Arkadaşlar ,

Ulusumuz , genel ökonomik , genel siyasal karışıklığı büyük olgunlukla karşılamıştır , kendine gösterilen yolun doğruluğunu anlamıştır , yeniden çıkabilecek güçlükleri yenmeye de anık olduğunu göstermiştir .

Son belediye seçimlerinde , rey kullanabilecek olanların, yüzde yetmiş beşinden çoğu, reylerini kullanmışlardır .

Ulusun , içerde birliğinin , belli denenmiş, olması, gelecek için, en büyük güvençtir .

Arkadaşlar ,

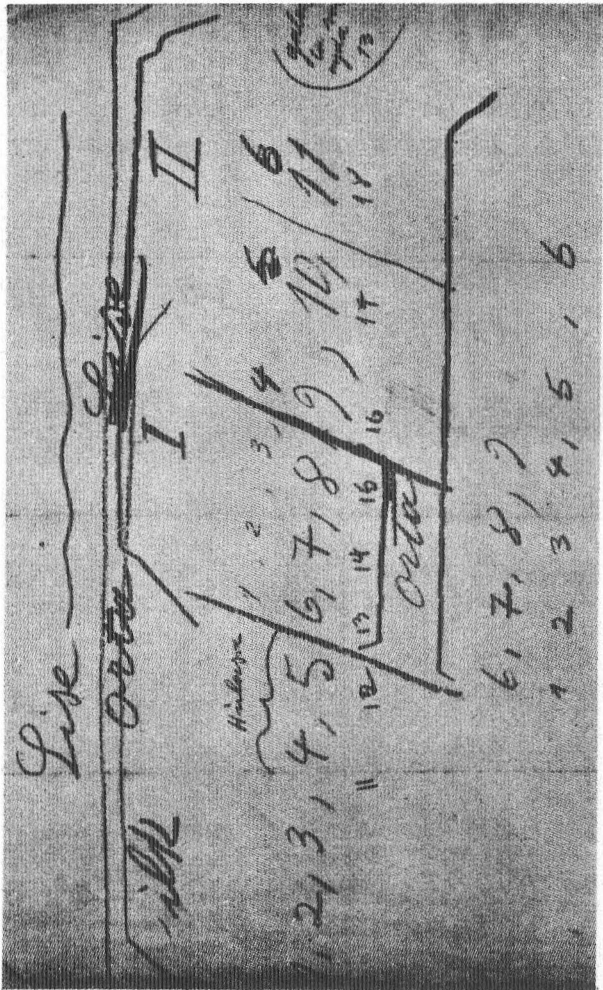
Dördüncü Büyük Millet Meclisi , ulus birliğinde , devlet siyasasında yüksek çalışma değerini göstermiştir . Bu toplantı yılındaki çalışmalarınız sırasında, size gelecek ulus işleri için de, en doğru yolları bulup göstereceğinize güvenimiz vardır . Toplantınız kutlu olsun .

Not – I

Fakat bu husustaki bütün bilgilerimizin hududu, nihayet, son 100 asır içinde ~~bir çok alimlerin, mütehassısların keşfedebildiklerini geçemez.~~ yapılabilmiş olan keşiflerin ötesine geçemez. Ancak, hergünkü yeni keşiflerle, bilgilerimizin hududu genişlemektedir.

Atatürk'ün el yazısı ile notlar.

Atatürk'ün okullardaki tarih dersleri münasebetiyle sınıfları gösteren kroki.

Kişi Adları Dizini

Yer, Topluluk, Ülke Adları ve Tarihi Terimler Dizini

Dizin, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Asistanı Zuhal Gezgin tarafından hazırlanmıştır. Kendisine teşekkür ederim.

Afet İnan